

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий журнал

2025

№ 4 (137)

*Рекомендовано до друку та до поширення
через мережу Інтернет Вченою радою
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 27 листопада 2025 р.)*

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Наукове видання • Засновник – Дніпровський державний університет внутрішніх справ
• Ідентифікатор медіа – R30-02605 (рішення Національної ради від 08.08.2024 № 2574)
• Виходить 5–7 разів на рік • Тираж – 50 прим. • Адреса редакції: 49005, м. Дніпро, проспект Науки, 26 • Сайт видання: visnik.dduvs.edu.ua

Журнал включено до категорії «Б» переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (юридичні науки)
(додаток 4 до наказу МОН України від 28.12.2019 № 1643)

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро (місцезнаходження: просп. Науки, буд. 26, м. Дніпро, 49005, адреси електронної пошти: info@dduvs.edu.ua, sed@dduvs.edu.ua, тел.: 756-45-45)

Журнал індексується в національних та міжнародних базах

(<https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/indexation>):

Електронний архів (репозитарій) Дніпровського державного університету внутрішніх справ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського; Національний репозитарій академічних текстів (УкрНТІ); Open Ukrainian Citation Index (OUCI); Google Scholar; CrossRef; Index Copernicus International; ResearchBib; WorldCat; BASE; Dimensions; EuroPub; ERIHplus; Scilit; Scientific Journal Impact Factor (SJIF).

DOI: 10.31733/2078-3566

Містить наукові статті вчених, викладачів і здобувачів університету, навчальних закладів системи МВС та інших центральних органів виконавчої влади, працівників правоохоронних органів. Розглянуто питання держави та права, окремих галузей законодавства, проблеми правоохоронної діяльності та юридичної освіти, надано інформацію про визначні події і дати наукового життя в галузі права.

Призначено для науковців, юристів-практиків, працівників правоохоронних органів та всіх, хто цікавиться питаннями науки і права.

Редакційна колегія:

д.ю.н., проф. **Олександр МОРГУНОВ**;

д.ю.н., проф. **Олександр ЮНІН** *заступник голови* (Дніпров. держ. ун-т внутр. справ);

д.ю.н., проф. **Лариса НАЛИВАЙКО** (Дніпров. держ. ун-т внутр. справ);

д.ю.н., проф. **Валерій ДАРАГАН** (Дніпров. держ. ун-т внутр. справ);

д.ю.н., проф. **Андрій СОБАКАРЬ**;

д.ю.н., ст. дослідник **Максим ПОЧТОВИЙ** (Дніпров. держ. ун-т внутр. справ);

к.ю.н., доц. **Дмитро САНАКОЄВ** *завідувач кафедри кримінального процесу* (Дніпров. держ. ун-т внутр. справ);

к.ю.н., доц. **Сергій ШЕВЧЕНКО** *заступник директора Інституту післядипломної освіти та заочного навчання* (Дніпров. держ. ун-т внутр. справ);

д.ю.н. **Олександр ГАНЖА**;

д.ю.н., проф. **Грина ГРИЦАЙ** (Дніпропетровська обласна військова адміністрація);

д.ю.н., проф. **Аріф ГУЛІЄВ** (Нац. ун-т «Одеська юридична академія», м. Київ);

д.ю.н., проф. **Олексій ДРОЗД** (Бюро економічної безпеки України, м. Київ);

д.ю.н., проф. **Василь ІЛЬКОВ** (Дніпропетровський окружний адміністративний суд);

д.ю.н., проф. **Петро МАКУШЕВ** (Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро);

д.ю.н., проф. **Віталій СЕРЬОГІН** (Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна);

д.ю.н., доц. **Андрій ФОМЕНКО** (Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка», м. Дніпро);

д.ю.н., проф. **Юрій ФРИЦЬКИЙ** (м. Київ);

д.ю.н., проф. **Сергій ШАТРАВА** (Харк. нац. ун-т внутр. справ);

д.ю.н., проф. **Михайло ШЕРБАКОВСЬКИЙ** (Харк. нац. ун-т внутр. справ);

д.ю.н., проф. **Амір АЛІЄВ** (Бакинський держ. ун-т, Азербайджан);

д-р права, проф. **Пауліна БЄШ-СРОКОШ** (*Paulina BIES-SROKOSZ*) (Ун-т Яна Длутоша, Польща).

доц. **Міндаугас БІЛІУС** (*Mindaugas BILIUS*) (Ун-т Вітовта Великого, м. Каунас, Литва);

проф., PhD **Рафал ЛІЗУТ** (*Rafal LIZUT*) (Люблін. католицьк. ун-т ім. Івана-Павла II, Польща);

д.ю.н., проф. **Роберт МАКГІ** (*Robert McGEE*) (Держ. ун-т Фаствілл, США);

д.ю.н., проф. **Бярне МЕЛЬКЕВІК** (*Bjarne MELKEVIK*) (Лавальський ун-т, Канада);

доктор PhD **Єрбол ОМАРОВ** (Акад. правоохор. органів при ГПУ Республіки Казахстан);

проф. **Анжей ПЯСЕЦЬКИЙ** (*Andrzej PIASECKI*) (Краківськ. пед. ун-т, Польща).

З М І С Т

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Володимир Мисливий

Синергія запобігання дезінформації:
від правосвідомості до правотворчої діяльності6

Андрій Собакаръ

Національна поліція як суб'єкт запобігання та протидії
правопорушенням у сфері обігу вогнепальної зброї в Україні13

Світлана Хамініч, Бісваджит Дас

Стратегічні підходи до формування економічної безпеки підприємства
в умовах турбулентності зовнішнього середовища21

Ярослав Кушнір

Державна прикордонна служба України як профільний
суб'єкт запобігання адміністративним правопорушенням32

Тарас Рудий, Олег Зачек

Перспективи розвитку нормативно-правової бази у сфері кібербезпеки45

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Юрій Козар

Поняття та юридична природа доброчесності52

Ольга Чепік-Трегубенко, Андрій Лазарян

Забезпечення верховенства права як умова вступу
України до ЄС: загальноправовий аспект62

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ТА ПРИВАТНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ СФЕР СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Іван Богатирьов

Адміністративно-правові засади забезпечення
публічних закупівель територіальними громадами України69

Кристина Резворович, Владислав Рудик

Патентний тролінг: виклики сучасної системи
інтелектуальної власності та механізми протидії75

Ірина Дзюба

Щодо питання визначення поняття та сутності
адміністративно-правового регулювання діяльності
територіальних громад в умовах воєнного стану83

Ілля Кисельов, Олексій Крижановський, Рафал Лізут

Правове регулювання децентралізації фінансів
у Польщі та Україні: порівняльно-правовий аналіз90

Ігор Магдаліна

Адміністративні процедури у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг99

Олександра Нестерцова-Собакарь

Особливості представництва прокурором інтересів громадян і держави в цивільному судочинстві109

Наталія Пузирица

Моніторинг дотримання прав і свобод людини як адміністративно-правова форма діяльності омбудсмана116

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Василь Березняк, Олена Лук'яненко

Участь у не передбачених законом або незаконних воєнізованих або збройних формуваннях: проблеми кваліфікації122

Євген Лук'янчиков, Борис Лук'янчиков

Характеристики кримінальних правопорушень129

Роман Опацький, Микола Репан

Характер адміністративних правопорушень у сфері незаконного наркообігу в Україні: постановка проблеми137

Руслан Валєєв

Позиції й аргументи апеляційних судів під час встановлення відсутності події та складу булінгу в Україні: за матеріалами справ 2024–2025 років143

Валентин Людвік, Валентин Бідняк

Сучасний стан поширення шахрайства в умовах особливих правових режимів153

Євген Хайнацький

Кримінальне правопорушення як суспільно-небезпечне явище, що вчиняється засудженими в установах виконання покарань160

Крістіна Дерев'янка

Правозастосовчі колізії адміністративно-правових норм у міжнародній та національній площині: причини виникнення та шляхи подолання167

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ: КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ,
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Валентин Бідняк

Принципи формування та використання окремих криміналістичних методик174

Андрій Захарко, Вікторія Рогальська

Використання позапланових ревізій і перевірок
у кримінальному провадженні: проблемні аспекти182

Михайло Лепей

Застосування методів криміналістичного прогнозування
під час планування та проведення слідчих (розшукових) дій190

Anna Maksymova, Volodymyr Varava

Prevention, detection and investigation of criminal offenses
as a direction of law enforcement activity: theoretical and legal issues196

ФАХОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Віктор Богуславський

Міждисциплінарні підходи в спеціальній фізичній підготовці:
інтеграція фізичних навичок і практичних дій у професійному середовищі
в екстремальних умовах (техногенні катастрофи, воєнний стан тощо)206

Олександр Журавель, Олександр Рітор

Метод «Self Defender System» для фахівців
щодо розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи213

Сергій Петренко

Міжнародний досвід підготовки майбутніх правоохоронців
до виконання службових завдань в умовах воєнного стану222

ТРИБУНА АСПИРАНТА

Оксана Мудрак

Використання результатів негласних контррозвідувальних заходів,
пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць,
житла чи іншого володіння особи, у кримінальному провадженні228

Олена Сатановська

Деякі процесуальні особливості розгляду судом
житлових справ в умовах воєнного стану234

Вікторія Телевна

Співвідношення компетенції служби освітньої безпеки
та суміжних підрозділів Національної поліції України240

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Наукові заходи, що відбулися в ДДУВС
упродовж I семестру 2025–2026 навчального року246

Підготовка наукових кадрів.....268

Відгуки. Рецензії272

Персоналії275

Нові видання.....277

Пам'яті вчених284

Довідка про авторів285

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 34:316.776.23-048.66](477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-01>

Володимир МИСЛИВИЙ

доктор юридичних наук, професор

(Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,

м. Київ, Україна)

vladimir@myslyvyy.com

СИНЕРГІЯ ЗАПОБІГАННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ: ВІД ПРАВОСВІДОМОСТІ ДО ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дезінформація розглядається як загроза безпеці та правопорядку, що підриває довіру до демократичних інституцій. Запропоновано концептуальну модель запобігання їй через правові чинники. Обґрунтовано комплексний підхід, що поєднує когнітивні, поведінкові й інституційні елементи правового регулювання. Центральним суб'єктом протидії визначено людину, адже саме її правосвідомість, праворозуміння, культура й активність інтегруються в правотворчий процес, формуючи синергію правових якостей. Така взаємодія підвищує довіру до офіційних джерел, створює прозорий інформаційний простір і реалізується через партнерство держави, громадянського суспільства та кожного індивіда в поєднанні з розвитком правової освіти.

Ключові слова: дезінформація, запобігання, правосвідомість, праворозуміння, правова культура, правова активність, правотворчість, інформаційна безпека.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний інформаційний простір зазнає значного впливу дезінформації, що становить загрозу для національної безпеки, громадського порядку й демократичних інститутів. Дезінформація може використовуватися як інструмент маніпуляції громадською думкою, розпалювання соціальної ворожнечі, втручання у виборчі процеси та підриву довіри до державних інституцій. У зв'язку з цим важливим є розгляд правових механізмів запобігання дезінформації [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз наукових джерел показує, що проблема дезінформації та необхідність захисту від неї в Україні вже розглядалися в наукових працях, присвячених державній інформаційній політиці та безпеці. Зокрема, відповідні аспекти висвітлювалися в роботах В. М. Абакумова, І. В. Арістової, О. А. Баранова, С. І. Бевз, В. М. Бевзенка, К. І. Белякова, В. В. Буги, О. О. Верголяса, В. В. Галунька, О. М. Головка, О. О. Золотар, Р. А. Калюжного, Б. А. Кормича, О. М. Костенка, М. М. Мирошніченко, М. І. Панова, П. М. Рабіновича, О. О. Тихомирова, Н. А. Савіної, В. В. Шемчука, І. М. Шопіної та інших учених.

© В. Мисливий, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7246-3683>

Незважаючи на вагомий доробок вітчизняних науковців у цій сфері, досі залишається низка питань, що потребує глибшого дослідження сутності й змісту дезінформації як негативного явища, запобігання якому варто розглядати крізь призму особистісних правових якостей соціуму.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасних підходів до запобігання дезінформації через інтеграцію системи правових якостей суспільства, що у взаємодії забезпечують інформаційну безпеку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний стан дослідження проблеми запобігання дезінформації охоплює наукові розвідки, у яких вона розглядається як свідоме поширення неправдивої або маніпулятивної інформації з метою введення в оману громадськості чи окремих осіб. Вона відрізняється від фейкових новин тим, що має цілеспрямований характер і часто використовується в політичних, економічних, соціальних, воєнних та інших цілях. Для запобігання дезінформації важливе значення має розуміння її механізму, який можна визначити як системне явище, що поєднує організовані процеси, методи й технології, спрямовані на спотворення або заміну об'єктивної інформації у свідомості цільової аудиторії з метою маніпулювання суспільними настроями, прийняття рішень або формування хибних уявлень про реальність. У концептуальному контексті наведене поняття охоплює не лише конкретні дії, але і їхні наслідки, включаючи соціокультурний і правовий вплив, оскільки вона є не лише послідовністю дій, а й частиною ширшого інформаційного простору, у якому циркулює та закріплюється [2].

Розуміння дезінформації є ключовим для розроблення стратегій протидії цьому явищу. Водночас жоден із підходів не матиме достатньої ефективності без належного рівня правових якостей громадян і суспільства, які формують критичне ставлення до інформаційних впливів і сприяють стійкості до маніпуляцій.

Протидія дезінформації потребує комплексного підходу, що поєднує інформаційну політику держави, правове регулювання та формування правових якостей споживання інформації в суспільстві. Серед них запобігання дезінформації мають слугувати такі правові чинники, як правосвідомість, праворозуміння, правова культура, правова активність і правотворча діяльність суспільства.

Серед ключових складових цієї системи першочергове значення має правосвідомість. Вона формує основу для усвідомлення правових норм, їх значення й ролі в регулюванні суспільних відносин. Саме з розвитку правосвідомості починається становлення та розвиток інших правових якостей соціуму. Правосвідомість – це внутрішньо інтегрована система соціальних цінностей, норм і принципів, яка охоплює правову, моральну й етичну структури особи, що впливає на її поведінку щодо правових норм, сприяє об'єктивній оцінці реального буття, довіри до правової системи. Правосвідомість допомагає людям виявляти, критично оцінювати й відкидати дезінформацію, забезпечуючи раціональну оцінку джерел, стимулюючи громадську свідомість і скептицизм щодо маніпулятивної інформації.

Правосвідомість являє собою комплекс психолого-соціальних характеристик індивіда чи спільноти, що охоплює таке: когнітивний вимір – знання норм і принципів права, засвоєні через правову освіту, інформацію про законодавство та правозастосовну практику; аксіологічний вимір – систему ціннісних орієнтирів і переконань щодо законності, ідеалів правопорядку, відчуття справедливості й усвідомлення прав та обов'язків; поведінковий вимір – практичні рішення й дії, які відповідають правовим нормам, активну громадянську позицію та особисту відповідальність. У такому розумінні правосвідомість поєднує знання, емоції, цінності й поведінку, формуючи водночас внутрішню систему переконань і реальне ставлення до законності. Її значення для запобігання дезінформації виявляється через розвиток критичного мислення й аналітичних навичок: особи з високим рівнем правосвідомості перевіряють джерела, співвідносять повідомлення з нормами й процедурами та своєчасно виявляють суперечності, маніпуляції й спотворення фактів.

Належний рівень правосвідомості зумовлює сприйняття правових джерел як головного критерію достовірності. Громадяни, орієнтуючись на офіційні ресурси, публікації та судові рішення, приймають рішення на підставі перевіреної інформації, що істотно знижує вплив фейкових новин і маніпулятивних повідомлень. Як переконливо стверджує Г. П. Клімова, правова свідомість відображає саму правову дійсність [3].

Правосвідомість органічно поєднана із суспільною відповідальністю й активністю. Особи з її високим рівнем не лише впевнено орієнтуються в правовій сфері, а й виявляють послідовну громадянську позицію: беруть участь у правових ініціативах, долучаються до публічних дискусій і поширюють достовірну інформацію, створюючи противагу дезінформаційним кампаніям. Людина як основа природного й соціального світу формує навколо себе засади правової дійсності, що відображає її правосвідомість [4, с. 302].

Усвідомлення того, що поширення неправдивої чи маніпулятивної інформації може спричинити серйозні правові та суспільні наслідки, спонукає людей перевіряти відомості перед використанням або поширенням, оскільки вони краще прогнозують ризики дезінформації. Розвинена правосвідомість водночас зміцнює довіру до державних інститутів і правового суспільства, підтримує правопорядок і створює стійке середовище для протидії дезінформаційним впливам. Як слушно зазначає Я. С. Богів, вектор європейських, лідіоцентричних відносин має стаги основою формування правосвідомості сучасної України [1, с. 201].

Важливо підкреслити, що когнітивним аспектом правосвідомості є праворозуміння, яке відображає здатність людини сприймати, аналізувати й інтерпретувати інформацію. У структурі правосвідомості й правової культури воно є її ключовим елементом, адже забезпечує індивідуальне осмислення права, формує внутрішні переконання, ціннісні орієнтири та мотивацію як передумову запобігання дезінформації.

Праворозуміння є підґрунтям формування правової культури, яка охоплює не лише суб'єктивне ставлення до права, а й зовнішні прояви – поведінкові установки, інституційні практики, соціальні норми. Високий рівень праворозуміння забезпечує стабільне правове середовище й водночас підсилює механізми запобігання дезінформації, адже завдяки належному розумінню права громадяни критично аналізують інформацію, співвідносять її з чинними нормами, користуються офіційними джерелами, беруть активну участь у суспільному житті. Це індивідуальний, внутрішній процес, що формується правовою освітою, особистим досвідом та аналітичним опрацюванням норм. Саме тому праворозуміння посідає важливе місце як базовий елемент, із якого розвиваються й правосвідомість, і правова культура, створюючи підґрунтя для ефективної протидії дезінформаційним впливам.

Наступною ланкою інтегрованої системи є правова культура – сукупність знань, цінностей, норм і моделей поведінки, що відображають ставлення громадян до закону та дисципліни й становлять необхідну умову розвитку громадянського суспільства та правової держави [8, с. 260–261]. Її зміст охоплює як внутрішні психологічно-соціальні установки, так і зовнішні поведінкові практики. Основні елементи правової культури включають таке: знання про правову систему, закони та процедури, що дають розуміння механізмів функціонування права; ціннісні орієнтири й етичні принципи, які мотивують дотримання законів, повагу до прав і свобод людини, забезпечують справедливість і соціальну стабільність; практичні дії – дотримання норм, участь у правових процесах, активну громадянську позицію. Інституційна складова правової культури охоплює державні й громадські інститути, що поширюють правову інформацію, забезпечують правову освіту та доступ до правосуддя, формуючи довіру до правопорядку. Завдяки цим чинникам правова культура відіграє ключову роль у запобіганні дезінформації, вона виховує критичне ставлення до повідомлень, спонукає користуватися офіційними джерелами й підтримує суспільне середовище, стійке до маніпулятивних впливів.

Аналіз наведених понять дає підстави стверджувати, що правосвідомість є первинною, а правова культура формується на її основі. Правосвідомість – це індивідуальний фун-

дамент знань, цінностей і переконань щодо права, який визначає внутрішні моделі поведінки особи й стає вихідною точкою для зовнішніх соціальних практик. Високий рівень правосвідомості громадян створює підґрунтя для розвитку правової культури суспільства. Каскадний характер процесу очевидний: зростання правосвідомості значної частини населення зумовлює формування спільних норм, традицій та інституційних практик – складових правової культури. Їх об'єднує спільна спрямованість на правову сферу, обидва поняття стосуються знань, переконань і моделей поведінки, формують критичне правове мислення та здатність оцінювати інформацію, що безпосередньо підсилює запобігання дезінформації. Водночас вони різняться рівнем: правосвідомість відображає внутрішню систему переконань і мотивацій дотримання закону, тоді як правова культура охоплює й зовнішні прояви – інституційні практики, соціальні стандарти, правові звичаї. Це ширше, багатовимірне явище, яке поєднує освітні, соціальні й поведінкові елементи та забезпечує функціонування цілісного правового середовища. Отже, у протидії дезінформації розвинена правосвідомість гарантує індивідуальне критичне мислення, а правова культура створює інституційно підтримане середовище, що сприяє правовій грамотності й активній громадянській позиції. Разом вони формують єдину систему, яка підвищує стійкість суспільства до маніпулятивних інформаційних впливів.

Правозастосування посідає провідне місце в ієрархії інтегрованої системи, відображаючи здатність індивідів та організацій реалізовувати правові норми в повсякденному житті та професійній діяльності. У взаємодії з правосвідомістю, правовою культурою та праворозумінням воно забезпечує реальне втілення правових знань: без належного розуміння й внутрішнього прийняття норм ці знання не переростають у дії. Саме правозастосування показує, наскільки суспільні знання та переконання трансформуються у практику – від дотримання законів до участі в судових процесах і розв'язання правових спорів. Праворозуміння формує основу для правильного тлумачення норм, правосвідомість – внутрішню мотивацію їх дотримання, а правозастосування є завершальним етапом, де знання й переконання переходять у конкретну практику, що забезпечує ефективність правової системи. Воно демонструє активну участь громадян у правовому житті й підкреслює, що правова культура не обмежується теорією, а набуває реального змісту в діях. Правова активність – практична складова правової культури – виражає готовність індивідів і спільнот свідомо брати участь у правових процесах, зміцнювати правопорядок і захищати власні права та свободи. Її джерелом є поєднання внутрішнього прийняття законів (правосвідомість) і здатності їх коректно тлумачити (праворозуміння). Перехід від знання до дії проявляється в дотриманні законів, зверненнях за захистом прав, участі в громадських слуханнях, ініціюванні правових реформ, діяльності правозахисних організацій. Така активність є однією з провідних складових протидії дезінформації, оскільки відкритий і прозорий правовий простір передбачає громадський контроль, публічні обговорення та перевірку інформації на достовірність. Завершальним етапом є правотворча діяльність – формування, ухвалення й упровадження нормативно-правових актів, що визначають рамки функціонування держави та суспільства. Якість законів безпосередньо залежить від рівня правової культури й правосвідомості, які забезпечують суспільну підтримку справедливого законодавства та прозорість правотворчого процесу. Участь громадян у громадських обговореннях і підготовці законодавчих пропозицій підсилює соціальну легітимність норм і слугує запобіжником маніпуляцій і дезінформаційних впливів. Отже, правозастосування, правова активність і правотворчість утворюють практичну площину інтегрованої системи, де внутрішня свідомість поєднується з інституційними механізмами. Їхня взаємодія гарантує, що знання й цінності перетворюються на дієві інструменти захисту правопорядку та стійкої протидії дезінформації.

Правосвідомість окремих членів суспільства, що охоплює знання й переконання щодо правових норм, формує підґрунтя для суспільної підтримки законодавчих ініціатив,

спрямованих на розбудову справедливого законодавства. Глибоке розуміння правових принципів і норм дає змогу як фахівцям, так і представникам громадськості брати участь у процесі правотворчості, аналізувати пропозиції й оцінювати їх відповідність основним засадам права. Це сприяє створенню більш ефективних і логічно обґрунтованих нормативних актів.

У свою чергу, правова активність громадян забезпечує їхнє реальне залучення до правового процесу: участь у громадських обговореннях, підготовці й унесенні пропозицій щодо законодавства. Завдяки цьому правотворча діяльність отримує додаткове інтелектуальне й соціальне наповнення, що дає змогу враховувати інтереси різних верств суспільства. Вона має бути максимально прозорою й відкритою для участі громадян. Такий підхід не лише підвищує ефективність нормативного регулювання, а й зміцнює правову легітимність ухвалених рішень, що є ключовим чинником у протидії дезінформації та різного роду маніпуляціям.

Правотворча діяльність – інституційно оформлений процес створення правового середовища, який спирається на принципи й цінності, сформовані завдяки високому рівню правової культури, правосвідомості та праворозуміння [6]. Вона не лише регулює суспільні відносини, а й формує підґрунтя для розвитку правової активності громадян, поєднуючи внутрішні переконання та знання з практичним забезпеченням правопорядку. Її значення в запобіганні дезінформації особливо зростає сьогодні, адже саме правотворчість створює нормативно-правову базу й механізми для обмеження впливу неправдивих і маніпулятивних повідомлень. Ключові аспекти цього процесу – законодавче регулювання інформаційного простору, встановлення вимог до достовірності даних, прозорості фінансування медіа та відповідальності за поширення фейків [5]. Створена правотворчим процесом нормативно-правова база гарантує право громадян на достовірну інформацію і свободу слова, забезпечує механізми оперативного реагування на поширення фейкових новин і притягнення до відповідальності осіб чи організацій, що займаються дезінформаційною діяльністю. Прозорість ухвалення рішень і контроль за інформаційним простором підвищують довіру до офіційних джерел і зменшують ризики маніпуляцій. У підсумку правотворча діяльність формує чіткі правила функціонування медіа та цифрових платформ, створює інструменти швидкого реагування на інформаційні атаки й закладає основу прозорості, підзвітності й довіри до публічних комунікацій – чинників, що мають вирішальне значення для ефективної боротьби з дезінформацією.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Досліджена модель являє собою комплексну інтегровану систему правових якостей, що забезпечує запобігання дезінформації. Вона поєднує когнітивні, поведінкові й інституційні компоненти, у межах яких правосвідомість, праворозуміння, правова активність, правова культура та правотворча діяльність виконують власні функції, створюючи дієвий механізм правового захисту інформаційного простору. Такий підхід формує стійке суспільне середовище, здатне своєчасно виявляти й нейтралізувати прояви дезінформації. Інтегрована парадигма цих правових якостей постає як цілісна, самопідтримувана система, у якій усі рівні взаємопов'язані, а її стійкість забезпечується синергією когнітивних процесів, активної громадянської участі й ефективного інституційного регулювання. Розглянута модель є не лише теоретичною конструкцією, а й практичним орієнтиром для правової політики: вона передбачає формування критичного правового мислення й інформаційної грамотності, підвищення професійної компетентності представників влади й медіа, утвердження високих стандартів правової культури та прозорості, підтримку громадської участі у виявленні й оскарженні дезінформаційних практик, а також системне вдосконалення законодавства у сфері інформаційної безпеки. Сукупність цих напрямів сприяє створенню надійної правової основи для превенції дезінформації та зміцнення демократичних процесів на шляху розбудови правової держави.

Список використаних джерел

1. Богів Я. С. Правосвідомість як основа побудови правової держави. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія «Економічна». Серія «Юридична»*. 2022. Вип. 33. 196–201. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7457683>.
2. ГО «Детектор медіа». Огляд російської дезінформації за 2024 рік. Київ, 2025. URL: <https://detector.media/monitorynh-internetu/article/236096/2024-12-18-nelegitymnyy-zelenskyu-mogylizatsiya-y-kanonichna-tserkva-oglyad-rosiyskoi-dezinformatsii-za-2024-rik>.
3. Клімова Г. П. Правосвідомість: до теорії питання. URL: <https://ndipzir.org.ua/wpcontent/uploads/2012/06/%D0%9A%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%93.-%D0%9F.pdf>.
4. Муж В. В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. С. 297–303. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/a1966dac-7b74-497f-b6cf-7f41bb93562c/content>.
5. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. *Голос України*. 2023. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.
6. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93, Ст. 364 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>.
8. Тихомиров О. О. Інформаційні права людини теоретико-правова концептуалізація : дис. ... докт. юрид наук : 12.00.01. Київ, 2024. 530 с.

References

1. Bohiv, Ya. S. (2022). Pravosvidomist yak osnova pobudovy pravovoi derzhavy [Legal consciousness as the basis for constructing a state governed by the rule of law]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna. Seriya yurydychna*, 33, 196–201. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7457683>. [in Ukr.].
2. HO «Detektor Media». (2025). Ohliad rosiiskoi dezinformatsii za 2024 rik [Review of Russian disinformation in 2024]. Kyiv. Retrieved from: <https://detector.media/monitorynh-internetu/article/236096/2024-12-18-nelegitymnyy-zelenskyu-mogylizatsiya-y-kanonichna-tserkva-oglyad-rosiyskoi-dezinformatsii-za-2024-rik>. [in Ukr.].
3. Klimova, H. P. (2012). Pravosvidomist: do teorii pytannia [Legal consciousness: Towards the theory of the issue]. Retrieved from: <https://ndipzir.org.ua/wpcontent/uploads/2012/06/%D0%9A%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%93.-%D0%9F.pdf>. [in Ukr.].
4. Muzh, V. V. (n.d.). Pravosvidomist: teoretychni aspekty poniattia [Legal consciousness: Theoretical aspects of the concept] (pp. 297–303). Retrieved from: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/a1966dac-7b74-497f-b6cf-7f41bb93562c/content>. [in Ukr.].
5. Pro media: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 № 2849-IX [On media: Law of Ukraine of December 13, 2022, № 2849-IX]. (2023). *Holos Ukrainy*, № 1. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>. [in Ukr.].
6. Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 24.08.2023 № 3354-IX [On law-making activity: Law of Ukraine of August 24, 2023, № 3354-IX]. (2023). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, № 93, art. 364. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>. [in Ukr.].
7. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.12.2021 № 685/2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of October 15, 2021 “On the Information Security Strategy”: Presidential Decree of December 28, 2021 № 685/2021]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>. [in Ukr.].
8. Tykhomyrov, O. O. (2024). Informatsiini prava liudyny: teoretyko-pravova kontseptualizatsiia [Human information rights: Theoretical and legal conceptualization] (Doctoral dissertation, 12.00.01). Kyiv. 530 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Volodymyr Myslyvyu. Synergy of disinformation prevention: from legal consciousness to law-making activity

The article examines the phenomenon of disinformation as a threat to public security and law and order, which affects both society and the functioning of democratic institutions. A conceptual model of disinformation prevention is presented, viewed through the prism of legal factors. The study substantiates the need for a comprehensive approach that combines cognitive, behavioral, and institutional elements of legal regulation, forming an integrated system to counter disinformation threats. The key components of the proposed model are defined as legal consciousness, legal understanding, legal culture, legal activity, and law-making. It is shown that legal understanding provides the intellectual foundation for comprehending legal norms; legal consciousness ensures their value-motivational perception; legal culture integrates individual and collective legal practices; legal activity reflects citizens' practical readiness to participate in legal processes; and law-making serves as the institutional basis for creating a transparent and accountable information space. The integration of these components enables the detection and prevention of false information dissemination, fosters a social environment resilient to manipulation, and enhances trust in official sources of information. It is argued that effective prevention of disinformation is impossible without constant interaction between civil society and the state, legal education, and active citizen participation in law-making and oversight processes. The proposed concept of synergy of legal qualities within the system of disinformation prevention ensures the predictability and long-term resilience of the state's information space.

Key words: *disinformation, prevention, legal consciousness, legal understanding, legal culture, legal activity, law-making, information security.*

Надійшла до редакції: 02.10.2025

Прийнято до друку після рецензування: 24.10.2025

Опубліковано: 12.12.2025

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-02>

Андрій СОБАКАРЬ

доктор юридичних наук, професор

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

andrii.sobakar@dduvs.edu.ua

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню ролі Національної поліції України як суб'єкта запобігання та протидії правопорушенням у сфері обігу вогнепальної зброї в умовах сучасних безпекових викликів. Акцент зроблено на аналізі адміністративно-правового статусу поліції, що поєднує функції органу виконавчої влади та ключового регулятора дозвільної системи. У роботі розглянуто проблематику поширення нелегальної зброї, зумовлену воєнними діями, збільшенням кількості трофейного озброєння, а також чинниками, що впливають на зростання криміногенної ситуації у післявоєнний період. Структуровано повноваження поліції щодо видачі дозволів, реєстрації, перереєстрації, контролю за зберіганням, вилучення та знищення зброї, а також здійснення ліцензування суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з озброєнням.

Особливу увагу приділено аналізу законодавчих змін, зокрема спрощеної процедури декларування зброї, удосконаленням дозвільних механізмів, функціонуванню Єдиного державного реєстру зброї як інструмента цифрового контролю, а також перспективам ухвалення законопроекту № 5708, що має усунути тривалу правову прогалину у сфері цивільної зброї. Розкрито значення превентивної діяльності поліції, яка передбачає інформаційну роботу з населенням, моніторинг криміногенних ризиків, взаємодію з громадами та проведення заходів добровільної здачі озброєння. На основі узагальнення наукових підходів визначено ключові проблеми чинного нормативного регулювання й окреслено напрями його вдосконалення, серед яких – модернізація технічних засобів поліції, підвищення прозорості дозвільних процедур, посилення міжвідомчої координації та впровадження міжнародних стандартів контролю за обігом зброї.

Ключові слова: Національна поліція, вогнепальна зброя, незаконний обіг зброї, дозвільна система, адміністративно-правовий статус, превентивна діяльність, публічна безпека, протидія злочинності.

Постановка проблеми. В умовах триваючої збройної агресії проти України особливої актуальності набуває питання забезпечення належного контролю за обігом вогнепальної зброї та запобігання її незаконному використанню. Значне поширення трофейної та нелегально збереженої зброї створює серйозну загрозу громадській безпеці, сприяє зростанню рівня злочинності й ускладнює процес відновлення правопорядку в післявоєнний період. У цих умовах Національна поліція України виконує ключову роль як суб'єкт запобігання та протидії правопорушенням у сфері обігу вогнепальної зброї. Її діяльність охоплює комплекс організаційних, оперативного-розшукових, адміністративних і профілактичних заходів, спрямованих на виявлення каналів незаконного постачання, припинення діяльності підпільних виробництв, а також стимулювання населення до добровільної здачі зброї. Ці заходи формують системну основу політики забезпечення публічної безпеки держави та повертають контроль над обігом зброї у правове поле.

© А. Собакарь, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7618-0031>

Важливою складовою зазначеної діяльності є адміністративно-правове забезпечення, що визначає межі, повноваження й обов'язки Національної поліції в цій сфері. Законодавча база, закріплена в Законах України «Про Національну поліцію» та «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», регламентує порядок декларування, зберігання та здачі зброї, а також встановлює юридичну відповідальність за порушення вимог законодавства. Разом із тим відсутність ефективної системи міжвідомчої координації та взаємодії з громадськістю потребує подальшого вдосконалення. Створення Координаційного центру з питань протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, утвореного постановою Кабінету Міністрів України № 790 від 5 липня 2024 р., стало важливим кроком у напрямі посилення узгодженості дій державних інституцій і підвищення ефективності контролю у сфері обігу зброї.

Зарубіжний досвід так само підтверджує те, що поєднання адміністративно-правових і соціально-превентивних механізмів є найбільш результативним під час роззброєння населення після збройних конфліктів. Програми добровільної здачі зброї, інформаційно-роз'яснювальні кампанії та активна взаємодія поліції з населенням демонструють високий рівень ефективності, тому діяльність Національної поліції України у цій сфері має базуватися на інтеграції правових інструментів, превентивно-профілактичних заходів та механізмів міжнародного партнерства у єдину комплексну систему протидії незаконному обігу зброї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративної діяльності поліції щодо реалізації дозвільних процедур і контролю за дотриманням правил зберігання та використання зброї неодноразово ставали предметом наукових досліджень у вітчизняній та зарубіжній правовій науці. У різні періоди вони були висвітлені в працях таких учених, як В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, А. Гетьман, В. Гуменюк, О. Джафарова, С. Діденко, В. Долежан, В. Заросило, С. Ківалов, Ю. Козлов, В. Колпаков, А. Комзюк, А. Корнієць, С. Кузніченко, С. Лихачов, Р. Миронюк, О. Негодченко, В. Петков, А. Подоляка, О. Фролов, С. Шатрава, О. Ярмиш та інші. Їхні напрацювання заклали теоретичну основу для розуміння сутності дозвільної системи та ролі правоохоронних органів у забезпеченні її функціонування. Однак, попри значний обсяг досліджень, окремі аспекти діяльності Національної поліції у сфері контролю за обігом зброї залишаються недостатньо вивченими, особливо в умовах масштабного реформування правоохоронної системи й оновлення законодавства. Додаткової актуальності це питання набуло у зв'язку з активізацією ініціатив щодо можливого розширення прав громадян на володіння зброєю та необхідністю вдосконалення дозвільних процедур. У цих умовах проблема ефективного здійснення поліцією сервісних і контрольних функцій у сфері дозвільної системи потребує подальшого наукового аналізу, осмислення сучасних викликів та вироблення рекомендацій для підвищення рівня публічної безпеки та порядку в суспільстві.

Отже, **мета статті** полягає у визначенні ролі Національної поліції України в запобіганні та протидії правопорушенням у сфері обігу вогнепальної зброї.

Виклад основного матеріалу. Національна поліція України виступає ключовим суб'єктом забезпечення публічної безпеки, порядку та протидії правопорушенням, які пов'язані з обігом вогнепальної зброї. У сучасних умовах це завдання набуває особливого значення, оскільки значне поширення нелегальної зброї та її переміщення з районів активних бойових дій суттєво впливають на рівень криміногенної ситуації та стабільність правопорядку в державі. Лише впродовж 2024 року органами та підрозділами Національної поліції виявлено на 6 % більше (з 5,3 тис. до 5,6 тис.) фактів незаконного поводження зі зброєю, розкрито на 7 % (з 4,4 тис. до 4,7 тис.) та розслідувано на 10 % більше (з 3,8 тис. до 4,2 тис.) таких злочинів. З незаконного обігу вилучено 4,7 тис. одиниць вогнепальної зброї, зокрема 1,7 тис. – автоматичної, 1,2 тис. – нарізної, 1,1 тис. – переробленої на вогнепальну та іншої вогнепальної зброї, 747 гранатометів, а також 16,1 тис. гранат, 11,8 тис. мін та інших бое-

припасів. Крім того, вилучено понад 1,7 млн набоїв до різної зброї та понад 3,1 тонни вибухових речовин, у тому числі 1 тону тротилу, пластиду та 2,1 тонни пороху [6]. Також з початку 2025 року було виявлено 585 фактів незаконного переміщення через кордон зброї, боєприпасів, вибухових речовин і товарів військового призначення з порушенням вимог митного законодавства. Для порівняння: за аналогічний період 2024 року було зафіксовано 423 такі факти [10].

Проблематика незаконного обігу вогнепальної зброї є однією з ключових загроз національній безпеці України, оскільки безконтрольна циркуляція озброєння значно підвищує ризики вчинення злочинів, насильницьких дій, терористичних посягань та інших суспільно небезпечних проявів. Такі явища створюють небезпеку на кількох рівнях: індивідуальному – коли звичайна людина може стати жертвою або випадковим учасником конфлікту; суспільному – через стимулювання ескалації міжособистісних і групових протистоянь; а також державному – шляхом підриву стабільності, ускладнення захисту територіальної цілісності та створення передумов для внутрішньої дестабілізації.

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації загрози, пов'язані з нелегальним обігом зброї, істотно зросли. До цього призвели кілька чинників: збільшення кількості зброї, що перебуває у цивільному середовищі; поява нових каналів її незаконного отримання; ускладнення соціально-психологічного клімату; а також підвищення відчуття особистої небезпеки, яке стимулює громадян шукати засоби самозахисту, в тому числі поза межами правового поля. У таких умовах особливої ваги набуває формування ефективної системи контролю за обігом озброєння, своєчасне виявлення джерел його нелегального поширення та розроблення механізмів вилучення зброї після зникнення потреби у її використанні або за умови порушення законодавства.

Важливим кроком у вдосконаленні нормативного регулювання сфери обігу цивільної зброї стали зміни до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», що набули чинності в листопаді 2024 року. Ці нововведення запровадили спрощений порядок декларування вогнепальної зброї, яка перебувала у громадян поза межами правового поля. Фактично держава створила правовий механізм для легалізації зброї, яка з різних причин зберігалася без відповідних дозволів, що є важливим інструментом поступового зменшення обсягів нелегального озброєння серед населення. Застосування цих процедур значно полегшується завдяки функціонуванню Єдиного реєстру зброї (ЄРЗ), який став основним цифровим інструментом моніторингу й обліку операцій у зазначеній сфері. Від початку роботи ЄРЗ було зареєстровано майже 884 тис. звернень громадян щодо отримання послуг у сфері цивільної зброї: близько 4,3 тис. подано через електронні сервіси, понад 39 тис. – через суб'єктів господарювання, а також майже 840 тис. – безпосередньо в підрозділах Національної поліції. За цей період видано понад 546 тис. дозволів, а також оцифровано 338 тис. справ власників зброї та спеціальних засобів, що свідчить про масштабний процес модернізації дозвільної системи та підвищення її прозорості. Показовими є і дані щодо декларування зброї упродовж 2024 року. Громадяни задекларували 2,6 тис. одиниць вогнепальної зброї та понад 504 тис. боєприпасів різних типів. Крім того, понад 100 одиниць зброї та більше ніж 30 тис. боєприпасів були добровільно здані до органів Національної поліції особами, які не мали наміру проходити процедуру легалізації. Ці результати підтверджують ефективність нових законодавчих механізмів і водночас демонструють зростання рівня довіри громадян до поліції як уповноваженого органу, відповідального за забезпечення контролю за обігом зброї [6].

У цьому контексті діяльність Національної поліції України є визначальною. До її основних повноважень належать: здійснення контролю за додержанням фізичними та юридичними особами спеціальних вимог щодо придбання, зберігання, перенесення та використання зброї та боєприпасів; нагляд за дотриманням правил поведінки з вибуховими речовинами й іншими предметами, що підлягають дозвільній системі; а також організа-

ція приймання, зберігання, експертизи та знищення зброї, яка була вилучена, добровільно здана або знайдена. Виконуючи ці функції, поліція забезпечує не лише реагування на правопорушення, а й реалізацію превентивних заходів, спрямованих на недопущення поширення зброї поза межами правового режиму [9].

Отже, роль Національної поліції у протидії незаконному обігу зброї полягає у поєднанні контрольних, профілактичних, правоохоронних і регуляторних функцій, що забезпечує багаторівневий вплив на джерела та наслідки незаконної циркуляції озброєння. За умови зростання безпекових викликів та ускладнення криміногенної ситуації в Україні саме поліція стає ключовим суб'єктом, відповідальним за підтримання правопорядку, зниження рівня кримінальних ризиків та захист громадян і держави від загроз, пов'язаних із нелегальним обігом вогнепальної зброї.

Особливість правового статусу Національної поліції України полягає в тому, що вона одночасно поєднує функції органу виконавчої влади та суб'єкта, який здійснює контроль за сферою обігу цивільної зброї [5]. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» № 580-VIII, поліція визначається як орган, що забезпечує охорону прав і свобод людини, протидію злочинності та підтримання публічної безпеки і порядку [9]. Деякі вчені підкреслюють, що в контексті регулювання обігу зброї Національна поліція фактично має подвійний адміністративно-правовий статус: її працівники мають право на носіння та застосування зброї, але водночас поліція виступає органом публічної адміністрації, який забезпечує виконання всіх основних адміністративних процедур у сфері цивільного озброєння – від дозвільних послуг до контролю за дотриманням встановлених правил [2, с. 91].

З огляду на такий статус Національна поліція здійснює значну кількість сервісних та контрольних функцій, що визначені урядовими нормативними актами. Відповідно до Переліку послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2007 року № 795, підрозділи поліції на платній основі надають послуги з оформлення дозволів на придбання, перевезення, зберігання та носіння цивільної вогнепальної зброї, боєприпасів та інших предметів, що підлягають дозвільній системі, а також видають дублікати документів у разі їх втрати або пошкодження (п. 2, 3, 4, 6 розділу I Переліку) [8]. До компетенції поліції належить також реєстрація і перереєстрація мисливської, пневматичної, нагородної та холодної зброї, переоформлення зброї в разі зміни власника та здійснення контролю за об'єктами, діяльність яких пов'язана з вибуховими матеріалами й іншими предметами підвищеної небезпеки, згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 576 (п. 5–6 розділу I Переліку) [8]. Така розгалужена система повноважень формує комплексний механізм регулювання всіх етапів обігу цивільної зброї – від виробництва та імпорту до використання й вилучення – і підкреслює роль Національної поліції як ключового суб'єкта забезпечення правопорядку та безпеки в зазначеній сфері.

Подальший розвиток цих положень знаходимо у працях вчених, де зазначається, що відносини у сфері обігу зброї є публічно-правовими й передбачають обов'язкову взаємодію між державними інституціями та громадянами [11]. Це означає, що дозвільна система, контроль за умовами зберігання зброї, порядок її придбання та передачі, а також застосування у зв'язку із цим заходів юридичної відповідальності є частиною цілісної моделі державного управління, у якій поліція виконує координаційні та правозастосовні функції. Тож будь-які превентивні або оперативні заходи поліції у сфері контролю за обігом зброї не є суто правоохоронною діяльністю, а становлять елемент адміністративно-правового механізму, спрямованого на забезпечення безпеки та правопорядку в суспільстві.

Особливу увагу в науковій літературі приділено діяльності підрозділів превентивної діяльності Національної поліції, які виконують основний обсяг роботи із запобігання незаконному обігу зброї. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що саме превенція є найбільш ефективним засобом нейтралізації ризиків, пов'язаних із незаконним озброєнням, особливо в умовах воєнної агресії та післявоєнного суспільного відновлення [4].

Ефективна превентивна діяльність Національної поліції у сфері обігу вогнепальної зброї ґрунтується на поєднанні оперативно-розшукових заходів із системною профілактикою, спрямованою на зменшення ризиків появи зброї у незаконному середовищі. У межах цього напрямку важливим завданням стає виявлення осіб, причетних до нелегального володіння, переміщення та збуту озброєння, зокрема тих, хто повернувся з районів збройного конфлікту й може мати доступ до незареєстрованих одиниць зброї, що створює додаткові криміногенні ризики для мирних територій. Превентивна функція поліції у цьому контексті має «подвійний характер»: вона спрямована не лише на припинення незаконних дій зі зброєю, але й на як-от терористичні акти, розбійні напади чи умисні убивства. Такий підхід дає можливість інтегрувати раннє виявлення ризиків із ширшою системою кримінальної превенції. Водночас вагоме значення має інформаційно-просвітницька та соціальна складова превентивної діяльності, спрямована на формування відповідального ставлення населення до зберігання та використання зброї. Проведення кампаній добровільної здачі озброєння, посилення контролю за легальними власниками та регулярне інформування громадян про правові наслідки незаконного обігу зброї сприяють зниженню вірогідності її потраплення на «чорний ринок» або використання в побутових конфліктах чи інших криміногенних ситуаціях. Додатковим превентивним ресурсом є взаємодія поліції з місцевими громадами, органами влади та інститутами громадянського суспільства, що дає змогу підвищити охоплення профілактичними заходами та зміцнити партнерську модель забезпечення публічної безпеки. У сукупності ці інструменти створюють багаторівневу систему запобігання незаконному обігу зброї, орієнтовану як на нейтралізацію кримінальних загроз, так і на формування безпечного соціального середовища [4].

Превентивні заходи мають враховувати нові криміногенні виклики – поширення трофейної зброї, зростання рівня організованої злочинності, а також підвищення доступності зброї серед цивільного населення. У цьому контексті роль поліції виходить за межі стандартних наглядових процедур і передбачає інформаційно-просвітницьку роботу, перевірку умов зберігання зброї, моніторинг дозвільних процесів і налагодження комунікації з територіальними громадами [7].

Важливими є і результати аналітичних досліджень діяльності поліції, які висвітлюють практичні проблеми протидії незаконному обігу зброї. Зокрема, вказується, що, незважаючи на ключову роль поліції у виявленні, вилученні та документуванні фактів незаконного зберігання зброї, ефективність її роботи стримується низкою чинників – нестачею матеріальних ресурсів, обмеженістю інформаційних можливостей, недосконалістю внутрішніх процедур і потребою у модернізації технічного оснащення підрозділів [3]. Учені, зокрема, підкреслюють, що вирішення означених проблем потребує комплексного підходу: оновлення нормативно-правової бази, оптимізації дозвільних процедур, забезпечення належної підготовки особового складу та зміцнення міжвідомчої координації та взаємодії між уповноваженими суб'єктами правоохоронної сфери [3].

Важливим елементом сучасного нормативного забезпечення контролю за обігом зброї в Україні є законопроект № 5708 «Про право на цивільну вогнепальну зброю», який Верховна Рада повторно включила до порядку денного для розгляду в другому читанні. Документ є першим комплексним законодавчим актом, що має на меті повноцінно врегулювати обіг цивільної зброї в Україні й усунути довготривалу нормативну лакуну, коли сфера фактично регулювалася переважно наказами МВС. Водночас законопроект № 5708 має і дискусійні положення, які потребують подальшого опрацювання. Зокрема, питання, пов'язані з носінням короткоствольної зброї, залишаються предметом суспільних та експертних дебатів. Законопроект загалом передбачає заборону на носіння зброї, дозволяючи його лише у визначених законом випадках, що для частини науковців видається занадто обмежувальним, а для інших – необхідним з огляду на загрози для публічної безпеки в країні з великою кількістю нелегального озброєння. Відсутність узгодженого підходу до цих

питань може ускладнити практичну роботу Національної поліції після набрання законом чинності, що підтверджує необхідність доопрацювання законопроекту з урахуванням реальних потреб сектору безпеки [1].

Висновки. Таким чином, Національна поліція України посідає центральне місце в системі запобігання та протидії правопорушенням, пов'язаним з обігом вогнепальної зброї, виконуючи як правоохоронні, так і превентивно-профілактичні функції. Аналіз наукових джерел і правозастосовної практики свідчить, що ефективність діяльності Національної поліції у сфері контролю за обігом вогнепальної зброї значною мірою залежить від комплексності адміністративно-правового механізму регулювання обігу зброї, стабільності нормативної бази, належної міжвідомчої координації та рівня довіри населення до правоохоронних органів. У сучасних умовах значного поширення нелегальної зброї, спричиненого тривалими бойовими діями, саме превентивна діяльність, інформаційне забезпечення та контроль за дотриманням дозвільних процедур відіграють ключову роль у зниженні криміногенних ризиків. Разом із тим виявлені нормативні прогалини суттєво обмежують можливості Національної поліції щодо повноцінного регулювання та контролю за обігом зброї. Недосконалість законодавства, залежність від підзаконних актів, відсутність єдиного електронного реєстру зброї, нечіткі механізми міжвідомчої координації та невизначеність правового статусу окремих категорій цивільної зброї створюють умови для неоднакового правозастосування та підвищують ризики незаконного обігу озброєння. Аналіз законопроекту № 5708 показує, що його ухвалення може стати фундаментальним кроком до подолання багаторічної правової прогалини, оскільки документ пропонує нову модель класифікації зброї, цифровий реєстр, прозорі правила доступу та необхідні вимоги до власників зброї.

Отже, підвищення ефективності діяльності Національної поліції у сфері запобігання та протидії незаконному обігу вогнепальної зброї потребує комплексного підходу, що передбачає забезпечення технічної модернізації підрозділів поліції, посилення превентивної та роз'яснювальної роботи серед населення, а також поглиблення співпраці з міжнародними інституціями у сфері протидії незаконному обігу зброї. Лише поєднання зазначених напрямів дасть змогу створити стійку систему контролю, яка відповідатиме сучасним безпековим викликам і сприятиме зміцненню публічної безпеки та правопорядку в Україні.

Список використаних джерел

1. В Україні можуть дозволити носіння вогнепальної зброї: що передбачає закон № 5708? URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-politika/news-v-ukraini-mozhut-dozvoliti-nosinnya-vognepalnoi-zbroi-scho-peredbachae-zakon-5708-26-11-2025.html>.
2. Діденко С. В. Адміністративно-правовий статус Національної поліції у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 88–92.
3. «Діяльність органів Національної поліції України у сфері протидії незаконному обігу вогнепальної зброї: основні проблеми та шляхи їх вирішення»: у ДонДУВС презентували результати аналітичного дослідження. URL: <https://dnuvs.ukr.education/novyiny/diyalnist-organiv-nacjonalnoyi-pol>.
4. Діяльність підрозділів превентивної діяльності Національної поліції щодо запобігання правопорушенням у сфері обігу вогнепальної зброї : навч.-практ. посіб. / А. Є. Фоменко, К. В. Бахчев, О. О. Дудоров та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 112 с.
5. Дручек О. М. Адміністративно-правовий статус Національної поліції України як суб'єкта забезпечення прав і свобод дитини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2018. 254 с.
6. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit-npu-2024.pdf.
7. Кіблик Д. В. Місце і роль підрозділів превентивної діяльності в системі органів Національної поліції. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/52-1.pdf>.
8. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розміру плати за їх

надання : постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2007 № 795. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-2007-п>.

9. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

10. Україна демонструє ефективність у протидії незаконному обігу зброї. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/ukrayina-demonstruie-efektivnist-u-protidii-nezakonnomu-obigu-zbroyi-2539>.

11. Шумейко Т. А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні : реф. дис. ... д-ра юрид. Наук : 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2022. 36 с.

References

1. V Ukraini mozhut dozvolty nosinnya vohnepalnoyi zbroyi: shcho peredbachaye zakon № 5708? [In Ukraine the firearms carrying can be allowed: what does Law No. 5708 provide?]. Retrieved from: <https://www.stopcor.org/ukr/section-politika/news-v-ukraini-mozhut-dozvoliti-nosinnya-vognepalnoi-zbroi-shcho-peredbachae-zakon-5708-26-11-2025.html> [in Ukr.].

2. Didenko, S. V. (2016). Administratyvno-pravovyy status Natsionalnoyi politsiyi u sferi zabezpechennya obihu ta zastosuvannya zbroyi v Ukraini [Administrative and legal status of the National Police in the field of ensuring the circulation and use of weapons in Ukraine]. *Aktualni problemy vichyznyanoi yurysprudentsiyi*, 3, 88–92 [in Ukr.].

3. “Diyalnist orhaniv Natsionalnoyi politsiyi Ukrayiny u sferi protydiy nezakonnomu obihu vohnepalnoyi zbroyi: osnovni problemy ta shlyakhy yikh vyrishennya”: u DonDUVS prezentuvaly rezultaty analitychnoho doslidzhennya [“Activities of the National Police of Ukraine in the field of combating the illegal circulation of firearms: main problems and ways to solve them”: the results of an analytical study were presented in DonSUIA]. Retrieved from: <https://dnuvs.ukr.education/novyny/diyalnist-organiv-naczionalnoyi-pol> [in Ukr.].

4. Fomenko, A. Ye., Bakhchev, K. V., Dudorov, O. O. (2023). Diyalnist pidrozdiliv preventyvnoyi diyalnosti Natsionalnoyi politsiyi shchodo zapobihannya pravoporushennyam u sferi obihu vohnepalnoyi zbroyi: navch.-prakt. posib [Activities of the National Police preventive activities units to prevent offenses in the field of firearms trafficking: Training Manual]. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 112 p. [in Ukr.].

5. Druchek, O. M. (2018). Administratyvno-pravovyy status Natsionalnoyi politsiyi Ukrayiny yak sub'yekta zabezpechennya prav i svobod dytyny [Administrative and legal status of the National Police of Ukraine as an entity of ensuring the child's rights and freedoms] (*Candidate's thesis*). Odeskyi derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, Odesa 254 p. [in Ukr.].

6. National Police of Ukraine (2024). Zvit Natsionalnoyi politsiyi Ukrayiny pro rezultaty roboty u 2024 rotsi [Report of the National Police of Ukraine on the Results of Work in 2024]. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit-npu-2024.pdf [in Ukr.].

7. Kiblyk, D. V. (2024). Mistse i rol pidrozdiliv preventyvnoyi diyalnosti v systemi orhaniv Natsionalnoyi politsiyi [The place and role of preventive activity units in the system of bodies of the National Police]. Retrieved from: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/52-1.pdf> [in Ukr.].

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007). Pro zatverdzhennya pereliku platnykh posluh, yaki nadayutsya pidrozdilamy Ministerstva vnutrishnikh sprav, Natsionalnoyi politsiyi ta Derzhavnoyi mihratsiyanoi sluzhby, i rozmiru platy za yikh nadannya: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 04.06.2007 № 795 [On approval of the list of paid services provided by units of the Ministry of Internal Affairs, the National Police and the State Migration Service, and the amount of payment for their provision. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 4, 2007, No. 795]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-2007-p> [in Ukr.].

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Pro Natsionalnu politsiyu: Zakon Ukrayiny vid 02.07.2015 [On the National Police. The Law of Ukraine dated July 2, 2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukr.].

10. Ukrayina demonstruye efektyvnist u protydiy nezakonnomu obihu zbroyi [Ukraine demonstrates effectiveness in combating illegal arms trafficking]. Retrieved from: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/ukrayina-demonstruie-efektivnist-u-protidii-nezakonnomu-obigu-zbroyi-2539>. [in Ukr.].

11. Shumeyko, T. A. (2022). Administratyvno-pravovi zasady formuvannya ta realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi obihu zbroyi v Ukraini [Administrative and legal principles of forming and implementing state policy in the field of arms trafficking in Ukraine] (*Extended abstract of Doctor's thesis*). Natsionalna akademiya vnutrishnikh sprav. Kyiv, 36 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Andrii Sobakar'. National Police as an entity of prevention and combating offenses in firearms trafficking in Ukraine

The article is devoted to the study of the role of the National Police of Ukraine as a subject of prevention and counteraction to offenses in the field of firearms trafficking in the context of modern security challenges. The emphasis is on the analysis of the administrative and legal status of the police, which combines the functions of an executive body and a key regulator of the licensing system. The paper examines the problem of the spread of illegal weapons caused by military operations, an increase in the number of captured weapons, as well as factors affecting the growth of the criminal situation in the post-war period. The powers of the police are structured in terms of issuing permits, registration, re-registration, control over storage, seizure and destruction of weapons, as well as licensing of business entities whose activities are related to weapons.

Particular attention is paid to the analysis of legislative changes, in particular the simplified procedure for declaring weapons, improving licensing mechanisms, the functioning of the Unified State Register of Weapons as a digital control tool, as well as the prospects for the adoption of draft law No 5708, which should eliminate a long-standing legal gap in the field of civilian weapons. The importance of preventive police activities is revealed, which includes information work with the population, monitoring criminogenic risks, interaction with communities and conducting voluntary weapons surrender events. Based on the generalization of scientific approaches, key problems of the current regulatory regulation are identified and areas for its improvement are outlined, including the modernization of police technical equipment, increasing the transparency of licensing procedures, strengthening interdepartmental coordination and implementing international standards for controlling the circulation of weapons.

Key words: *National Police, firearms, firearms trafficking, licensing system, administrative and legal status, preventive activities, public safety, combating crime.*

Надійшла до редакції: 11.11.2025

Прийнято до друку після рецензування: 24.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025

УДК 338.24:658.15

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-03>

Світлана ХАМІНІЧ

доктор економічних наук, професор
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
svetala1704@i.ua

Бісваджит ДАС

PhD (менеджмент), професор
(Інститут промислових технологій (KSOM)
м. Бгуданесвар, шт. Одіша, Індія)
biswajit@ksom.ac.in

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Статтю присвячено обґрунтуванню стратегічних підходів до формування економічної безпеки підприємства в умовах зростаючої турбулентності зовнішнього середовища та інноваційно-технологічних викликів. Систематизовано ключові принципи, інструменти та механізми стратегічного забезпечення економічної безпеки, включно з диверсифікаційними рішеннями, цифровими моделями управління й системами раннього попередження, що дають можливість підприємству адаптуватися до нестабільних ринкових умов. Також розроблено інтегральну концептуальну модель оцінювання економічної безпеки, засновану на поєднанні фінансових, технологічних, інноваційних та інформаційних індикаторів. Запропоновані підходи дають змогу підприємствам високотехнологічної сфери, зокрема ТОВ «Флайт Контрол», підвищити стійкість до зовнішніх загроз шляхом раціонального планування, цифровізації операцій, упровадження гнучких управлінських моделей і модернізації системи економічного моніторингу.

Ключові слова: економічна безпека, стратегічне управління, ризик-менеджмент, турбулентність середовища, інноваційні інструменти, високотехнологічні підприємства.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування підприємств характеризуються зростаючою турбулентністю зовнішнього середовища, що зумовлює ускладнення механізмів забезпечення їхньої економічної безпеки. Геополітичні ризики, нестабільність світових ринків, прискорений технологічний прогрес і підвищені вимоги до інноваційності продукції формують ситуацію, у якій традиційні інструменти стабілізації діяльності втрачають ефективність. Особливо гостро ці тенденції проявляються у високотехнологічних

© С. Хамініч, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2221-5550>

© Б. Дас, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0817-2929>

секторах, де тривалі інноваційні цикли та залежність від глобальних ланцюгів постачання збільшують вразливість підприємств до зовнішніх шоків. Незважаючи на наявність численних методичних підходів до оцінювання економічної безпеки, досі відсутня уніфікована модель, здатна комплексно інтегрувати стратегічні, технологічні та фінансові аспекти розвитку підприємства в умовах нестабільності. Це і зумовлює потребу в поглибленому дослідженні механізмів зміцнення економічної безпеки та розробленні інноваційних рішень, адаптованих до викликів сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення економічної безпеки підприємств набула критичного значення в контексті загострення глобальних ризиків, структурних диспропорцій та інноваційно-технологічного суперництва. У роботах науковців Зибарева О., Бурачок Я. [4], Халіна О., Шмагало В. [13] наголошується, що економічна безпека являє собою багатоаспектну категорію, котра інкорпорує фінансову стабільність, технологічний потенціал, інформаційний захист і здатність управлінських рішень адаптуватися до трансформацій ринкового середовища. Значну увагу приділено стратегічним напрямкам управління безпекою, зокрема розробці довгострокових механізмів реагування, які забезпечують проактивну ідентифікацію загроз і редукцію їхнього впливу на операційну діяльність підприємства.

Окремі дослідники, а саме Дячков Д., Потапюк І., Капран І. [3], Христенко Л., Прохоровська С. [16], наголошують на значущості цифрової трансформації як засобу підвищення прозорості бізнес-процесів і посилення контролю над ризиками, тоді як інші вчені, як-от Капелюшна Т. [5], Ніконенко У. М., Пшоно С. В. [10], Пілецька С. та ін. [6], звертають увагу на роль стратегічного моделювання, інтегральних індикаторів та систем превентивного виявлення загроз у забезпеченні фінансово-економічної стійкості підприємств. Сучасні наукові розвідки, зокрема за участі закордонних фахівців [17, с. 79], також актуалізують питання впливу концепцій сталого розвитку та циркулярної економіки на безпекові стратегії, що розширює методологічні межі оцінювання економічної безпеки.

Систематизація наукових джерел свідчить, що формування економічної безпеки потребує комплексного стратегічного підходу, інтеграції цифрових технологій, адаптивних управлінських практик та системного управління ризиками.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – обґрунтувати методичні підходи до формування та реалізації стратегічної моделі економічної безпеки підприємства, здатної забезпечити його стійкість, адаптивність і конкурентоспроможність в умовах високої турбулентності зовнішнього середовища.

Завдання дослідження:

- визначити ключові принципи та стратегічні інструменти реагування на загрози в умовах нестабільного ринкового середовища;
- дослідити структуру та функціональні елементи організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства;
- провести оцінку рівня економічної безпеки на прикладі ТОВ «Флайт Контрол» і розробити практичні рекомендації щодо зміцнення фінансової, технологічної та інформаційної стійкості підприємства на основі інтегральних індикаторів та сценарного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічні інструменти реагування на загрози становлять комплекс дій, методів та організаційних рішень, спрямованих на підвищення стійкості системи управління підприємством і забезпечення його адаптивності до дестабілізаційних чинників, що виникають під впливом зовнішніх і внутрішніх сил. Причому одним із найефективніших засобів мінімізації ризиків є диверсифікація, яка може проявлятися в розширенні продуктового портфеля, освоєнні нових ринків, створенні альтернативних каналів збуту або впровадженні багатовекторних моделей постачання, що дає змогу знизити залежність від окремих контрагентів і зменшити ймовірність критичних виробничих чи фінансових розривів. Гнучкі моделі управління, які передбачають швидку перебудову операційних процесів, застосування гібридних схем організації праці, децен-

Таблиця 1

Компаративний аналіз стратегічних інструментів забезпечення економічної безпеки

Інструмент	Основний ефект	Рівень витрат	Гнучкість застосування	Потенційні ризики	Приклади застосування
Диверсифікація продуктів	Зниження залежності від одного ринку	Середній	Висока	Розпорошення ресурсів	Розширення продуктової лінійки у відповідь на падіння попиту
Цифровізація процесів	Підвищення швидкості управління	Високий	Середня	Технологічна вразливість	Впровадження CRM, ERP, систем аналітики
Гнучкі моделі управління	Прискорення реакції на зміни	Низький–середній	Висока	Несталість процесів	Agile- та Lean-підходи в операційній діяльності
Антикризові рішення	Відновлення стабільності	Середній–високий	Середня	Тимчасове зниження інвестиційної активності	Реструктуризація боргів, скорочення витрат
Мультиканальні системи постачання	Створення альтернативних логістичних шляхів	Середній	Висока	Ускладнення координації	Формування портфеля постачальників з різних регіонів

Джерело: сформовано автором на основі [8, 11]

тралізацію відповідальності та запровадження коротких циклів управлінського планування, відіграють особливо важливу роль у ситуаціях, коли підприємство функціонує в умовах високої невизначеності [6, с. 157]. Вони допомагають оперативно коригувати виробничі навантаження, змінювати логістичні маршрути, переглядати маркетингові стратегії або оптимізувати структуру витрат відповідно до змін середовища (табл. 1).

Архітектура організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах турбулентності зовнішнього середовища являє собою багаторівневу інтегративну систему, у межах якої поєднуються структурні підрозділи, функціональні процеси, технологічні інструменти й управлінські процедури, що діють у режимі постійної взаємодії, створюючи цілісну конструкцію економічного захисту, котра не лише реагує на виявлені ризики, але й формує випереджальні рішення, адаптовані до непередбачуваної динаміки ринку, а також соціально-політичних, технологічних і ресурсних чинників, які стають критичними в умовах високої нестабільності. Центральною ланкою цього механізму є блок стратегічного планування, що забезпечує формування довгострокових орієнтирів розвитку та визначає пріоритетні напрями зміцнення економічної безпеки. Водночас він узгоджує їх з інвестиційною політикою, операційними можливостями та наявними ресурсами підприємства, що унеможливує виникнення дисбалансу між оборонними цілями та цілями розвитку організації (рис. 1) [1, с. 150].

Не менш значущим елементом архітектури механізму є система управління ризиками, яка формує методологічне підґрунтя для ідентифікації, класифікації, оцінювання та ранжування загроз за ступенем їхнього впливу на фінансову стійкість, операційну надійність та ринкову позицію підприємства, використовуючи як кількісні методи (статистичні моделі, сценарний аналіз, моделі імовірнісних розподілів), так і якісні інструменти (екс-

Рис. 1. Уніфікована модель стратегічного управління економічною безпекою підприємства (розроблено автором)

пертні оцінки, структурно-логічне моделювання, побудову стратегічних карт ризиків), що дає змогу не лише оцінити глибину потенційного впливу, але й визначити можливості нейтралізації або мінімізації негативних наслідків. Базовою складовою архітектури механізму є комунікаційно-координаційна система, яка забезпечує циркуляцію інформації між структурними одиницями, синхронізацію стратегічних і тактичних рішень та узгодження відповідальності за реалізацію економічно безпечних управлінських дій, що є критичним у ситуаціях, коли час реагування стає одним з основних факторів виживання підприємства [7].

Функціональне ядро механізму утворюють інструменти економічної діагностики, зокрема аналіз фінансових потоків, оцінка виробничих потужностей, аудит інформаційної безпеки, моніторинг ринкових ризиків і виявлення технологічних вразливостей, оскільки саме ці елементи забезпечують емпіричну базу для стратегічних висновків, дають змогу відстежувати відхилення від нормальних траєкторій розвитку та своєчасно виявляти деструктивні тенденції, які можуть трансформуватися в загрозу функціонуванню підприємства. Отже, архітектура організаційно-економічного механізму є складною системою взаємопов'язаних елементів, де ефективність кожного з них залежить від узгодженості дій, якості інформації, рівня компетентності персоналу та ступеня інтеграції інноваційних технологій у процеси управління [2, с. 6–7].

Інноваційні підходи до зміцнення економічної безпеки підприємства в умовах підвищеної турбулентності набувають статусу стратегічної необхідності, оскільки класичні методи економічного захисту втрачають ефективність у ситуаціях, коли зміни середовища

Таблиця 2

Інноваційні інструменти зміцнення економічної безпеки в умовах турбулентності (сформовано автором)

Інструмент	Основна функція	Рівень інноваційності	Ключові переваги	Потенційні обмеження
Цифрові платформи	Інтеграція управлінських процесів	Високий	Прозорість, централізація даних	Залежність від ІТ-інфраструктури
Big Data-аналітика	Глибинне прогнозування ризиків	Дуже високий	Виявлення прихованих закономірностей	Висока вартість впровадження
Системи раннього попередження	Ідентифікація майбутніх загроз	Високий	Оперативне реагування	Потреба в точних первинних даних
Інтелектуальні сенсорні мережі	Моніторинг технічних процесів	Середньо-високий	Зниження аварійності	Технічна складність обслуговування
Автоматизовані модулі безпеки	Реагування на події в режимі реального часу	Високий	Мінімізація людського фактора	Обмежена гнучкість алгоритмів

відбуваються з високою швидкістю і характеризуються нелінійністю, асиметричністю та значною інформаційною невизначеністю. Одним із базових інструментів, що відкривають можливості принципово нового рівня безпеки, є цифрові платформи, які забезпечують інтеграцію операційних процесів, аналітичних модулів, фінансових потоків та комунікаційних систем у єдину інформаційну архітектуру, що дає змогу підприємству здійснювати комплексне управління ризиками, забезпечуючи високу прозорість і контрольованість бізнес-процесів (табл. 2).

Одним із перспективних інноваційних інструментів стають системи раннього попередження, що функціонують на основі комбінації предиктивної аналітики, машинного навчання, сенсорних технологій та автоматизованих механізмів реагування, даючи можливість підприємству виявляти потенційні загрози на ранніх етапах їх формування, завдяки чому, як вони трансформуються у критичні ситуації, що можуть спричинити фінансові, репутаційні або виробничі втрати.

Використаємо кейс оцінки та формування економічної безпеки підприємства ТОВ «Флайт Контрол» (м. Дніпро), основний вид діяльності – «Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів». Це високотехнологічне підприємство космічної галузі, що спеціалізується на розробленні, інженерному моделюванні та виготовленні компонентів для аерокосмічних систем, активно впроваджує інновації, працює на експорт і формує конкурентні технологічні рішення світового рівня. Аналіз стану економічної безпеки ТОВ «Флайт Контрол» потребує системного застосування багатокритеріального оцінювання, здатного відобразити реальні параметри інноваційно-виробничої та фінансової стійкості підприємства, що функціонує в умовах високотехнологічного виробництва космічних компонентів, де навіть незначні коливання зовнішнього середовища можуть трансформуватися в суттєві ризики для проектів із тривалим життєвим циклом, високою капіталомісткістю та залежністю від глобальних технологічних і логістичних ланцюгів. Для оцінки рівня економічної безпеки доцільно застосувати інтегральний індекс безпеки (I_{eb}), розрахунок якого ґрунтується на нормуванні показників та їх зважуванні відповідно до ступеня важливості [2]:

$$I_e b = \sum_{i=1}^n w_i \cdot N_i, \quad (1)$$

де: w_i – ваговий коефіцієнт i -го показника,

N_i – нормоване значення показника,

n – кількість оцінюваних параметрів.

Нормування здійснюється за формулою [10]:

$$N_i = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}, \quad (2)$$

де: x_i – фактичне значення показника,

x_{min} і x_{max} – мінімальне та максимальне значення відповідно.

Результати аналітичної оцінки, сформовані на основі моделювання ситуації ТОВ «Флайт Контрол», можуть бути зведені у складну таблицю, що ілюструє порівняння нормативних і фактичних значень індикаторів, їхній вплив на економічну стійкість і якісну оцінку ризиків (табл. 3) [15, с. 68].

Таблиця 3

**Оцінювання ключових індикаторів економічної безпеки ТОВ «Флайт Контрол»
(розроблено автором)**

Індикатор	Нормативне значення	Фактичне значення	Нормоване значення N_i	Якісна характеристика ризику	Управлінські зауваження
Коефіцієнт ліквідності	$\geq 1,5$	1,18	0,62	Середній ризик	Потребує збільшення обігових активів
Рентабельність операційної діяльності	$\geq 12\%$	8,4%	0,53	Підвищений ризик	Необхідна оптимізація витрат і зростання виробничої ефективності
Технологічна забезпеченість виробництва	$\geq 0,85$	0,77	0,81	Помірний ризик	Прискорити оновлення обладнання та цифровізацію контролю
Експортна активність	$\geq 40\%$	56%	0,98	Низький ризик	Підтримувати високу частку міжнародних контрактів
Кадрова компетентність (індекс навичок)	$\geq 0,9$	0,74	0,71	Середній ризик	Підсилити програми інженерного розвитку та R&D-підготовки
Інформаційна безпека	$\geq 0,95$	0,81	0,78	Помірний ризик	Впровадити автоматизований моніторинг кіберзагроз

Отримані дані свідчать, що безпековий профіль підприємства є помірно стійким, однак потребує підвищеної уваги до фінансової стабільності, управління витратами, підвищення компетентній персоналу та модернізації технологічної інфраструктури. Незважаючи на високу експортну активність і конкурентоспроможність, внутрішні дисбаланси можуть уповільнити реалізацію складних космічних проєктів. Формування стратегії підвищення

економічної безпеки ТОВ «Флайт Контрол» потрібно здійснювати з урахуванням високої технологічної складності космічної продукції, довготривалості інноваційних циклів і залежності підприємства від глобального ринку космічних систем, що передбачає синтез наступальних та превентивних стратегічних підходів. Ефективна стратегія має ґрунтуватися на чотирьох парадигмах: фінансовій стабілізації, технологічній модернізації, кадрово-інтелектуальному розвитку та цифровізації управлінських і виробничих процесів через застосування машинного навчання, сенсорних мереж і автоматизованих систем моніторингу.

Одним з основних інструментів зміцнення фінансової безпеки має стати запровадження моделі управління безпекою грошових потоків, що передбачає регулярний контроль ліквідності, аналіз структури витрат, підвищення частки довгострокових контрактів та використання механізмів випереджувального фінансового планування. Для підвищення інженерно-технологічної стійкості доцільно розвивати мультиплатформну технологічну інфраструктуру, яка базується на адитивних технологіях, цифрових двійниках виробничих вузлів, високоточній 3D-аналітиці й автоматизованому тестуванні космічних компонентів. Важливою складовою стратегії має стати формування комплексної кадрової програми, що передбачає розвиток високотехнологічних компетенцій, стимулювання інноваційної діяльності, кооперацію з університетами та міжнародними космічними компаніями, а також використання внутрішніх інтелектуальних платформ для обміну знаннями й моделювання рішень [9].

Для визначення ефективності реалізації стратегії економічної безпеки доцільно застосовувати динамічну систему оцінювання, що ґрунтується на порівнянні фактичних фінансових, технологічних та організаційних результатів із прогностичними параметрами та стратегічними цілями. Цей підхід дає змогу оцінити не лише величину досягнутого ефекту, але й стабільність його відтворення в довгостроковій перспективі. Ефективність запропонованих заходів пропонується автором оцінювати шляхом розрахунку індексу стратегічного ефекту (I_{se}):

$$I_{se} = \frac{\sum (P_{\phi} - P_{\delta}) \cdot k_i}{\sum k_i}, \quad (3)$$

де: P_x – фактичні (ϕ) та базові (δ) значення показників;

k_i – вагові коефіцієнти важливості індикаторів.

Також використовується формула ефективності інвестиційних рішень у сфері безпеки [2]:

$$E_{\delta} = \frac{B - C}{C}, \quad (4)$$

де: B – отримані вигоди від впровадження безпекових рішень,

C – витрати на їх реалізацію.

Для досліджуваного підприємства ТОВ «Флайт Контрол» оцінювання результативності може бути представлено у вигляді багатофакторної таблиці, що демонструє динаміку зміни індикаторів після впровадження стратегічних заходів (табл. 4).

Одержані результати дають змогу дійти висновку, що реалізовані стратегічні заходи суттєво зміцнили економічну стійкість підприємства, забезпечивши стабільність фінансових потоків, підвищення технологічного рівня виробництва, зростання експортної орієнтації та покращення кадрового потенціалу. Водночас позитивні зміни в інформаційній безпеці та цифровізації управління створюють основу для формування довгострокового конкурентного потенціалу, що є критичним для підприємств космічної галузі, які функціонують у високоризиковому ринковому середовищі.

Висновки. За результатами проведеного дослідження встановлено, що стратегічні підходи до забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах турбулентного зовнішнього середовища повинні ґрунтуватися не на фрагментарному використанні окре-

Таблиця 4

Оцінювання результатів впровадження стратегії підвищення економічної безпеки ТОВ «Флайт Контрол» (розроблено автором)

Напрямок удосконалення	Базове значення	Значення після впровадження	Зміна Δ	Оцінка ефекту (якісна)	Коментар
Ліквідність	1,18	1,43	+0,25	Позитивний ефект	Підвищення грошової стійкості
Рентабельність операційної діяльності	8,4%	11,7%	+3,3%	Високий ефект	Оптимізація витрат і зростання ефективності
Технологічна забезпеченість	0,77	0,88	+0,11	Суттєвий ефект	Цифровізація тестових операцій
Індекс кадрової компетентності	0,74	0,86	+0,12	Відчутний ефект	Модернізація системи професійного розвитку
Рівень інформаційної безпеки	0,81	0,93	+0,12	Значний ефект	Впровадження системи кібермоніторингу
Експортна активність	56 %	62 %	+6 %	Помірний ефект	Розширення ринку космічних підрядних контрактів

мих інструментів, а на їх комплексній інтеграції, де диверсифікація продуктово-ринкового портфеля, цифрова трансформація бізнес-процесів, імплементація адаптивних управлінських моделей і послідовне застосування антикризових механізмів утворюють багатокомпонентну систему протидії загрозам, що уможливило не тільки редукцію ризиків, але й трансформацію нестабільності в потенціал для стратегічного зростання підприємства.

Обґрунтовано, що структура організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки має конструюватися як інтегрована система, центральними елементами якої є стратегічне планування, управління ризиками, економічна діагностика та комунікаційно-координаційні підсистеми, при цьому їх ефективність суттєво підвищується через упровадження інноваційних інструментів – цифрових платформ, аналітики великих даних, систем завчасного реагування, інтелектуальних сенсорних мереж та автоматизованих модулів безпеки, які забезпечують неперервний моніторинг, оперативну ідентифікацію деструктивних процесів і генерацію проактивних управлінських рішень.

На прикладі ТОВ «Флайт Контрол» продемонстровано практичну апробацію запропонованих підходів. Мультикритеріальне оцінювання з використанням інтегрального індексу економічної безпеки, системи нормалізованих індикаторів та динамічних таблиць дало змогу ідентифікувати сильні й вразливі аспекти безпекового профілю підприємства, визначити стратегічні пріоритети фінансової стабілізації, технологічного оновлення, зміцнення інформаційного захисту й експортної диверсифікації, а також кількісно оцінити результативність впроваджених заходів, що підтверджує придатність розробленої моделі для високотехнологічних підприємств космічної індустрії

Список використаних джерел

1. Васи́лега В. Є. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах впливу зовнішнього середовища. *Бізнес Інформ*. 2024. № 2. С. 146–153. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-2-146-153>.
2. Гапєєва О. М., Головка Р. С. Особливості формування системи економічної безпеки підприємств. *Академічні візії*. 2025. № 40. С. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14917628>.

3. Дячков Д., Потапук І., Капран І. Економічна безпека в системі стратегічного управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-7>.
4. Зибарева О. В., Бурачок Я. Є. Економічна безпека підприємств України в умовах сталого розвитку: сучасний стан, чинники та шляхи зміцнення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. № 18. С. 4–10. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-18-04-10>.
5. Капелюшна Т. В. Формування площини безпеки підприємства під дією ризиків і загроз. *Бізнес Інформ*. 2024. № 3. С. 255–262. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-3-255-262>.
6. Карвацка Н. С., Габай В. І., Глабчастий Н. Ю. Управління економічною безпекою підприємства в умовах циркулярної економіки. *Development Service Industry Management*. 2025. № 9 (21). С. 154–159. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2025-9\(21\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-9(21)).
7. Лисенко Т. І., Усіченко І. В., Мироненко М. А. Підвищення економічної безпеки торговельно-виробничого товариства. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-137>.
8. Македон В. В., Маковецька А. О. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах ринкової нестабільності. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2023. № 12. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-12-9477>.
9. Огренич Ю. О., Діброва В. О. Економічна безпека промислових підприємств в Україні: стан, проблеми та напрямки покращення. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 15. С. 180–191. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.22>.
10. Ніконенко У. М., Пшоно С. В. Стратегічний інструментарій фінансово-економічної безпеки бізнес-процесів розвитку підприємства. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 9. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15069753>.
11. Павлова Г. Є., Приходько І. П., Чердиченко М. М. Методичні підходи до моделювання та стратегічного управління фінансово-економічною безпекою на підприємстві. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. № 13. С. 656–661. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-7>.
12. Пілецька С. Т., Ареф'єв С. О., Петровська С. В., Колесников С. О. Стратегічне забезпечення економічної безпеки підприємств в контексті цифровізації економіки України. *Проблеми економіки*. 2024. № 2. С. 181–190. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-2-181-190>.
13. Халіна О. В., Шмагалю В. І. Ключові аспекти стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2025. № 1 (75). С. 99–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4803/75-1-15>.
14. Хамініч С. Ю. Імперативи економічної безпеки у сучасному світі: стратегії і загрози. *Вісник Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Економічні науки*. 2024. № 1 (09). С. 46–55.
15. Химич І., Різник Н. Фінансово-економічний аналіз підприємств: основа прогнозування позитивних результатів в умовах кризи. *Міжнародний науковий журнал менеджменту, економіки та фінансів*. 2024. № 3 (1). С. 62–71. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240301.06>.
16. Христенко Л. М., Прохоровська С. А. Сучасні стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств у контексті глобальних викликів. *Економіка*. 2025. № 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15097166>.
17. Martseniuk L., Makhin'ko I., Hrebenuk H., Das B. Directions of effective use of data and analytics in decision-making on staff development. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2024. Vol. 4. No 2. P. 75–84. DOI: <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2024-1-75-84>.

References

1. Vasyleha, V. Ye. (2024). Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva v umovakh vplyvu zovnishnoho seredovyssha [Mechanism for ensuring the economic security of an enterprise under external environmental influence]. *Biznes Inform – Business Inform*, 2, 146–153. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-2-146-153> [in Ukr.].
2. Napryeieva, O. M., & Holovko, R. S. (2025). Osoblyvosti formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Features of forming the system of enterprise economic security]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 40, 1–11. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14917628> [in Ukr.].
3. Diachkov, D., Potapiuk, I., & Kapran, I. (2021). Ekonomichna bezpeka v systemi stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom [Economic security in the system of strategic enterprise management]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-7> [in Ukr.].

4. Zybarena, O. V., & Burachok, Ya. Ye. (2025). Ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy v umovakh staloho rozvytku: suchasnyi stan, chynnnyky ta shliakhy zmitsnennia [Economic security of Ukrainian enterprises under sustainable development: current state, factors, and ways to strengthen]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: Ekonomika ta upravlinnia – Problems of Modern Transformations*, 18, 4–10. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-18-04-10> [in Ukr.].

5. Kapeliushna, T. V. (2024). Formuvannia ploshchyny bezpeky pidpriemstva pid diieiu ryzykiv i zahroz [Formation of the security field of an enterprise under risks and threats]. *Biznes Inform – Business Inform*, 3, 255–262. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-3-255-262> [in Ukr.].

6. Karvatska, N. S., Habai, V. I., & Hlabchastyi, N. Yu. (2025). Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva v umovakh tsyrkuliarnoi ekonomiky [Managing enterprise economic security in a circular economy]. *Development Service Industry Management*, 9 (21), 154–159. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2025-9\(21\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-9(21)) [in Ukr.].

7. Lysenko, T. I., Usichenko, I. V., & Myronenko, M. A. (2024). Pidvyshchennia ekonomichnoi bezpeky torhovelno-vyrobnychoho tovarystva [Improving economic security of a trading-production company]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-137> [in Ukr.].

8. Makedon, V. V., & Makovetska, A. O. (2023). Informatsiine zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv v umovakh rynkovoї nestabilnosti [Information support of enterprise economic security under market instability]. *Internauka. Serii: Ekonomichni nauky – International Scientific Journal “Internauka”*, 12. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-12-9477> [in Ukr.].

9. Ohrenych, Yu. O., & Dibrova, V. O. (2023). Ekonomichna bezpeka promyslovykh pidpriemstv v Ukraini: stan, problemy ta napriamky pokrashchennia [Economic security of industrial enterprises in Ukraine: state, problems and directions for improvement]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Serii: Ekonomika – Tavria Scientific Bulletin. Series: Economics*, 15, 180–191. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.22> [in Ukr.].

10. Nikonenko, U. M., & Pshono, S. V. (2025). Stratehichniy instrumentarii finansovo-ekonomichnoi bezpeky biznes-protseviv rozvytku pidpriemstva [Strategic toolkit of financial and economic security for enterprise development business processes]. *Aktualni pytannia ekonomichnykh nauk – Current Issues of Economic Sciences*, 9. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15069753> [in Ukr.].

11. Pavlova, H. Ye., Prykhodko, I. P., & Cherednychenko, M. M. (2017). Metodychni pidkhody do modeliuвання ta stratehichnoho upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu na pidpriemstvi [Methodical approaches to modeling and strategic management of financial-economic security at an enterprise]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy – Economics and Enterprise Management*, 13, 656–661. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-7> [in Ukr.].

12. Piletska, S. T., Arefiev, S. O., Petrovska, S. V., & Kolesnykov, S. O. (2024). Stratehichne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv v konteksti tsyvrovizatsii ekonomiky Ukrainy [Strategic provision of enterprise economic security in the context of Ukraine’s digitalization]. *Problemy ekonomiky – Problems of Economy*, 2, 181–190. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-2-181-190> [in Ukr.].

13. Khalina, O. V., & Shmagalo, V. I. (2025). Kliuchovi aspekty stratehii zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Key aspects of the strategy for ensuring enterprise economic security]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia – Scientific Notes of Vernadsky TNU*, 1 (75), 99–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4803/75-1-15> [in Ukr.].

14. Khaminich, S. Yu. (2024). Imperatyvy ekonomichnoi bezpeky u suchasnomu sviti: stratehii i zahrozy. *Visnyk Dnipropetrovskoho naukovo-doslidnoho instytutu sudovykh ekspertyz Ministerstva yustyttsii Ukrainy. Ekonomichni nauky*, 1 (09), 46–55 [in Ukr.].

15. Khymych, I., & Riznyk, N. (2024). Finansovo-ekonomichniy analiz pidpriemstv: osnova prohnovuvannia pozytyvnykh rezultativ v umovakh kryzy [Financial and economic analysis of enterprises: the basis for forecasting positive results in crisis conditions]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal menedzhmentu, ekonomiky ta finansiv – International Scientific Journal of Management, Economics and Finance*, 3 (1), 62–71. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmf.20240301.06> [in Ukr.].

16. Khrystenko, L. M., & Prokhorovska, S. A. (2025). Suchasni stratehii zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv u konteksti hlobalnykh vyklykiv [Modern strategies for ensuring financial and economic security of enterprises in the context of global challenges]. *Ekonomika – Economics*, 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15097166> [in Ukr.].

17. Martseniuk, L., Makhin’ko, I., Hrebenuk, H., Das B. (2024) Directions of effective use of data and analytics in decision-making on staff development. *Philosophy, Economics and Law Review*. Vol. 4. No 2, pp. 75–84. DOI: <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2024-1-75-84>.

ABSTRACT

Svitlana Khaminich, Biswajit Das. Strategic approaches to the formation of enterprise economic security under conditions of external environment turbulence

The article is devoted to substantiating strategic approaches to forming a company's economic security under conditions of increasing external environmental turbulence and growing innovation-technological challenges. The key principles, instruments, and mechanisms of strategic economic security provision are systematized, including diversification solutions, digital management models, and early-warning systems that enable the enterprise to adapt to unstable market conditions. An integrated conceptual model for assessing economic security has also been developed, based on a combination of financial, technological, innovation-related, and information indicators. The proposed approaches allow high-tech enterprises, including LLC "Flight Control," to enhance their resilience to external threats through rational planning, operational digitalization, the implementation of flexible management models, and the modernization of economic monitoring systems.

Key words: *economic security, strategic management, risk management, environmental turbulence, innovative instruments, high-tech enterprises.*

Надійшла до редакції: 14.11.2025
Прийнято до друку після рецензування: 24.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 342.9:351.746.1(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-04>

Ярослав КУШНІР
доктор філософії в галузі права, доцент
(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна)
yarukfurrier@ukr.net

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК ПРОФІЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

У статті досліджено теоретико-правові засади функціонування Державної прикордонної служби України як профільного суб'єкта запобігання адміністративним правопорушенням. Здійснено аналіз юридичної природи та змісту її правового статусу як правоохоронного органу спеціального призначення, визначено особливості реалізації правоохоронної функції в межах адміністративно-юрисдикційної й оперативно-розшукової діяльності. Обґрунтовано, що адміністративно-юрисдикційна діяльність ДПСУ має самостійне значення в системі функцій прикордонного відомства, а її деліктний аспект є найбільш актуальним в умовах дії правового режиму воєнного стану.

У роботі проведено порівняльний аналіз наукових підходів до співвідношення понять «попередження», «профілактика», «протидія» та «запобігання». Установлено, що термін «запобігання» відображає більш ранню, стратегічну стадію превентивного впливу, охоплює як профілактичні, так і безпосередньо запобіжні дії та відповідає сучасним викликам оперативно-службової діяльності прикордонного відомства. З'ясовано, що саме «запобігання» є найбільш доцільним терміном для практики Держприкордонслужби України, оскільки узгоджується з національною законодавчою практикою, конституційною термінологією та системою адміністративно-запобіжних заходів, передбачених КУпАП і профільним законом.

Установлено, що запобігання адміністративним правопорушенням у діяльності прикордонного відомства є самостійним, комплексним і завчасним соціально-правовим процесом, спрямованим на усунення причин та умов деліктності, нейтралізацію ризиків і зміцнення прикордонної безпеки України. Зроблено висновок, що подальший розвиток превентивної діяльності прикордонного відомства має спиратися на єдність правових, організаційних і функціональних засад, що забезпечують ефективність адміністративно-юрисдикційної діяльності у сфері охорони державного кордону.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України, запобігання адміністративним правопорушенням, адміністративно-юрисдикційна діяльність, воєнний стан, прикордонна безпека.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні умови воєнного стану в Україні зумовлюють потребу перегляду підходів до розуміння та реалізації державних функцій у сфері забезпечення національної безпеки, зокрема в прикордонному вимірі. Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ), як правоохоронний орган спеціального призначення, виконує ключову роль у системі захисту державного кордону, що вимагає комплексного переосмислення її функціонального призначення крізь призму превентивної діяльності.

Проблема полягає в тому, що чинне законодавство не містить чіткого визначення змісту поняття «правоохоронний орган спеціального призначення» та не деталізує функціональний зміст діяльності ДПСУ в контексті запобігання адміністративним правопору-

© Я. Кушнір, 2025
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8519-5331>

шенням. Відсутність нормативної конкретизації, розмитість доктринальних підходів до категорій «запобігання», «попередження», «профілактика» і «протидія» призводить до неоднозначного тлумачення превентивної діяльності прикордонного відомства й ускладнює формування єдиної системи управлінських і правозастосовних рішень у цій сфері.

В умовах збройної агресії та тривалого воєнного стану прикордонний простір України перетворився на один із ключових об'єктів національної безпеки, де адміністративні правопорушення набули ознак підвищеної суспільної небезпечності. Їх латентність, системність і зв'язок із криміногенними проявами створюють загрозу для загальної стабільності державного управління. Саме тому запобігання адміністративним правопорушенням на цьому етапі потребує не лише практичного посилення, а й наукового осмислення як самостійного напрямку правоохоронної функції ДПСУ.

Актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації адміністративно-правових механізмів діяльності ДПСУ до сучасних викликів воєнного стану, що включають підвищення рівня загроз прикордонній безпеці, трансформацію правопорушень у гібридні форми, зростання ролі превентивних дій і міжвідомчої координації. За цих умов саме «запобігання» як базова, завчасна та комплексна форма діяльності набуває статусу стратегічної функції ДПСУ, покликаної не лише реагувати на правопорушення, а й створювати умови для їх недопущення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблематика правового статусу ДПСУ та її функціонального призначення є предметом наукових дискусій у працях низки вітчизняних дослідників: А. Б. Мисик пов'язує її зі специфікою об'єкта впливу – прикордонною безпекою [20], І. Ф. Корж наголошує на мілітаризованій природі ДПСУ [8]. В. В. Половников розглядає ДПСУ в трьох взаємопов'язаних статусах [25], а М. О. Король визначає її як централізовану систему органів, що забезпечують недоторканність державного кордону та національну безпеку [9].

У контексті функціональної діяльності прикордонного відомства М. О. Король і В. Б. Авер'янов визначають функції як напрями реалізації державних завдань [3; 10]. Серед них – правоохоронна функція ДПСУ, за А. М. Притулою, охоплює систему правозастосовних дій, спрямованих на забезпечення законності й захист прав громадян, суспільства й держави [26].

У сучасній юридичній науці дискусійним залишається співвідношення понять «попередження», «профілактика», «протидія» та «запобігання», які розкриваються в працях О. М. Бандурки [2], О. І. Остапенка [23], А. П. Закалюка [14], Б. Д. Леонова [17], А. М. Бабенка [11].

С. В. Міловідова розглядає механізм запобігання адміністративним правопорушенням як систему, що включає визначення суб'єктів запобіжної діяльності [22, с. 78–85].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретико-правове обґрунтування місця й змісту запобігання адміністративним правопорушенням у системі функцій ДПСУ, з'ясування його сутності як самостійного напрямку адміністративно-юрисдикційної діяльності (далі – АЮД) в умовах правового режиму воєнного стану, а також визначення доцільності використання терміна «запобігання» для позначення превентивної діяльності прикордонного відомства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для визначення того, чи належить ДПСУ до профільних суб'єктів запобігання адміністративним правопорушенням, з огляду на специфіку її оперативно-службової діяльності (далі – ОСД) та особливості функціонування в умовах правового режиму воєнного стану, необхідно здійснити комплексний аналіз юридичної архітектури її правового статусу. Такий підхід дає змогу окреслити індивідуально-правові характеристики прикордонного відомства, визначити його правову природу та з'ясувати основні засади функціональної діяльності як цілісного державного інституту.

Поняття «статус» (від лат. *status* – становище) має усталену традицію дослідження у вітчизняній правовій науці. Українська юридична доктрина слушно тлумачить цю категорію як правове становище (сукупність прав та обов'язків) фізичних чи юридичних осіб [1, с. 449] або як становище, стан (у міжнародно-правовому значенні), що відображає сукупність прав та обов'язків громадянина чи юридичної особи [31, с. 830].

Формально-юридичне тлумачення положень профільного закону визначає правовий статус ДПСУ як правоохоронний орган спеціального призначення [28]. Водночас цей статус, який сформувався понад два десятиліття тому, і досі породжує наукові дискусії щодо його змісту, спрямованості й форм реалізації. Головним предметом полеміки є питання: у чому саме полягає так звана «спеціальність»?

Наукові дебати посилюються відсутністю в чинному законодавстві чіткого нормативного визначення відповідної категорії. До того ж те, що належність до правоохоронних органів спеціального призначення фактично має лише ДПСУ, значно ускладнює компаративний аналіз і не дає змоги проводити паралелі з іншими структурами аналогічного профілю.

Зазначену проблематику розробляють як теоретики адміністративного права, так і практики прикордонної справи. Зокрема, А. Б. Мисик звертає увагу на відсутність єдиного підходу до тлумачення поняття «спеціальний» і пропонує розглядати його крізь призму специфіки об'єкта впливу ДПСУ – прикордонної безпеки [20, с. 146].

І. Ф. Корж, своєю чергою, обґрунтовує позицію, що ДПСУ є мілітаризованою державною структурою, тобто військовим формуванням, у якому, відповідно до законодавства, запроваджено проходження військової служби. Специфічність її призначення науковець пов'язує з аналізом функцій, що реалізуються в процесі протидії зовнішнім загрозам державності, передусім щодо такої фундаментальної ознаки держави, як державний кордон [8].

На думку В. В. Половникова, ДПСУ має щонайменше три взаємопов'язані правові статуси: центрального органу виконавчої влади, військового формування та правоохоронного органу спеціального призначення [25, с. 118].

М. О. Король визначає ДПСУ як централізовану на загальнодержавному рівні систему органів і підрозділів, об'єднаних структурною єдністю та спільною метою – забезпеченням недоторканності державного кордону, захисту територіальної цілісності й національної безпеки України, а також суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні [9, с. 449–450].

Застосований ним функціональний підхід до визначення правового статусу прикордонного відомства є найбільш релевантним для цілей дослідження, адже розкриває суть діяльності органу через призму реалізації державних функцій. Учений наголошує, що діяльність ДПСУ спрямована на виконання визначених Конституцією України (зокрема статтею 17) функцій держави, які становлять підґрунтя для формування завдань, функцій і повноважень цього органу [10].

Відповідно до статті 17 Конституції України, прикордонне відомство забезпечує захист державного кордону, діючи в межах і в спосіб, визначених законом [7]. Законодавче тлумачення поняття «захист державного кордону» розкриває його як складний, динамічний і багаторівневий процес, що є складовою системи національної безпеки. Його зміст полягає в скоординованій взаємодії військових формувань і правоохоронних органів держави, діяльність яких регламентується законом і спрямована на реалізацію комплексу міжвідомчих заходів [27].

Профільний закон деталізує завдання прикордонного відомства, визначаючи, що воно забезпечує недоторканність державного кордону України й охорону її суверенних прав у прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні [28].

Під завданнями в цьому контексті варто розуміти конкретизовані цілі, що постають перед організацією. Їх виконання є безпосереднім обов'язком суб'єкта, хоча в правовій

доктрині поняття «завдання» й «функції» нерідко використовуються як синонімічні. Завдання становлять основу для формування функцій, задають їх напрям і логічну послідовність розвитку [10].

На нашу думку, саме система завдань ДПСУ визначає зміст її функцій, тобто завдання формують цільове призначення всього відомства, а функції є засобами реалізації зазначених завдань.

Подібна логіка узгоджується з висновками О. А. Марушака, який зауважує, що в західній правовій доктрині поняття функцій держави не є базовим, оскільки домінантну роль відіграють саме цілі й завдання [19, с. 17].

Поняття «функції» як об'єкт правового дослідження не належить до нових у юридичній науці. Так, фундаментальні праці В. Б. Авер'янова дають підстави розглядати функції як невід'ємні елементи управлінської діяльності [3, с. 100]. У більш новітніх наукових розвідках цей термін тлумачиться ширше – як напрями реалізації діяльності певного соціально-правового явища, що забезпечують практичне втілення його функціонального призначення [4, с. 21]; або ж як конкретизовані, інституційно й нормативно оформлені вектори державної активності в ключових сферах суспільного життя [20, с. 43].

М. О. Король, досліджуючи саме функціональну складову діяльності ДПСУ, зазначає, що функції прикордонного відомства становлять основні напрями та види його діяльності, які мають юридичний зміст і залежать від вольових настанов держави [10].

Законодавче закріплення функцій ДПСУ міститься в статті 2 профільного закону, де, зокрема, наголошено, що виконання визначених законодавством функцій становить ОСД цього органу [28].

Отже, поєднання доктринальних підходів учених і нормативних положень дає змогу констатувати, що ОСД ДПСУ відображає її основні, визначені спеціальним законом напрями функціонування, спрямовані на забезпечення недоторканності державного кордону й охорону суверенних прав України в прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні.

Значна розгалуженість функціонального змісту діяльності прикордонного відомства спричинила появу в профільній науці різних підходів до класифікації функцій ДПСУ. Критеріями для цього зазвичай є зміст функціональної діяльності й обсяг державно-владних повноважень, що забезпечують її реалізацію. Так, Ю. О. Михайлова пропонує виділяти охоронні, контролюючі, координуючі, превентивні й інформаційні функції [21]. В. В. Половніков пропонує іншу класифікацію: охоронна, контрольна, забезпечення режимів, розвідувальна, інформаційно-аналітична, оперативно-розшукова, боротьби з правопорушеннями, координаційна [24, с. 29]. Г. А. Магась, виходячи з підходів оперативного мистецтва, визначає прикордонну службу, прикордонний контроль, оперативно-профілактичні заходи, прикордонну операцію та бойове застосування сил і засобів [18].

Кожна з наведених класифікацій є результатом глибокого наукового аналізу, має власну логіку й аргументацію, а їх паралельне існування не лише можливе, а й збагачує розуміння функціонального потенціалу служби.

У попередньому дослідженні, виконаному на рівні дисертаційної роботи, нами запропоновано власну класифікацію функцій ДПСУ, до якої ввійшли оборонна, координаційна, контрольна, пропускна, режимно-забезпечувальна, антитерористична та правоохоронна [16, с. 182]. Саме остання – правоохоронна, у контексті дослідження потребує детальнішого розгляду.

У вітчизняній правовій доктрині зміст правоохоронної функції зазвичай розкривається через поняття «правоохоронні органи». Так, Н. І. Клименко визначає їх як органи, основна діяльність яких спрямована на реалізацію правоохоронної функції держави [5, с. 193–194]. У науковій літературі ця функція описується як державна правомірна діяльність, що полягає у впливі на поведінку осіб з боку уповноважених державою суб'єктів

шляхом охорони, відновлення чи захисту порушеного права, його розгляду або розслідування з дотриманням установлених законом процедур [30, с. 22].

О. В. Тюріна розглядає правоохоронну діяльність як одну з форм правозастосування, що є проявом організаційно-владної діяльності компетентних органів, котрі діють від імені держави в межах наданих повноважень [32, с. 7–11].

Комплексний аналіз правоохоронної функції ДПСУ з позицій теорії та практики ОСД здійснив А. М. Притула, який визначає її як систему правозастосовних дій, спрямованих на забезпечення законності, захист прав і законних інтересів громадян, суспільства та держави. Вона здійснюється виключно в межах і на підставі закону, у встановлених процесуальних формах, уповноваженими суб'єктами, що мають відповідні юрисдикційні повноваження. У передбачених законом випадках така діяльність може супроводжуватися застосуванням заходів державного примусу, а ухвалені рішення мають обов'язкову силу для всіх учасників правовідносин [26].

Для потреб дослідження виокремлюємо два основні напрями реалізації правоохоронної функції ДПСУ:

- 1) адміністративно-юрисдикційну діяльність;
- 2) оперативно-розшукову діяльність, що здійснюється уповноваженими підрозділами прикордонного відомства.

Найбільш повним і змістовним визначенням поняття АЮД ДПСУ є дефініція, запропонована в навчальному виданні, підготовленому колективом кафедри адміністративної діяльності НАДПСУ спільно з управлінням адміністративної юрисдикції Адміністрації ДПСУ. Згідно з нею, АЮД ДПСУ – це врегульована нормами адміністративного права діяльність уповноважених посадових осіб щодо розгляду й вирішення адміністративно-правових спорів, зокрема індивідуальних адміністративних справ, дисциплінарних проступків, звернень громадян, застосування адміністративно-процесуальних заходів забезпечення й адміністративно-правових заходів міграційного контролю, а також виконання міжнародних зобов'язань України у сфері реадмісії [13, с. 44].

Попри складність конструкції цього визначення, воно комплексно охоплює всі ключові напрями адміністративно-юрисдикційної діяльності прикордонного відомства.

Поділяючи позицію науковців-прикордонників, у межах дослідження вважаємо доцільним виділити окремий структурний елемент АЮД ДПСУ, який набув особливої ваги в умовах воєнного стану, – деліктний аспект адміністративно-юрисдикційної діяльності. Саме він є найбільш релевантним і пріоритетним з урахуванням практики ОСД ДПСУ. Під цим пропонуємо розуміти складову АЮД, спрямовану на виявлення, розслідування й запобігання адміністративним правопорушенням, що пов'язані з порушенням режиму державного кордону, публічного порядку та прикордонної безпеки, з урахуванням зростання загроз національній безпеці [15].

Узагальнення викладених положень щодо функціональної структури діяльності ДПСУ дає змогу констатувати, що АЮД є не лише формою реалізації її правоохоронної функції, а й самостійним напрямом державного впливу у сфері забезпечення прикордонної безпеки. Саме в межах цієї діяльності реалізуються процеси виявлення, документування, припинення й запобігання адміністративним деліктам, які посягають на встановлений порядок охорони державного кордону.

Водночас правозастосовна практика прикордонного відомства свідчить, що ефективність АЮД значною мірою залежить від превентивної складової, тобто від здатності органу не лише реагувати на правопорушення, а й запобігати їх виникненню. Саме тому подальше дослідження вимагає зосередження уваги на теоретико-правовому осмисленні категорії «запобігання» як однієї з базових у системі адміністративно-правових заходів, які застосовуються ДПСУ.

Доктринальне тлумачення поняття «запобігання» в сучасній юридичній науці відзначається певною полісемантичністю. Так, проблематика визначення співвідношення понять «запобігання», «попередження», «профілактика» та «протидія» традиційно належить до дискусійних у вітчизняній правовій доктрині, зокрема в кримінологічній та адміністративно-правовій науці. Сам факт існування широкого спектра термінів для позначення схожих за змістом процесів свідчить про відсутність усталеного підходу й наявність концептуальних суперечностей у розумінні цих категорій [2, с. 170–171].

Загальноприйнятим є твердження, що термін «протидія» отримав найбільше поширення в міжнародно-правовому дискурсі, особливо в універсальних конвенційних актах, спрямованих на боротьбу з транснаціональною злочинністю, тероризмом і корупцією [12, с. 11–12]. Українські науковці, зокрема А. М. Бабенко, В. Я. Конопельський та І. М. Чекмарьова, наголошують на доцільності використання цього терміна поряд із «запобіганням» [11, с. 133]. У цьому контексті «протидія» постає як комплексне поняття, котре включає запобігання, виявлення, припинення та мінімізацію наслідків правопорушень [17, с. 5].

Разом із тим, як слушно зазначає О. І. Остапенко, системна правова проблема полягає у відсутності спеціального Закону України «Про профілактику правопорушень», що призводить до фрагментарності державної політики у сфері превенції. Такий закон, на думку вченого, міг би стати основою для подолання «вузького» підходу до планування й реалізації заходів профілактичного впливу, а також забезпечив би єдність термінологічного апарату [23, с. 185–186].

Попри те що окремі науковці допускають можливість взаємозамінного вживання термінів «запобігання», «попередження» та «профілактика» в певних контекстах [2, с. 170], більшість дослідників вибудовує між ними ієрархічну залежність. Згідно з нею, попередження є родовим поняттям, що охоплює профілактику й запобігання. Попередження передбачає загальну діяльність, спрямовану на недопущення вчинення правопорушення [22, с. 92].

Профілактика, своєю чергою, становить початковий етап превентивної роботи [12, с. 148], який здійснюється на стадії, коли ще не виявлено намірів або готовності особи до вчинення правопорушення. Її зміст полягає у виявленні й усуненні причин та умов, що сприяють правопорушенням, шляхом проведення системи виховних, соціально-економічних та інформаційно-правових заходів [22, с. 92].

Натомість запобігання (у вузькому розумінні) розглядається як діяльність, спрямована на нейтралізацію конкретних проявів протиправної поведінки, коли вже наявні передумови чи ситуації, що створюють реальну загрозу її вчинення [22, с. 58]. Воно передбачає цілеспрямовані, у тому числі владно-примусові дії, спрямовані на відвернення правопорушення, коли існує підвищений ризик його реалізації [22, с. 58]. У широкому розумінні запобігання варто розглядати як специфічну форму соціального управління, спрямовану на забезпечення безпеки охоронюваних законом цінностей. Його зміст полягає в розробленні та реалізації спеціальних заходів, спрямованих на виявлення й усунення детермінант злочинності, а також на цілеспрямований вплив на осіб, схильних до протиправної поведінки [12, с. 148].

Деякі науковці, серед яких – А. П. Закалюк, ототожнюють поняття «запобігання» й «попередження», наголошуючи, що саме термін «запобігання» є домінуючим у національній законодавчій практиці, зокрема в положеннях Конституції України. Така усталеність використання засвідчує його нормативну універсальність і прийнятність для різних галузей правового регулювання [14, с. 320].

Для ДПСУ питання термінологічної визначеності має не лише теоретичне, а й практичне значення. Адміністративні правопорушення, що вчиняються в прикордонному просторі, нині є одним із ключових криміногенних чинників, який безпосередньо впливає на стан прикордонної безпеки. Високий рівень латентності таких правопорушень, переважно

умисна форма вини, рівень підготовки до вчинення протиправних дій з подальшим уникненням від передбаченої законом відповідальності за формально-юридичними ознаками (закінченням строку накладення адміністративного стягнення, процесуальними неточностями під час оформлення адміністративно-процесуальних документів) – сприяє формуванню почуття безкарності, що надалі може провокувати ескалацію правопорушень/трансформацію в більш небезпечні форми суспільно шкідливої діяльності, наприклад у вигляді незаконного переправлення осіб через державний кордон України.

Ми поділяємо наукову позицію, висловлену в працях А. М. Бабенка, В. Я. Конопельського й І. М. Чекмарьової, які доводять, що «запобігання» етимологічно відображає більш ранню стадію впливу порівняно з «протидією», тобто охоплює дії, спрямовані на недопущення настання події ще до початку її розвитку. Такий підхід дає змогу розглядати запобігання як ширше за обсягом явище, що включає в зміст елементи відвернення, виявлення, припинення та нейтралізації негативних процесів [11, с. 133].

У межах дослідження запобігання правопорушень у прикордонному просторі пропонуємо власну візію, згідно з якою поняттям «запобігання» охоплюється вся діяльність, спрямована на перешкоджання деліктним проявам, як з боку спеціалізованих, так і неспеціалізованих суб'єктів (для потреб забезпечення прикордонної безпеки: військові адміністрації, органи місцевого самоврядування, громадські формування з охорони державного кордону).

Отже, запобігання є базовою, узагальненою категорією, що передує протидії та забезпечує створення умов, за яких учинення правопорушень стає неможливим або малоімовірним. У цьому випадку запобігання виступає не лише як частина профілактичної політики, а як самостійна категорія прикладного адміністративного права, яка має власну правову природу, цільову орієнтацію та набір інструментів реалізації.

Отже, для цілей функціонування ДПСУ найбільш доцільним є використання саме терміна «запобігання», оскільки він:

- відповідає характеру діяльності ДПСУ, що поєднує елементи контролю, примусу й правозастосування;
- узгоджується з українською законодавчою практикою та конституційною термінологією;
- дає змогу окреслити дії прикордонників як превентивні заходи, спрямовані на нейтралізацію загроз, що вже мають потенціал до правопорушення (запровадження спеціального прикордонного режиму, встановлення додаткових тимчасових обмежень);
- охоплює як профілактичний, так і безпосередньо запобіжний рівні впливу, що є оптимальним для прикордонної сфери, де правопорушення мають динамічний і латентний характер.

Відповідно до нашого розуміння, під «запобіганням у діяльності ДПСУ» необхідно розуміти системно організовану, правомірну й цілеспрямовану діяльність уповноважених суб'єктів прикордонного відомства, спрямовану на недопущення, відвернення та нейтралізацію адміністративних правопорушень у прикордонній сфері шляхом застосування комплексу адміністративно-правових, інформаційно-аналітичних та організаційних заходів, що здійснюються завчасно, на основі оцінки ризиків, у межах і в спосіб, визначених законом.

С. В. Міловідова в ході власного дослідження механізму попередження та протидії адміністративним правопорушенням указує на наявність взаємопов'язаних елементів, до яких у тому числі дослідниця зараховує суб'єктів запобіжної діяльності [22, с. 78]. Зарахування суб'єктів до механізму запобіжної діяльності дослідниця проводить на підставі аналізу сукупності наданих їм державно-владних повноважень: право на складання протоколів про адміністративні правопорушення, розгляд справ про адміністративні правопорушення, встановлення причин та умови вчинення адміністративних проступків із подальшим направленням пропозицій про вжиття заходів щодо їхнього усунення [22, с. 84].

Аналіз положень статті 20 профільного закону дає змогу констатувати такі державно-владні повноваження в досліджуваній сфері: вимагати від фізичних осіб припинення правопорушень; розглядати справи про правопорушення, накладати стягнення або передавати матеріали про правопорушення на розгляд інших уповноважених органів виконавчої влади або судів; здійснювати адміністративне затримання осіб на підставах і на строки, визначені законами; здійснювати особистий огляд затриманих осіб та огляд і вилучення речей; доставляти осіб до підрозділів ДПСУ [28].

Позитивним убачаємо той факт, що система національного законодавства цілком гармонізована в розглядуваній сфері, як наслідок зазначені правомочності прикордонників цілком корелюють із нормами КУпАП, зокрема статтями 222-1, 255, 259, 261-263 тощо. Кореляція вказаних повноважень зі статтями 222-1, 255, 259, 261–263 КУпАП означає, що превентивні дії прикордонників мають спиратися на об'єктивно зафіксовані підстави ризику, бути спрямованими на досягнення чітко визначеної легітимної мети, реалізовуватись як «найменш обтяжливий» захід, а кожен етап – документуватися так, щоб забезпечити подальшу перевірюваність і відповідність здобутої інформації стандартам належності й допустимості доказів у провадженні за КУпАП.

Зауважимо, що цілком поділяємо наукові погляди С. В. Мілової, котра до суб'єктів запобіжної діяльності в досліджуваній сфері зараховує посадових осіб, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення та складати протоколи про адміністративні правопорушення, адже факт складання процесуального документа так чи інакше впливає на правосвідомість правопорушника й інших осіб, яким цей факт відомий [22, с. 85]. Зважаючи на положення профільної Інструкції, правом на складання протоколів про адміністративні правопорушення наділені всі військовослужбовці та працівники ДПСУ під час безпосереднього виконання ними визначених законодавством України завдань [29]. Як наслідок, увесь особовий склад ДПСУ належить до профільних суб'єктів запобігання адміністративним правопорушенням у сфері прикордонної безпеки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження дає змогу зробити узагальнений висновок, що ДПСУ є профільним суб'єктом запобігання адміністративним правопорушенням, правовий статус якого визначається як правоохоронний орган спеціального призначення. Функціональна структура діяльності ДПСУ охоплює реалізацію низки державних функцій, серед яких особливе місце посідає правоохоронна, що безпосередньо забезпечується через адміністративно-юрисдикційну й оперативно-розшукову діяльність.

АЮД ДПСУ, у межах якої здійснюється виявлення, розслідування, припинення та запобігання адміністративним правопорушенням, набуває самостійного значення в системі державного впливу на прикордонну безпеку. Її деліктний аспект, особливо актуальний в умовах воєнного стану, спрямований на усунення загроз режиму державного кордону, публічному порядку й національній безпеці.

У процесі дослідження з'ясовано, що правова природа запобігання адміністративним правопорушенням у діяльності ДПСУ має комплексний характер. У сучасній юридичній доктрині поняття «запобігання» розглядається ширше, ніж «попередження», «профілактика» чи «протидія», адже охоплює вплив на стадії, які передують виникненню події правопорушення.

Визначено, що використання терміна «запобігання» для характеристики діяльності ДПСУ є найбільш доцільним як з методологічного, так і з практичного погляду. По-перше, він відповідає змісту й завданням оперативно-службової діяльності прикордонного відомства, яка поєднує елементи контролю, правозастосування та примусу. По-друге, термін «запобігання» узгоджується із законодавчою практикою України та конституційною термінологією. По-третє, він відображає сутність превентивних дій прикордонників, спрямованих на нейтралізацію ризиків та усунення причин адміністративних деліктів.

Таким чином, «запобігання адміністративним правопорушенням» варто розглядати як стратегічний, цілеспрямований соціально-правовий процес, що охоплює профілактику, усунення причин та умов адміністративних правопорушень і безпосереднє відвернення конкретних протиправних діянь через застосування адміністративно-запобіжних заходів. Для Державної прикордонної служби України така концепція є методологічно вивреною і практично обґрунтованою, оскільки забезпечує єдність правових, організаційних і функціональних засад запобіжної діяльності у сфері прикордонної безпеки.

Список використаних джерел

1. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.
2. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 168–177.
3. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики : підручник / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.
4. Завгородня Ю. С. Функції держави в сучасних умовах: пропедевтичний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 20–22.
5. Клименко Н. І. Правоохоронні органи України : навч. посіб. Київ : Видавництво Європейського ун-ту, 2002. 194 с.
6. Коломоєць О. В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. № 5. С. 41–44.
7. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Корж І. Ф. Державна прикордонна служба України: правовий статус та місце в системі сектору безпеки і оборони. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_2_3.
9. Король М. О. Адміністративно-правове регулювання системи Державної прикордонної служби України. *Форму права*. 2011. № 2. С. 446–450.
10. Король М. О. Поняття та основні напрямки розвитку функцій Державної прикордонної служби України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Юридичні науки»* : електронне фахове видання. 2016. Вип. 1. URL: https://nadspsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/visnik_1_2016_ur.pdf.
11. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України : монографія / А. М. Бабенко, В. Я. Конопельський, І. М. Чекмарьова. Харків : Право, 2019. 264 с.
12. Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-е вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
13. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів охорони державного кордону: підручник / Ю. Б. Курилюк, А. Ф. Мота, Р. В. Гринько та ін. Київ : ВД «Дакор», 2023. 484 с.
14. Курс сучасної української кримінології: теорія та практика : у 3 т. / за ред. А. П. Закалюка. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Т. 1. 424 с.
15. Кушнір Я. О., Заболотний Б. В. Реалізація Державною прикордонною службою України адміністративно-юрисдикційних повноважень в умовах правового режиму воєнного стану (деліктний аспект). *Інтернаука. Серія «Юридичні науки» : міжнародний науковий журнал*. 2025. № 1. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2025-1-10635>.
16. Кушнір Я. О. Державна прикордонна служба України як суб'єкт протидії порушенню порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї : дис. д-ра філос. : 081 «Право». Хмельницький, 2021. 304 с.
17. Леонов Б. Д. Запобігання та протидія тероризму: теоретичні підходи. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 2 (6). С. 1–15.
18. Магась Г. А. Теоретичне дослідження категорій оперативного мистецтва Державної прикордонної служби України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Державне управління»* : електронне фахове видання. 2018. Вип. 1. URL: https://nadspsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/visnik_1_2018_du.pdf.

19. Марущак О. А. Функції держави: визначення поняття. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2019. № 3 (65). С. 17–21.
20. Мисик А. Б. Концепція застосування Державної прикордонної служби України у територіальній обороні. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних сил*. 2017. № 3 (52). С. 146–152.
21. Михайлова Ю. О. Роль та місце Державної прикордонної служби України у системі суб'єктів забезпечення національної безпеки. *Форум права*. 2017. № 4. С. 152–158.
22. Міловідова С. В. Попередження та протидія адміністративним правопорушенням в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Київський національний економічний університет. Київ, 2016. 228 с.
23. Остапенко О. І. Про сучасні правові засади протидії вчиненню адміністративних правопорушень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. Львів, 2017. № 876. С. 182–188.
24. Половніков В. В. Державна прикордонна служба України як правоохоронний орган. *Науковий вісник Державної прикордонної служби України : науково-практичний альманах*. 2004. № 3. С. 29–31.
25. Половніков В. В. Окремі питання адміністративно-правового регулювання статусу суб'єктів управління Державної прикордонної служби України. *Правовий часопис Донбасу : збірник наукових праць*. 2020. № 1 (70). С. 115–123.
26. Пригула А. М. Визначення статусу Державної прикордонної служби України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Юридичні науки» : електронне фахове видання*. 2018. Вип. 3. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/visnik_3_2018_ur.pdf.
27. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>.
28. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>.
29. Про затвердження Інструкції з оформлення посадовими особами Державної прикордонної служби України матеріалів справ про адміністративні правопорушення : Наказ Міністерства України від 18.09.2013 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1729-13#Text>.
30. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / відп. ред. В. Т. Маляренко. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 376 с.
31. Сучасний плумачний словник української мови : 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2008. 1008 с.
32. Тюріна О. В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика) : навч. посіб. Київ : Скіф, 2008. 96 с.

References

1. Bahatomovnyu yurydychnyy slovnyk-dovidnyk [Multilingual legal dictionary-reference book] / I. O. Holubovs'ka, V. M. Shovkovyy, O. M. Lefterova ta in. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr "Kyivivs'kyu universytet", 2012. 543 p. [in Ukr.].
2. Bandurka, O. M., Lytvynov, O. M. (2015) Systema protydyiyi zlochynnosti: ponyattya ta sutnist' [Crime prevention system: concept and essence]. *Visnyk kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny*. № 2 (10), pp. 168–177. [in Ukr.].
3. Derzhavne upravlinnya: problemy administratyvno-pravovoyi teoriiy ta praktyky [Public administration: problems of administrative and legal theory and practice] : pidruch. / za zah. red. V.B. Aver'yanova. Kyiv : Fakt, 2003. 384 p. [in Ukr.].
4. Zavhorodnya, Yu. S. (2021) Funktsiyi derzhavy v suchasnykh umovakh: propedevtychnyy aspekt [Functions of the state in modern conditions: propaedeutic aspect]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. № 3, pp. 20–22. [in Ukr.].
5. Klymenko, N. I. (2002) Pravoohoronni orhany Ukrayiny [Law enforcement agencies of Ukraine] : navch. posib. Kyiv : Vydavnytstvo Yevropeys'koho un-tu, 194 p. [in Ukr.].
6. Kolomoyets', O. V. (2013) Funktsiyi derzhavy u suchasnomu derzhavoznavstvi: teoretychni problemy [Functions of the state in modern political science: theoretical problems]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiya*. № 5, pp. 41–44. [in Ukr.].

7. Konstyutsiya Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. [in Ukr.].
8. Korzh, I. F. (2017) Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy: pravovyy status ta mistse v systemi sektoru bezpeky i oborony [State Border Service of Ukraine: legal status and place in the system of the security and defense sector]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya: Yurydychni nauky*. Iss. 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadcurn_2017_2_3. [in Ukr.].
9. Korol', M. O. (2011) Administratyvno-pravove rehulyuvannya systemy Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy [Administrative and legal regulation of the system of the State Border Service of Ukraine]. *Formu prava*. № 2, pp. 446–450. [in Ukr.].
10. Korol', M. O. (2016) Ponyattya ta osnovni napryamky rozvytku funktsiy Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy [Concepts and main directions of development of the functions of the State Border Service of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya yurydychni nauky: elektronne fakhove vydannya*. Iss. 1. Retrieved from: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/visnik_1_2016_ur.pdf. [in Ukr.].
11. Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannya zlochynnosti u prykordonnykh rehionakh Prychornomor'ya materykovoyi Ukrainy [Concepts and main directions of development of the functions of the State Border Service of Ukraine] : monohraf. / A. M. Babenko, V. YA. Konopel's'kyy, I. M. Chekmar'ova. Kharkiv : Pravo, 2019. 264 p. [in Ukr.].
12. Kryminolohiya. (2018) [Criminology] : pidruch. / A. M. Babenko, O. YU. Busol, O. M. Kostenko ta in. ; za zah. red. Yu. V. Nikitina, S. F. Denysova, YE. L. Strel'tsova. 2-e vyd., pererob. ta dopov. Kharkiv: Pravo, 416 ps. [in Ukr.].
13. Kurylyuk, Yu. B., Mota, A. F., Hryn'ko, R. V. et al. (2023) Administratyvno-yurysdyktsiyna diyal'nist' orhaniv okhorony derzhavnoho kordonu [Administrative and jurisdictional activities of state border protection agencies] : pidruch. Kyiv: VD “Dakor”, 484 p. [in Ukr.].
14. Kurs suchasnoyi ukraiyins'koyi kryminolohiyi: teoriya ta praktyka [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice] : knyha u 3 t. / za red. A. P. Zakalyuka. Kyiv: Vydavnychyy dim “In Yure”, 2007. Vol. 1. 424 p. [in Ukr.].
15. Kushnir, Ya. O., Zabolotnyy, B. V. (2025) Realizatsiya Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhboyi Ukrainy administratyvno-yurysdyktsiynykh povnovazhen' v umovakh pravovoho rezhymu voyennoho stanu (deliktyny aspekt) [Implementation of administrative and jurisdictional powers by the State Border Service of Ukraine under the legal regime of martial law (delict aspect)]. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal “Internauka”*. Seriya: “Yurydychni nauky”. № 1. DOI:<https://doi.org/10.25313/2520-2308-2025-1-10635>. [in Ukr.].
16. Kushnir, Ya. O. (2021) Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy yak sub'yekt protydyi porushennya poryadku v'yizdu na tymchasovo okupovanu terytoriyu Ukrainy ta vvyizd z neyi [The State Border Service of Ukraine as an entity of counteraction to violation of the procedure for entry into and exit from the temporarily occupied territory of Ukraine] : dys d-ra filos : 081 – pravo. Khmel'nyts'kyy, 304 p. [in Ukr.].
17. Leonov, B. D. (2012) Zapobihannya ta protydiya terozymu: teoratychni pidkhody [Prevention and counteraction to terrorism: theoretical approaches]. *Chasopys Natsional'noho universytetu “Ostroz'ka akademiya”*. Seriya “Pravo”. № 2 (6), pp. 1–15. [in Ukr.].
18. Mahas', H. A. (2018) doslidzhennya katehoriy operatyvnoho mystetstva Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy [Theoretical study of the categories of operational art of the State Border Service of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya derzhavne upravlinnya: elektronne fakhove vydannya*. Iss. 1. Retrieved from: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/visnik_1_2018_du.pdf. [in Ukr.].
19. Marushchak, O. A. (2019) Funktsiyi derzhavy: vyznachennya ponyattya [Functions of the state: definition of the concept]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Pravo*. № 3 (65), pp. 17–21. [in Ukr.].
20. Mysyk, A. B. (2017) Kontseptsiya zastosuvannya Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy u terytorial'niy oborony [The concept of using the State Border Service of Ukraine in territorial defense]. *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho universytetu Povitryanykh syl*. № 3 (52), pp. 146–152. [in Ukr.].
21. Mykhaylova, Yu. O. (2017) Rol' ta mistse Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy u systemi sub'yektiv zabezpechennya natsional'noyi bezpeky [The concept of using the State Border Service of Ukraine in territorial defense]. *Forum prava*. № 4, pp. 152–158. [in Ukr.].

22. Milovidova, S. V. (2016) Poperedzhennya ta protydiya administratyvnykh pravoporushennyam v Ukraini [Prevention and counteraction to administrative offenses in Ukraine] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Kyiv's'kyi natsional'nyy ekonomichnyy universytet. Kyiv, 228 p. [in Ukr.].
23. Ostapenko, O. I. (2017) Pro suchasni pravovi zasady protydyi vchynennykh administratyvnykh pravoporushen' [On modern legal principles of counteraction to the commission of administrative offenses]. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnika". Seriya: "Yurydychni nauky"*. № 876, pp. 182–188. [in Ukr.].
24. Polovnikov, V. V. (2004) Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy yak pravookhoronnyy orhan [The State Border Service of Ukraine as a law enforcement agency]. *Naukovyy visnyk Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy: naukovo-praktychnyy al'manakh*. № 3, pp. 29–31. [in Ukr.].
25. Polovnikov, V. V. (2020) Okremi pytannya administratyvno-pravovoho rehulyuvannya statusu sub'yektiv upravlinnya Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy [Certain issues of administrative and legal regulation of the status of management subjects of the State Border Service of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' "Pravovyy chasopys Donbasu"*. № 1 (70), pp. 115–123. [in Ukr.].
26. Prytula, A. M. (2018) Vyznachennya statusu Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy [Determination of the status of the State Border Service of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya yurydychni nauky: elektronne fakhove vydannya*. Iss. 3. Retrieved from: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/visnik_3_2018_ur.pdf. [in Ukr.].
27. Pro derzhavnyy kordon Ukrainy [On the State Border of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 04.11.1991. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>. [in Ukr.].
28. Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy [On the State Border Guard Service of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 03.04.2003. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>. [in Ukr.].
29. Pro zatverdzhennya Instruktsiyi z oformlennya posadovymy osobamy Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy materialiv sprav pro administratyvni pravoporushennya [On approval of the Instructions for registration of materials of cases on administrative offenses by officials of the State Border Guard Service of Ukraine] : nakaz Ministerstva Ukrainy vid 18.09.2013 № 898. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1729-13#Text>. [in Ukr.].
30. Sud, pravookhoronni ta pravozakhysni orhany Ukrainy. (2004) [Court, law enforcement and human rights protection bodies of Ukraine] : pidruch. / vidp. red. V. T. Malyarenko. Kyiv: Yurinkom Inter, 376 p. [in Ukr.].
31. Suchasnyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy. (2008) [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language] : 100 000 sliv / Za zah. red. d-ra filol. nauk, prof. V. V. Dubichyn's'koho. Kharkiv : VD "SHKOLA". 1008 p. [in Ukr.].
32. Tyurina, O. V. (2008) Suchasni systemy sudovykh i pravookhoronnykh orhaniv (porivnyal'no-pravova kharakterystyka) [Modern systems of judicial and law enforcement bodies (comparative legal characteristics)] : navch. posib. Kyiv : Skif, 96 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Yaroslav Kushnir. The State Border Guard Service of Ukraine as a core entity in preventing administrative offenses

The article examines the theoretical and legal foundations of the functioning of the State Border Guard Service of Ukraine (SBGSU) as a key entity in preventing administrative offenses. The legal nature and content of its status as a law enforcement body with a special designation are analyzed, and the peculiarities of implementing its law enforcement function within administrative-jurisdictional and operational-service activities are outlined. It is substantiated that the administrative-jurisdictional activity of the SBGSU holds an independent position within the system of state border security management, while its delict-related aspect is particularly relevant under martial law conditions.

The study provides a comparative analysis of academic approaches to the correlation between the terms "prevention," "warning," "profilaxis," and "counteraction." It is argued that the term "prevention" reflects an earlier and more strategic stage of preventive influence, encompassing both prophylactic and directly precautionary actions, and corresponds to the modern challenges of the operational-service activity of the border agency. It is proven that the use of "prevention" is the most appropriate for the practice of the SBGSU, as it aligns with national legislative practice, constitutional terminology, and the system of administrative-preventive measures established by the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the relevant sectoral law.

It is concluded that the prevention of administrative offenses within the SBGSU's activity constitutes an independent, comprehensive, and proactive socio-legal process aimed at eliminating the causes and conditions of delict behavior, neutralizing risks, and strengthening Ukraine's border security. Further development of the Service's preventive activity should rely on the unity of legal, organizational, and functional principles ensuring the effectiveness of administrative-jurisdictional activity in the field of state border protection.

Key words: *State Border Guard Service of Ukraine, prevention of administrative offenses, administrative-jurisdictional activity, martial law, border security.*

Надійшла до редакції: 05.11.2025
Прийнято до друку після рецензування: 23.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 004.056.53:351.746.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-05>

Тарас РУДИЙ

кандидат технічних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна)
tarasrudyu@gmail.com

Олег ЗАЧЕК

кандидат технічних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна)
zachekoi@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ У СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку засобів кібербезпеки в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та збільшення рівня технологічності загроз державним інтересам, що реалізуються з використанням методів соціальної інженерії, інтернету речей, технологій штучного інтелекту та квантових технологій.

Зосереджено увагу на ключових аспектах нормативно-правового забезпечення кібербезпеки держави. Визначено основні напрями протидії загрозам інформаційній та кібербезпеці як у загальному контексті, так і щодо окремих їхніх проявів.

Окреслено головні проблеми організаційно-правового забезпечення у сфері кібербезпеки, серед яких: низька ефективність нормативно-правового забезпечення та системи менеджменту; неналежний рівень державного менеджменту в галузі кібербезпеки; відсутність єдиної стратегії та реформаторського підходу до управління кібербезпекою України; використання застарілих стандартів; нечітко окреслені вимоги до систем захисту в кіберсфері.

Ключові слова: кібербезпека, кіберзагрози, кіберзахист, інформаційна безпека України, нормативно-правове забезпечення.

Постановка проблеми. Стан війни стимулює наше суспільство до вжиття на якісно новому рівні заходів стосовно безпеки інформаційного та кіберпростору. Це має свій прояв у захисті інформації (ЗІ) та кіберсередовища, необхідності визначення об'єктів впливу у цифровому просторі і, як наслідок, реалізації заходів із забезпечення інформаційної та кібербезпеки.

© Т. Рудий, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4106-4313>

© О. Зачек, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4846-5718>

Ситуація, у якій опинилася Україна, реалізуючи безпеку інформаційного та кіберпростору, потребує негайних і докорінних змін. Необхідність змін підтверджена численними кібератаками на об'єкти критичної інфраструктури, іншими інцидентами безпеки, які вороги, очолювані Китаєм та Росією, використовують проти нашої держави.

Агресори активно застосовують кібервпливи в боротьбі з цивілізованим світом, прагнучи до глобального домінування. Використовуючи методи соціальної інженерії, досягнення інтернету речей (IoT), технології штучного інтелекту (ШІ), квантові розробки та досягнення у сфері передавання великих обсягів даних, вони реалізують кіберзагрози як інструмент посягання на політичні інтереси нашої держави.

Аналіз наукових досліджень. Для розв'язання означених задач на теоретичному рівні в Україні сформовані наукові школи, які досягли вагомих здобутків під керівництвом таких провідних вчених, як: В. Л. Бурячок, В. О. Хорошко, В. Б. Толубко, А. І. Марущак, М. В. Гуцалюк, В. В. Кравчук.

Плідно працюють над питаннями організаційного та правового супроводу протидії кіберзлочинності О. Ю. Горун, В. А. Ліпкан, М. В. Ковалів, О. В. Таран, О. Д. Довгань, Т. Ю Ткачук та інші талановиті науковці.

Зважаючи на результати аналізу літературних джерел за цією тематикою, які є у вільному доступі, можемо стверджувати, що безпідставно проігноровано фундаментальні положення формування дієвої нормативно-правової бази і організаційно-технічних заходів із забезпечення безпеки інформаційного та кібернетичного простору держави і бізнесу, які до сьогодні частково не створені, а існуючі позбавлені системного підходу, не конкретизовані в практиці застосування і, як наслідок, неефективні та марні. Обумовлені проблеми потребують подальших ґрунтовних досліджень з огляду на їх актуальність у сучасних умовах.

Основні положення переважної більшості публікацій перегукуються з авторським баченням розв'язанням означених проблем, які не можуть бути вирішеними без розробки та імплементації сучасної нормативно-правової бази й запровадження реформованої політики держави в галузі кібербезпеки з урахуванням новітніх і перспективних технологій у галузі ІТ, тобто розглядаючи інформаційні відносини з позиції об'єкта правового регулювання.

Метою дослідження є виявлення причин і комплексу системних проблем, що гальмують розвиток нормативно-правової бази у сфері кібербезпеки. Проаналізувавши новітні та перспективні ІТ, зроблено спробу прогнозу перспектив розвитку відповідної законодавчої бази.

Виклад основного матеріалу. Кабінетом Міністрів України (КМУ) [5] прийнято «План заходів на 2025 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України». У переліку сформованих заходів, які, без сумніву, мають прогресивне спрямування, відразу привертає увагу рішення розробити правову, організаційну та технологічну модель функціонування кібервійськ і визначити механізми їхнього застосування, а також підготувати проєкт нормативно-правового акта, що встановлюватиме порядок взаємодії суб'єктів системи кібербезпеки України та сил оборони під час спільного виконання завдань кібероборони, зокрема щодо заходів у кіберпросторі. Крім того, наголошується, що важливо розробити українські стандарти у сфері кібербезпеки, а також вимоги до безпеки технічних і програмних компонентів кіберпростору, враховуючи світові стандарти.

Перелічені в цьому документі заходи частково усувають первинні причини динамічного реалізації кіберзагроз, до яких усе ще належать: постійне відставання чинної нормативно-правової бази кібербезпеки від ступеня розвитку ІТ, повільна імплементація у вітчизняне законодавство положень законодавства Європейського союзу (ЄС) та НАТО, міжнародних стандартів безпеки; недосконалість систем менеджменту і незалежного аудиту інформаційної та кібернетичної безпеки; відсутність ефективних механізмів інформування

про кіберінциденти в умовах цифровізації всіх сфер державного управління з ґрунтовним аналізом причин їх виникнення; незавершеність заходів з організаційно-правового супроводу та технічної реалізації моделі кіберзахисту, яка відповідатиме сучасному стану й перспективам розвитку ІТ, глобальної індустрії кібербезпеки.

Існуючі нормативні визначення «обчислювальної машини» й «електронної обчислювальної машини» хибно тлумачать сучасні поняття у сфері ІТ, не відповідають їх фізичному змісту або спотворено тлумачать їх (надто обмежено). Сучасний смартфон є гібридним пристроєм, який надає користувачеві доступ до систем управління базами даних (СУБД), online-компіляторів (Programiz, GBD тощо), банківських мобільних додатків, державних мобільних застосунків («Дія») і поєднує у собі властивості комунікатора та комп'ютера. Такі пристрої стали засобами скоєння широкого спектру кіберзлочинів, а простого та зрозумілого тлумачення цих понять ми не знаходимо, як і кваліфікації кіберзлочинів, скоєних за їх використання.

Фахівці досі недостатньо враховують необхідність включення захисту персональних даних до загальної системи кібербезпеки. Доцільним є створення спеціального органу, який виконуватиме функції регулятора й забезпечуватиме реалізацію політики кіберзахисту в цій сфері. Важливо також гармонізувати національне законодавство України із законодавством ЄС і країн – членів НАТО, що дасть змогу посилити відповідальність за порушення встановлених норм.

Загальносвітовий тренд ставить чіткі вимоги до національних стратегій кібербезпеки, які полягають у реалізації на рівні політичної волі держав власної кібербезпеки.

На сучасному етапі інкорпорація чинного законодавства у сфері безпеки інформаційного та кіберпростору базується на положеннях Конституції України, Закону України «Про національну безпеку України», Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», а також на нормах Конвенції про кіберзлочинність, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Концепції боротьби з тероризмом в Україні та інших нормативно-правових актах.

Отже, маємо такі єдині законодавчі акти у сфері протидії кіберзлочинності з пункту бачення найвищої політичної позиції держави, як Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» та Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року “Про Стратегію кібербезпеки України”». Цими законодавчими актами декларується пріоритет забезпечення безпеки кібернетичного простору для всіх рівнів державних органів і уряду.

Відповідно до положень зазначених документів, суб'єкти забезпечення національної безпеки мають невідкладно вжити заходів для захисту національних інтересів у сфері інформаційного та кіберпростору.

Проте ці документи не стали підґрунтям для формування сучасної, ефективної нормативно-правової бази, яка і надалі не виконує регуляторних функцій у сфері ЗІ та кібернетичної безпеки в Україні. Також, незважаючи на посилення агресії з боку Росії, незрозумілі ротації у новому уряді, на превеликий жаль, ми тупцюємо на місці, практично відсутній поступ вперед у цій стратегічно важливій галузі.

Сучасні умови зумовлюють потребу в розробленні й ухваленні нової Стратегії кібербезпеки України, яка визначить чіткі умови безпечного функціонування національного кіберпростору, спираючись на концепцію активної превентивної дії, а не пасивного оборонного підходу. Така стратегія дасть змогу чітко окреслити пріоритети національних інтересів, сформулювати цілі та завдання у сфері захисту цифрового простору й забезпечення стабільного функціонування кіберпростору загалом.

У воєнних умовах необхідно негайно перейти від декларацій намірів до реальних дій, оскільки головною вадою чинного законодавства у сфері безпеки залишається його пасивність – на рівні доктрин, указів і рішень, без належного фінансового та кадрового

забезпечення й без визначеної відповідальності посадових осіб. Виконання цих вимог не гарантує успіху, проте створює для України реальний шанс на його досягнення.

На переконання авторів, однією з ключових проблем реалізації державної політики у сфері кібербезпеки залишається неефективність чинної нормативно-правової бази та, що особливо важливо, відсутність належного регламентування системи управління у сфері нормативно-правового забезпечення інформаційних відносин. Це гальмує динамічний розвиток процесів правового супроводу інформаційної та кібербезпеки в Україні [3].

Новітні технології постійно інтегруються у сферу кібербезпеки, але разом із ними розвиваються й кіберзлочинці, шукаючи нові способи скоєння кіберзлочинів. У такому динамічному середовищі вимоги до забезпечення кібербезпеки мають усе вищий пріоритет і постійно еволюціонують.

Розвиток ІТ породжує і новий рівень викликів і загроз, зміну тактик та інструментів протидії. Важливою віхою у цих процесах стала поява відкритих інструментів технології штучного інтелекту (ШІ), зокрема ChatGPT та Bard.

Кібербезпека є важливим чинником у сучасному цифровому просторі з урахуванням того, що для її забезпечення державні та бізнесові структури повинні випереджати технології реалізування кіберзагроз, які динамічно розвиваються. Як і в багатьох інших галузях, роль штучного інтелекту у сфері кібербезпеки, ймовірно, набуде більшого значення.

Очікується, що до 2027 року ринкова вартість штучного інтелекту у сфері кібербезпеки сягне 46,3 мільярда доларів США. Компанії, що спеціалізуються на ШІ для кібербезпеки, надають організаціям значні переваги, забезпечуючи їх ефективними інструментами для орієнтації в середовищі кібербезпеки та підвищення гнучкості в реагуванні на кіберзагрози, що виникають [7].

Варто врахувати, що застосування технологій ШІ в гібридних кіберконфліктах має далекосяжні геополітичні наслідки, зокрема [2]:

- 1) зниження порогу входу – технології ШІ роблять складні кібератаки доступними для малих держав і недержавних організацій;
- 2) асиметричні конфлікти – країни з обмеженими ресурсами можуть завдавати значної шкоди потужним противникам;
- 3) проблема атрибуції – ШІ ускладнює визначення справжніх виконавців кібератак, що може призводити до цілеспрямованих хибних звинувачень.

Розглядаючи розвиток кібербезпекового середовища з використанням технологій ШІ, можна виокремити такі тренди [2]:

Короткострокові тренди (2025–2027):

- поширення автономних систем атак;
- зростання складності deepfake-контенту;
- масштабування ШІ-ботнетів;
- розвиток атак на системи ШІ.

Довгострокові тренди (2028–2035):

- використання квантових обчислень у технологіях кібербезпеки;
- загальний штучний інтелект (AGI) як загроза та захист;
- повна автоматизація кіберконфліктів;
- нові форми гібридних воєн.

Перехід до використання квантових комп'ютерів потребує:

- розробки нових алгоритмів шифрування;
- оновлення наявних систем безпеки;
- міжнародної стандартизації нових методів та технологій.

Зі свого боку, біометрична безпека нового покоління принесе:

- мультифакторну біометричну автентифікацію;
- захист від deepfake-атак на біометричні системи;
- поведінкову біометрію з використанням ШІ.

Отже, впровадження нових технологій у сфері кібербезпеки сформує нові виклики, які безпосередньо вплинуть на розроблення організаційно-правового супроводу на рівні держави.

Хоча і на цьому рівні в нашій державі є проблеми. Без розуміння фізичної природи процесів забезпечення кібербезпеки державного кіберпростору неможлива реальна протидія кіберзагрозам. Це, зі свого боку, потребує фахівців високого рівня, які володіють ґрунтовними знаннями в галузях електротехніки, системного аналізу, криптографії, сучасних технологій програмування та СУБД. Пересічні правники не володіють такими знаннями і, як наслідок, неспроможні розробити необхідний правовий супровід, який відповідало б сучасним трендам і матиме адаптивну складову.

Сучасний розвиток ІТ та технологій кібербезпеки випереджає розвиток правової бази на 5–8 років.

Сподіваємося, що під час формування нової Стратегії також буде враховано розуміння динаміки змін ландшафту кібербезпеки (загальної сукупності сучасних ризиків, загроз, технологій, інструментів та суб'єктів, які впливають на захист інформаційних активів і даних у цифровій сфері) [7].

В умовах сьогодення легковажно обійти увагою сферу цифрових технологій IoT. Інтернет речей став невід'ємною складовою нашого повсякденного життя, водночас відкриваючи значні можливості для здійснення кібервпливів. Суть проблеми полягає в обмежених можливостях захисту більшості цифрових IoT-пристроїв, що пов'язано з відкритістю кодів програмування їх функціональних можливостей і захистом каналів трансмісії даних [1].

Також у стислі терміни потрібно оновити наявні та розробити нові глобальні стандарти безпеки для IoT. Стандарти безпеки забезпечать сумісність різних пристроїв на програмному рівні, рівні протоколів трансмісії даних тощо. Такі стандарти ефективно розробляються міжнародними організаціями ISO та IEEE і, без сумніву, будуть активно впроваджені в найближчі роки [1].

Головна проблема полягає в тому, що системи кібербезпеки ще не повністю пристосовані до нових загроз, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту. Крім того, незважаючи на зростаючий інтерес до інтеграції ШІ в захисні системи, відсутня комплексна стратегія для протидії новим типам загроз, коли зловмисники використовують ті ж самі технології [8].

Зробимо спробу виокремити основні чинники і впливи з погляду державного управління. Реалізуємо це на основі аналізу Стратегії кібербезпеки України [6].

Автори не єдині, хто пропонує об'єднати всі напрацювання в галузі кібербезпеки у єдину програму реформування державного управління в цій сфері. Така потреба зумовлена розвитком правової системи для супроводу кібербезпеки в Україні, яка має забезпечувати нормативно-правовий супровід актуальних процесів в умовах війни.

Основні завдання у сфері кіберзахисту, що повинні визначатися та здійснюватися на рівні держави, передбачають:

- організацію захисту українського кіберпростору та підтримання кібербезпеки держави;
- захист об'єктів критичної інфраструктури;
- цифровізацію процесів державного управління;
- формування online-культури;
- протидію кіберзлочинності, шпигунству та тероризму;
- розвиток системи кіберменеджменту;
- введення в національне законодавство окремих положень нормативно-правових актів країн ЄС та НАТО у сфері захисту інформації, які визнаються на державному рівні всіма учасниками, що дасть змогу посилити міжнародну співпрацю.

В Україні регулятори значно запізнилися з розробкою нормативно-правової основи захисту об'єктів критичної інфраструктури й наповненням змістом рамкових законів у сфері кіберзахисту та кібербезпеки, розробленням підзаконних актів до них. Нині актуальною є розробка та прийняття низки нормативних документів, зокрема [4]:

- норм захисту об'єктів критичної інфраструктури від кіберзагроз та оцінювання таких загроз;
- вимог до систем менеджменту і процедур аудиту кібербезпеки та інформаційної безпеки.

Навіть найбільш оптимістично налаштовані експерти не вважають державний менеджмент у сфері кібербезпеки ефективним. Система кібербезпеки в Україні здебільшого орієнтована на участь правоохоронних органів, що призводить до розпорошення інформації про кіберінциденти між різними структурами й унеможливає системний аналіз причин та наслідків їх виникнення. Кіберспільнота та бізнес практично не залучені до вирішення цих важливих питань.

Як зазначалося раніше, з боку держави відсутній реформаторський підхід до менеджменту кібербезпеки України, який передбачав би створення організації, здатної здійснювати управління реалізацією програми з кібербезпеки та її контроль. Регуляторний контроль за виконанням такої програми повинен здійснюватися неурядовою структурою, уповноваженою проводити реформи в галузі кібербезпеки. Державні органи не здатні забезпечити таку трансформацію самостійно.

Висновки. 1. Проаналізувавши вищенаведене, можна дійти висновку, що одним із способів забезпечення ефективного функціонування системи кібербезпеки держави на мінімально необхідному рівні є радикальна модернізація правової архітектури в галузі кібербезпеки.

2. Вважаємо за потрібне під час розроблення (оновлення) Стратегії кібербезпеки враховувати динаміку змін ландшафту кібербезпеки.

3. Також вважаємо, що управління реалізацією програми з кібербезпеки держави та контроль за цим процесом повинні виконуватися уповноваженою на це неурядовою структурою.

Список використаних джерел

1. Бонк Макс. Зміна ландшафту кібербезпеки у 2025 році. URL: <https://mediacom.com.ua/zmina-landshaftu-kiberbezpeky-u-2025-rotsi/> (дата звернення 30.09.2025).
2. Васильченко Максим. AI та кібербезпека: нові виклики для світу. URL: <https://goit.global.ua/articles/ai-ta-kiberbezpeka-novi-vyklyky-dlia-svitu/> (дата звернення 30.09.2025).
3. Живко З. Б., Рудий Т. В., Сенік В. В., Родченко С. С. Проблеми нормативно-правової бази забезпечення кібербезпеки в Україні: стан і перспективи. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 18–25.
4. Котляров Юрій. Архітектура права сфери кібербезпеки в Україні. URL: https://www.asterslaw.com.ua/press_center/publications/architecture_of_the_cybersecurity_law_in_ukraine/ (дата звернення 30.09.2025).
5. Про затвердження плану заходів на 2025 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 березня 2025 р. № 204-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2025-%D1%80#Text> (дата звернення 30.09.2025).
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення 30.09.2025).
7. Роль штучного інтелекту в кібербезпеці: передбачення та запобігання атакам. URL: <https://eba.com.ua/rol-shtuchnogo-intelektu-v-kiberbezpetsi-peredbachennya-ta-zapobigannya-atakam/> (дата звернення 30.09.2025).
8. Шимкович Валентина. «Штучний інтелект не захистить, якщо не використовувати інтелект природний»: як розвиток ШІ впливає на кібербезпеку. URL: <https://robotdreams.cc/uk/blog/352-shtuchniy-intelekt-ne-zahistit-yakshcho-ne-vikoristovuvati-intelekt-prirodniy-yak-rozvitok-shi-privlivaє-na-kiberbezpeku> (дата звернення 30.09.2025).

References

1. Bonk, M. (2024, August 25). Zmina landshaftu kiberbezpeky u 2025 rotsi [The changing landscape of cybersecurity in 2025]. *MediaCom*. Retrieved from: <https://mediacom.com.ua/zmina-landshaftu-kiberbezpeky-u-2025-rotsi/> [in Ukr.].
2. Vasylychenko, M. (2025, June 4). AI ta kiberbezpeka: novi vyklyky dlia svitu [AI and cybersecurity: New challenges for the world]. *GoIT Global*. Retrieved from: <https://goit.global/ua/articles/ai-ta-kiberbezpeka-novi-vyklyky-dlia-svitu/> [in Ukr.].
3. Zhyvko, Z. B., Rudyi, T. V., Senyk, V. V., & Rodchenko, S. S. (2020). Problemy normatyvno-pravovoi bazy zabezpechennia kiberbezpeky v Ukraini: stan i perspektyvy [Problems of the legal framework for cybersecurity in Ukraine: State and prospects]. *Sotsialno-pravovi studii*, 3 (9), 18–25 [in Ukr.].
4. Kotliarov, Yu. (2018, May 15). Arkhitektura prava sfery kiberbezpeky v Ukraini [The legal architecture of the cybersecurity sphere in Ukraine]. *Yurydychna Hazeta*. Retrieved from: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/architecture_of_the_cybersecurity_law_in_ukraine/ [in Ukr.].
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2025, March 7). Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2025 rik z realizatsii Stratehii kiberbezpeky Ukrainy: Rozporiadzhennia № 204-r [On approval of the action plan for 2025 for the implementation of the Cybersecurity Strategy of Ukraine: Order No. 204-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2025-%D1%80#Text>. [in Ukr.].
6. President of Ukraine (2021, August 26). Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 roku “Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy”: Ukaz № 447/2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14, 2021 “On the Cybersecurity Strategy of Ukraine”: Decree No. 447/2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> [in Ukr.].
7. European Business Association (2024, February 5). Rol shtuchnoho intelektu v kiberbezpeki: peredbachennia ta zapobihannia atakam [The role of artificial intelligence in cybersecurity: Predicting and preventing attacks]. Retrieved from: <https://eba.com.ua/rol-shtuchnogo-intelektu-v-kiberbezpeki-peredbachennia-ta-zapobigannya-atakam/>. [in Ukr.].
8. Shymkovich, V. (2023) “Shtuchnyi intelekt ne zakhystyt, yakshcho ne vykorystovuvaty intelekt pryrodnyi”: yak rozvytok SHI vplyvaie na kiberbezpeku [“Artificial intelligence will not protect you if you do not use natural intelligence”: How AI development affects cybersecurity]. *r_d media*. Retrieved from: <https://robotdreams.cc/uk/blog/352-shtuchnyi-intelekt-ne-zahistit-yakshcho-ne-vikoristovuvati-intelekt-prirodnyi-yak-rozvitok-shi-vplyvaie-na-kiberbezpeku>. [in Ukr.].

ABSTRACT

Taras Rudyy, Oleh Zachek. Prospects for the development of the regulatory and legal framework in the field of cybersecurity

The current state of development of cybersecurity tools is analyzed against the background of intensive development of information technologies, the growth of the technological level of external attacks on the interests of the state with the use of social engineering methods, the use of artificial intelligence technologies, the introduction of the Internet of Things, quantum technologies.

The emphasis is placed on the main aspects of regulatory and legal support for state cybersecurity. The main measures to counter threats to the information and cybersecurity of the state in general and by its individual types are established.

The main problems of organizational and legal support in the field of cybersecurity are identified: inefficiency of the regulatory and legal framework and management system; lack of a unified cyber defense strategy; unsatisfactory level of public administration in the field of cyber defense; lack of a transformational approach to managing national cybersecurity by the state; vague requirements for protection systems; use of outdated standards.

It has been determined that at the organizational and legal level it is necessary to clearly identify the problem of ensuring cybersecurity and to timely provide new, modern legal tools to counter these threats. It is recommended that when developing (updating) the Cybersecurity Strategy, an understanding of changes in the cybersecurity landscape be taken into account. According to the authors, the functions of managing the implementation of the state cybersecurity program and regulatory control over the implementation process should belong to a non-governmental structure authorized to implement reforms in the field of cybersecurity.

Key words: *cybersecurity, cyber threats, cyber defense, information security of Ukraine, legal and regulatory support.*

Надійшла до редакції: 13.10.2025

Прийнято до друку після рецензування: 30.10.2025

Опубліковано: 12.12.2025

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-06>

Юрій КОЗАР

доктор юридичних наук, професор
(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна)
kozar.yurij@ukr.net

ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ДОБРОЧЕСНОСТІ

У статті досліджено поняття та юридичну природу доброчесності як ключової категорії сучасного права, що впливає на розвиток правової системи й формування правової культури суспільства. Розглянуто теоретичні підходи до визначення цього поняття, його особливості та місце в системі правових категорій. Здійснено аналіз нормативно-правового забезпечення доброчесності в українському законодавстві й міжнародних стандартах.

Проаналізовано відсутність єдиного підходу до визначення доброчесності в науковій доктрині та правозастосовній практиці, що зумовлює необхідність вироблення уніфікованого визначення, яке б поєднувало морально-етичний і юридичний зміст поняття. Досліджено співвідношення доброчесності з іншими правовими категоріями: моральністю, етичністю, законністю, справедливістю. Установлено, що доброчесність є інтеграційним принципом, який забезпечує довіру суспільства до правової системи й регулює взаємодію держави та громадян.

Ключові слова: доброчесність, юридична природа, етика, законність, справедливість, ознаки доброчесності, юридична природа доброчесності.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку українського суспільства супроводжується потребою утвердження принципів верховенства права, прозорості й етичності у функціонуванні державних і правових інститутів. Одним із ключових понять, що визначає якість діяльності органів державної влади, судової системи та юридичної науки, є доброчесність.

Проблематика доброчесності набуває особливої актуальності в Україні в контексті судової реформи, європейської інтеграції та запобігання корупції. Ця категорія є не лише моральним імперативом, а й об'єктивним юридичним критерієм відбору й оцінювання суддів, прокурорів, адвокатів і науковців. Водночас відсутність єдиного правового визначення створює труднощі в доктринальному та практичному правозастосуванні, зумовлюючи неоднозначність розуміння доброчесності.

Юридична природа доброчесності полягає в її багатоаспектності й водночас є морально-етичним принципом і нормативно закріпленим стандартом поведінки, що регламентується законодавством і професійними кодексами етики. У правовій сфері доброчес-

© Ю. Козар, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

ність проявляється через дотримання професійної етики, закону, незалежності й об'єктивності діяльності суб'єктів права, що формує довіру суспільства до державних інститутів.

На міжнародному рівні доброчесність визнається фундаментальною цінністю правової держави. Концептуальні положення й стандарти (наприклад, Бангалорські принципи поведінки суддів [35]) підкреслюють, що доброчесність є умовою справедливості, прозорості й легітимності державних інститутів. Таким чином, актуальним стає комплексне науково-правове дослідження поняття та юридичної природи доброчесності як базової категорії теорії держави і права, що сприятиме уніфікації підходів та інтеграції етичних і правових стандартів у практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Поняття та юридична природа доброчесності посідає помітне місце в сучасних наукових дослідженнях. Це багатоаспектне явище, яке науковці досліджують у різних аспектах: історичному, професійному, судовому, адміністративному й академічному. Науково-теоретичним і практичним підґрунтям для дослідження юридичної природи доброчесності стали відповідні положення норм національного й міжнародного права, а також фундаментальні наукові праці з етики, філософії та права таких науковців, як Н. Антонюк, М. Бурдін, А. Байбак, К. Ващенко, О. Верба-Сидор, Н. Липовська, А. Микитей, С. Наумкіна, С. Рабінович, Н. Сидоренко, С. Шевченко.

У наукових дослідженнях європейських та американських правознавців розглядалися різні аспекти доброчесності, що формують концептуальні підходи до оцінки професійної й етичної поведінки: Friedrich Carl von Savigny (Німеччина), Otto von Gierke (Німеччина), Hanoch Dagan & Avihay Dorfman (Ізраїль/США), Paul S. Davies (Велика Британія), Jonathan Soeharno (Нідерланди), Ronald Dworkin (Нідерланди).

З огляду на сучасні виклики в Україні, дослідження поняття доброчесності потребує розробки нових підходів. Аналіз наукових джерел показує, що існують різні підходи до визначення та тлумачення доброчесності, від морально-етичних концепцій до юридично закріплених стандартів. Системне вивчення цього феномена дає змогу виокремити ключові ознаки, проаналізувати взаємозв'язок доброчесності з професійною етикою, правовими нормами й суспільними цінностями, а також визначити механізми її реалізації в публічній і судовій сферах.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування авторського визначення поняття доброчесності в контексті правової та публічної сфери, а також виокремлення її ключових ознак, що забезпечують комплексне розуміння цієї категорії й можливість її практичної реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Юридична природа доброчесності має глибоке філософське коріння та формується під впливом етичних традицій і правових норм. У філософії Давньої Греції доброчесність розумілася як досконалість, що полягає у відповідності природному призначенню людини. У своїх діалогах Платон розглядав доброчесність як гармонію трьох частин душі – розумної, вольової та бажальної, де кожна виконує власну функцію, а справедливість постає як результат їхньої злагодженої взаємодії [34]. Стоїки вважали, що життя відповідно до природи та розуму забезпечується чотирма основними доброчесностями – мудрістю, мужністю, справедливістю й поміркованістю, наголошуючи, що багатство, здоров'я чи слава («байдужими») речами [19]. Таким чином, в античності доброчесність сприймалася насамперед як умова гармонійного існування особистості й суспільства. Іммануїл Кант підкреслював, що доброчесність є моральним обов'язком, зумовленим категоричним імперативом, і пов'язана з моральною мотивацією та автономією волі, а не з наслідками дій. У XX–XXI століттях концепція доброчесності активно розвивається в межах етики доброчесності (virtue ethics) [6]. Представники цієї концепції, зокрема G. E. M. Anscombe [24], A. MacIntyre [31], підкреслюють роль сталих моральних якостей особистості для форму-

вання доброго суспільства. Сучасна філософія та соціальна етика все більше акцентують увагу на доброчесності як основі довіри, відповідальності й солідарності в міжособистісних і соціальних відносинах.

У юридичній науці поняття «доброчесність» залишається багатоаспектним явищем і розглядається крізь призму таких суміжних категорій, як «добросовісність», «diligence» або «bona fides». Такий підхід пояснюється тісним зв'язком доброчесності із цивільним, договірним, контрактним, адміністративним правом, де добросовісність є однією з фундаментальних засад правового регулювання.

На доктринальному рівні М. Бурдін та А. Байбак [3, с. 24] досліджують співвідношення доброчесності й добросовісності, підкреслюють, що етичні та моральні категорії формують її зміст, але в межах галузевих, зокрема юридичних, наук відсутні єдині підходи до формалізації ознак.

Таким чином, доброчесність має коріння в морально-етичних цінностях, сприймається як чесність, порядність і внутрішня бездоганність особи й в умовах правової держави трансформується в правову категорію, що отримує нормативне закріплення, стає об'єктом спеціальних процедур контролю й оцінювання у сфері публічної служби.

Конституція України не містить окремого визначення терміна «доброчесність», проте його зміст відображено в конституційних принципах: верховенстві права, служінні народові, високих моральних якостей суддів та інших посадових осіб. Зокрема, стаття 127 Конституції визначає, що суддя має відповідати критеріям доброчесності [7]. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII передбачається щорічне оцінювання суддів за критерієм доброчесності [16]. Справедливо зазначають В. Рядінська, О. Карпушова, що поява в правовому полі України категорії «доброчесність» відрізнялася відсутністю чіткого визначення її сутності й сфери застосування. Неоднозначність перекладу англійського терміну «integrity», а також відсутність твердої позиції законодавця призвели до того, що цей термін використовувався й для визначення принципів реформування органів державної влади та місцевого самоврядування, і для позначення вимог до моральних якостей осіб, що виконують судові чи інші владні функції. Крім того, «доброчесність» нерідко застосовувалася як антипод корупції [18, с. 48]. Вимога доброчесності прокурора закріплена на рівні Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, відповідно до ст. ст. 69 і 71, кандидат на посаду прокурора повинен відповідати критеріям професійної компетентності, професійної етики та доброчесності [15]. П. Васильєв уважає, що культура доброчесності не може бути створена лише за допомогою нормативних актів, вона повинна стати невід'ємною частиною професійної етики прокурорів, їхньої щоденної роботи й прийняття рішень. Окрім цього, дослідник пропонує впровадження стандартів доброчесності в діяльність органів прокуратури, що є важливим і необхідним кроком для підвищення ефективності, прозорості й легітимності їхньої роботи [4, с. 21, 22].

Закони України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII [11], «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII [13], «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII [10], «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [12] містять низку положень, що регламентують конфлікт інтересів, прозорість і підзвітність, які розглядаються як складові доброчесності. Як слушно зазначає І. Хомишин [22, с. 65], доброчесність у сфері публічної служби перетворюється на інструмент правового регулювання, спрямований на запобігання корупції та забезпечення довіри громадян до влади.

Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [14] закріплює принцип академічної доброчесності як основу освітнього процесу (ст. 42), що набуває особливого значення у формуванні морально-етичних і професійних стандартів майбутніх фахівців. Л. Князькова зауважує, що дотримання принципів доброчесності впливає не тільки на репутацію навчального закладу, а також на формування й дотримання загальнолюдських

цінностей, на підвищення рівня культури громадянського суспільства загалом [1, с. 224]. Т. Бусарова вважає, що доброчесність та академічна доброчесність мають тісний зв'язок, академічна доброчесність є частиною більш широкого поняття доброчесності [1, с. 74]. О. Гоц-Яковлева акцентує увагу, що академічна доброчесність є законною вимогою, мета якої – створення довіри до результатів навчання та наукових досягнень [1, с. 123].

Статтею 3 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV [23] встановлено загальний принцип добросовісності в цивільних правовідносинах. Д. Тимошенко слушно наголошує, що сформулювати універсальне розуміння змісту добросовісності досить складно з огляду на морально-етичну природу, суб'єктивно-об'єктивний характер і багатофункціональну сутність у правовому регулюванні цивільних правовідносин [21, с. 122]. Звертає на себе увагу те, що національний підхід до визначення сутності поняття «доброчесність» узгоджується з міжнародними стандартами. Зокрема, у Бангалорських принципах поведінки суддів (2002 р.) [35] integrity (доброчесність) названа однією з базових якостей судді, рекомендації GRECO (Групи держав проти корупції Ради Європи) [26], наголошено на необхідності забезпечення прозорості й запобігання конфлікту інтересів. У праві ЄС integrity (доброчесність) часто тлумачиться як чесність, відкритість і відданість суспільним цінностям. У документах GRECO доброчесність суддів і прокурорів визнається фундаментальною умовою верховенства права. Leo Huberts наголошує, що integrity – це юридично значущий стандарт для оцінки службовців, що має нормативне закріплення (кодекси поведінки, законодавство) [28, с. 55]. Нідерландські дослідники L. Huberts і G. de Graaf розглядають integriteit як ключову категорію у сфері публічного управління, підкреслюючи її подвійний характер, етичний і нормативний. На думку вчених, доброчесність є не лише особистою чеснотою, а і юридично значущим стандартом, закріпленим у кодексах поведінки службовців і законодавчих актах, що має прямі наслідки у випадку порушення [27, с. 4].

Таким чином, закріплення принципу доброчесності в різних сферах законодавства свідчить про його багатоаспектну природу, поєднуючи правову норму, етичний стандарт та інструмент протидії корупції й порушенням законності. Досліджуючи правову природу цього поняття, варто зазначити, що на науковому рівні відсутній чіткий перелік його ознак, що ускладнює правозастосування. Отже, для кращого розуміння сутності доброчесності доцільно виокремити її загальні ознаки, які, на наш погляд, дають змогу розкрити зміст цього феномена як правового та морально-етичного явища. У цьому контексті важливими є наукові підходи, зокрема думки дослідників, які намагалися конкретизувати зміст доброчесності. Як слушно зауважує Н. Корчак, доброчесність є інструментом розвитку правосвідомості державних службовців, де моральні цінності, етичні принципи та юридичні вимоги утворюють єдину систему поведінкових стандартів [8, с. 86]. М. Рудакевич у монографічному дослідженні розглядає професійну етику державних службовців як систему моральних принципів, що формують основу відповідального державного управління [17, с. 141]. S. O'Neill та J. Boatright підтверджують цю тезу, підкреслюючи, що доброчесність поєднує етичні засади й професійні стандарти, виконуючи роль механізму запобігання корупції та зміцнення довіри в державному управлінні. Учені розглядають «integrity» як синтез етичних якостей і нормативних стандартів, наголошуючи на її «подвійному» характері – моральному та юридичному [25; 32].

Transparency International, визначає доброчесність як безкомпромісну відданість етичним цінностям [30]. На підставі наведених джерел можна стверджувати, що морально-етичний характер є першою ключовою ознакою доброчесності, оскільки вона формується з внутрішніх якостей особи й визначає її поведінкові стандарти. Разом із тим внутрішні моральні якості та професійні стандарти набувають значення лише тоді, коли проявляються систематично, формуючи довіру до особи й інститутів влади. Саме така регулярність і послідовність у поведінці дає змогу стверджувати, що доброчесність не є випадковим проявом чесності чи професійної поведінки, а виявляється систематично та під-

тверджується практикою особи протягом часу. Як наголошує І. Хомишин, доброчесність передбачає постійне дотримання моральних та етичних стандартів, що формує довіру громадян до органів влади [22, с. 66]. М. Рудакевич підкреслює, що саме тривалість етичних проявів формує професійну репутацію державного службовця, стає критерієм оцінки його надійності [17, с. 252]. Leo W. J. C. Huberts зазначає, що integrity в публічній службі має проявлятися послідовно та системно, лише така постійність забезпечує легітимність управлінських рішень [29]. Таким чином, стійкість і тривалість є ознакою доброчесності, що відокремлює систематичну етичну поведінку від випадкових проявів порядності. Водночас очевидно, що сама лише сталість внутрішніх переконань не може вважатися достатньою, якщо вони не підкріплені зовнішніми критеріями та процедурними механізмами, здатними забезпечити їх об'єктивну перевірку. Саме тому зовнішня верифікованість доброчесності полягає в можливості її оцінки через формалізовані механізми та процедури, що забезпечують прозорість і підзвітність дій посадових осіб перед суспільством. Як наголошують учені Н. Антонюк, О. Верба-Сидор, Т. Пашук, С. Рабінович, внутрішня доброчесність дисциплінарного процесу посилюється, коли застосовують певний визначений стандарт [2, с. 60]. Це твердження відображено в статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, якою передбачено щорічне оцінювання суддів з урахуванням критерію доброчесності [16]. Аналогічно, статтями 69 і 71 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII встановлено обов'язкову відповідність кандидатів на посаду прокурора критеріям професійної етики й доброчесності [15]. Ці положення демонструють прагнення законодавця закріпити можливість об'єктивного підтвердження доброчесності через процедурні інструменти. Аналогічні положення відображено й на міжнародному рівні. Так, згідно з рекомендаціями Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД), ефективна система оцінювання доброчесності сприяє формуванню відповідальної та етичної публічної служби. Зокрема, ОЕСД пропонує рамки для оцінки доброчесності в публічному секторі, що включають використання зовнішніх інструментів для підвищення прозорості й підзвітності органів влади [33].

Таким чином, зовнішня верифікованість є не лише важливим інструментом забезпечення прозорості, а й визначальною ознакою доброчесності, що дає змогу формально оцінювати та контролювати поведінку посадових осіб.

Однак формальна перевірка доброчесності через нормативні та процедурні механізми не вичерпує її змісту. Важливо враховувати, що ця категорія не може бути зведена лише до юридично закріплених критеріїв, адже завжди залишається простір для оціночних суджень.

Водночас зовнішня верифікованість дає змогу формально оцінювати доброчесність посадових осіб, проте сама лише наявність процедур і критеріїв не вичерпує її сутності. Необхідно враховувати, що доброчесність реалізується також через поєднання етичних, професійних та організаційних вимог, що формують цілісну систему поведінки державних і публічних службовців. У цьому контексті Н. Сидоренко, С. Шевченко й Н. Липовська зазначають, що організація публічної служби має базуватися на принципах верховенства права, законності, публічності, професійності, відкритості, політичної нейтральності, стабільності й доброчесності незалежно від її детермінації та класифікації [20, с. 48]. К. Ващенко зазначає, інституціоналізація публічної служби як професії передбачає наявність чітко визначених стандартів діяльності, етичних кодексів, механізмів атестації та підвищення кваліфікації, а також системи кар'єрного зростання, яка базується на принципах доброчесності, результативності й рівного доступу [5, с. 14]. У науковому дискурсі звертається увага й на взаємозв'язок моральних і професійних вимог до публічних службовців. Так, підкреслюється, що висока моральність працівника не звільняє його від обов'язку професійно виконувати службові доручення, а істинна доброчесність завжди поєднана з гідним ставленням до праці та професіоналізмом [5, с. 191]. Наукові позиції визначають, що добро-

чесність реалізується не лише як внутрішня якість особи, а через систему взаємопов'язаних інституційних і професійних механізмів.

Саме в цьому контексті національне законодавство, зокрема Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII установлює вимоги щодо професійної етики, оцінки ефективності й підвищення кваліфікації, що дає змогу поєднати внутрішню мотивацію з формалізованими стандартами поведінки [11]. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII установлює вимоги щодо конфлікту інтересів, прозорості й підзвітності посадових осіб [12], Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII закріплює принцип академічної доброчесності, що формує морально-етичні стандарти в навчальному процесі [14]. Таким чином, ознака комплексності доброчесності проявляється у взаємодії внутрішніх моральних якостей і нормативно закріплених стандартів, що дає змогу оцінювати поведінку посадових осіб у різних аспектах їхньої діяльності й забезпечує системність, послідовність та ефективність реалізації етичних і правових норм.

Комплексність доброчесності забезпечує поєднання етичних, професійних і правових аспектів поведінки. Водночас комплексність доброчесності зумовлює необхідність урахування ситуативних і професійних особливостей, адже її реалізація завжди пов'язана з оцінкою конкретних дій і поведінкових проявів.

Застосування доброчесності завжди містить елемент суб'єктивної оцінки, що залежить від конкретного контексту, професійної сфери й індивідуальних суджень оцінюючих осіб. Як зазначають С. Наумкіна й А. Мікітей, доброчесність не може існувати як суто формальна категорія, вона завжди потребує оцінки конкретних дій і поведінки посадової особи в професійному контексті, поєднуючи моральні, етичні та професійні норми з аналізом конкретних ситуацій [9, с. 38]. К. Вашенко підкреслює, що професійне зростання службовця можливе лише за умов стабільного функціонування управлінського апарату, ефективної кадрової політики й упровадження високих стандартів якості публічного управління, зокрема в частині етики, доброчесності та результативності діяльності [5, с. 36]. На практиці оціночний характер доброчесності реалізується через законодавчі механізми. Так, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII критерій доброчесності судді оцінюється через процедури щорічного оцінювання та спеціальні комісії, що дає змогу враховувати конкретні обставини й поведінкові прояви судді [16]. Аналогічно Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII передбачає оцінку доброчесності кандидатів на посаду прокурора членами Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії, де враховуються як формальні, так і поведінкові аспекти [15]. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII установлює, що державний службовець повинен відповідати критеріям доброчесності, етичної поведінки та професійної компетентності, а оцінка здійснюється через службові перевірки, оцінювання ефективності й дотримання антикорупційних стандартів [11]. Це підкреслює, що доброчесність не обмежується формальними стандартами та нормами, а завжди передбачає оцінку конкретних дій і поведінки посадовця з урахуванням професійних і контекстуальних особливостей. Саме в цьому виявляється оціночний характер доброчесності, який є її п'ятою ознакою, і дає змогу поєднувати внутрішню мотивацію службовця з формалізованими механізмами контролю й оцінки. Таким чином, п'ята ознака доброчесності, її оціночний характер, проявляється в поєднанні внутрішньої мотивації, професійних стандартів і нормативних механізмів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Поняття «доброчесність» є багатоаспектною категорією, яка об'єднує моральні цінності та юридично значущі стандарти поведінки, проявляється в порядності, добросовісності, прозорості, відсутності конфлікту інтересів і повазі до закону, що забезпечує довіру суспільства до професійної або публічної діяльності особи.

Юридична природа доброчесності полягає в поєднанні ціннісного орієнтування та правового критерію: з одного боку, вона визначає морально-етичні стандарти поведінки,

з іншого – забезпечує нормативно-правову відповідальність і підзвітність. Саме через це доброчесність є зв'язком між правом і мораллю, а її зміст не зводиться ні до формальних ознак, ні до абстрактних цінностей.

Аналізуючи як моральні, так і юридичні аспекти доброчесності, ми виокремили ті ознаки, які дають змогу по-справжньому зрозуміти її суть. Наведені ознаки доброчесності проявляються в конкретній поведінці: порядність, добросовісність, прозорість, відсутність конфлікту інтересів, повага до закону. Саме на основі цих спостережень спробуємо сформулювати власне визначення поняття доброчесності. Доброчесність – це багатоаспектна якість особи, яка поєднує моральні цінності та юридично значущі стандарти поведінки й проявляється в порядності, добросовісності, прозорості, відсутності конфлікту інтересів і повазі до закону, що забезпечує довіру суспільства до її професійної чи публічної діяльності.

Таким чином, доброчесність є ключовим механізмом забезпечення етичності й правомірності поведінки в публічній сфері, поєднуючи моральний і юридичний аспекти.

Список використаних джерел

1. Академічна доброчесність, відкрита наука та штучний інтелект: як створити доброчесне освітнє середовище : збірник есе програми підвищення кваліфікації / упоряд. А. Артюхов, М. Віхляєв, Ю. Волк. Львів : Торунь : Liha-Pres, 2023. 524 с.
2. Антонюк Н., Верба-Сидор О., Пашук Т., Рабінович С. Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика : монографія. Львів : Видавництво БФ «Медицина і право», 2020. 249 с.
3. Бурдін М. Ю., Байбак А. Г. Добросовісність як правова категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Т. 1. № 85. С. 26–32. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.3>.
4. Васильєв П. О. Впровадження стандартів доброчесності в діяльність органів прокуратури. *Таврійський науковий вісник. Серія «Публічне управління та адміністрування»*. 2024. № 3. С. 17–24. DOI: [10.32782/tnv-pub.2024.3.2](https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2024.3.2).
5. Ващенко К. Основи професійної публічної служби : монографія. Київ : Міжрегіональна академія управління персоналом, 2025. 540 с.
6. Кант І. Метафізика морали / пер. с нем. Київ : Укр-Паблішер, 2002. 312 с.
7. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
8. Корчак Н. Доброчесність як інструмент розвитку правосвідомості публічних службовців в умовах реформування державної служби. *Аспекти публічного управління*. 2023. № 11 (4). С. 82–88. DOI: <https://doi.org/10.15421/152356>.
9. Наумкіна С. М., Микитей А. О. Визначення поняття «доброчесність суддів» в науковому вимірі та судовій практиці. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Політичні науки»*. 2025. № 10. С. 33–40. DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2025.10.6>.
10. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.
11. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/page#Text>.
12. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
13. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
14. Про освіту : Закон України від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
15. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
16. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
17. Рудакевич М. І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління : монографія. Тернопіль : Астон, 2007. 398 с.
18. Рядінська В. О., Карпушова О. В. Правові проблеми визначення доброчесності як правової категорії в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 65. С. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.7>.

19. Сенека Л. А. Моральні листи до Луцілія. *УкрЛіб*. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/world/print.php?tid=9115>.
20. Сидоренко Н. С., Шевченко С. О., Липовська Н. А. Публічна служба : навчальний посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 264 с.
21. Тимошенко Д. В. Категорія добросовісності у системі приватно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 121–126. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/28>.
22. Хомишин І. Добросовісність як складова діяльності публічних посадових осіб в контексті боротьби з корупцією. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2021. Т. 8. № 4. С. 62–67. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2021.32.062>.
23. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
24. Anscombe G. E. M. *Modern Moral Philosophy*. *Philosophy*. 1958. Vol. 33. № 124. P. 1–19.
25. Boatright J. R. *Ethics and the Conduct of Business*. Pearson, 2019. 352 p.
26. Evaluations. Group of States against Corruption (GRECO). Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/evaluations>.
27. Graaf G. de, Huberts L., Strüwer T. Integrity Violations and Corruption in Western Public Governance: Empirical Evidence and Reflection from the Netherlands. *Public Integrity*. 2017. Vol. 20. Iss. 1. P. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/10999922.2017.1350796>.
28. Huberts L. Integrity, integrity violations and integritism: What they are and why they matter. *Kaptein M. (ed.) Research Handbook on Organisational Integrity*. Edward Elgar Publishing Ltd, 2024. 646 p. P. 54–68. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781803927930.00010>.
29. Huberts L. *The integrity of governance: What it is, what we know, what is done, and where to go*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2014. 290 p. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137380814>.
30. Integrity in public service: Guidelines and recommendations. Berlin : Transparency International Nederland, 2021. *Transparency International*. URL : <https://www.transparency.org/en/publications/integrity-in-public-service>.
31. MacIntyre A. *After Virtue*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1981. 252 p.
32. O’Neill S. *A Question of Trust: The BBC Reith Lectures 2002*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 110 p.
33. *Public Sector Integrity: A Framework for Assessment*. Paris : OECD Publishing, 2017. *OECD*. URL : https://www.oecd.org/en/publications/public-sector-integrity_9789264010604-en.html.
34. Smith J. Justice as a Virtue of the Soul. *Journal of the History of Philosophy*. 2020. Vol. 57. Iss. 2. P. 145–172.
35. *The Bangalore Principles of Judicial Conduct*. Adopted by the Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity, The Hague, November 2002. URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf.

References

1. Akademichna dobrochesnist, vidkryta nauka ta shtuchnyi intelekt: yak stvoryty dobrochesne osvितnie seredovyshe. (2023) [Academic integrity, open science and artificial intelligence: how to create an honest educational environment] : zb. ese prohramy pidvyshchennia kvalifikatsii / uporiad. A. Artiukhov, M. Vikhliaiev, Yu. Volk. Lviv ; Torun : Liha-Pres, 524 p. [in Ukr.].
2. Antoniuk, N., Verba-Sydor, O., Pashuk, T., Rabinovych, S. (2020) Nezhlezhnist i dystsyplinarna vidpovidalnist suddiv: mizhnarodni standarty y natsionalna praktyka [Independence and disciplinary liability of judges: international standards and national practice] : monohrafiia. Lviv : Vydavnytstvo BF “Medytsyna i pravo”. 249 p. [in Ukr.].
3. Burdin, M. Yu., Baibak, A. H. (2024) Dobrosovisnist yak pravova katehoriia [Conscientiousness as a legal category]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Pravo*. Vol. 1. № 85, pp. 26–32. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.3>. [in Ukr.].
4. Vasyliiev, P. O. (2024) Vprovadzhennia standartiv dobrochesnosti v diialnist orhaniv prokuratury [Implementation of integrity standards in the activities of prosecutor’s offices]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia : Publichne upravlinnia ta administruvannia*. № 3, pp. 17–24. DOI: 10.32782/tnv-pub.2024.3.2. [in Ukr.].
5. Vashchenko, K. (2025) Osnovy profesiinoi publichnoi sluzhby [Fundamentals of professional public service] : monohrafiia. Kyiv : Mizhrehionalna akademiia upravlinnia personalom. 540 p. [in Ukr.].
6. Kant, I. (2002) Metafizika morali [The metaphysics of morals] / per. s nem. Kyiv, 312 p. [in Ukr.].
7. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. [in Ukr.].

8. Korchak, N. (2023) Dobrochesnist yak instrument rozvytku pravovidomosti publichnykh sluzhbovtziv v umovakh reformuvannya derzhavnoi sluzhby [Integrity as a tool for developing legal awareness of public servants under public service reform]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. № 11 (4), pp. 82–88. DOI: [10.32782/tnv-pub.2024.3.2](https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2024.3.2). [in Ukr.].

9. Naumkina, S. M., Mykytei, A. O. (2025) Vyznachennia poniattia “dobrochesnist suddiv” v naukovomu vymiri ta sudovii praktytsi [Defining the concept of “judicial integrity” in the scientific dimension and case law]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriiia : Politychni nauky*. № 10, pp. 33–40. DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2025.10.6>. [in Ukr.].

10. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan [On the State Bureau of Investigation] : Zakon Ukrainy vid 12.11.2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>. [in Ukr.].

11. Pro derzhavnu sluzhbu [On Civil Service] : Zakon Ukrainy vid 10.12.2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/page#Text>. [in Ukr.].

12. Pro zapobihannia koruptsii [On Prevention of Corruption] : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>. [in Ukr.].

13. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy [On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>. [in Ukr.].

14. Pro osvitu [On Education] : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukr.].

15. Pro prokuraturu [On the Prosecutor’s Office] : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 2–3. St. 12. [in Ukr.].

16. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and Status of Judges] : Zakon Ukrainy vid 02 chervnia 2016 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. [in Ukr.].

17. Rudakevych, M. I. (2007) Profesiina etyka derzhavnykh sluzhbovtziv: teoriia i praktyka formuvannia v umovakh demokratyzatsii derzhavnoho upravlinnia [Professional ethics of public servants: theory and practice of formation in the context of democratization of public administration] : monohrafiia. Ternopil : Aston. 398 p. [in Ukr.].

18. Riadinska, V. O., Karpushova, O. V. (2021) Pravovi problemy vyznachennia dobrochesnosti yak pravovoi katehorii v Ukraini [Legal problems of defining integrity as a legal category in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Pravo*. Iss. 65, pp. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.7>. [in Ukr.].

19. Seneka, L. A. Moralni lysty do Lutsiliiia [Moral Letters to Lucilius]. *UkrLib*. Retrieved from: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=9115>. [in Ukr.].

20. Sydorenko, N. S., Shevchenko, S. O., Lypovska, N. A. (2022) Publichna sluzhba [Public service] : navch. posibnyk. Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 264 p. [in Ukr.].

21. Tymoshenko, D. V. (2023) Katehoriia dobrosovisnosti u systemi pryvatno-pravovoho rehuliuвання [The category of good faith in the system of private law regulation]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 9, pp. 121–126. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/28>. [in Ukr.].

22. Khomyshyn, I. (2021) Dobrochesnist yak skladova diialnosti publichnykh posadovykh osib v konteksti borotby z koruptsiieiu [Integrity as a component of the activities of public officials in the context of combating corruption]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha”*. Seriiia : *Yurydychni nauky*. Vol. 8. № 4, pp. 62–67. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2021.32.062>. [in Ukr.].

23. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. [in Ukr.].

24. Anscombe, G. E. M. (1958) Modern Moral Philosophy. *Philosophy*. Vol. 33. No. 124, pp. 1–19.

25. Boatright, J. R. (2019) *Ethics and the Conduct of Business*. Pearson. 352 p.

26. Evaluations. Group of States against Corruption (GRECO). Council of Europe. Retrieved from: <https://www.coe.int/en/web/greco/evaluations>.

27. Graaf, G. de, Huberts, L., Strüwer, T. (2017) Integrity Violations and Corruption in Western Public Governance: Empirical Evidence and Reflection from the Netherlands. *Public Integrity*. Vol. 20. Iss. 1, pp. 1–19. DOI : <https://doi.org/10.1080/10999922.2017.1350796>.

28. Huberts, L. (2024) Integrity, integrity violations and integritism: What they are and why they matter // Kaptein M. (ed.) *Research Handbook on Organisational Integrity*. Edward Elgar Publishing Ltd. 646 p, pp. 54–68. DOI : <https://doi.org/10.4337/9781803927930.00010>.

29. Huberts, L. (2014) *The integrity of governance: What it is, what we know, what is done, and where to go*. Basingstoke : Palgrave Macmillan. 290 p. DOI : <https://doi.org/10.1057/9781137380814>.
30. Integrity in public service: Guidelines and recommendations. Berlin : Transparency International Nederland. (2021) *Transparency International*. Retrieved from: <https://www.transparency.org/en/publications/integrity-in-public-service>.
31. MacIntyre, A. (1981) *After Virtue*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press. 252 p.
32. O'Neill, S. (2002) *A Question of Trust: The BBC Reith Lectures 2002*. Cambridge : Cambridge University Press. 110 p.
33. *Public Sector Integrity: A Framework for Assessment*. Paris : OECD Publishing, 2017. *OECD*. Retrieved from: https://www.oecd.org/en/publications/public-sector-integrity_9789264010604-en.html.
34. Smith, J. (2020) Justice as a Virtue of the Soul. *Journal of the History of Philosophy*. Vol. 57. Iss. 2, pp. 145–172.
35. *The Bangalore Principles of Judicial Conduct*. Adopted by the Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity, The Hague, November 2002. Retrieved from: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf.

ABSTRACT

Yurii Kozar. Concept and legal nature of integrity

The concept and legal nature of integrity as a key category of modern law, which influences the development of the legal system and the formation of the legal culture of society, are examined. Theoretical approaches to defining this concept, its features, and its place within the system of legal categories are considered. An analysis of the regulatory and legal support for integrity in Ukrainian legislation and international standards is carried out.

The absence of a unified approach to defining integrity in scientific doctrine and law enforcement practice is analyzed, which creates the need to develop a unified definition combining the moral-ethical and legal content of the concept. The relationship of integrity with other legal categories – morality, ethics, legality, and justice – is examined. It is established that integrity acts as an integrative principle that ensures public trust in the legal system and regulates the interaction between the state and citizens.

Based on the analysis of scientific approaches, the normative framework, and practice, five key features of integrity are proposed: moral-ethical nature, stability and durability, external verifiability, comprehensiveness, and evaluative character. Their content is revealed through the combination of scholars' opinions and provisions of national legislation, which allows defining integrity as a complex socio-legal category that integrates moral-ethical standards, legal requirements, and public values.

An original definition of integrity is proposed, emphasizing its role in increasing the effectiveness of public administration, forming the professional identity of civil servants, and ensuring the systematic and consistent implementation of ethical and legal norms in practical activities.

Key words: *integrity, legal nature, ethics, legality, justice, features of integrity, legal nature of integrity.*

Надійшла до редакції: 28.10.2025
Прийнято до друку після рецензування: 15.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 340.132:342.5(477):061.1ЄЄ
DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-07>

Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
кандидат юридичних наук
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
olha.chepik-trehubenko@dduvs.edu.ua

Андрій ЛАЗАРЯН
здобувач вищої освіти
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
d_tsl@dduvs.edu.ua

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК УМОВА ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС: ЗАГАЛЬНОПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено комплексному дослідженню верховенства права як однієї з ключових умов вступу України до ЄС та аналізу його загальноправового змісту в умовах сучасних трансформацій державності. Підкреслено суперечність між нормативним закріпленням принципу та недостатністю його втілення, що зумовлено потребою в судовій реформі, слабкістю антикорупційних інституцій і низьким рівнем правової культури. Розглянуто вплив воєнного стану на дотримання пропорційності та правової визначеності. Зроблено висновок про необхідність якісного інституційного оновлення для відповідності європейським стандартам правової державності.

Ключові слова: *принципи права, верховенство права, правова держава, право ЄС, правосуддя.*

Постановка проблеми. Проблематика забезпечення верховенства права в Україні залишається складним і багатовимірним завданням, що виявляється у протиріччі між задекларованими принципами та їх фактичним втіленням. Потреба в подальшому проведенні судової реформи, недостатня інституційна спроможність антикорупційних органів, низький рівень правової культури суспільства – приклад ключових системних чинників, що перешкоджають повноцінному утвердженню верховенства права у державі. До того ж відсутність уніфікованих критеріїв оцінювання рівня дотримання принципу верховенства права, зокрема в аспекті євроінтеграції, ускладнює об'єктивне визначення прогресу України в цій сфері. Це, зі свого боку, зумовлює потребу в науковому осмисленні сутнісних ознак верховенства права як критерію членства у ЄС.

© О. Чепік-Трегубенко, 2025
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5499-5793>

© А. Лазарян, 2025
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8320-8279>

Європейська інтеграція має не лише політичне, а й цивілізаційне значення та передбачає комплексне реформування механізму держави відповідно до принципів ЄС. У цьому контексті верховенство права постає не лише як нормативно-правова доктрина, а як системоутворююча цінність, що визначає легітимність функціонування демократичної держави та ефективність її правової системи. Оскільки верховенство права є однією з ключових умов виконання копенгагенських критеріїв членства, саме його реальне втілення в національному правопорядку стає визначальним індикатором готовності України до інтеграції в ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання верховенства права як ключового критерію вступу держав до ЄС перебуває у центрі уваги як вітчизняної, так і зарубіжної правничої науки. Внесок у розвиток сучасного розуміння змісту та значення верховенства права зробили такі науковці, як Т. Бінгем (Т. Bingham), Ф. Гаск (F. Hayek), С. Головатий, А. Дайсі (A. Dicey), Р. Дворкін (R. Dworkin), М. Кельман, А. Колодій, В. Лемак, С. Максимов, М. Савчин, О. Петришин, С. Погребняк, П. Рабінович, О. Скрипнюк, Л. Чеханюк, Ю. Шемшученко, І. Яковюк та багато ін.

Метою статті є комплексне загальнотеоретичне дослідження критеріїв вступу України до ЄС крізь призму принципу верховенства права.

Вклад основного матеріалу дослідження. На шляху зближення з ЄС для України вкрай актуальним є питання забезпечення паритету між національними та міжнародними інтересами, використання кращих європейських традицій конституційного будівництва та просування цінностей, які відповідають європейським стандартам, а також непохитне виконання Україною свого головного конституційного обов'язку – утвердження та забезпечення прав і свобод людини [10, с. 86].

У Договорі про Європейський Союз наголошується, що міжнародна діяльність ЄС має ґрунтуватися на засадах, які стали фундаментом його створення, розвитку та розширення, а також тих, які він прагне утверджувати у глобальному масштабі. До таких засад належать принципи демократії, верховенства права, неподільності та універсальності прав людини й основоположних свобод, повага до людської гідності, рівності, солідарності, а також дотримання принципів, закріплених у Статуті ООН і нормах міжнародного права. Верховенство права є одним із базових принципів, на яких ґрунтується ціннісна та інституційна архітектура ЄС. Стаття 2 Договору про Європейський Союз визначає цей принцип як одну з фундаментальних засад, на яких базується об'єднання держав-членів [4]. Європейська спільнота розглядає верховенство права не лише як правничу категорію, а як комплексну ідею правової державності, що забезпечує збалансовану взаємодію між владою та суспільством, обмежує свавілля державних інституцій і гарантує ефективний захист прав людини.

З огляду на вищевказане в процесі розширення ЄС вимога дотримання верховенства права посідає центральне місце серед копенгагенських критеріїв членства, ухвалених Європейською Радою у 1993 р., і є ключовою у політичному вимірі критеріїв, оскільки саме це визначає стабільність інституцій, які гарантують демократію, права людини та функціонування правової держави [12]. Отже, для держав – кандидатів на вступ до ЄС питання утвердження верховенства права набуває статусу системного критерію, що охоплює не лише формальні законодавчі зміни, а й реальну трансформацію правозастосовної практики та судового контролю.

О. Ганжа справедливо наголошує на тому, що «принцип верховенства права можна вважати транспозицією справедливості як морального імперативу в правничу сферу, що надає їй конкретних форм – принципів права. Тобто принцип верховенства права звів воедино всі інші принципи права та став уособленням справедливості у царині права» [1, с. 14–15]. Аналіз чинних нормативно-правових актів, судової практики та правової доктрини свідчить про надзвичайну концептуальну складність категорії верховенства права, що інтегрує у собі елементи, різні за своєю сутністю, так і за функціональним при-

значенням, що, зі свого боку, унеможлиблює формулювання універсальної дефініції цієї категорії.

Принцип верховенства права поширюється на норми як первинного, так і вторинного права ЄС. Його зміст ґрунтується на низці фундаментальних положень, а саме: право ЄС має безпосередню силу в кожній державі-члені, є обов'язковим для всіх суб'єктів правовідносин – як органів влади, так і громадян, а також підлягає застосуванню на території всього ЄС незалежно від факту його імплементації у національне законодавство. У межах правової доктрини ЄС цей принцип охоплює всі національні правові норми без винятку, включно з положеннями конституційного рівня. При цьому його дія не залежить від часу прийняття національних актів: положення права ЄС мають пріоритет незалежно від того, були відповідні норми національного законодавства прийняті до чи після набрання чинності установчими договорами ЄС [5, с. 44–45; 11, с. 40]. ЄС сформулював низку індикаторів і стандартів оцінювання стану верховенства права, серед яких – незалежність і неупередженість судової влади, ефективність механізмів боротьби з корупцією, передбачуваність та якість законодавства, рівень правового захисту громадян, дотримання принципу пропорційності в діяльності органів публічної влади. Зазначені елементи відображені у висновках Венеційської комісії та практики ЄСПЛ. Зокрема, верховенство права має розглядатися в широкому розумінні – як поєднання формальних гарантій і матеріальних основ.

У цьому контексті важливо підкреслити, що європейські стандарти верховенства права мають універсальний, але водночас адаптивний характер, тобто, вони не зводяться до уніфікованих правових моделей, а передбачають поступову гармонізацію правових систем держав-кандидатів з урахуванням їх національних особливостей. Таким чином, ЄС розглядає утвердження верховенства права як динамічний процес, що має спиратися на політичну волю держави, інституційну сталість реформ і невідворотність юридичної відповідальності за порушення законності.

Варто зауважити й те, що верховенство права як універсальний принцип регулювання суспільних відносин, у тому числі інститутів політичної системи, за своїм юридичним змістом повинен поєднувати імперативну та диспозитивну складові [6, с. 33]. Отже, верховенство права виступає не лише критерієм членства у ЄС, а й своєрідним цивілізаційним маркером, що визначає рівень демократичної зрілості держави та її спроможність діяти відповідно до європейських правових і морально-етичних стандартів. Для України імплементація цих стандартів є не просто вимогою з боку ЄС, а необхідною умовою формування сучасної правової держави та забезпечення сталого розвитку суспільства.

Реалізація принципу верховенства права є одним із ключових індикаторів рівня демократичного розвитку держави, а також показником її здатності інтегруватися до європейського правового простору [8, с. 122–123]. Діяльність у цьому напрямі не може бути зведена лише до формального закріплення принципу верховенства права у законодавстві, адже він передбачає глибинну трансформацію правосвідомості, правової культури та функціональної взаємодії між громадянином і державою на основі пріоритету права над політичними чи ситуативними інтересами.

В Україні протягом останніх десятиліть сформовано досить розгалужену нормативно-правову базу, що декларує домінування принципу верховенства права як універсальної методологічної платформи для розбудови демократичної, правової держави. Водночас фактична імплементація цього принципу в механізми державного управління, судову практику, а також діяльність правоохоронних органів залишається неповною, що зумовлено комплексом історичних, інституційних і ментально-політичних чинників.

Сучасний стан реалізації верховенства права в Україні характеризується, з одного боку, системним оновленням правових інститутів, орієнтованих на європейські стандарти правосуддя, забезпечення прав людини, антикорупційну політику, з іншого – збереженням

глибинних дисфункцій у сфері правозастосування, що проявляються в потребі в подальшому реформуванні судової влади, нестабільності судової практики та ін.

Верховенство права у вітчизняному контексті перебуває у процесі інституційного становлення, що виявляється у спробах створення ефективної системи контролю за діяльністю органів публічної влади, комплексного впровадження електронного правосуддя, підвищенні прозорості державних процесів і цифровізації публічних послуг. Проте формальна інституціалізація юридичних механізмів не завжди супроводжується внутрішньою зміною правової культури, яка поки що тяжіє до патерналістської моделі.

В умовах воєнного стану значна частина елементів концепту верховенства права піддається систематичному негативному впливу, що виникає внаслідок запровадження тимчасових обмежень, обґрунтованість яких зумовлена необхідністю протидії як реальним, так і потенційним загрозам суверенітету та територіальній цілісності держави.

Особливої складності реалізація принципу верховенства права набуває в умовах надзвичайних суспільно-політичних обставин, зокрема дії правового режиму воєнного стану, коли на перший план виходить дилема співвідношення безпеки і свободи. У таких реаліях держава змушена балансувати між імперативом захисту національної безпеки та необхідністю збереження фундаментальних прав людини. Водночас навіть за умов воєнного стану принципи верховенства права не втрачає своєї обов'язковості, оскільки саме він гарантує правову легітимність дій органів державної влади та підтримує функціонування системи стримувань і противаг.

Станом на жовтень 2023 р. законодавчим органом держави було ухвалено 1272 нормативно-правові акти у формі законів та постанов [2], що демонструє не лише високу інтенсивність законодавчої діяльності, спрямованої на адаптацію правової системи до екстремальних умов воєнного часу, а й необхідність забезпечення непорушності принципу верховенства права.

У 2024 р. парламент ухвалив 108 законів у рамках 12-ї сесії ІХ скликання, що демонструє високу законодавчу мобільність під час воєнного стану. Разом із тим у першому півріччі 2025 р. було зареєстровано 436 законопроектів, із яких 108 законів були ухвалені в цілому [3]. Відповідна інтенсивна законодавча активність забезпечує швидку реакцію на виклики, зберігаючи при цьому фундаментальні принципи права.

Варто погодитись із думкою І. Стаднік та А. Буравської про те, що в умовах воєнного стану найбільших змін зазнають такі елементи верховенства права, як: 1) дотримання принципу законності та демократичності; 2) прозорий доступ до політичної влади через вільні та чесні вибори, оскільки однією з гарантій законності в цей період виступає заборона проведення останніх; 3) правовий характер влади, що проявляється в дискреційних повноваженнях відповідних органів державної влади; 4) повага до прав людини, яка зберігає своє значення щодо фундаментальних прав і свобод людини з можливістю обмеження певних прав на основі переваги публічного інтересу над приватним. Разом із тим науковці правильно зауважують, що, попри всі виклики, у цих надзвичайних умовах саме верховенство права здатне забезпечити необхідний баланс публічного та приватного інтересів, стійкість системи державного управління, належний судовий захист, права і свободи людини [7, с. 72]. Крім того, процес утвердження верховенства права в Україні є не одномоментним актом, а довготривалою еволюційною динамікою, у межах якої відбувається поступове зміщення акцентів від декларативності до практичної дієвості норм права. Ключовим чинником успішності цього процесу виступає формування внутрішньої правової мотивації суб'єктів владних повноважень діяти суто в межах закону, а не за політичною доцільністю.

Однією із ключових проблем розвитку правових інституцій України залишається інституційна фрагментарність і нестабільність правозастосовної практики, що зумовлені як недосконалістю правової архітектоніки, так і недостатньою узгодженістю між окремими

елементами системи влади. Незважаючи на проведені реформи, судова гілка влади й надалі перебуває під впливом політичних чинників, що нівелює її незалежність і підриває довіру громадян до правосуддя [9, с. 219–220]. Так само залишається недостатньо ефективною діяльність антикорупційних органів, які, попри значні ресурси, не завжди демонструють результативність у притягненні до відповідальності посадових осіб за зловживання владою.

У контексті реформування правових інституцій особливого значення набуває принцип функціональної незалежності судової влади та прокуратури, адже саме ці інституції є гарантом дотримання прав і свобод людини, а також запобіжником від зловживань виконавчої влади. Не менш важливим напрямом удосконалення є розвиток правової культури та підвищення ролі громадянського суспільства в процесі контролю за діяльністю державних інституцій. Європейські практики переконливо засвідчують, що стале функціонування правової держави неможливе без активної участі громадян у правотворенні, громадському моніторингу, правозахисній діяльності та механізмах публічної відповідальності влади.

Висновки. Підсумовуючи, слід констатувати, що верховенство права становить не лише формальний критерій вступу України до ЄС, а насамперед системоутворюючий принцип, який детермінує якісний стан правової державності, ефективність демократичних інститутів і рівень цивілізаційної зрілості суспільства. Саме через призму цього принципу ЄС оцінює спроможність держав-кандидатів забезпечувати стабільність правопорядку, реальне функціонування механізмів контролю за владою, гарантування прав і свобод людини, а також відповідальність публічної влади перед громадянами.

Реалізація верховенства права в Україні залишається процесом еволюційно незавершеним, що характеризується суперечливим поєднанням позитивних тенденцій і структурних проблем. Досягнення формальної відповідності європейським стандартам не завжди супроводжується фактичною правовою дієвістю прийнятих рішень, а наявні інституційні механізми часто залишаються вразливими до політичного впливу. Такий стан речей свідчить про потребу не лише в оновленні законодавства, а й у переосмисленні парадигми правозастосування, заснованій на пріоритеті людини, її гідності та прав як вищої соціальної цінності. Стратегічна перспектива вступу України до ЄС безпосередньо залежить від глибини та сталості процесів утвердження верховенства права, що має стати не декларацією чи політичним символом, а реальним критерієм ефективності державного управління. Лише за умови забезпечення внутрішньої узгодженості між нормативним, інституційним і ціннісним вимірами цього принципу Україна зможе не тільки відповідати формальним копенгагенським вимогам, а й інтегруватися до європейського правового простору як повноправний учасник.

Список використаних джерел

1. Ганжа О. Г. Співвідношення принципів справедливості та верховенства права: новий погляд на знайомі правові явища. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 13–18. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.2>.
2. Законодавство України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.
3. Законотворча активність Верховної Ради IX скликання за 13-ту сесію. Лабораторія законодавчих ініціатив. Провідний аналітичний центр України. URL: <https://Parlament.Org.Ua/Analytics/Zakonotvorcha-Aktivnist-Verhovnoyi-Rady-Ix-Sklykannya-Za-13-Tu-Sesiyu>.
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європейського Союзу від 07.02.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
5. Расторгуєва Н. Принцип верховенства права в правовій системі ЄС та України: порівняльно-правовий аналіз. *Ерліхівський журнал*. 2025. Вип. 13. С. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-13.06>.

6. Скриль С. А. Верховенство права як принцип функціонування політичних систем в державах Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.6>.
7. Стаднік І. В., Буравська А. А. Верховенство права в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 69–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/15>.
8. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 121–127. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-121-127.
9. Чепік-Трегубенко О. С., Сидоренко М. Д. Виклики та загрози для системи правосуддя України у поствоєнний період: теоретико-прикладний вимір. *Соціологія права*. 2025. № 1 (50). С. 218–222.
10. Чеханюк Л. Принцип верховенства права та правова визначеність: співвідношення й окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 85–95. DOI: 10.33270/02252901.10.
11. Юхимюк О., Дмитрук С. Формування принципу верховенства права Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2. С. 39–43.
12. Accession criteria (Copenhagen criteria). URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html>.

References

1. Hanzha, O. H. (2023). Spivvidnoshennia pryntsyv spravedyvosti ta verkhovenstva prava: novyi pohliad na znaiomi pravovi yavyshta [The correlation between the principles of justice and the rule of law: a new look at familiar legal phenomena]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Pravo*, 3 (81), 13–18 DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.2>. [in Ukr.].
2. Zakonodavstvo Ukrainy (n.d.). Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy [Legislation of Ukraine. Official web portal of the Parliament of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> [in Ukr.].
3. Zakonotvorcha aktyvnist Verkhovnoyi Rady IX sklykannya za 13-tu sesiyyu [Legislative activity of the Verkhovna Rada of the IX convocation for the 13th session]. Laboratoriya zakonodavchyykh initsyativ. Providnyy analytychnyy tsentr Ukrainy. Retrieved from: <https://Parliament.Org.Ua/Analytics/Zakonotvorcha-Aktyvnist-Verkhovnoyi-Rady-Ix-Sklykannya-Za-13-Tu-Sesiyyu> [in Ukr.].
4. Konsolidovani versiyi Dohovoru pro Yevropeyskyy Soyuz ta Dohovoru pro funktsionuvannya Yevropeyskoho Soyuzu z protokolamy ta deklaratsiyamy: Dohovir Yevropeyskoho Soyuzu vid 07.02.1992 [Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union with protocols and declarations: Treaty on European Union of 07.02.1992]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text [in Ukr.].
5. Rastorhuieva, N. (2025). Pryntsyv verkhovenstva prava v pravovii systemi YeS ta Ukrainy: porivnialno-pravoviy analiz [The principle of the rule of law in the legal system of the EU and Ukraine: a comparative legal analysis]. *Erlykivskyi zhurnal*, 13, 43–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrichsjournal-2025-13.06>. [in Ukr.].
6. Skryl, S. A. (2023). Verkhoventvo prava yak pryntsyv funktsionuvannya politychnykh system v derzhavakh Yevropeyskoho Soiuzu [The rule of law as a principle of functioning of political systems in the states of the European Union]. *Pivdenoukrainskyi pravnychy chasopys*, 3, 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.6>. [in Ukr.].
7. Stadnik, I. V., Buravska, A. A. (2022). Verkhoventvo prava v umovakh voiennoho stanu [The rule of law in martial law conditions]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 9, 69–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/15>. [in Ukr.].
8. Chepik-Trehubenko, O. S. (2022). Pryntsyv verkhovenstva prava: doktryna ta sudova praktyka [The principle of the rule of law: doctrine and judicial practice]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vntrishnikh sprav*, 3 (118), 121–127. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-121-127. [in Ukr.].
9. Chepik-Trehubenko, O. S., Sydorenko, M. D. (2025). Vykyky ta zahrozy dlia systemy pravosuiddia Ukrainy u postvoiennyi period: teoretyko-pykladnyi vymir [Challenges and threats to the justice system of Ukraine in the post-war period: theoretical and applied dimension]. *Sotsiolohiia prava*, 1 (50), 218–222 [in Ukr.].

10. Chekhaniuk, L. (2025). Prynysyp verkhovenstva prava ta pravova vyznachenist: spivvidnoshennia y okremi aspekty [The principle of the rule of law and legal certainty: correlation and individual aspects]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, 1 (29), 85–95. DOI: 10.33270/02252901.10. [in Ukr.].

11. Yukhymiuk, O., & Dmytruk, S. (2018). Formuvannia prynysypu verkhovenstva prava Yevropeiskoho Soiuzu [Formation of the principle of the rule of law of the European Union]. *Istorko-pravovyi chasopys*, 2, 39–43 [in Ukr.].

12. Accession criteria (Copenhagen criteria). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html>.

13.

ABSTRACT

Olha Chepik-Trehubenko, Andrii Lazarian. Ensuring the Rule of Law as a Condition for Ukraine's Accession to the EU: A General Legal Perspective

The article deals with a comprehensive study of the rule of law as one of the key conditions for Ukraine's accession to the European Union and to an analysis of its general legal content in the context of contemporary transformations of Ukrainian statehood. The focus is placed on the contradiction between the normative consolidation of the rule of law and the incompleteness of its practical implementation, which is caused by a number of systemic factors: the need for further judicial reform, insufficient institutional capacity of anti-corruption bodies, instability of law enforcement practice, and a low level of legal culture. It is emphasized that the absence of unified criteria for assessing the level of adherence to the rule of law complicates the objective evaluation of Ukraine's progress on the path toward European integration.

The article highlights that the rule of law functions not only as a theoretical and legal foundation but also as a system-forming value that determines the legitimacy of a democratic state and the effectiveness of its legal system. Despite the existence of an extensive normative framework, the institutional implementation of this principle remains incomplete, and the legal system continues to undergo institutional formation. Particular attention is paid to the impact of martial law on the realization of the rule of law, especially the need to ensure proportionality, legal certainty, and the inviolability of natural human rights under temporary restrictions.

The study underscores the importance of ensuring the independence of the judiciary, strengthening the integrity of judges and prosecutors, improving internal control mechanisms, and enhancing the role of civil society in promoting transparency and accountability of public authorities. It concludes that Ukraine's successful European integration requires a shift from formal reforms to qualitative institutional renewal aimed at the real effectiveness of legal norms and internal coherence between the normative, institutional, and value dimensions of the rule of law. Such a model of development will enable Ukraine to meet the European criteria of the rule-of-law state and integrate into the EU legal space as a full-fledged participant.

Key words: principles of law, rule of law, legal state, EU law, justice.

Надійшла до редакції: 10.11.2025

Прийнято до друку після рецензування: 23.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ТА ПРИВАТНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ СФЕР СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

УДК 342.951:352.07

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-08>

Іван БОГАТИРЬОВ

доктор юридичних наук, професор
(Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна)
vanbogatyrov@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ УКРАЇНИ

У статті зазначено, що здійснення публічних закупівель територіальної громади забезпечується насамперед національним законодавством, нормативними актами Кабінету Міністрів України, рішеннями територіальних громад. Доведено, що електронна система закупівель давала можливість територіальним громадам зменшити використання бюджетних коштів на добросовісній конкуренції під час проведення закупівель предметів і товарів, необхідних для забезпечення життєдіяльності громади. Констатовано, що в умовах правового режиму воєнного стану органи місцевого самоврядування вимушені здійснювати публічні закупівлі саме для критичних сфер їхньої діяльності (енергетика, водозабезпечення, опалення тощо). Обґрунтовано, що з метою запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель можна використовувати електронні докази під час розслідування кримінального провадження й виконання окремих процесуальних дій. Доведено, що правильність здійснення публічних закупівель територіальними громадами України, з одного боку, є гарантією реалізації прав, свобод та інтересів громадян, а з іншого – гарантією захисту публічних інтересів держави.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, публічні закупівлі, бюджетні кошти, територіальні громади, добросовісна конкуренція, адміністративні правопорушення, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, запобігання.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Варто зазначити, що, з огляду на предмет наукового пошуку адміністративно-правових засад забезпечення здійснення публічних закупівель територіальними громадами України, в доктрині адміністративного права поки що не здійснено фундаментального наукового дослідження. Фактично актуальність теми дослідження пояснюється тим, що в умовах правового режиму воєнного стану органи місцевого самоврядування вимушені здійснювати публічні закупівлі саме для критичних сфер їхньої діяльності (енергетика, водозабезпечення, опалення тощо).

Оскільки Україна прагне в європейську сім'ю, то вона має зробити систему державних закупівель і систему «PROZORRO» такою, яка б розширила її можливості проводити

© І. Богатирьов, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4001-7256>

публічні закупівлі із залученням міжнародних партнерів для подальшого відновлення країни в умовах війни.

Якщо система «PROZORRO» сьогодні є сучасним інструментом у Європі, то її застосування в Україні має підвищити ефективність надання публічних послуг у сфері закупівель, товарів, послуг і робіт і зміцнить довіру населення країни до державних інституцій, органів місцевого самоврядування, територіальних громад у прозорості використання бюджетних і місцевих ресурсів.

Водночас система «PROZORRO», як електронна система закупівель, дасть можливість територіальним громадам зменшити використання бюджетних коштів на добросовісній конкуренції під час проведення закупівель, необхідних для забезпечення життєдіяльності громади. Варто наголосити, що предметом публічних закупівель у територіальних громадах є товари, роботи й послуги.

Отже, дослідження адміністративно-правових засад забезпечення здійснення публічних закупівель територіальними громадами України зумовлюється необхідністю виробити алгоритм, використання якого дасть змогу практично втілити його в чинну систему публічних закупівель територіальними громадами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Звичайно, питання здійснення публічних закупівель територіальними громадами були й залишаються актуальними, особливо це проявляється в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Серед вітчизняних учених, які ґрунтовно займаються проблемами публічних закупівель в Україні, варто виділити праці І. Г. Богатирьова, Я. В. Бураяка, Г. В. Белінської, Л. А. Воронської, Н. Г. Зdirко, Н. В. Колесник, Д. Є. Мартиновича, О. С. Мельникова, М. М. Їжі, Ю. О. Оврамець, М. В. Обухи, С. П. Ткачука, В. М. Русіна, Г. В. Сиротюк та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз адміністративно-правового забезпечення здійснення публічних закупівель територіальними громадами України, з'ясування на його основі переваг і впливу використання бюджетних коштів територіальними громадами України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах правового режиму воєнного стану ні в кого не викликає сумніву той факт, що публічні закупівлі товарів, послуг робіт відіграють ключову роль у забезпеченні життєдіяльності територіальних громад України, оскільки, за нашим дослідженням, саме вони сприяють ефективному використанню місцевих і бюджетних коштів та розвитку економіки в територіальних громадах.

Звичайно, обсяги фінансових ресурсів, які є в територіальних громадах, їх керівники іноді залучають до публічних закупівель шляхом порушення адміністративного або кримінального законодавства. Тому чинна в державі система державного контролю має забезпечувати прозорість, законність та ефективність процедур закупівель. В іншому випадку зловживання з боку окремих керівників територіальних громад щодо публічних закупівель уникнути неможливо.

Ми підтримуємо позицію вітчизняного вченого, що саме «адміністративно-правове регулювання державного контролю у цій сфері є важливим інструментом для досягнення цих цілей. В умовах нинішнього реформування ключових державних інституцій та найважливіших сфер суспільного життя України, надзвичайно актуальним стає питання створення й впровадження ефективних механізмів для раціонального використання бюджетних коштів» [12, с. 2].

Згідно із Законом України «Про публічні закупівлі» (далі – Закон), з упровадженням в Україні електронної системи закупівель «PROZORRO», по суті, порушень з боку державних інституцій, територіальних громад не повинно бути. Але, за нашим дослідженням, в окремих сферах господарської діяльності порушення Закону стало нормою при здійсненні публічних закупівель територіальними громадами за рахунок бюджетних коштів [10].

Звичайно, з одного боку, уведення електронної системи закупівель «PROZORRO» зменшило кількість учинення відповідальними особами територіальних громад адміністративних і кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель територіальними громадами за рахунок бюджетних коштів, а з іншого – придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, установленому Законом, створило цілі схеми відмивання бюджетних коштів.

У травні 2022 р. набрала чинності Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення державного фінансового контролю в умовах воєнного стану», яка передбачає, що Державна аудиторська служба та її міжрегіональні територіальні органи під час воєнного стану й протягом місяця після його припинення або скасування виконують свої повноваження з урахуванням таких особливостей:

- уживають заходів державного фінансового контролю з урахуванням воєнного стану;
- до тривалості заходів державного фінансового контролю (інспектування, державного фінансового аудиту, перевірки закупівель) та інших строків, визначених порядками проведення цих заходів державного фінансового контролю, не належить строк, протягом якого такий захід (організація проведення, оформлення, реалізація) не здійснювався у зв'язку з обставинами, зумовленими воєнним станом;
- надання документів під час заходів державного фінансового контролю, зустрічних звірок, збору інформації та документування процесу державного фінансового контролю, реалізація матеріалів за його результатами здійснюються в паперовій і/або електронній формі [3].

Інша Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків» визначає вимоги до функціонування електронної системи закупівель, процедуру проведення авторизації електронних майданчиків і скасування рівня (рівнів) акредитації авторизованого електронного майданчика, умови підключення й випадки відключення електронних майданчиків від електронної системи закупівель, вимоги до електронних майданчиків і відповідальність операторів авторизованих електронних майданчиків [9].

Зазначена процедура, як наголошує вітчизняна дослідниця Ю. О. Оврамець, має декілька стадій: а) стадію підготовки, що завершується направленням заявки від оператора електронного майданчика до уповноваженого органу; б) стадію тестування, що завершується підготовкою та направленням до уповноваженого органу висновку адміністратора електронної системи «PROZORRO»; в) стадію розгляду та прийняття рішення, що завершується прийняттям наказу уповноваженим органом про авторизацію електронного майданчика; г) стадію авторизації, що завершується переданням продуктивного ключа оператору електронного майданчика [8, с. 13].

Аналіз адміністративно-правових засад забезпечення здійснення публічних закупівель територіальними громадами показує, що зазначені стадії, по суті, забезпечують отримання замовником відповідних товарів або послуг за найбільш вигідною для держави ціною, а постачальник отримує бюджетні кошти. На жаль, зловживання суб'єктами публічних закупівель у територіальних громадах на всіх чотирьох стадіях в умовах режиму воєнного стану стало нормою поведінки окремих керівників територіальних громад.

Звичайно, адміністративно-правові засади забезпечення публічних закупівель охоплюють державний вплив на сферу закупівель за допомогою норм права, спрямований на досягнення якісних результатів і підтримку здорової конкуренції, а також застосування адміністративно-правових процедур для гарантування відповідності закупівель чинному законодавству.

Ми погоджуємося з вітчизняними вченими Л. А. Воровською та Н. В. Колесник, «що здійснення публічних закупівель зумовлена потребою в ефективному та економному використанні бюджетних коштів шляхом забезпечення потреб територіальної громади матеріальними благами (ресурсами). Однак недоліки в організаційно-правовому забезпеченні перешкоджа-

ють ефективному використанню коштів у сфері публічних закупівель. З метою підвищення рівня відкритості та прозорості публічних закупівель, а також ефективної та своєчасної їх організації варто було б використовувати всі можливі інформаційно-комунікаційні системи поширення інформації, впровадження та використання автоматизованих інформаційних систем для забезпечення підвищення оперативності та дієвості контролю» [2, с. 91].

До речі, на думку вітчизняного вченого М. М. Їжі, «саме розвиток організаційно-правового механізму управління системою державних закупівель на конкурсних засадах відкриває для її учасників можливість отримати доступ до закордонних закупівель предметів та товарів необхідних забезпечити життєдіяльність громади» [4, с. 41].

Розглядаючи ефективність публічних закупівель, вітчизняна вчена Г. В. Сиротюк наголошує, що «на сучасному етапі важлива роль відводиться сталості публічних закупівель. Сталі закупівлі – це ефективні закупівлі товарів, робіт та послуг з поліпшеними екологічними характеристиками та з урахуванням повної вартості їх життєвого циклу» [11, с. 345].

Звичайно, дотримуючись думки дослідниці, можна зробити висновок, що сталі публічні закупівлі – інструмент, який в умовах режиму воєнного стану може стати на заваді корупційним правопорушенням використання бюджетних коштів у цій сфері. Більше того, вони показують системність публічних закупівель, їх чесність і прозорість, відновлюють довіру населення країни до державних інституцій.

Український дослідник М. В. Обуха, розглядаючи публічні закупівлі як об'єкт адміністративно-правових відносин, дійшов висновку, що «існує нерозривний зв'язок між суб'єктами й об'єктами адміністративно-правових відносин у сфері публічних закупівель, коли для задоволення своїх інтересів і потреб вони здійснюють певні адміністративні дії, спрямовані на досягнення корисного для них результату» [7, с. 345].

За нашим дослідженням, найчастіше адміністративні правопорушення при закупівлі товарів у публічних закупівлях учиняються уповноваженими особами замовників і керівниками замовників. Відповідальність передбачена статтею 164-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [5].

Щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, то вони в територіальних громадах учиняються найчастіше шляхом привласнення чи розтрати майна (стаття 191 Кримінального кодексу України (далі – ККУ)), зловживання службовим становищем (стаття 364 ККУ), службове підроблення (стаття 366 ККУ) та корупційні дії, як-от: отримання або надання неправомірної вигоди (статті 368, 369 ККУ) [6].

Ми поділяємо позицію українських учених, що кримінальні провадження, порушені правоохоронними органами у сфері публічних закупівель, часто пов'язані з маніпулюванням результатами тендерів, завищенням цін, фіктивними поставками або змовою між замовником та учасником.

З огляду на це, ми вважаємо, що запобігання використанню бюджетних коштів при здійсненні публічних закупівель має важливе значення в економічній безпеці країни й формуванні сталих адміністративно-публічних зв'язків, які забезпечують їх ефективне та прозоре проведення, а наявні кримінальні правопорушення, що учиняються у сфері публічних закупівель, вирізняються підривом економічної безпеки України й незаконним використанням бюджетних коштів [1, с. 137].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Вищевикладене дало можливість зробити висновок, що дослідження адміністративно-правових засад забезпечення здійснення публічних закупівель територіальними громадами України відіграє важливу роль у ефективному розподілу місцевих і бюджетних коштів органів місцевого самоврядування, формування сталих адміністративно-правових зв'язків публічного характеру. Беззаперечно, важливим є впровадження в роботу територіальних громад надійних механізмів контролю у сфері публічних закупівель, проведення правоохоронними органами профілактичної роботи в цій сфері й своєчасного розслідування кримінального провадження за вчинене кримінальне правопорушення.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Боровик Л. М. Роль прокуратури у запобіганні використанню бюджетних коштів під час здійснення публічних закупівель. *Держава і регіони. Серія «Право»*. 2025. № 2 (88). С. 134–138. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338x-2025.2.19>.
2. Воровська Л. А., Колесник Н. В. Публічні закупівлі як система ефективного використання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 2 (48). С. 89–92.
3. Деякі питання здійснення державного фінансового контролю в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-2022-%D0%BF>.
4. Їжа М. М. Розвиток організаційно-правового механізму управління системою державних закупівель на конкурсних засадах : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. 197 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
6. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
7. Одуха М. В. Публічні закупівлі як об'єкт адміністративно-правових відносин. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2024. № 1 (83). С. 162–165. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.26>.
8. Оврамець Ю. О. Адміністративно-правові процедури публічних закупівель в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 3 (22). С. 4–17.
9. Про порядок функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-2016-%D0%BF>.
10. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
11. Сиротюк Г. В. Перспективи впровадження сталих публічних закупівель в Україні. *Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору* : матеріали IV Міжнар. наук-практ. конф. (м. Полтава, 24 берез. 2021 р.). Полтава : ПДАУ, 2021. С. 345–348.
12. Ткачук С. П. Адміністративно-правове забезпечення публічних закупівель в Україні : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право» / Хмельницький ун-т управління та права. Хмельницький, 2021. 252 с.

References

1. Bohatyrov, I. H. Borovyk, L. M. (2025) Rol' prokuratury u zapobihanni vykorystannya byudzhetnykh koshtiv pid chas zdiysnennya publichnykh zakupivel' [The role of the prosecutor's office in preventing the use of budget funds during public procurement]. *Derzhava i rehiony. Seriya: Pravo*. № 2 (88), pp. 134–138. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338x-2025.2.19>. [in Ukr.].
2. Vorovska, L. A., Kolesnyk, N. V. (2020) Publichni zakupivli yak systema efektyvnoho vykorystannya byudzhetnykh koshtiv v orhanakh mistsevoho samovryaduvannya [Public procurement as a system of effective use of budget funds in local government bodies]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*. № 2 (48), pp. 89–92. [in Ukr.].
3. Deyaki pytannya zdiysnennya derzhavnoho finansovoho kontrolyu v umovakh voyennoho stanu [Some issues of state financial control under martial law]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 07.05.2022 № 561. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-2022-%D0%BF>. [in Ukr.].
4. Yizha, M. M. (2014) Rozvytok orhanizatsiyno-pravovoho mekhanizmu upravlinnya systemoyu derzhavnykh zakupivel' na konkursnykh zasadakh [Development of the organizational and legal mechanism of managing the public procurement system on a competitive basis] : monohraf. Odessa : ORIDU NADU. 197 p. [in Ukr.].
5. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. [in Ukr.].
6. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny [Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. [in Ukr.].
7. Odukha, M. V. (2024) Publichni zakupivli yak ob'yekt administratyvno-pravovykh vidnosyn [Public procurement as an object of administrative and legal relations]. *Derzhava ta rehiony. Seriya : Pravo*. №1 (83), pp. 162–165. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.26>. [in Ukr.].
8. Ovramets', Yu. O. (2018) Pdmministratyvno-pravovi protsedury publichnykh zakupivel' v Ukrayini [Administrative and legal procedures for public procurement in Ukraine]. *Administratyvne pravo i protses*. № 3 (22). S. 4–17. [in Ukr.].

9. Pro porjadok funktsionuvannya elektronnoyi systemy zakupivel' ta provedennya avtoryzatsiyi elektronnykh maydanchyviv [On the procedure for the functioning of the electronic procurement system and authorization of electronic platforms] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.02.2016 № 166. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-2016-%D0%BF>. [in Ukr.].

10. Pro publichni zakupivli [On public procurement] : Zakon Ukrainy vid 25.12.2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19/>. [in Ukr.].

11. Syrotyuk, H. V. (2021) Perspektivy vprovadzhennya stalykh publichnykh zakupivel' v Ukraini. *Formuvannya ta perspektyvy rozvytku pidpryemnyts'kykh struktur v ramkakh intehtatsiyi do yevropeys'koho prostoru.: materialy IV Mizhnar. nauk-prakt. konf. (m. Poltava, 24 berez. 2021 r.)*. Poltava : PDAU, pp. 345–348. [in Ukr.].

12. Tkachuk, S. P. (2021) Administratyvno-pravove zabezpechennya publichnykh zakupivel' v Ukraini [Administrative and legal support of public procurement in Ukraine] : dys. ... d-ra filos. : 081 Pravo / Khmel'nyts'kyi un-t upravlinnya ta prava. Khmel'nyts'kyi, 252 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Ivan Bogatyrov. Administrative and legal foundations for ensuring public procurement by territorial communities of Ukraine

The article states that the subject of scientific inquiry – the administrative and legal foundations for ensuring the implementation of public procurement by territorial communities of Ukraine – is still considered only fragmentarily in the doctrine of administrative law. The relevance of the topic is explained by the fact that under the legal regime of martial law, local self-government bodies are compelled to carry out public procurement specifically for the critical sectors of their activity (energy supply, water supply, heating, etc.). Since Ukraine aims to join the European community, it must make the public procurement system and the PROZORRO system capable of expanding the country's ability to conduct public procurement with the involvement of international partners for the further reconstruction of the state during wartime. If the PROZORRO system is now a modern tool in Europe, its implementation in Ukraine should increase the effectiveness of providing public services in the field of procurement of goods, services, and works, and strengthen public trust in state institutions, local self-government bodies, and territorial communities regarding the transparency of using budgetary and local resources. It is proven that the PROZORRO system, as an electronic procurement platform, allows territorial communities to reduce the use of budget funds through fair competition during procurement necessary to support the community's functioning. The subject of public procurement in territorial communities includes goods, works, and services. It is determined that the study of administrative and legal principles for ensuring public procurement by territorial communities of Ukraine is driven by the need to develop an algorithm that will allow these principles to be effectively implemented within the current public procurement system. It is demonstrated that abuse by procurement entities in territorial communities at all four stages under martial law has unfortunately become a common practice among certain local leaders. Naturally, the administrative and legal foundations of public procurement include state influence on the procurement sphere through legal norms aimed at achieving high-quality results and maintaining healthy competition, as well as the application of administrative and legal procedures to ensure compliance of procurement with current legislation. It is noted that the introduction of the PROZORRO electronic procurement system, on the one hand, reduced the number of administrative and criminal offenses committed by responsible officials of territorial communities in the field of public procurement using local and budget funds. On the other hand, the purchase of goods, works, and services by contracting authorities in accordance with the law created entire schemes for laundering budget funds. The article concludes that studying the administrative and legal foundations for ensuring public procurement by territorial communities of Ukraine plays an important role in the efficient distribution of local and budget resources of local self-government bodies and in forming stable administrative and legal public relations.

Key words: *administrative and legal principles, public procurement, budget funds, territorial communities, fair competition, administrative offenses, criminal offense, criminal proceedings, prevention.*

Надійшла до редакції: 18.10.2025
Прийнято до друку після рецензування: 05.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 347.77/.78:347.73

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-09>

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

доктор юридичних наук, доцент

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

krystyna.rezvorovych@dduvs.edu.ua

Владислав РУДИК

курсант

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

rydikvlad20@gmail.com

ПАТЕНТНИЙ ТРОЛІНГ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

У науковій статті здійснено комплексний аналіз явища патентного тролінгу як одного з ключових викликів сучасної системи інтелектуальної власності. Розкрито сутність патентного тролінгу як зловживання патентними правами з метою отримання непропорційної вигоди шляхом судових позовів або ліцензійного тиску. Окреслено відмінності між проявами патентного тролінгу у Сполучених Штатах Америки та в Україні, де недобросовісні суб'єкти використовують прогалини в національному законодавстві для блокування імпорту чи виробництва продукції. Досліджено негативний вплив цього явища на інноваційний розвиток, конкуренцію та економічну динаміку, а також визначено його наслідки для стартапів і малих підприємств. Особливу увагу приділено аналізу міжнародного досвіду протидії патентному тролінгу, зокрема реформі патентного законодавства США та запровадженню унітарної патентної системи Європейського Союзу, яка забезпечує гармонізацію правового регулювання та централізований судовий захист. На основі узагальнення зарубіжних практик обґрунтовано необхідність реформування української системи охорони інтелектуальної власності шляхом підвищення якості патентної експертизи, запровадження адміністративних механізмів заперечення заявок і посилення відповідальності за зловживання патентними правами. Зроблено висновок, що подолання патентного тролінгу є важливою умовою забезпечення справедливого конкурентного середовища та сталого розвитку інноваційної економіки в Україні та світі.

Ключові слова: патентний тролінг, інтелектуальна власність, патентна система, зловживання патентними правами, інновації, правовий захист, унітарний патент.

Постановка проблеми. Сучасна система охорони інтелектуальної власності, покликана стимулювати інноваційну діяльність і забезпечувати справедливий винагороду винахідникам, стикається з низкою викликів, серед яких особливої актуальності набуває явище

© К. Резворович, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1183-613X>

© В. Рудик, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-5259-0343>

патентного тролінгу. Воно полягає у використанні прав на об'єкти інтелектуальної власності не з метою їх практичного застосування чи розвитку технологій, а для отримання неправомірних прибутків через судові позови, вимагання ліцензійних платежів або блокування діяльності конкурентів.

Проблема полягає в тому, що патентний тролінг суттєво спотворює первісне призначення патентного права – захист інновацій і стимулювання науково-технічного прогресу. Натомість патенти дедалі частіше стають інструментом спекуляцій, що створює значні економічні ризики для суб'єктів господарювання, особливо у сферах високих технологій. У таких умовах інноваційні компанії змушені витратити ресурси не на розробку нових продуктів, а на юридичний захист від безпідставних претензій. Зокрема, проблема ускладнюється недосконалістю законодавства та процедур патентної експертизи, які дають змогу реєструвати об'єкти, що не відповідають критеріям новизни чи винахідницького рівня. Відсутність ефективних механізмів запобігання зловживанням патентними правами створює сприятливе середовище для діяльності так званих патентних тролів. Це не лише гальмує розвиток національної інноваційної системи, а й підриває довіру бізнесу до інститутів правового захисту.

Отже, постає об'єктивна потреба в науковому осмисленні феномену патентного тролінгу, визначенні його соціально-економічних і правових наслідків, а також у розробленні ефективних механізмів протидії на національному та міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика патентного тролінгу, як складного явища у сфері інтелектуальної власності, досліджувалася у працях як українських, так і зарубіжних науковців. Зокрема, у навчальному посібнику «Патентологія» Кірина Р. С., Хоменка В. Л. та Коросташової І. М. висвітлено теоретико-правові основи функціонування патентної системи, механізми охорони прав винахідників та недоліки процедур експертизи, які можуть створювати передумови для зловживань патентними правами [5].

Г. О. Андрощук у своїх дослідженнях розкриває сутність явища патентного тролінгу як інструменту спекуляції на ринку інтелектуальної власності, акцентуючи увагу на його негативному впливі на інноваційний розвиток та економічну конкуренцію. Учена зазначає, що така практика підриває саму ідею патентного права, перетворюючи його з механізму стимулювання прогресу на засіб неправомірного збагачення [1; 2].

Зарубіжний дослідник Вайкхарі Р. А. у праці *The Effect of Patent Trolls on Innovation* аналізує вплив патентного тролінгу на інноваційні процеси в різних юрисдикціях, підкреслюючи, що це явище гальмує технологічний розвиток та створює додаткові бар'єри для стартапів і малих підприємств [11].

Серед сучасних українських авторів питання протидії патентному тролінгу досліджував Охромеев Ю. Г., який звертає увагу на специфіку українського контексту, де тролі використовують прогалини в законодавстві та недосконалість патентної експертизи для блокування імпорту й отримання неправомірних компенсацій [8].

Актуальні шляхи реформування системи інтелектуальної власності, спрямовані на запобігання зловживанням патентними правами, аналізує Мазуренко С. В. Дослідниця пропонує удосконалити стандарти експертизи та впровадити ефективні адміністративні механізми оскарження неправомірно виданих патентів [6].

Крім того, Ортинська І. П. у своїй публікації розглядає запровадження унітарної патентної системи в Європейському Союзі як ефективний приклад гармонізації процедур патентного захисту та централізації вирішення спорів [7].

Однак, попри наявність наукових розвідок, питання системної протидії патентному тролінгу в Україні досі залишається недостатньо дослідженим. Бракує комплексних робіт, що поєднують правовий, економічний і практичний аспекти цієї проблеми, а також аналізу ефективності національних механізмів запобігання зловживанням у сфері патентного права. Це зумовлює потребу в подальших дослідженнях, спрямованих на вдосконалення правового регулювання та запозичення позитивного міжнародного досвіду.

Метою статті є комплексне дослідження явища патентного тролінгу як деструктивного фактора в системі інтелектуальної власності, з'ясування його правової природи, основних форм прояву та негативних наслідків для інноваційного розвитку. У межах цього дослідження передбачено аналіз національного й зарубіжного досвіду протидії патентному тролінгу, зокрема практик США та Європейського Союзу, а також визначення напрямів удосконалення українського законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Патенти є важливим інструментом для захисту інновацій та стимулювання технічного прогресу, надаючи винахідникам виключні права на використання своїх винаходів і можливість отримувати прибуток від їх комерціалізації. Однак із часом цей механізм зіткнувся з низкою проблем, зокрема з явищем, відомим як патентний тролінг. Винахідники дедалі рідше використовують патенти для прямої комерціалізації своїх технологій, і натомість значна частина патентів стає інструментом спекуляції, що використовується патентними троями. Це явище полягає в тому, що недобросовісні суб'єкти, не маючи наміру використовувати патент для створення продукту, подають заявки на вже відомі або загальноновживані технології з метою подальшого переслідування компаній через судові процеси [5, с. 172].

Термін «патентний тролінг» уперше виник у США на рубежі XX і XXI століть, коли почали з'являтися компанії, які, не маючи виробничих або дослідницьких потужностей, зосереджувались суто на накопиченні патентів і поданні судових позовів. Ці фірми, відомі як патентні тролі, скуповували патенти з метою стягнення роялті або заборони використання запатентованих технологій іншими компаніями. Така діяльність приносила значні прибутки, не вимагаючи реального виробництва, досліджень чи розробок, що й стало причиною назви «тролі» – агресивних і безпринципних суб'єктів, що паразитують на інноваціях. Однак у контексті України поняття «патентний тролінг» має дещо інший характер. Українські патентні тролі здебільшого користуються прогалинами в національному законодавстві та недосконалістю системи інтелектуальної власності. Вони не скуповують патенти на винаходи, як це відбувається в США, а самостійно реєструють об'єкти, які часто вже є загальноновживаними, з метою блокування їх використання або отримання компенсацій. Це породжує значні труднощі для добросовісних виробників, що вимушені зупиняти виробництво або імпорту своєї продукції через патентні претензії таких недобросовісних суб'єктів [8].

Варто наголосити на тому, що виникнення патентного тролінгу ставить під загрозу основні принципи патентної системи. Він не лише підриває її функцію захисту винахідників, але й створює економічний тягар для компаній, що змушені захищати свої права в судовому порядку. Крім того, патентний тролінг негативно впливає на інноваційний клімат, оскільки компанії змушені витратити ресурси на судові тяжби замість інвестування в нові розробки. В Україні патентний тролінг уже давно став прибутковим бізнесом, який найбільше зачіпає імпортерів, призводячи до втрат у їхньому доході. Характерною рисою патентного тролінгу є його інтернаціональний характер, без обмежень на національні кордони. Андрощук Г. О. зазначає, що суб'єктом патентного тролінгу виступає патентний троль, якого можна визначити як фізичну чи юридичну особу, чия діяльність полягає суто в організації та забезпеченні систематичного отримання ліцензійних платежів за використання належних їй прав, як власника патенту на об'єкт права інтелектуальної власності [1, с. 70]. За твердженням Вайкхарі Р. А., головною метою патентного троя є придбання патентів для подальшого отримання ліцензійних платежів [11, с. 33].

Патентний тролінг ґрунтується на отриманні патентів на винаходи, корисні моделі або промислові зразки, які не мають новизни або вже перебувають у публічному доступі, з метою вимагання компенсацій у компаній, які використовують подібні технології. Тролі не займаються виробництвом або науково-дослідницькою діяльністю; їхньою метою є лише отримання прибутку через судові позови або ліцензійні угоди.

На думку Мазуренко С. В., зловживання патентними правами має кілька серйозних наслідків для інноваційного розвитку:

1. Якщо компанії зловживають своїми патентними правами, створюючи монополію на певну технологію або процес, це може призвести до зменшення конкуренції, що, зі свого боку, знижує стимул для інших підприємств упроваджувати інновації.

2. Підприємства можуть бути змушені витратити значні кошти на конфлікти та спори з приводу патентів замість того, щоб інвестувати в розвиток нових технологій. Це може відвернути ресурси від продуктивних інвестицій і знизити ефективність економіки загалом.

3. Патентні блокування та тролі можуть уповільнити процес комерціалізації інновацій, адже стартапи та малі компанії будуть змушені витратити час і гроші на вирішення патентних спорів, замість того щоб розвивати нові продукти.

4. Монополії, що виникають через зловживання патентними правами, можуть встановлювати завищені ціни на продукти, що значно знижує доступність інновацій для кінцевих споживачів [6, с. 225].

Таким чином, із вищевикладеного стає зрозумілим, що такий вид діяльності особливо поширений у високотехнологічних галузях, де патентування є критично важливим для захисту інновацій. Примітним прикладом є патентування QR-коду, розробленого японською компанією DENSO Wave ще в 1994 році. Патент на цю технологію використовувався для судових позовів проти компаній, що інтегрували зчитування QR-кодів у свої продукти, навіть якщо такі технології стали загальнодоступними [8].

В Україні, де патентне право також має суттєві прогалини, з'явилися подібні приклади. Зокрема, масове патентування тривіальних предметів, як-от вішаки для одягу або офісні крісла на коліщатах, призвело до блокування імпорту продукції та затримок на митниці. Патентовласники використовували правовий інструмент для штучного обмеження конкуренції та вимагання платежів від імпортерів [8].

Проблема патентного тролінгу значною мірою зумовлена недоліками в сучасних патентних системах, які не забезпечують належної експертизи заявок. В Україні, наприклад, патенти на корисні моделі та промислові зразки видаються без поглибленої перевірки новизни або унікальності. Це дає можливість реєструвати патенти на загальновідомі об'єкти, які не мають обґрунтованої новизни, але можуть бути використані для тиску на виробників.

Слід наголосити, що загалом інтелектуальна власність як важливий елемент сучасної економіки потребує посиленого державного захисту. У структурному розумінні вона охоплює дві ключові складові – авторське право і суміжні права та патентне право (право промислової власності). Спільною фундаментальною ознакою обох правових інститутів є те, що їхні об'єкти становлять результати інтелектуальної та творчої діяльності людини, які мають оригінальний, новаторський характер і підлягають правовій охороні.

Авторське право регулює відносини, що виникають у процесі створення й використання літературних, музичних, художніх творів, кінематографічних витворів, наукових праць, а також програмного забезпечення та баз даних. Патентне право, зі свого боку, охоплює охорону винаходів і корисних моделей за допомогою патентів, регулювання правовідносин у сфері товарних знаків і комерційних найменувань, а також захист промислових зразків [10].

У законодавстві України питання охорони об'єктів інтелектуальної власності врегульовані низкою спеціальних нормативно-правових актів, зокрема Законами України: «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» та ін. Норми щодо регулювання відносин інтелектуальної власності містяться також в інших законах, наприклад Законах України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних», «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування», «Про племінну справу у тваринництві», «Про науково-технічну інформацію», «Про лікарські засоби» тощо [4].

Попри наявність розгалуженої системи правового регулювання, чинне законодавство містить суттєві прогалини, що дають змогу патентним троллям маніпулювати правами на об'єкти промислової власності з метою одержання неправомірної вигоди.

Зокрема, аналіз порядку державної реєстрації промислових зразків в Україні свідчить про наявність низки процедурних особливостей, які потенційно створюють передумови для зловживань у сфері патентного права, зокрема для патентного тролінгу. На відміну від винаходів і корисних моделей, реєстрація промислових зразків здійснюється без проведення кваліфікаційної (повної) експертизи, що передбачає перевірку об'єкта на відповідність критеріям патентоздатності. У межах чинного законодавства достатньо подати формально належно оформлену заявку, після чого відповідний патент видається автоматично. Такий спрощений підхід закріплений у статті 11 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», яка визначає, що підставою для видачі патенту є лише подання заявки у встановленому порядку [3].

На практиці це означає, що Державна служба інтелектуальної власності України видає патенти на промислові зразки без проведення кваліфікаційної експертизи, передбаченої статтею 16 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» для винаходів і корисних моделей [2]. Відсутність перевірки новизни чи унікальності об'єкта створює умови для реєстрації зразків, які фактично дублюють уже існуючі розробки або порушують права інших осіб.

Отже, навіть якщо зареєстрований промисловий зразок не відповідає ознакам новизни чи оригінальності, визнання патенту недійсним можливе лише в судовому порядку, що потребує значних фінансових витрат і часу. Саме ця прогалина в системі попереднього контролю за патентоздатністю є однією з ключових причин поширення патентного тролінгу в Україні, оскільки створює сприятливі умови для недобросовісних осіб, які реєструють сумнівні об'єкти з метою подальшого шантажу або отримання неправомірної вигоди.

З огляду на це доцільним видається запровадження більш ґрунтовної процедури експертизи промислових зразків до моменту їх державної реєстрації. Такий підхід сприятиме запобіганню дублюванню раніше зареєстрованих об'єктів, а також забезпечить формування надійної бази даних (реєстру), що спростить пошук і перевірку унікальності потенційних заявок.

У випадках, коли патент усе ж належить особі, що виявилася патентним тролем, усі операції щодо використання або відчуження такого патенту повинні здійснюватися суто в офіційному, документально підтверженому порядку. Недотримання цих вимог підвищує ризики шахрайства, зокрема множинного продажу того самого патенту різним суб'єктам господарювання. У подібних ситуаціях першочерговим завданням має бути перевірка легітимності володіння патентом, адже на практиці відрізнити справжнього розробника, який сумлінно зареєстрував свій об'єкт, від патентного тролля надзвичайно складно.

Таким чином, удосконалення експертно-реєстраційних процедур і запровадження прозорих механізмів перевірки правомірності власності на патенти є необхідною передумовою мінімізації ризиків патентного тролінгу та підвищення рівня довіри до національної системи інтелектуальної власності.

З огляду на викладене очевидною є необхідність вивчення зарубіжного досвіду реформування патентного законодавства, оскільки саме міжнародна практика демонструє ефективні підходи до протидії зловживанням у сфері інтелектуальної власності.

Так, наприклад, у Сполучених Штатах, де патентна система також піддається критиці, спроби реформування почалися із прийняттям Leahy-Smith America Invents Act у 2013 році. Цей закон надав можливість третім особам впливати на процес експертизи заявок, подавати свої дослідження рівня техніки й заперечувати на етапі розгляду заявки. Це дало змогу знизити кількість необґрунтованих позовів від патентних тролів, оскільки їм стало складніше отримувати патенти на тривіальні об'єкти. У передмові до тексту закону сказано, що новий

закон «приведе патентну систему США у відповідність до вимог сучасності, сприятиме розвитку інновацій, створенню нових робочих місць і приведе до економічного зростання держави». Ключовим аспектом цього закону є його міжнародна гармонізація, яка робить процес подання заявок на винаходи, проведення їх експертизи більш узгодженим із патентними відомствами інших країн. Більшість запропонованих змін наближає патентну систему США до міжнародних стандартів, що є дуже важливим для винахідників і компаній, які мають інтереси світового масштабу. Крім того, закон створює нові механізми для захисту патентів і заявок в адміністративному порядку в патентному відомстві. [9, с. 63].

Одним із найгучніших прикладів патентного тролінгу в Україні є справа з реєстрацією торговельної марки «Гоу Огле», що дала можливість недобросовісному суб'єкту зареєструвати домен google.ua та використати його для вимагання. Хоча компанія Google виграла судовий процес, домен залишився за тролем [7].

Цей випадок ілюструє недосконалість існуючої системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Навіть після виграшу в суді компанія Google не змогла повернути собі домен, що ставить під питання ефективність правової системи в таких ситуаціях. Потрібні більш жорсткі механізми для швидкого усунення подібних порушень, щоб недобросовісні патентонабувачі не змогли отримати вигоду навіть у разі програшу в суді.

31 червня 2023 року в Європейському Союзі запроваджено нову унітарну патентну систему (Unitary Patent system) для патентів, виданих Європейським патентним відомством (European Patent Office, EPO). Ця система спрямована на оптимізацію процесу патентування в Європі, забезпечуючи винахідникам та інноваційним компаніям спрощену та більш ефективну процедуру захисту їхніх інтелектуальних прав на території ЄС. Унітарний патент дає можливість отримати єдиний патент, що охоплює всі держави-члени, які беруть участь у цій системі. Це зменшує адміністративні та фінансові витрати, пов'язані з націоналізацією патенту в різних країнах. Замість необхідності підтвердження та підтримання чинності патенту в кожній окремій державі ЄС заявник може отримати захист своїх прав у рамках одного патенту, що діє на всій території, покритій цією системою. Такий підхід не лише спрощує процедуру, але й підвищує ефективність захисту прав винахідників, даючи їм змогу більш гнучко реагувати на порушення прав інтелектуальної власності. Важливим аспектом унітарної патентної системи є її інтеграція з новим Єдиним патентним судом (Unified Patent Court, UPC), який отримав юрисдикцію для вирішення спорів щодо унітарних патентів. Це забезпечує централізовану судову систему, де всі спори щодо порушення прав або дійсності патентів можуть розглядатися в одному судовому органі, що зменшує ризик виникнення суперечливих рішень у різних національних судах. Єдиний патентний суд також спрощує процес правозастосування, оскільки рішення, винесене цим судом, має силу на всій території держав, що беруть участь у системі унітарного патенту. Таким чином, нова унітарна патентна система сприяє гармонізації патентного права в Європі, роблячи процес патентування доступнішим та ефективнішим для європейських і міжнародних винахідників та інноваційних компаній. Вона забезпечує спрощення адміністративних процедур і підвищує надійність судового захисту патентних прав, що особливо важливо в умовах сучасної економіки, заснованої на інноваціях [7].

Висновки. Патентний тролінг є суттєвою загрозою для ефективного функціонування системи інтелектуальної власності, оскільки сприяє спекулятивному використанню патентних прав і підриває інноваційну діяльність. Це явище порушує основні принципи патентного права, зокрема забезпечення захисту винаходів та стимулювання технічного прогресу, перетворюючи патенти на інструмент для неправомірного отримання вигоди через судові переслідування або ліцензійні угоди. Міжнародна практика демонструє, що ефективна протидія патентному тролінгу потребує комплексних реформ, спрямованих на вдосконалення патентної системи. До таких реформ належать підвищення стандартів патентної експертизи, вдосконалення законодавчих механізмів запобігання зловживанням патентними пра-

вами, а також створення централізованих органів для вирішення патентних спорів, як це відбувається в рамках Єдиної патентної системи ЄС. В українському контексті боротьба з патентним тролінгом також потребує суттєвого реформування національного законодавства про інтелектуальну власність, зокрема щодо поліпшення якості патентної експертизи та запровадження ефективних правозастосовчих механізмів. Без належного реагування на цю проблему з боку держави та міжнародної спільноти патентний тролінг продовжуватиме створювати додаткові ризики для розвитку національних і міжнародних інновацій.

Список використаних джерел

1. Андрощук Г. О. Патентний тролінг проти інновацій: стан, тенденції, загрози. *Право та інноваційне суспільство*. 2013. № 1. С. 70–88.
2. Андрощук Г. О., Работягова Л. І. Реформа патентної системи США: аналіз змін. *Наука, технології, інновації*. 2017. № 3. С. 61–69.
3. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України № 3769-ХІІ від 15 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
4. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України № 3770-ХІІ від 15 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
5. Кірін Р. С., Хоменко В. Л., Коросташова І. М. Патентологія : навчальний посібник. Д: Національний гірничий університет, 2015. 424 с.
6. Мазуренко С. В. Правові механізми протидії зловживання патентними правами : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час». Одеса, 16 травня 2025 р. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2025. С. 224–227.
7. Ортинська І. П. В Євросоюзі запрацював новий єдиний (унітарний) патент і суд. *LigaZakon*. (2023). URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/221757_v-vrosoyuz-zapratsuyuvav-noviy-diniy-untarniy-patent--sud (дата звернення: 10.10.2025).
8. Охромєєв Ю. Г. Патентний тролінг – ахіллесова п'ята системи охорони інтелектуальної власності в Україні. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/patentniy-troling--ahillesova-pyata-sistemi-ohoroni-intelektualnoyi-vlasnosti-v-ukrayini.html> (дата звернення: 10.10.2025).
9. Патентні війни і патентний тролінг в Україні: юридичні аспекти. URL: <http://surl.li/ylyzab> (дата звернення: 10.10.2025).
10. Правове регулювання інтелектуальної власності в Україні. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4487 (дата звернення: 10.10.2025).
11. Vaikhari R. The Effect of Patent Trolls on Innovation: A Multi-Jurisdictional Analysis. *Indian Journal of Intellectual Property Law*. 2008. Vol. 1. P. 33–48.
12. Приватно-правові аспекти відбудови України на шляху європейської інтеграції : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Дніпро, 12 грудня 2023 р.) / упоряд. К. Р. Резворович, М. В. Логінова. Дніпро : ДДУВС, 2023. 313 с.

References

1. Androshchuk, H. O. (2013). Patent trolling proty innovatsii: stan, tendentsii, zahrozy [Patent trolling against innovation: state, trends, threats]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*, 1, 70–88 [in Ukr.].
2. Androshchuk, H. O., & Rabotiagova, L. I. (2017). Reforma patentnoi systemy ssha: analiz zmin [Patent system reform in the USA: analysis of changes]. *Nauka, tekhnologii, innovatsii*, 3, 61–69 [in Ukr.].
3. Verkhovna Rada of Ukraine (1994). Pro okhoronu prav na vynakhody i korynsni modeli: Zakon Ukrainy № 3769-XII vid 15 hrudnia 1993 roku [On the Protection of Rights to Inventions and Utility Models: Law of Ukraine dated December 15, 1993, No. 3769-XII]. *Verkhovna Rada of Ukraine Bulletin*, 7, Art. 32. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text> (accessed: 10.10.2025) [in Ukr.].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1994). Pro okhoronu prav na promyslovi zrazky: Zakon Ukrainy № 3770-XII vid 15 hrudnia 1993 roku [On the Protection of Rights to Industrial Designs: Law of Ukraine dated December 15, 1993, No. 3770-XII]. *Verkhovna Rada of Ukraine Bulletin*, 7, Art. 34. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text> (accessed: 10.10.2025) [in Ukr.].
5. Kirin, R. S., Khomenko, V. L., & Korostashova, I. M. (2015). *Patentolohiia: navchalnyi posibnyk* [Patentology: A textbook]. Dnipro: National Mining University. 424 p. [in Ukr.].

6. Mazurenko, S. V. (2025). Pravovi mekhanizmy protydiv zlovzhyvannia patentnymy pravamy [Legal mechanisms for countering the abuse of patent rights]. In S. V. Kivalov (Ed.), *European Guidelines for Ukraine's Development: New Dimensions in Wartime: materials of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 224–227). Odesa: Feniks [in Ukr.].

7. Ortynska, I. P. (2023). V Yevrosoiuzi zapratsiuvav novyi yedynyi (unitarnyi) patent i sud [A new unitary patent and court have started operating in the European Union]. *LigaZakon*. Retrieved from: https://biz.ligazakon.net/analytics/221757_v-vrosoyuz-zapratsyuvav-noviy-diniy-untarniy-patent--sud (accessed: 10.10.2025) [in Ukr.].

8. Okhromiciev, Yu. H. (2025) Patent trolińh – ahillesova piata systemy okhorony intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Patent trolling – the Achilles' heel of the intellectual property protection system in Ukraine]. *Yurydychna hazeta online*. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/patentniy-trolińh--ahillesova-pyata-sistemi-ohoroni-intelektualnoyi-vlasnosti-v-ukrayini.html> (accessed: 10.10.2025) [in Ukr.].

9. Patent wars and patent trolling in Ukraine: legal aspects (2025). Retrieved from: <http://surl.li/ylyzab> (accessed: 10.10.2025) [in Ukr.].

10. Ministry of Justice of Ukraine (2025). Legal regulation of intellectual property in Ukraine. Retrieved from: https://minjust.gov.ua/m/str_4487 (accessed: 10.10.2025) [in Ukr.].

11. Vaikhari, R. (2008). The Effect of Patent Trolls on Innovation: A Multi-Jurisdictional Analysis. *Indian Journal of Intellectual Property Law*, 1, 33–48.

12. Rezvorovich, K. R., Loginova, M. V. (Eds.) (2023). Pryvatno-pravovi aspekty vidbudovy Ukrayiny na shlyakhu yevropeyskoyi intehratsiyi [Private legal aspects of future Ukraine on the path of European integration]. Materials of All-Ukrainian. scientific-practical online conf. (m. Dnipro, 12 Breast 2023). Dnipro: DDUVS. 313 p.

ABSTRACT

Krystyna Rezvorovych, Vladyslav Rudyk. Patent trolling: challenges of the modern intellectual property system and counteraction mechanisms

The article presents a comprehensive and in-depth examination of the phenomenon of patent trolling as one of the most significant challenges to contemporary intellectual property protection frameworks. It focuses on uncovering the essence, structural characteristics, and socio-economic consequences of patent trolling for national and global innovation ecosystems. Patent trolling is interpreted as a form of strategic abuse of patent rights in which entities – commonly referred to as non-practicing entities (NPEs) or patent assertion entities (PAEs) – acquire patents primarily to generate income through litigation, threats of litigation, or coercive licensing practices instead of using these patents for the genuine development, commercialization, or practical introduction of innovative technologies. This behavior, as demonstrated throughout the article, distorts the fundamental purpose of the patent system, which historically has been designed to stimulate innovation by granting inventors temporary exclusive rights in exchange for public disclosure of technological knowledge.

The article also examines landmark developments in U.S. law aimed at curbing patent trolling. Particular attention is paid to the Leahy–Smith America Invents Act (AIA), which introduced significant procedural reforms such as the transition to a “first-inventor-to-file” system and the establishment of new administrative review procedures, including inter partes review (IPR). These mechanisms allowed third parties to challenge the validity of patents more efficiently and less expensively compared to traditional litigation.

The article emphasizes that for emerging markets like Ukraine, where small businesses and startups form a substantial portion of the innovation economy, the consequences of patent trolling can be particularly destructive. High legal costs, uncertainty, and the risk of business interruption create a climate of instability that discourages investment in research and development. The article concludes that combating patent trolling is not merely a technical matter of improving patent law; it is a foundational prerequisite for sustainable economic development and the formation of a stable, competitive, and innovation-oriented economy. As countries strive to integrate into global technological networks, the importance of ensuring effective and fair intellectual property protection becomes increasingly evident. In this context, addressing the problem of patent trolling requires a balanced approach that strengthens legitimate patent enforcement while preventing misuse of patent rights.

Key words: *patent trolling, intellectual property, patent system, abuse of patent rights, innovations, legal protection, unitary patent.*

Надійшла до редакції: 11.11.2025
Прийнято до друку після рецензування: 23.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 342.25:355.45

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-10>

Ірина ДЗЮБА

кандидат юридичних наук

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

iryna.dziuba@dduvs.edu.ua

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ Й СУТНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено трансформацію адміністративно-правового регулювання діяльності територіальних громад в умовах воєнного стану. Обґрунтовано необхідність оновленого тлумачення поняття й сутності цього регулювання, зумовлену зміною безпекового середовища, посиленням ролі державної політики та запровадженням спеціальних режимів для процесу управління. Визначено особливості функціонування територіальних громад як соціально-правових спільнот, що зберігають свою суб'єктність попри наявні загрози. Проаналізовано нормативно-правові засади місцевого самоврядування й окреслено ключові напрями його трансформацій, які є зумовленими: зростання мобілізаційної ролі громад, підвищення відповідальності за реалізацію державної політики, необхідність адаптації правових механізмів до кризових умов і посилення контролю за використанням наявних ресурсів. Наголошено на потребі наукового переосмислення сутності адміністративно-правового регулювання з огляду на здійснення безпекових і стратегічних функцій.

Ключові слова: територіальна громада, місцеве самоврядування, воєнний стан, адміністративно-правове регулювання, державна політика, децентралізація.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах воєнного стану адміністративно-правового регулювання діяльності територіальних громад є, беззаперечно, актуальним питанням. У зазначених умовах значна частина територіальних громад опинилася в зоні активних бойових дій або під тимчасовою окупацією, суттєво збільшилася кількість внутрішньо переміщених осіб, бюджетні ресурси були спрямовані на першочергові оборонні потреби, а обсяг повноважень органів місцевої влади зазнав істотних змін залежно від безпекової ситуації.

За таких умов підходи до розуміння адміністративно-правового регулювання діяльності територіальних громад виявилися недостатніми, зокрема, у частині важливості оновлення тлумачення його сутності. Це є логічним наслідком, оскільки здійснення адміністративно-правового регулювання дедалі більше виходить за межі процесу децентралізації та забезпечення повсякденних потреб населення мешканців відповідних адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням наявних безпекових загроз [4, с. 157].

З огляду на посилення ролі центральної влади, виникає необхідність наукового обґрунтування оптимального балансу між централізацією управління та збереженням незалежності територіальних громад. Водночас постає проблема збереження ідентичності громад як органічних соціальних спільнот у ситуації, коли значна частина їх населення

© І. Дзюба, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3372-043X>

фізично відсутня через евакуацію, а ключові управлінські рішення часто ухвалюються новоствореними військовими адміністраціями.

Таким чином, наявна потреба в переосмисленні поняття й сутності адміністративно-правового регулювання діяльності територіальних громад у контексті воєнного стану. Без розуміння цих трансформацій неможливо забезпечити належну правову регламентацію функціонування територіальних громад, які сьогодні не лише виконують традиційні управлінські функції, а й відіграють ключову роль у зміцненні національної безпеки та стійкості держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню актуальних питань визначення поняття й сутності адміністративно-правового регулювання діяльності територіальних громад в умовах воєнного стану присвячено праці таких учених, як М. Баймуратов, О. Бандурка, І. Городецька, Т. Коломоєць, Т. Лях, А. Манжула, О. Мельник, М. Орзїх, Т. Спіріна, П. Ткачук, Ю. Тодика й ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне обґрунтування визначення поняття й сутності адміністративно-правового регулювання діяльності територіальних громад в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Місцеве самоврядування є особливою формою реалізації публічно влади. Зокрема, з аналізу положень Конституції України вбачається, що ця категорія є складною політико-правовою одиницею, що охоплює кілька взаємопов'язаних частин. По-перше, місцеве самоврядування виокремлено серед основних засад конституційного ладу держави. По-друге, воно є однією з форм реалізації народовладдя на рівні колективів територіальних громад. По-третє, місцеве самоврядування визначається як гарантоване законом право членів територіальної громади розв'язувати локальні питання в межах установленної компетенції.

Таке тлумачення повністю відповідає міжнародним стандартам, зокрема Європейській хартії місцевого самоврядування (далі – Хартія), де в ст. 2 наголошується, що принцип місцевого самоврядування має бути юридично закріплений на національному рівні, що підкреслює його фундаментальний характер [6]. Це також указує на важливу роль місцевого самоврядування у формуванні демократичної та ефективної системи публічного управління. З урахуванням цього територіальна громада посідає провідне місце в цій системі як первинний суб'єкт реалізації влади на місцях, який є носієм відповідних прав і повноважень.

На законодавчому рівні це поняття закріплено в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», де вказано, що під останньою варто розуміти жителів, які об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр [13].

Українське законодавство визначає основоположні принципи організації та функціонування місцевого самоврядування. Ці принципи закріплені в ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». До останніх належать принципи народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності й відповідальності перед територіальними громадами їх органів і посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування [13].

Зважаючи на це, ми пропонуємо виокремити принцип підзвітності й відповідальності перед територіальними громадами їх органів і посадових осіб, яким забезпечено гарантію функціонування місцевої автономії. Важливою також є можливість судового захисту прав місцевого самоврядування, що підсилює його інституційну стійкість.

Водночас у ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначено, що територіальна громада села, селища чи міста є первинним суб'єктом місцевого самоврядування й основним носієм його функцій і повноважень. Установленим законом порядком кілька територіальних громад можуть об'єднуватися в одну сільську, селищну або міську громаду, формувати спільні органи місцевого самоврядування й обирати відповідного голову. Громади, які добровільно приєдналися до об'єднаної територіальної громади, мають право вийти з її складу згідно з визначеною законодавством процедурою [13].

Своєю чергою, у ст. 140 Конституції України визначено правосуб'єктність територіальної громади, наголошуючи на її винятковому праві самостійно здійснювати місцеве самоврядування. Це право реалізується шляхом розв'язання питань місцевого значення громадою безпосередньо або через створені нею органи в межах чинного законодавства, тобто територіальна громада наділена необхідною компетенцією для забезпечення розвитку відповідної території та задоволення потреб її мешканців [10].

При цьому на доктринальному рівні є думки низки науковців, які по-різному тлумачать визначення «територіальна громада». Так, Ю. Наврузов переконаний, що територіальна громада повинна розглядатись через призму системного підходу в межах трьох аспектів: первинний компонент соціальної структури, структурований елемент суспільства та суб'єкт взаємодій у суспільстві [11, с. 276].

М. Орзіх визначає територіальну громаду як первинну ланку місцевого самоврядування. Вона об'єднує громадян України, іноземців та осіб без громадянства, що постійно проживають або працюють на певній території, володіють нерухомістю й сплачують місцеві податки та збори. Ця спільнота має власні інтереси, є основою для формування органів місцевого самоврядування [12, с. 70].

О. Батанов у наукових працях підкреслює, що територіальна громада становить територіальну спільність жителів, до якої належать усі особи, які постійно проживають чи працюють у межах відповідного населеного пункту або об'єднаної громади. Такі особи, які об'єднані сталими територіально-особистісними зв'язками системного характеру безпосередньо або через сформовані муніципальні структури та беруть участь у розв'язанні питань місцевого значення безпосередньо або через створені ними органи місцевого самоврядування, мають спільну комунальну власність, володіють нерухомістю на відповідній території та здійснюють сплату податків [2, с. 56–58].

На думку М. Баймуратова, територіальна громада – це сукупність осіб, які постійно проживають на певній території та мають спільні інтереси, зумовлені територіально-особистісними зв'язками. Саме ці зв'язки створюють підґрунтя для ефективної організації місцевого управління й забезпечують стабільність громади [1, с. 125].

Ю. Ковальчук наголошує, що об'єднана територіальна громада розглядається як добровільне, створене відповідно до закону об'єднання кількох територіальних громад, яке утворює базову одиницю адміністративно-територіального устрою. Вона є спроможною самостійно або через уповноважені органи місцевого самоврядування розв'язувати питання місцевого значення [9, с. 89].

А. Коваленко зазначає, що предмет нашої наукової розвідки – це одна з форм суто громадської активності, що випливає з природного права громадян держави розв'язувати на власний розсуд, але відповідно до законодавства питання, що виникають у процесі повсякденного управління територіальними справами без безпосереднього втручання органів державної влади [8, с. 15–16].

Убачається, що ключовою відмінністю територіальної громади від звичайної територіальної одиниці є те, що вона формується не лише адміністративно, а й соціально. Громада набуває реального змісту тоді, коли її жителі не просто мешкають на спільній території, а відчують себе частиною цілісної спільноти, здатної усвідомлено реалізовувати власні інтереси через механізми місцевого самоврядування. Становлення територіальної

громади – це поступовий процес, у межах якого окремі індивіди перетворюються на згуртовану соціальну спільність, що володіє власною волею та спільною відповідальністю за розвиток свого місця проживання.

З урахуванням наведених вище наукових підходів до визначення територіальної громади її варто розглядати як природно сформовану спільноту людей, які постійно мешкають, працюють або володіють, користуються чи розпоряджаються майном на певній території, що включає один чи кілька населених пунктів із єдиним адміністративним центром.

Така спільнота існує й розвивається завдяки міцним соціально-економічним, територіально-правовим і культурним зв'язкам між її членами. Ці зв'язки спрямовані на спільне задоволення повсякденних потреб у процесі життєдіяльності, управлінні, розвитку інфраструктури та збереженні місцевої ідентичності. Територіальна громада реалізує місцеве самоврядування через обрані жителями представницькі органи, які дають змогу втілювати спільні інтереси та захищати права людей, що проживають на цій території [5, с. 18–19].

Разом з цим адміністративно-правове регулювання є вирішальним чинником устанавлення правил діяльності територіальних громад, їхніх прав та обов'язків, а також порядку взаємодії з органами державної влади. У цьому контексті варто врахувати позицію І. Городецької, яка підкреслює, що адміністративно-правове регулювання полягає в здійсненні правового та владного впливу на суспільні відносини через систему нормативно-правових актів. Такий вплив спрямований на забезпечення визначених цілей, серед яких – підтримання стабільності, сприяння розвитку та гарантування захисту територіальних громад [3, с. 62].

Однак, на думку Є. Семенова, ці ознаки є характерними для будь-якого виду правового регулювання, а не лише для адміністративного. Проте саме адміністративно-правове регулювання має специфічні завдання. Ці завдання пов'язані з упорядкуванням та охороною суспільних відносин на місцевому рівні. Виконання цих завдань дає змогу ефективно захищати права, свободи й законні інтереси фізичних і юридичних осіб, а також інтереси держави. Воно включає комплекс нормативно-правових актів. Ці акти визначають структуру, повноваження й обов'язки громад, а також регулюють їхні відносини з державними органами [14, с. 133].

Ключову роль у механізмі адміністративно-правового регулювання відіграє державна політика, яка втілюється саме через органи місцевого самоврядування. В. Черній характеризує цей процес як свідомо спрямовану діяльність, основним завданням якої є постійне вдосконалення всієї системи місцевого самоврядування [15, с. 26].

В умовах дії воєнного стану адміністративно-правове регулювання зазнає кардинальних змін, насамперед через запровадження особливих режимів управління територіями. Із цього випливає, що під час воєнного стану сутність адміністративно-правового регулювання діяльності територіальних громад пережила глибокі трансформації. Ці зміни зумовлені об'єктивною потребою в максимально швидкому реагуванні на загрози й виклики, що виникають у воєнний період, а також у забезпеченні безперервності й стабільності всіх управлінських процесів на місцевому рівні. Основні трансформації характеризуються такими ключовими напрямками.

По-перше, посилилося значення державної політики, яка в умовах воєнного стану набула більш стратегічного, мобілізаційного спрямування. Вона фокусується на забезпеченні обороноздатності, соціальному захисті населення й раціональному розподілі ресурсів. У цьому контексті територіальні громади є основними виконавцями державних завдань, що зумовлює зростання їхньої відповідальності та впливу.

По-друге, запровадження спеціальних режимів управління, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», призвело до надання територіальним громадам додаткових повноважень [7]. Ідеться про участь у мобілізації ресурсів, організацію роботи територіальної оборони, посилення заходів соціальної підтримки населення.

Це потребує підвищеної гнучкості й адаптивності механізмів адміністративно-правового регулювання.

По-третє, попри труднощі, викликані воєнними реаліями, процес децентралізації продовжується, хоча й із певними обмеженнями. Об'єднані територіальні громади зобов'язані гарантувати базові адміністративні та соціальні послуги навіть за умов надзвичайних ситуацій. У разі неможливості дотримання звичайних процедур передбачено запровадження спеціальних інструментів для своєчасного надання допомоги.

По-четверте, протягом воєнного стану посилюється контроль за фінансовими й матеріальними ресурсами територіальних громад. Зросла потреба в ефективній координації з державними органами, у забезпеченні підтримки внутрішньо переміщених осіб і гарантуванні життєдіяльності громад, які перебувають в осередку загрози початку бойових дій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, адміністративно-правове регулювання діяльності територіальних громад є важливим інструментом забезпечення їхньої стабільності й розвитку. Це створює умови для реалізації громадами своїх повноважень, сприяючи захисту прав і свобод її населення. Однак запровадження воєнний стану вплинуло на здійснення управління в частині кризової спрямованості та посилення централізації з метою оперативного розв'язання нагальних проблем.

Список використаних джерел

1. Баймуратов М. О. Територіальна громада у національному та міжнародному вимірах. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 13. С. 121–132.
2. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 260 с.
3. Городецька І. А. Сутність адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. *Форум права*. 2016. № 1. С. 60–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_1_12.
4. Дзюба І. В. Організаційні форми адміністративно-правового регулювання діяльності територіальних громад в Україні. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 лют. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 156–159.
5. Дзюба І. В. Адміністративно-правове регулювання діяльності територіальних громад в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2022. 250 с.
6. Європейська хартія місцевого самоврядування / Рада Європи, 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>.
8. Коваленко А. А. Теорія і практика місцевого самоврядування в Україні. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 464 с.
9. Ковальчук Ю. М. Щодо поняття об'єднаної територіальної громади як елемента правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. № 29. Т. 1. С. 87–90.
10. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
11. Наврузов Ю. Категорія «громада» в сучасному лексиконі місцевого самоврядування. *Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президенті України*. 2000. Вип. 1. С. 276–277.
12. Орзіх М. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування. *Міське і регіональне самоврядування України*. 2009. Вип. 1–2 (10–11). С. 67–75.
13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

14. Семенов С. О. Адміністративно-правове регулювання діяльності територіальних громад в Україні: деякі аспекти визначення поняття. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 6. С. 131–136. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.22>.

15. Черній В. Д. Адміністративно-правове регулювання функціонування системи органів місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / ЗНУ. Запоріжжя, 2021. 228 с.

References

1. Baymuratov, M. O. (2017) Terytorial'na hromada maye natsional'nyu abo mizhnarodnyy vymir [Territorial community in national and international dimensions]. *Visnyk Mariupol'skoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Pravo*, iss. 13. pp. 121–132. [in Ukr.].

2. Batanov, O. V. (2001) Terytorial'na hromada – osnova mistsevoho samovryaduvannya v Ukraini [Territorial community – the basis of local self-government in Ukraine] : monohraf. Kyiv: Universytet derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy. 260 p. [in Ukr.].

3. Horodets'ka, I. A. (2016) Sutnist administratyvno-pravovoho rehulyuvannya suspil'nykh vidnosyn u sferi okhorony, vykorystannya ta vidtvorennya tvarynnoho svitu [The essence of administrative and legal regulation of social relations in the field of protection, use and reproduction of wildlife]. *Forum prava*. № 1. pp. 60–66. [in Ukr.].

4. Dzyuba, I. V. (2023) Orhanizatsiyni formy administratyvno-pravovoho rehulyuvannya diyal'nosti terytorial'nykh hromad v Ukraini [Organizational forms of administrative and legal regulation of the activities of territorial communities in Ukraine]. *Verkhovenstvo prava: doktryna ta praktyka v umovakh suchasnykh svitovykh vyklykiv* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (v. Dnipro, 28 lyut. 2023 r.). Dnipro : DDUVS, pp. 156–159. [in Ukr.].

5. Dzyuba, I. V. (2022). Administratyvno-pravove rehulyuvannya diyal'nosti terytorial'nykh hromad v Ukraini [Administrative and legal regulation of the activities of territorial communities in Ukraine] : dys... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. Dnipro, 250 p. [in Ukr.].

6. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannya [European Charter of Local Self-Government]: Rada Yevropy, 15.10.1985. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text [in Ukr.].

7. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> [in Ukr.].

8. Kovalenko, A. A. (2002) Teoriya ta praktyka mistsevoho samovryaduvannya v Ukraini [Theory and practice of local self-government in Ukraine]. Kyiv : In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrainy, 464 p. [in Ukr.].

9. Koval'chuk, Yu. M. (2017) Shchodo ponyattya ob'ednanoyi terytorial'noyi hromady, yak elementa pravovoho rehulyuvannya [On the concept of a united territorial community as an element of legal regulation]. *Naukovyy zhurnal Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Pravoznavstvo»*. № 29. Vol. 1, pp. 87–90. [in Ukr.].

10. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukr.].

11. Navruzov, Yu. (2000) Katehoriya «hrupa» v suchasnomu leksykoni mistsevoho samovryaduvannya [The category of «community» in the modern lexicon of local self-government]. *Zbirnyk naukovykh prats' Ukrainy Akademiyi perezydeniya pry prezidentovi Ukrainy*, iss. 1. pp. 276–277. [in Ukr.].

12. Orzikh, M. (2009) Ponyattya pravovoho statusu samovryadnykh terytoriy ta orhaniv mistsevoho samovryaduvannya [The concept of the legal status of self-governing territories and local self-government bodies]. *Mistseve ta rehional'ne samovryaduvannya Ukrainy*, iss. 1–2 (10–11), pp. 67–75. [in Ukr.].

13. Pro mistseve samovriaduvannya v Ukraini [On local self-government in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukr.].

14. Semenov, Ye. O. (2021) Administratyvno-pravove rehulyuvannya diyal'nosti terytorial'nykh hromad v Ukraini: deyaki aspekty vyznachennya ponyattya [Administrative and legal regulation of the activities of territorial communities in Ukraine: some aspects of the definition of the concept]. *Naukovyy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. Vol. 6. pp. 131–136. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.22>. [in Ukr.].

15. Cherniy, V. D. (2021) Administratyvno-pravove rehulyuvannya funktsionuvannya systemy orhaniv mistsevoho samovryaduvannya v Ukraini [Administrative and legal regulation of the functioning of the system of local government bodies in Ukraine] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / ZNU. Zaporizhzhya, 228 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Iryna Dzyuba. On the question of defining the concept and essence of administrative and legal regulation of the activities of territorial communities under martial law

The article is devoted to a comprehensive theoretical and legal analysis of the concept and essence of administrative and legal regulation of the activities of territorial communities under martial law. It is emphasized that the current challenges caused by the full-scale invasion of the Russian Federation have led to a significant rethinking of the role and functioning of territorial communities, as a significant part of them found themselves in the combat zone, suffered occupation or significant demographic and economic changes. In such conditions, traditional approaches to administrative and legal regulation have proved insufficient, as the activities of communities go beyond the usual provision of public services and concern the maintenance of the state's defense capability and stability. The article examines doctrinal approaches to defining a territorial community as the primary subject of local self-government, emphasising its socio-legal nature and the importance of preserving community identity even in conditions of mass evacuation of the population. The author analyzed the provisions of normative acts that define the legal status of communities, their principles of operation, and their interaction with state authorities. Particular attention is paid to the importance of the principles of accountability, autonomy, and judicial protection of local self-government rights. It has been established that under martial law, administrative and legal regulation has undergone significant transformations in the direction of strengthening the role of state policy, introducing special management regimes, community participation in mobilization processes, ensuring territorial defense, and social protection of the population. The impact of centralization mechanisms, in particular the activities of military administrations, on the independence of territorial communities has been analyzed. In conclusion, it is emphasized that effective administrative and legal regulation under martial law is a key factor in ensuring stability, security, and further development of territorial communities.

Key words: *territorial community, local self-government, martial law, administrative and legal regulation, state policy, decentralization.*

Надійшла до редакції: 12.11.2025

Прийнято до друку після рецензування: 25.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025

УДК 342.5:336.1:352

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-11>

Ілля КИСЕЛЬОВ

кандидат юридичних наук

*(Мелітопольський державний педагогічний університет імені
Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, Україна)
law.reserc@gmail.com*

Олексій КРИЖАНОВСЬКИЙ

доктор психологічних наук,

кандидат юридичних наук, доцент

*(Мелітопольський державний педагогічний університет імені
Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, Україна)
dozri@ukr.net*

Рафал ЛІЗУТ

PhD (економіка),

доцент кафедри прикладної інформатики

*(Інститут математики, інформатики та ландшафтної
архітектури,*

факультету соціальних і технічних наук

*Люблінського католицького університету імені Івана Павла II,
м. Люблін, Польща)
rafal.lizut@kul.pl*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСІВ У ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті проведено порівняльно-правовий аналіз правового регулювання децентралізації місцевих фінансів в Україні та Польщі на основі чинного законодавства, історичного досвіду й практики його застосування. Висвітлено хронологію розвитку нормативної бази в обох країнах з акцентом на ключові акти, такі як закони про самоврядування гмін, повітів і воеводств у Польщі, а також Бюджетний і Податковий кодекси, Концепцію реформування місцевого самоврядування в Україні. За допомогою таблиць хронології та порівняльного аналізу за критеріями (джерела доходів, трансферти, бюджетування, контроль, автономія) виявлено переваги польської моделі, зокрема стабільність доходів через фіксовані частки РІТ і СІТ, трирічне планування та консультативний аудит,

© І. Кисельов, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3200-6576>

© О. Крижановський, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5358-9758>

© Р. Лізут, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6067-1469>

що забезпечують вищу фінансову незалежність громад.

Стаття спрямована на виявлення можливостей удосконалення українського законодавства в умовах поствоєнного відновлення шляхом запозичення ефективних елементів польського досвіду з урахуванням викликів воєнного стану, таких як тимчасова централізація та залежність від субвенцій. Завданнями є аналіз історичних аспектів децентралізації, вивчення ключових нормативно-правових актів, детальне порівняння механізмів і розробка пропозицій щодо фіксації податкових ставок, децентралізації контролю й розширення автономних запозичень для посилення стійкості громад.

З огляду на актуальність проблеми, стаття підкреслює необхідність адаптації реформи до європейських стандартів, як у випадку з кохезійними фондами ЄС у Польщі, і пропонує комплексний підхід для України, що поєднує стабільність фінансування з прозорістю звітності. Це дасть змогу підвищити фінансову спроможність органів місцевого самоврядування, сприяючи сталому розвитку та відновленню країни.

Ключові слова: *децентралізація фінансів, місцеве самоврядування, правове регулювання, порівняльний аналіз, Польща, Україна, РІТ, СІТ, бюджетна автономія, поствоєнне відновлення.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Децентралізація фінансів є ключовим інструментом для посилення автономії територіальних громад, стимулювання регіонального економічного розвитку й наближення влади до громадян. Цей процес передбачає передачу фінансових повноважень від центрального рівня до локального, що сприяє ефективному розподілу ресурсів відповідно до місцевих потреб.

У контексті європейської інтеграції Україна, яка активно реформує систему місцевого самоврядування з 2014 року, може скористатися досвідом Польщі – країни, що успішно впровадила децентралізацію в 1990-х роках і досягла високого рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування.

Сьогодні реформа децентралізації в Україні продовжує розвиватися під впливом воєнного стану, демонструючи свою ключову роль у забезпеченні стійкості країни. Попри виклики, такі як тимчасова окупація територій, масова міграція населення та руйнування інфраструктури, децентралізована система дала змогу місцевим громадам оперативно реагувати на кризи, надаючи послуги внутрішньо переміщеним особам, організовуючи евакуацію та підтримуючи економіку регіонів.

Польський досвід як країни-члена ЄС з успішною децентралізацією стає особливо цінним для України, даючи змогу запозичити механізми стабільного фінансування й автономії, що сприятимуть поствоєнному відновленню та сталому розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання місцевого самоврядування та децентралізації фінансів неодноразово досліджувалося в працях відомих українських учених різних напрямів, від економіки та державного управління до фахівців у галузях конституційного, муніципального та фінансового права. Частково проблематика правового регулювання децентралізації фінансів розглядалася в працях Є. Ананьєвої, О. Антонюк, Г. Возняк, Н. Волкової, В. Гордієнко, М. Вуйчика, М. Гірняка, С. Дяченко, І. Мальонкіна, А. Матвієнко, І. Мізіної, В. Мамонової, І. Марціясь, О. Росоляк, І. Цимбалюк та багатьох інших. Разом із цим актуальних досліджень, присвячених розгляду ефективних закордонних моделей децентралізації фінансів, бракує, зокрема й із вивчення польського досвіду, який протягом багатьох років довів свою ефективність і життєздатність.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є проведення порівняльного аналізу правового регулювання децентралізації місцевих фінансів в Україні та Польщі на основі чинного законодавства, історичного досвіду й практики його застосування, з метою виявлення можливостей удосконалення українського законодавства в умовах поствоєнного відновлення.

Завданнями дослідження є аналіз історичних аспектів становлення децентралізації в обох країнах; вивчення ключових нормативно-правових актів, що регулюють фінансову децентралізацію; порівняння правових механізмів за основними критеріями; визначення

переваг польської моделі, що сприяють стабільності й автономії місцевих фінансів; розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання децентралізації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Децентралізація фінансів є ключовим механізмом для забезпечення автономії територіальних громад, що дає змогу ефективно розподіляти ресурси та вирішувати локальні потреби. Цей процес, спрямований на передачу фінансових повноважень від центральної влади до місцевих органів, став важливим інструментом демократичних трансформацій у постсоціалістичних країнах. Польща, розпочавши реформи в 1990-х роках, створила зрілу модель фінансової автономії, тоді як Україна активізувала зміни лише з 2014 року, адаптуючись до викликів війни та поствоєнного відновлення.

Досвід зарубіжних країн показує, що передача повноважень від державних органів до органів місцевого самоврядування забезпечує зміцнення місцевого самоврядування й надає йому можливість ефективніше вирішувати питання розвитку своїх територій [2, с. 68]. У цьому контексті податок на доходи фізичних осіб (Personal Income Tax, далі – ПІТ) і податок на прибуток підприємств (Corporate Income Tax, далі – СІТ) відіграють ключову роль у формуванні місцевих бюджетів, забезпечуючи їхню стабільність. Це стосується як Польщі, так й України з певними уточненнями.

Як справедливо зазначали свого часу О. Росоляк та І. Марціяш, досліджуючи фінансову децентралізацію в контексті досвіду Польщі, навіть не враховуючи низки позитивних надбань у результаті прийняття у 2010 році нової редакції Бюджетного та Податкового кодексів України, так і не вдалося забезпечити достатній рівень фінансової незалежності місцевих органів самоврядування [11, с. 68]. Це твердження частково справедливе й сьогодні з певними зрушеннями та покращеннями в контексті реформ, що відбулися. Проте питання вдосконалення децентралізації фінансів в Україні вимагає подальшого вивчення й упровадження позитивного досвіду більш розвинених країн, зокрема Польщі.

Процес децентралізації в Польщі розпочався після політичних змін 1989 року, коли країна прагнула відійти від централізованого управління до демократичної моделі. Закон 1990 року про самоврядування гмін [20] став першим кроком, відновивши муніципалітети як базовий рівень влади. Цей акт передав гмінам управління місцевими податками на нерухомість, земельними платежами й комунальними послугами, зменшивши централізований контроль. Фактично він заклав основу для фінансової незалежності громад.

У 1997 році Конституція Республіки Польща [14] закріпила децентралізацію як принцип державного устрою, наголошуючи на субсидіарності – прийнятті рішень на найближчому до громадян рівні. Цей документ гарантував органам самоврядування достатні фінансові ресурси для виконання завдань. Конституційна основа забезпечила стабільність реформ, захищаючи їх від політичних змін. Це дало гмінам змогу ефективніше управляти місцевими бюджетами.

У 1998 році реформи поширилися на вищі рівні через закони про самоврядування повітів [18] і воєводств [19]. Ці акти визначили повноваження щодо формування бюджетів, розподілу доходів від національних податків та управління регіональними проектами. Вони сприяли створенню тривірневої системи, де повіти й воєводства отримали ресурси для інфраструктури. Такий підхід посилив регіональну координацію та інвестиції.

Закон 2003 року про доходи одиниць територіального самоврядування [16] установив стабільні джерела фінансування, включаючи частки в ПІТ (39,34% для гмін, 10,25% для повітів, 1,6% для воєводств) і СІТ (6,71% для гмін, 1,4% для повітів, 14,75% для воєводств). Він також закріпив місцеві податки на майно, сільськогосподарський і лісовий податки, забезпечуючи передбачуваність доходів. Цей акт зменшив залежність від трансфертів, даючи змогу планувати довгострокові проекти. Він став основою для економічного вирів-

нювання регіонів після вступу до ЄС у 2004 році.

У 2009 році закон про публічні фінанси [17], включаючи подальші зміни 2025 року, деталізував бюджетування, запровадивши трирічний фінансовий прогноз, ліміт запозичень до 60% доходів (у 2024–2029 роках ця норма може не виконуватися, якщо прогнозована загальна сума боргу одиниці місцевого самоврядування на кінець цього року не перевищує 100 відсотків загального обсягу доходів цієї одиниці, що планується, у цьому бюджетному році, зменшеного на плановані обсяги субсидій і фондів аналогічного характеру) та консультаційний контроль через регіональні палати обчислення (RIO). Цей підхід сприяв партнерству між центром і громадами, а не посиленню напруги та санкцій. Закон дав гмінам змогу емітувати муніципальні облигації для інвестицій, підвищивши їхню фінансову гнучкість. Він також забезпечив прозорість через публічні звіти на порталі Gov.pl.

Нарешті у 2024 році в рамках програми «Polish Deal 2.0» було ухвалено закон про доходи одиниць територіального самоврядування [15]. Цей акт уніфікував правила розрахунку часток PIT і CIT, місцевих податків і дотацій, збільшивши прогнозні доходи гмін більше ніж на 24 млрд PLN у 2025 році. Він інтегрував систему з кохезійними фондами ЄС (фінансові інструменти ЄС, які підтримують проєкти у сферах транспорту, енергетики, довкілля та ключової інфраструктури в менш розвинених державах-членах ЄС, для зменшення економічних і соціальних розбіжностей і сприяння сталому розвитку), підвищивши прозорість звітності. Це забезпечило стабільність, де субнаціональні видатки становлять 25–30% загальних публічних витрат.

Таблиця 1

Хронологія розвитку системи нормативно-правового регулювання децентралізації фінансів у Польщі

Рік	Нормативно-правовий акт	Що врегульовано
1990	Закон про самоврядування гмін	Базова автономія муніципалітетів, управління місцевими податками на нерухомість і комунальними послугами
1997	Конституція Республіки Польща	Децентралізація як принцип, субсидіарність і фінансова незалежність самоврядування
1998	Закон про самоврядування повітів	Повноваження повітів з бюджетів і розподілу доходів
1998	Закон про самоврядування воєводств	Фінансування воєводств, частки податків та інфраструктура
2003	Закон про доходи одиниць територіального самоврядування	Фіксовані частки PIT і CIT, місцеві податки на майно для стабільних джерел
2009	Закон про публічні фінанси	Трирічний фінансовий прогноз, запозичення до 60% (з виключенням до 100% у 2024–2029 роки), контроль через RIO
2024	Закон про доходи одиниць територіального самоврядування	Уніфікація PIT і CIT, субвенцій і місцевих податків, збільшення доходів на 24 млрд PLN у 2025

В Україні децентралізація фінансів активізувалася після Революції Гідності 2014 року, хоча правові основи були закладені раніше. Зокрема, Конституція України [3] 1996 року гарантувала органам самоврядування фінансову самостійність через власні бюджети й ресурси. Проте до 2014 року ці норми все ще залишалися декларативними через домінування центральних субвенцій. Це обмежувало автономію громад і стри-

мувало регіональний розвиток.

Розпорядження Кабінету Міністрів [9] від 1 квітня 2014 року № 333-р затвердило Концепцію реформування місцевого самоврядування, окресливши передачу 60% РІТ громадам і стимулювання їхнього об'єднання. Цей документ став відповіддю на політичні зміни, спрямовані на наближення влади до громадян. Він заклав основу для подальших реформ, що посилили фінансову базу громад. Концепція стала поштовхом до створення спроможних ОТГ.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [8] визначив власні й делеговані повноваження, включаючи формування бюджетів з місцевих податків і неподаткових надходжень, таких як земельні платежі. Цей акт створив правову основу для управління фінансами громад. Він передбачав можливість установлення ставок місцевих зборів, хоча їхня частка була обмеженою. Це стало свого часу першим кроком до фінансової автономії.

У 2010 році Бюджетний кодекс України [1] структурував місцеві бюджети, визначивши джерела доходів, включаючи 60% РІТ, базову дотацію та субвенції на освіту, медицину й дорожній фонд. Податковий кодекс України [4] того ж року дозволив громадам установлювати ставки на нерухомість, транспорт і єдиний податок для ФОПів. Ці зміни посилили фінансову базу, але залежність від трансфертів залишалася високою. Водночас усе це заклало основу для реформ, які відбулись у 2014–2015 роки.

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [6] у 2015 році стимулював консолідацію дрібних одиниць, передбачивши державну підтримку через інфраструктурні субвенції. Це призвело до створення понад 1470 ОТГ, чії бюджети зросли в середньому в 3–4 рази. Реформа дозволила громадам залучати ресурси для розвитку, попри гальмування через війну, що розпочалась у 2014 році, і стала ключовою для фінансової спроможності.

Варто акцентувати увагу на тому, що Європейський парламент високо оцінив децентралізацію як одну з найефективніших реформ, проведених Україною в рамках виконання Угоди про асоціацію з ЄС, і наголосив на необхідності її завершення через відкритий і широкий діалог між центральними й місцевими органами влади [13].

Контроль за фінансами посилювався з Постановою Кабінету Міністрів України [7] від 3 лютого 2016 року № 43, яка затвердила Положення про Державну аудиторську службу України для щорічних перевірок. Постанова Кабінету міністрів України [10] від 6 квітня 2016 року № 266 утворила міжрегіональні органи служби, а Постанова Кабінету міністрів України [5] від 6 вересня 2024 року № 1031 уточнила механізми інспектування. Ці зміни підвищили дисципліну, хоча жорсткий аудит на практиці призвів до стримування ініціатив місцевих громад. Тим не менше прийняті акти відобразили адаптацію до кризових умов.

У 2025 році оновлена Концепція реформи децентралізації від 13 червня, презентована Міністерством розвитку громад, акцентувала на посиленні адміністративно-територіального устрою та стійкості ОТГ [12]. Вона передбачила відновлення реверсних дотацій, за винятком прифронтових громад. Система діє з прозорістю через е-портали й підтримкою Світового банку, але трансферти (40–70%) та обмеження запозичень (до 200% доходів з дозволом Мінфіну), незважаючи на запропоновані зміни, зберігають залежність громад від центру.

Огляд польського досвіду показує, що чинна модель децентралізації фінансів вирізняється стабільністю й інтеграцією з європейськими стандартами, а прийнятий закон про доходи одиниць територіального самоврядування уніфікує частки РІТ і СІТ, обмежуючи трансферти до 20–30%, дозволяючи трирічне планування. В Україні Бюджетний кодекс фіксує 60% РІТ, але субвенції, як правило, сягають 40–70%, а часті зміни (які, на жаль, трапляються), як, наприклад, реверсні дотації 2025 року, знижують передбачуваність. Польські гміни мають ширшу податкову автономію, коригуючи ставки на майно, тоді як в Україні громади обмежені єдиним податком. Консультативний аудит RIO в Польщі сприяє партнер-

Таблиця 2

**Хронологія розвитку системи нормативно-правового регулювання
децентралізації фінансів в Україні**

Рік	Нормативно-правовий акт	Що врегульовано
1996	Конституція України	Фінансова самостійність, власні бюджети для самоврядування
1997	Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»	Власні повноваження, формування бюджетів з місцевих податків
2010	Бюджетний кодекс України	Структура бюджетів, РІТ 60%, трансферти й субвенції
2010	Податковий кодекс України	Розподіл податків, ставки на нерухомість і земельні платежі
2014	Концепція реформування, затверджена Розпорядженням КМУ № 333-р	Передача РІТ громадам, стимулювання об'єднання ОТГ
2015	Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»	Фінансова підтримка ОТГ, субвенції на інфраструктуру
2016	Постанова КМУ № 43	Контроль фінансів через Державну аудиторську службу, інспектування
2025	Оновлена Концепція реформи децентралізації від 13 червня 2025 року	Посилення адміністративно-територіального устрою, фінансова стійкість ОТГ

ству, на відміну від жорсткого контролю Держаудитслужби.

Польська система дозволяє автономні запозичення до 60% (і навіть до 100% у період 2024–2029 років за певних умов), підтримуючи інвестиції, тоді як в Україні обмеження (200%, у тому числі з дозволом Мінфіну) ускладнюють проекти. Інституційна спроможність Польщі, підкріплена досвідом ЄС, забезпечує однорідність, тоді як в Україні варіативність ОТГ залишається викликом. Прозорість у Польщі підтримується порталом Gov.pl, відповідаючи стандартам ЄС, тоді як Україна прогресує через різні е-портали, але війна, що триває, може створювати розриви в даних. Реформи «Polish Deal» посилюють доходи, подібно до українських реформ, але з меншими ризиками залежності, показавши більшу ефективність.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Польська модель децентралізації з її еволюцією до уніфікованих норм 2024 року пропонує цінний досвід для України, зокрема в контексті посилення автономії. Єдина правова база для доходів, як у законі про доходи одиниць територіального самоврядування, забезпечує прозорий алгоритм розрахунку РІТ, СІТ і місцевих податків, зменшуючи фрагментацію та полегшуючи середньострокове планування інвестицій. Україні варто запозичити фіксацію часток РІТ/СІТ на 3–5 років, щоб стабілізувати бюджети громад. Це підвищить передбачуваність і довіру інвесторів.

Висока частка субнаціональних витрат у Польщі (25–30% загальних) і розвинена мережа РІО забезпечують ефективність і довіру до системи. Україна може адаптувати консультаційний аудит, замість жорсткого контролю Держаудитслужби, щоб стимулювати локальні ініціативи. Інтеграція з програмами ЄС, як кохезійні фонди в Польщі, підвищує якість звітності та планування. Україні варто оптимізувати доступ до таких фондів через спеціальні програми.

Стабільність боргової дисципліни в Польщі з чіткими правилами запозичень контрастує з українськими ризиками через війну, де тимчасові механізми ускладнюють

автономію. Адаптація автономних запозичень та емісії облигацій могла б прискорити відбудову інфраструктури України сьогодні й особливо в поствоєний період. Адміністративна зрілість Польщі з однорідною спроможністю муніципалітетів полегшує реалізацію масштабних проєктів, тоді як в Україні варіативність ОТГ потребує вирівнювання через навчання.

Загалом варто зазначити, що, хоча існує значно більша кількість аспектів позитивного досвіду Польщі в контексті децентралізації фінансів, аніж було розглянуто в рамках статті, упровадження хоча б декількох із перерахованих вище, може суттєво наблизити Україну до європейських стандартів, сприяти сталому розвитку й поствоєнному відновленню країни.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Волкова Н. Забезпечення фінансової спроможності громад в умовах воєнного стану. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія «Публічне управління та адміністрування»*. 2022. Вип. 2 (7). С. 66–71.
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
5. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 43 і від 25.10.2017 № 1110 : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2024 р. № 1031. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1031-2024-%D0%BF#Text>.
6. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
7. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>.
8. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
10. Про утворення міжрегіональних територіальних органів Державної аудиторської служби : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.2016 № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2016-%D0%BF#Text>.
11. Росоляк О., Марціась І. Фінансова децентралізація: досвід Польщі та реалії України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 66–70.
12. У Києві презентували оновлену Концепцію реформи децентралізації. URL: <https://mindev.gov.ua/news/u-kyievi-prezentuvaly-onovlenu-kontseptsiu-reformy-detsentralizatsii>.
13. EU Association Agreement with Ukraine (Resolution of 11 February 2021 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine, 2019/2202(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0050_EN.pdf.
14. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>.
15. Ustawa z dnia 1 października 2024 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240001572/U/D20241572Lj.pdf>.
16. Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20032031966/U/D20031966Lj.pdf>.
17. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091571240/U/D20091240Lj.pdf>.
18. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19980910578/U/D19980578Lj.pdf>.
19. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19980910576/U/D19980576Lj.pdf>.
20. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/>

download.xsp/WDU19900160095/U/D19900095Lj.pdf.

References

1. Byudzhetnyy kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>. [in Ukr.].
2. Volkova, N. (2022) Zabezpechennya finansovoyi spromozhnosti hromad v umovakh voyennoho stanu [Ensuring the financial capacity of communities under martial law]. *Visnyk Dniprovs'koyi akademiyi nepererвної osvity. Seriya: Publichne upravlinnya ta administruvannya*, iss. 2 (7), pp. 66–71. [in Ukr.].
3. Konstytutsiya Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. [in Ukr.].
4. Podatkovyy kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. [in Ukr.].
5. Pro vnesennya zmin do postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.02.2016 № 43 i vid 25.10.2017 № 1110 [On Amendments to the Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.02.2016 No. 43 and dated 25.10.2017 No. 1110] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06 veresnya 2024 r. № 1031. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1031-2024-%D0%BF#Text>. [in Ukr.].
6. Pro dobrovil'ne ob'yednannya terytorial'nykh hromad [On Voluntary Association of Territorial Communities]: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>. [in Ukr.].
7. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Derzhavnu audytor's'ku sluzhbu Ukrainy [On Approval of the Regulations on the State Audit Service of Ukraine] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.02.2016 № 43. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>. [in Ukr.].
8. Pro mistseve samovryaduvannya v Ukraini [On Local Self-Government in Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. [in Ukr.].
9. Pro skhvalennya Kontseptsiyi reformuvannya mistsevoho samovryaduvannya ta terytorial'noyi orhanizatsiyi vlady v Ukraini [On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine] : rozporядzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 № 333-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>. [in Ukr.].
10. Pro utvorennya mizhrehional'nykh terytorial'nykh orhaniv Derzhavnoyi audytor's'koyi sluzhby [On the establishment of interregional territorial bodies of the State Audit Service] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.04.2016 № 266. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2016-%D0%BF#Text>. [in Ukr.].
11. Rosolyak, O., Martysiyas', I. (2016) Finansova detsentralizatsiya: dosvid Pol'shchi ta realiyyi Ukrainy [Financial decentralization: experience of Poland and realities of Ukraine]. *Aktual'ni problemy pravoznavstva*, iss. 2, pp. 66–70. [in Ukr.].
12. U Kyievi prezentuvaly onovlenu Kontseptsiyu reformy detsentralizatsiyi [The updated Concept of the Decentralization Reform was presented in Kyiv]. Retrieved from: <https://mindev.gov.ua/news/u-kyievi-prezentuvaly-onovlenu-kontseptsiyu-reformy-detsentralizatsiyi>. [in Ukr.].
13. EU Association Agreement with Ukraine (Resolution of 11 February 2021 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine, 2019/2202(INI)). Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0050_EN.pdf.
14. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997]. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>. [in Pol.].
15. Ustawa z dnia 1 października 2024 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego [Act of 1 October 2024 on the Income of Local Government Units]. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240001572/U/D20241572Lj.pdf>. [in Pol.].
16. Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego [Act of 13 November 2003 on the Income of Local Government Units]. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20032031966/U/D20031966Lj.pdf>. [in Pol.].
17. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych [Act of 27 August 2009 on Public Finances]. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091571240/U/D20091240Lj.pdf>. [in Pol.].
18. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym [Act of 5 June 1998 on County Self-Government]. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19980910578/U/>

D19980578Lj.pdf. [in Pol.].

19. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa [Act of 5 June 1998 on Voivodeship Self-Government]. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19980910576/U/D19980576Lj.pdf>. [in Pol.].

20. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym [Act of 8 March 1990 on local government]. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19900160095/U/D19900095Lj.pdf>. [in Pol.].

ABSTRACT

Illia Kyselov, Oleksiy Kryzhanovskiy, Rafal Lizut. Legal regulation of financial decentralization in Poland and Ukraine: a comparative legal analysis

The article conducts a comparative legal analysis of the legal regulation of local finance decentralization in Ukraine and Poland based on current legislation, historical experience, and its application in practice. The chronology of the development of the normative framework in both countries is highlighted, with emphasis on key acts such as the laws on gminas, powiats, and voivodeships self-government in Poland, as well as the Budget Code, Tax Code, and the Concept of Local Self-Government Reform in Ukraine. Using chronological tables and a comparative analysis by criteria (revenue sources, transfers, budgeting, control, autonomy), the advantages of the Polish model are identified, including revenue stability through fixed PIT and CIT shares, three-year planning, and consultative audit, which ensure higher financial independence of communities.

The purpose of the article is to identify opportunities for improving Ukrainian legislation in the context of post-war recovery by borrowing effective elements of the Polish experience, taking into account the challenges of martial law, such as temporary centralization and dependence on subsidies. The tasks include analyzing historical aspects of decentralization, studying key normative legal acts, detailed comparison of mechanisms, and developing proposals for fixing tax rates, decentralizing control, and expanding autonomous borrowings to enhance community resilience.

Considering the relevance of the issue, the article emphasizes the need to adapt the reform to European standards, as in the case of EU cohesion funds in Poland, and proposes a comprehensive approach for Ukraine that combines funding stability with reporting transparency. This will enhance the financial capacity of local self-government bodies, contributing to sustainable development and national recovery.

Key words: *financial decentralization, local self-government, legal regulation, comparative analysis, Poland, Ukraine, PIT, CIT, budget autonomy, post-war recovery, municipal governance.*

Надійшла до редакції: 02.11.2025

Прийнято до друку після рецензування: 19.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025

УДК 342.951:37.014.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-12>

Ігор МАГДАЛІНА

кандидат технічних наук, доцент

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

ihor.mahdalina@dpuvs.edu.ua

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ У СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ, КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

У статті досліджено поняття, ознаки й види адміністративних процедур у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг, визначення. Установлено, що під адміністративними процедурами у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг варто розуміти регламентований нормативно-правовими актами комплекс дій посадових осіб структурних підрозділів Міністерства освіти і науки України й інших центральних органів виконавчої влади, які реалізують державну політику в галузі освіти, спрямований на забезпечення реалізації прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері освіти шляхом розгляду й вирішення їхніх індивідуальних справ з прийняттям за його результатами акта індивідуальної дії, яким набуваються, змінюються, припиняються права суб'єкта освітньої діяльності або виконуються його обов'язки.

Виокремлено ознаки адміністративної процедури у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг: 1) має правовий характер, оскільки принципи та правила, що визначають адміністративну процедуру, містяться в приписах нормативно-правових актів; 2) містить норми, що регламентують як діяльність суб'єкта публічного адміністрування, так і поведінку приватних осіб; 3) спрямована на прийняття адміністративного акта суб'єктом владних управлінських повноважень; 4) застосовується для вирішення конкретної адміністративної справи у сфері освітньої діяльності; 5) має основним призначенням забезпечення ефективної реалізації прав громадян на освіту й приватних осіб на надання освітніх послуг та унеможливлення їх порушення; 6) тягне за собою настання зовнішніх наслідків, тобто застосування процедурних правил породжує права й обов'язки осіб, які знаходяться поза системою публічного адміністрування у сфері освіти; 7) має, як правило, безспірний характер, тобто завдяки адміністративній процедурі вирішуються позитивні управлінські справи, хоча рішення, дія чи бездіяльність за результатами або в порядку вирішення такої справи можуть бути оскаржені в позасудовому (адміністративному) порядку й у судовому порядку при вирішенні публічно-правового спору; 8) може породжувати правовідносини, які мають приватноправову природу.

Установлено, що зміст адміністративних процедур у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг включає такі елементи: 1) об'єкти адміністративної процедури; 2) суб'єкти здійснення адміністративної процедури; 3) принципи адміністративної процедури; 4) заходи, засоби, форми й методи адміністративної процедури; 5) процедурні дії та рішення у формі адміністративних актів. Виокремлено види адміністративних процедур у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг (адміністративні процедури у сфері освіти).

Ключові слова: освітня діяльність, публічне адміністрування у сфері освіти, освітні послуги, адміністративні процедури у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг.

© І. Магдаліна, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1550-9083>

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Як зазначено в Законі України «Про освіту», «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [12], а відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, «освіта – це основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені» [11]. Саме тому існує нагальна потреба у виваженій, розумній, далекоглядній, прозорій і відповідальній державній політиці в галузі освіти України, яка великою мірою залежить від її досконалого й ефективного адміністративно-правового забезпечення.

Адміністративно-правове забезпечення реалізації освітньої функції держави є важливою складовою загального правового забезпечення реалізації основоположних функцій держави і відбувається сьогодні в надзвичайно складних умовах зовнішньо- й внутрішньополітичної нестабільності держави, пов'язаної із зовнішньою військовою агресією на територію України, необхідністю інтеграції вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів, а це вимагає постійного вдосконалення адміністративно-правового регулювання, урахування всіх позитивних і негативних факторів і тенденцій розвитку освітньої галузі з метою забезпечення в процесі такого регулювання формування й реалізації ефективної державної освітньої політики задля прогресивного розвитку особистості, суспільства, нації й держави, захисту національних інтересів України. Одним із напрямків належного урядування у сфері освіти є ефективне здійснення адміністративних процедур у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг, що потребує наукового аналізу, який буде здійснений у межах статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженнями адміністративних процедур у сфері освіти займалися науковці, які розглядають правові, управлінські й педагогічні аспекти. Серед них можна виділити юристів, які вивчають принципи публічного адміністрування, і педагогів, які досліджують управлінські процеси в освітніх установах. Зокрема, ученими, які вивчали принципи адміністративної процедури, є В. Авер'янов, Л. Губернська, К. Бережна, І. Бойко, І. Криворучко, О. Соловійова, В. Тимошук, А. Шарая. Окремі аспекти адміністративно-процедурної діяльності у сфері вищої освіти досліджували О. Авдєєв, М. Гончаренко, О. Горпинич, О. Гульбс, Є. Огаренко, Р. Опацький, В. Салов, С. Свіжевська, О. Сорока, Ю. Фролов, С. Шевченко, О. Шеломовська, А. Шпомер.

На монографічному рівні адміністративні процедури у сфері освіти досліджували такі автори: В. Савіщенко – як форму адміністративно-правового забезпечення освіти [13]; М. Легенький – як чинник забезпечення якості надання освітніх послуг [8]; Р. Щокін – як складову публічного адміністрування у сфері освіти [18]; Н. Губерська – у сфері вищої освіти [4]. Водночас адміністративно-процедурна діяльність є досить складною для її висвітлення в межах одного або навіть декількох наукових досліджень і завжди буде предметом наукового пошуку, зокрема й стосовно такої значної та широкої сфери, як освіта.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження адміністративних процедур у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг, визначення їх системи й механізмів реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У попередніх дослідженнях ми дійшли висновку, що адміністративні процедури у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх

послуг є складовими механізми адміністративно-правового забезпечення реалізації освітньої функції держави, включає комплекс правових норм, органів управління освітою, їхніх повноважень і процедур, спрямованих на регулювання й організацію освітнього процесу, а також на контроль за його ефективністю й відповідністю встановленим стандартам.

На виконання завдань дослідження наш науковий пошук буде спрямований на визначення сутності, видів і змісту адміністративних процедур у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг. Перед тим як визначити поняття й розкрити зміст адміністративних процедур у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг, потрібно навести теоретичні положення щодо тлумачення поняття «адміністративна процедура», «види адміністративних процедур» і «структура адміністративної процедури».

Відразу варто зазначити, що поняття «адміністративна процедура» законодавчо визначено в Законі України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року, який набув чинності у 2024 році [10]. У ньому під адміністративною процедурою розуміється «визначений законом порядок розгляду та вирішення адміністративної справи, тобто справи, що стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, розгляд якої здійснюється адміністративним органом» [10]. Однак у самому Законі не визначено ознак адміністративної процедури, натомість очевидним є те, що вона має здійснюватися в межах публічно-правових відносин, коло яких є досить широким, тому законодавець у ч. 2 ст. 1 цього Закону визначив перелік відносин, які хоч і є публічно-правовими, однак на них не поширюється законодавство про адміністративні процедури (далі – ЗАП), тобто вони здійснюються поза межами таких процедур. Як правильно зазначає В. Тимошук, поза межами ЗАП залишено сферу приватно-правових відносин, тобто те, де органи влади вступають в іншого роду відносини (зокрема в господарській діяльності в частині матеріального забезпечення або трудові відносини між органом влади та його працівниками чи з приводу найму керівників підприємств, установ, організацій у сфері управління органу) [15, с. 375].

Щодо ознак адміністративної процедури, то вони не визначені в Законі, їх систематизовано в межах наукових положень і теорій, окремі з яких доцільно навести нижче. Зокрема, Н. Галіцина виділяє такі ознаки адміністративних процедур: «застосовуються в публічній сфері; регулюють порядок здійснення правозастосувальної діяльності; охоплюють управлінську діяльність позитивної спрямованості, тобто діяльність, спрямовану на створення умов для ефективної реалізації прав і законних інтересів громадян і організацій; встановлюють визначений порядок здійснення тих або інших дій; для них характерний особливий суб'єктний склад, однією зі сторін в адміністративній процедурі завжди виступає державний орган або посадова особа, наділені державно-владними повноваженнями; закріплюються адміністративно-процесуальними нормами, які, в свою чергу, регулюють застосування матеріальних норм адміністративного та інших галузей права (фінансового, господарського, трудового та ін.), і при цьому регламентують діяльність уповноважених органів і посадових осіб» [2, с. 176].

У свою чергу, О. Левченко на підставі аналізу авторських тлумачень сутності й змісту адміністративної процедури виокремлює такі її ознаки: «сфера об'єктивізації – діяльність публічної адміністрації (офіційний характер); правова детальна регламентація, специфічний суб'єктний склад, цілеспрямованість; результатом є прийняття адміністративного акту, який встановлює, змінює чи припиняє права та обов'язки суб'єктів адміністративно-правових відносин» [7, с. 107]. Натомість Л. Савранчук у ході власного дослідження доходить висновків, що «до ознак адміністративної процедури слід віднести: 1) сфера об'єктивізації (офіційний характер) – діяльність публічної адміністрації та специфічний суб'єктний склад (адміністративна процедура здійснюється в публічній сфері, безпосеред-

ньо пов'язана із діяльністю органів публічної адміністрації і супроводжується використанням ними відповідних владних повноважень з урахуванням публічних інтересів); 2) правова детальна регламентація, цілеспрямованість (адміністративна процедура врегульована адміністративно-правовими нормами, які чітко регламентують діяльність уповноважених органів та посадових осіб); 3) результатом є прийняття адміністративного акту, який встановлює, змінює чи припиняє права та обов'язки суб'єктів адміністративно-правових відносин, та є обов'язковим для виконання» [14, с. 79].

На думку І. Ковбаса, до основних визначальних ознак адміністративної процедури належать такі: «1) публічний характер та особливий суб'єктний склад – адміністративна процедура здійснюється в публічній сфері, безпосередньо пов'язана із діяльністю органів публічної адміністрації і супроводжується використанням ними відповідних владних повноважень з урахуванням публічних інтересів; 2) нормативний характер – адміністративна процедура врегульована адміністративно-правовими нормами, які чітко регламентують діяльність уповноважених органів та посадових осіб); 3) індивідуальний характер – прийняте у справі рішення стосується конкретних фізичних або юридичних осіб, що перебувають у стосунках з органами публічної адміністрації; 4) безспірний характер – предметом адміністративної процедури є індивідуальні адміністративні справи, в яких не вирішуються суперечки і не розглядаються скарги осіб на дії та рішення публічної адміністрації; 5) стадійний характер, передбачає послідовну реалізацію декількох стадій: кожна наступна стадія має своєю відправною точкою правовий результат попереднього етапу; 6) особлива спрямованість – адміністративна процедура має на меті забезпечення реалізації прав або обов'язків певного суб'єкта правовідносин у сфері державного управління; 7) адміністративна процедура завершується прийняттям відповідного нормативного акта, обов'язкового для виконання» [12, с. 175].

Найбільш повно ознаки адміністративної процедури дослідила І. Бойко. Авторка зараховує до них такі: 1) правовий характер, адже норми-принципи та загальні правила, що окреслюють адміністративну процедуру, закріплені в приписах нормотворчих актів; 2) владний характер, що виявляється в приписах суб'єктів публічного управління, які мають розпорядчий характер і є неухильними для інших осіб; 3) спрямована на вирішення конкретної індивідуальної адміністративної справи; 4) включає сукупність норм, що чітко визначають як діяльність суб'єктів владних повноважень, так і поведінку приватних осіб; 5) націлена на прийняття адміністративного акта суб'єктом публічного управління; 6) основне призначення полягає в забезпеченні дієвої та ефективної реалізації прав фізичних і юридичних осіб, унеможливаючи при цьому їх порушення; 7) спричинює настання наслідків зовнішнього спрямування, таким чином через застосування відповідних установлених процедурних правил створюючи права й обов'язки осіб, які перебувають поза системою публічного управління; 8) зазвичай має безспірний характер (завдяки адміністративній процедурі управлінські справи вирішуються позитивно). Винятком вважається процедура щодо розгляду скарг, через те що під час оскарження рішень, дій або ж бездіяльності суб'єктів публічного управління у сторін правовідносин, які впорядковуються процедурними нормами, існують розбіжні уявлення про те, як потрібно вчинити в конкретній індивідуальній адміністративній справі [1, с. 113–124].

Нижче доцільно з'ясувати окремі позиції науковців щодо визначення ознак адміністративних процедур, які здійснюються в різних сферах публічно-правових відносин. Так, Ю. Фетько, здійснивши порівняння змісту визначень державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, і фізичних осіб-підприємців і державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, доходить висновку про доцільність виділення таких їх ознак, які можуть бути названі спільними, а саме: «1) є офіційною; 2) визнається юридичним фактом; 3) полягає у визнанні і підтвердженні відповідного юридичного факту; 4) здійснюється уповноваженими суб'єктами;

5) являє собою сукупність цілеспрямованих адміністративних процедур; такі процедури стосуються внесення відомостей до спеціального реєстру. В результаті чого приходиться до висновку, що державна реєстрація – це врегульована адміністративно-правовими нормами процедура, яка забезпечуючи фіксацію фактів передбачає внесення записів до державних реєстрів, регулює адміністративно-правові відносини з метою легітимації правового статусу юридичної особи, фізичної особи-підприємця, прав на нерухоме, рухоме майно, їх обтяжень та інших об'єктів державної реєстрації» [16, с. 109].

В. Шпіля, досліджуючи адміністративну процедуру державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, зазначає, що «до ознак, які вказують на те, що державна реєстрація об'єктів нерухомого майна є адміністративною процедурою слід віднести такі: 1) є чітко унормованою процедурою реєстрації об'єктів нерухомого майна, яка складається з процедурних етапів та дій; 2) здійснюється суб'єктом публічної адміністрації або уповноваженою ним особою публічного права в межах їхніх повноважень (компетенції); 3) породжує адміністративно-правові відносини, які виникають між реєстратором – суб'єктом публічної адміністрації та заявником – фізичною або юридичною особою; 4) спрямована на реалізацію права власності на об'єкти нерухомого майна, його захист; 5) тягне за собою настання зовнішніх наслідків (породжує права й обов'язки); 6) завершується ухваленням адміністративного акта (свідоцтва про реєстрацію або відмови у видачі свідоцтва); 7) може породжувати правовідносини, які мають приватноправову природу; 8) частіше має безспірний характер, хоча може бути оскаржена в позасудовому (адміністративному) порядку та в судовому порядку». До змісту такої процедури він включає такі елементи: «1) об'єкти адміністративної процедури; 2) суб'єкти здійснення адміністративної процедури; 3) принципи адміністративної процедури; 4) заходи, засоби, форми й методи адміністративної процедури; 5) процедурні дії та рішення у формі адміністративних актів» [17, с. 643–646].

О. Красногор, з'ясовуючи сутність адміністративних процедур охорони прав людини Міністерством юстиції України, виділяє такі їх ознаки: «1) нормативна визначеність – адміністративні процедури закріплені та регламентовані в законодавчих та підзаконних актах; 2) публічний характер – адміністративні процедури здійснюються від імені держави в інтересах суспільства та окремих громадян; 3) прозорість і доступність – інформація про процедури доступна на сайті Мін'юсту або через ЦНАП; 4) недискримінаційний підхід – в питаннях доступності та в ході реалізації адміністративних процедур заборонена упередженість, усі мають рівний доступ до процедур незалежно від статусу; 5) захисна спрямованість – адміністративні процедури спрямовані на охорону, захист, поновлення або гарантування прав і свобод фізичних та юридичних осіб; 6) процесуальна чіткість – адміністративні процедури містять встановлений порядок дій (стадійність, строки, форми звернення, обґрунтування рішень); 7) зв'язок з конкретною заявою особи – адміністративні процедури, як правило, починаються з ініціативи громадянина (заява, скарга, запит); 8) результативність (адміністративний акт) – адміністративні процедури завершуються виданням адміністративного акта (довідки, витягу, висновку, рішення тощо); 9) можливість оскарження – суб'єкт звернення за послугою має право на апеляцію, повторний розгляд або звернення до суду; 10) контроль і підзвітність – реалізація адміністративних процедур може бути перевірена (внутрішній контроль, скарги, нагляд)» [6, с. 49–55].

Нижче доцільно з'ясувати окремі позиції науковців щодо визначення видів адміністративних процедур і виокремити різновиди адміністративних процедур у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг.

У теорії адміністративного права поділ адміністративних процедур здійснюється за різними кваліфікаційними ознаками, виділяють такі їх різновиди. «Залежно від того, хто є ініціатором адміністративної процедури, виокремлюють: заявні адміністративні процедури, які виникають виключно за наявності заяви правосуб'єктної особи до суб'єкта публічного адміністрування з метою забезпечення реалізації своїх прав і свобод або спри-

яння в реалізації законних інтересів (приклад: процедури, що виникають у зв'язку із заявою про надання адміністративної послуги); втручальні адміністративні процедури, які виникають за ініціативи суб'єкта публічної адміністрації, за наявності для цього правових підстав (приклад: інспекційні процедури, притягнення осіб до адміністративної відповідальності). Залежно від складності здійснення адміністративної процедури виділяють: прості адміністративні процедури, що полягають у вчиненні суб'єктом публічного адміністрування певних одноразових дій, які дозволяють завершити процедуру й ухвалити адміністративний акт (приклад: реєстрація за місцем проживання); складні адміністративні процедури, які потребують здійснення складних нелінійних дій із можливим залученням спеціалістів, експертів, перекладачів тощо (приклад: порядок вибору особою лікаря, який надає первинну медичну допомогу, через подання декларації в електронній системі охорони здоров'я). Залежно від кількості осіб, які претендують на отримання певного соціального результату, виокремлюють: одноособові (наприклад, призначення пенсії за віком) і конкурсні процедури (приклад: порядок проведення конкурсу з добору кандидатів на посади членів Національного агентства з питань запобігання корупції). Залежно від сутності адміністративні процедури бувають: реєстраційні, дозвільні, інспекційні, екзаменаційні, акредитаційні, ліцензійні тощо» [3, с. 245–248].

В. Мащук, досліджуючи види адміністративних процедур і критерії їх класифікації, доходить висновку, що «процедури, реалізовані в діяльності органів публічної адміністрації, в цілому можуть бути диференційовані на підставі таких основних критеріїв: характер адміністративної справи (наявність конфлікту); спрямованість діяльності адміністративних органів; суб'єкт ініціативи адміністративно-процедурних відносин; характер наслідків для суб'єкта адміністративних правовідносин; порядок здійснення адміністративної процедури (рівень урегульованості); функціональне призначення адміністративної процедури» [9, с. 65].

Щодо освітньої діяльності, то в процесі її здійснення (реалізації) можна виділити різні види адміністративних процедур: надання дозволів/ліцензій (наприклад, для закладів освіти), реєстрація (наприклад, здобувачів освіти), сертифікація (наприклад, педагогів або освітніх програм), атестація (наприклад, закладів освіти, учнів), верифікація (наприклад, документів про освіту), нострифікація (визнання іноземних документів про освіту) й установлення статусу (наприклад, учня, студента).

Наведемо такі приклади адміністративних процедур в освітній діяльності: 1) реєстрація (реєстрація учнів у школі або студентів у вищому навчальному закладі, реєстрація наукових робіт) 2) надання дозволів або ліцензій (отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності для нового навчального закладу, отримання дозволу на проведення певних освітніх програм); 3) сертифікація (сертифікація вчителів або викладачів, яка підтверджує їхню кваліфікацію, сертифікація освітніх програм); 4) атестація (атестація педагогічних працівників для підвищення кваліфікації або присвоєння категорії, атестація закладів освіти); 5) верифікація (перевірка та підтвердження достовірності документів про освіту, виданих іншими країнами); 6) нострифікація (процедура визнання іноземних документів про освіту для можливості продовження навчання або працевлаштування в Україні); 7) установлення статусу (надання статусу учня, студента, аспіранта, оформлення статусу дитини з особливими освітніми потребами).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті дослідження встановлено, що під адміністративними процедурами у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг варто розуміти регламентований нормативно-правовими актами комплекс дій посадових осіб структурних підрозділів Міністерства освіти і науки України й інших центральних органів виконавчої влади, які реалізують державну політику в галузі освіти, спрямований на забезпечення реалізації прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері освіти шляхом розгляду

й вирішення їх індивідуальних справ з прийняттям за його результатами акта індивідуальної дії, яким набуваються, змінюються, припиняються права суб'єкта освітньої діяльності або виконуються його обов'язки.

Виокремлено ознаки адміністративної процедури у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг: 1) має правовий характер, оскільки принципи та правила, що визначають адміністративну процедуру, містяться в приписах нормативно-правових актів; 2) містить норми, що регламентують як діяльність суб'єкта публічного адміністрування, так і поведінку приватних осіб; 3) спрямована на прийняття адміністративного акта суб'єктом владних управлінських повноважень; 4) застосовується для вирішення конкретної адміністративної справи у сфері освітньої діяльності; 5) має основним призначенням забезпечення ефективної реалізації прав громадян на освіту й приватних осіб на надання освітніх послуг та унеможливлення їх порушення; 6) тягне за собою настання зовнішніх наслідків, тобто застосування процедурних правил породжує права й обов'язки осіб, які знаходяться поза системою публічного адміністрування у сфері освіти; 7) має, як правило, безспірний характер, тобто завдяки адміністративній процедурі вирішуються позитивні управлінські справи, хоча рішення, дія чи бездіяльність за результатами або в порядку вирішення такої справи можуть бути оскаржені в позасудовому (адміністративному) порядку й у судовому порядку при вирішенні публічно-правового спору; 8) може породжувати правовідносини, які мають приватноправову природу. Установлено, що зміст адміністративних процедур у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг включає такі елементи: 1) об'єкти адміністративної процедури; 2) суб'єкти здійснення адміністративної процедури; 3) принципи адміністративної процедури; 4) заходи, засоби, форми та методи адміністративної процедури; 5) процедурні дії й рішення у формі адміністративних актів.

Виокремлено такі види адміністративних процедур у сфері організації, контролю та оцінювання якості надання освітніх послуг (адміністративні процедури у сфері освіти): 1) за суб'єктом, якому належить ініціатива виникнення правовідносин, процедури поділяють на такі: а) здійснювану за ініціативи приватної особи (наприклад, звернення з правоустановчими документами фізичної особи з метою створення й державної реєстрації закладу освіти); б) здійснювану за ініціативи суб'єкта публічного адміністрування (наприклад, звернення з правоустановчими документами уповноваженої особи органу місцевого самоврядування з метою створення й державної реєстрації закладу дошкільної освіти); 2) за критерієм складності правил, що охоплюються процедурою, поділяються на такі: а) просту процедуру (наприклад, електронна реєстрація в заклади загальної середньої освіти); б) складну процедуру (наприклад, процедура акредитації освітньої програми, процедура ліцензування освітньої діяльності); 3) за наслідками для приватної особи адміністративну процедуру поділяють на такі: а) правонадавальну (призначення державної допомоги на здобуття освіти); б) правопідтверджувальну (реєстрація закладу освіти); в) правообмежувальну (призупинення ліцензії на надання освітніх послуг); г) зобов'язальну (проведення інституційного аудиту діяльності закладу освіти); 4) за змістовним наповненням адміністративна процедура може бути такою: а) реєстраційною (наприклад, державна реєстрація юридичної особи – закладу освіти); б) дозвільною або ліцензійною (наприклад, ліцензування освітньої діяльності); в) контрольно-наглядовою (наприклад, проведення інституційного аудиту закладів освіти Державною службою якості освіти України); г) екзаменаційною (наприклад, проведення уповноваженими підрозділами Міністерства освіти і науки України атестації здобувачів ступеня фахової передвищої освіти й ступенів вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту); д) експертною (наприклад, акредитація освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти).

Список використаних джерел

1. Бойко І. В. Адміністративна процедура: поняття, ознаки й види. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. № 33. С. 113–124.
2. Галіцина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. *Форум права*. 2010. № 4. С. 163–177.
3. Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О. Адміністративне право України. Повний курс : навчальний посібник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
4. Губерська Н. Л. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти: теоретико-правове дослідження : монографія. Харків : Панов, 2015. 508 с.
5. Ковбас І. В., Клолотило М. Ю., Редько О. М. Денотація адміністративно-процесуальної форми крізь призму її змісту. *Правові новели*. 2024. № 22(3). С. 162–168. DOI: <https://doi.org/10.32782/In.2024.22.3.25>.
6. Красногор О. Сутність та ознаки адміністративних процедур охорони прав людини Міністерством юстиції України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2 (42). С. 49–55. DOI: [10.35774/app2025.02.049](https://doi.org/10.35774/app2025.02.049).
7. Левченко О. В. Адміністративна процедура як правова форма надання адміністративних послуг: поняття, ознаки та співвідношення із суміжними правовими поняттями. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2(8). С. 106–108.
8. Легенький М. І. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики в сфері освіти : монографія. Львів : Укр. акад. друкарства, 2017. 360 с.
9. Машук В. Ю. Види адміністративних процедур: критерії класифікації. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 1(7). С. 60–66.
10. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17/02.2022. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 50.
11. Про затвердження Національної доктрини розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.
12. Про освіту : Закон України від 05.09.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
13. Савіщенко В. М. Адміністративно-правове забезпечення освіти та науки в Україні : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра, 2015. 372 с.
14. Савранчук Л. Л. Сутність та місце адміністративної процедури в системі адміністративного права як центрального інституту галузі права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 6(41). С. 77–81. DOI: [https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i6\(41\).972](https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i6(41).972).
15. Тимошук В. П. До визначення предмета Закону України «Про адміністративну процедуру». *Правова держава*. 2024. Вип. 34. С. 336–379. DOI: [10.33663/1563-3349-2023-34-366-379](https://doi.org/10.33663/1563-3349-2023-34-366-379).
16. Фетько Ю. Б. Правова природа та сутність державної реєстрації. *Київський часопис права*. 2022. № 2. С. 106–110. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.16>.
17. Шпіля В. Р. Адміністративна процедура державної реєстрації об'єктів нерухомого майна: поняття, зміст та особливості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 643–646.
18. Щокін Р. Г. Організаційно-правові засади публічного адміністрування у сфері освіти : монографія. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 448 с. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/161>.

References

1. Boyko, I. V. (2017) Administratyvna protsedura: ponyattya, oznaky u vydy [Administrative procedure: concept, features and types]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovryaduvannya*, № 33, pp. 113–124. [in Ukr.].
2. Halitsyna, N. V. (2010) Administratyvna protsedura yak instytut administratyvnoho protsesu [Administrative procedure as an institute of administrative process]. *Forum prava*, № 4, pp. 163–177. [in Ukr.].
3. Halun'ko, V., Dikhtyevs'kyu, P., Kuz'menko, O. (2018) Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyu kurs [Administrative law of Ukraine. Full course] : navch. posib. Kherson : OLDI-PLYUS, 446 c. [in Ukr.].
4. Hubers'ka, N. L. (2015) Administratyvni protsedury u sferi vyshchoyi osvity: teoretyko-pravove doslidzhennya [Administrative procedures in the sphere of higher education: theoretical and legal research] : monohraf. Kharkiv : Panov, 508 p. [in Ukr.].

5. Kovbas, I. V., Klolotylo, M. Yu., Red'ko, O. M. (2024) Denotatsiya administratyvno-protseural'noyi formy kriz' pryзму yiyi zmistu [Denotation of administrative procedural form through the prism of its content]. *Pravovi novely*, № 22 (3), pp. 162–168. [in Ukr.]. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.25>.

6. Krasnohor, O. (2024) Sutnist' ta oznaky administratyvnykh protsedur okhorony prav lyudyny Ministerstvom yustytysiyi Ukrainy [The essence and features of administrative procedures for the protection of human rights by the Ministry of Justice of Ukraine]. *Aktual'ni problemy pravoznavstva*, №2 (42), pp. 49–55. DOI:10.35774/app2025.02.049. [in Ukr.].

7. Levchenko, O. V. (2015) Administratyvna protsedura yak pravova forma nadannya administratyvnykh posluh: ponyattya, oznaky ta spivvidnoshennya iz sumizhnymy pravovymy ponyattamy [Administrative procedure as a legal form of providing administrative services: concept, features and correlation with related legal concepts]. *Prykarpats'kyy yurydychnyy visnyk*, iss. 2(8), pp. 106–108. [in Ukr.].

8. Lehen'kyy, M. I. (2017) Administratyvno-pravovi zasady formuvannya ta realizatsiyi derzhavnoyi polityky v sferi osvity [Administrative and legal principles of forming and implementing state policy in the field of education] : monohraf. L'viv: Ukr. akad. drukarstva, 360 p. [in Ukr.].

9. Mashchuk, V. Yu. (2014) Vydy administratyvnykh protsedur: kryteriyi klasyfikatsiyi [Types of administrative procedures: classification criteria]. *Administratyvne pravo i protses*, № 1(7), pp. 60–66. [in Ukr.].

10. Pro administratyvnu protseduru [On administrative procedure] : Zakon Ukrainy vid 17.02.2022. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2023. № 15, art. 50. [in Ukr.].

11. Pro zatverdzhennya Natsional'noyi doktryny rozvytku osvity [On approval of the National Doctrine of Education Development] : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 17.04.2002 № 347/2002. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>. [in Ukr.].

12. Pro osvitu [On education] : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady*. 2017. № 38–39, art. 380. [in Ukr.].

13. Savishchenko, V. M. (2015) Administratyvno-pravove zabezpechennya osvity ta nauky v Ukraini [Administrative and legal support of education and science in Ukraine] : monohraf. Dnipropetrovs'k : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira, 372 p. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6\(41\).972](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6(41).972). [in Ukr.].

14. Savranchuk, L. L. (2021) Sutnist' ta mistse administratyvnoyi protsedury v systemi administratyvnoho prava yak tsentral'noho instytutu haluzi prava [The essence and place of administrative procedure in the system of administrative law as a central institute of the branch of law]. *Prykarpats'kyy yurydychnyy visnyk*, iss. 6(41), pp. 77–81. [in Ukr.].

15. Tymoshchuk, V. P. (2024) Do vyznachennya predmeta Zakonu Ukrainy “Pro administratyvnu protseduru” [To determine the subject of the Law of Ukraine “On Administrative Procedure”]. *Pravova derzhava*, iss. 34, pp. 336–379. DOI: 10.33663/1563-3349-2023-34-366-379. [in Ukr.].

16. Fet'ko, Yu. B. (2022) Pravova pryroda ta sutnist' derzhavnoyi reyestratsiyi [The legal nature and essence of state registration]. *Kyivivs'kyy chasopys prava*. № 2, pp. 106–110. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.16>. [in Ukr.].

17. Shpilya, V. R. (2023) Administratyvna protsedura derzhavnoyi reyestratsiyi ob'yektiv nerukhomoho mayna: ponyattya, zmist ta osoblyvosti [Administrative procedure for state registration of real estate objects: concept, content and features]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*, № 12, pp. 643–646. [in Ukr.].

18. Shchokin, R. H. (2018) Orhanizatsiyno-pravovi zasady publichnoho administruvannya u sferi osvity [Organizational and legal principles of public administration in the field of education] : monohraf. Kyiv: DP “Vyd. dim “Personal”, 448 p. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/161>. [in Ukr.].

ABSTRACT

Ihor Mahdalina. Administrative procedures in the field of organization, control and assessment of the quality of educational services

The article deals with concept, features and types of administrative procedures in the field of organization, control and assessment of the quality of educational services, definitions. It is established that administrative procedures in the field of organization, control and assessment of the quality of educational services should be understood as a set of actions regulated by regulatory legal acts of structural units of the Ministry of Education and Science of Ukraine and other central executive bodies that implement state policy in the field of education, with strict adherence to the requirements of the principle of stage-based activities in the activities of public administration, aimed at preventing violations of the rights and legitimate interests of individuals and legal entities, by considering and resolving their individual cases, with the adoption of an act

of individual action based on its results, by which the rights of the subject of educational activity are acquired, changed, terminated or its obligations are fulfilled.

The features of the administrative procedure in the field of organization, control and assessment of the quality of educational services are identified: 1) it has a legal nature, since the principles and rules that determine the administrative procedure are contained in the provisions of regulatory legal acts; 2) it contains norms that regulate both the activities of the subject of public administration and the behavior of private individuals; 3) it is aimed at the adoption of an administrative act by a subject of administrative authority; 4) it is used to resolve a specific administrative case in the field of educational activity; 5) its main purpose is to ensure the effective implementation of the rights of citizens to education and private individuals to the provision of educational services and to prevent their violation; 6) it entails the occurrence of external consequences, that is, the application of procedural rules generates the rights and obligations of persons who are outside the system of public administration in the field of education; 7) is, as a rule, indisputable, that is, thanks to the administrative procedure, positive administrative cases are resolved, can give rise to legal relations that are of a private law nature, although it can be appealed out of court (administrative) and in court when resolving a public law dispute.

It has been established that the content of administrative procedures in the field of organization, control and assessment of the quality of educational services includes the following elements: 1) objects of the administrative procedure; 2) subjects of the administrative procedure; 3) principles of the administrative procedure; 4) measures, means, forms and methods of the administrative procedure; 5) procedural actions and decisions in the form of administrative acts. Types of administrative procedures in the field of organization, control and assessment of the quality of educational services (administrative procedures in the field of education) are distinguished.

Key words: *educational activity, public administration in the field of education, educational services, administrative procedures in the field of organization, control and assessment of the quality of educational services.*

Надійшла до редакції: 05.11.2025
Прийнято до друку після рецензування: 25.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 347.958

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-13>

Олександра НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
oleksandra.nestertsova-sobakar@dduvs.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена комплексному аналізу участі прокурора в цивільному судочинстві України, що є важливим аспектом забезпечення законності й правопорядку в умовах демократичного розвитку держави. Роль прокуратури в цивільних справах постає як одна з форм державного впливу на процес захисту прав, свобод та інтересів громадян і суспільства. Авторка досліджує теоретичні засади участі прокурора в цивільному судочинстві, особливості його діяльності в контексті чинного законодавства та міжнародних стандартів.

Основна увага приділяється аналізу законодавчої бази, що регулює участь прокурора в цивільному судочинстві, зокрема нормам Цивільного процесуального кодексу України, Закону України «Про прокуратуру» й інших нормативних актів. У статті визначено основні форми діяльності прокурора в цивільному процесі, серед яких – ініціювання справ у суді, участь у розгляді справ для забезпечення публічного інтересу, а також захист прав осіб, які самотійно не можуть представляти свої інтереси в суді.

Розглянуто проблеми, що виникають у практичній діяльності прокурорів у цивільному судочинстві, зокрема недоліки законодавчого регулювання, складність доказування публічного інтересу, а також потенційні конфлікти з принципом рівності сторін у процесі. Значну увагу приділено аналізу судової практики, яка демонструє специфіку застосування прокурором своїх повноважень у цивільних справах.

Підкреслено, що в умовах євроінтеграційних процесів в Україні зростає необхідність адаптації діяльності прокурора до міжнародних стандартів, зокрема практики Європейського суду з прав людини. Прокурор повинен діяти в межах принципу верховенства права, дотримуючись баланс між публічними інтересами та правами інших учасників процесу.

Ключові слова: участь прокурора, цивільне судочинство, публічний інтерес, судової практики, правове регулювання, публічно-правовий захист, забезпечення законності, міжнародні стандарти, права громадян, євроінтеграція.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблематика представництва прокурором інтересів громадян і держави в цивільному судочинстві набуває особливого значення в сучасних умовах трансформації правової системи України та її адаптації до європейських стандартів. Роль прокурора в цивільному процесі зумовлена необхідністю забезпечення правової захищеності найбільш уразливих категорій громадян, дотримання публічного інтересу та збереження принципу верховенства права. Саме через представництво в суді прокурор має можливість сприяти реалізації основоположних конституційних прав громадян та інтересів держави.

© О. Нестерцова-Собакарь, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0712-4076>

Разом із тим сучасна судова практика демонструє низку проблем, пов'язаних із недостатнім визначенням меж повноважень прокурора в цивільному судочинстві, що створює ризики перевищення або, навпаки, обмеження його компетенції. Невизначеність критеріїв публічного інтересу, який прокурор має захищати, призводить також до суперечностей у тлумаченні законодавства та його практичного застосування. Ці проблеми, відповідно, мають значний вплив як на права сторін у процесі, так і на довіру суспільства до системи правосуддя.

Крім того, у сучасних умовах значного навантаження на судову систему представництво прокурора стає важливим інструментом забезпечення доступу до правосуддя для осіб, які самостійно не можуть захистити свої права. Це стосується передусім соціально незахищених категорій населення, зокрема осіб із інвалідністю, дітей-сиріт, людей похилого віку й інших вразливих груп.

Отже, несистемні зміни, унесені в правову регламентацію участі прокурора в цивільному процесі, поглибили спірні питання в цій сфері й призвели до неоднозначного застосування судами приписів процесуального та матеріального законодавства, що визначає порядок реалізації прокурором функції представництва інтересів громадянина або держави в цивільному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У юридичній літературі проблемі статусу прокурора присвячено велику кількість досліджень радянських і вітчизняних учених, серед яких варто згадати праці М. Бородіна, М. Васильченко, С. Васильєва, С. Голощакова, В. Каменкова, В. Комарова, Д. Луспеника, М. Михеєнка, В. Нора, Г. Осокіної, В. Перфільєва, Л. Радзівської, В. Сапункова, С. Фурси, І. Ходаковського, М. Ченцова, М. Штефана, С. Щербак, Й. Богдана, О. Угриновської та ін., котрі зробили значний внесок у дослідження окремих теоретичних аспектів участі прокурора в цивільному процесі. Однак деякі питання залишаються відкритими для дискусій.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження перспективи вдосконалення окремих положень Цивільного процесуального кодексу України, які регулюють процесуальні особливості участі прокурора в цивільному судочинстві, функціонування прокуратури в суді поза межами кримінальної юрисдикції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до п. 2 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», на прокуратуру покладається функція представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законодавством [9].

Натепер у наукових колах існує два підходи до розуміння правової природи представництва прокурором інтересів громадян і держави в суді. Перший підхід («концепція дій») зазначає, що сутність представництва полягає в здійсненні представником юридично значущих дій від імені й в інтересах особи, яка представляється, і в межах наданих прокурору (особою, яку представляють, чи законом) повноважень [3]. Л. Давиденко вважає, що представництво – це «доцільність прокурора», поєднана з його участю в судовому розгляді цивільних, господарських справ з метою захисту прав і законних інтересів окремої особи або держави, а також підготовка й спрямування до суду заяв та інших матеріалів [1, с. 43–45]. М. Руденко та В. Глаговський прокурорське представництво визначають виключно як процесуальну діяльність прокурора, спрямовану на захист суб'єктивних прав, охоронюваних законом, шляхом порушення судової діяльності в передбачених законом випадках [11].

Згідно з другим підходом, який називається «концепція правовідносин», під представництвом розуміють правовідносини, унаслідок яких дії однієї особи (представника), здійсненні в межах наданих повноважень від імені й в інтересах іншої особи (яка представляється), зумовлюють виникнення чи зміну, припинення прав та обов'язків безпосередньо для останньої. Але такий підхід, на нашу думку, зводить роль прокурора в цивільному про-

цесі до ролі представника, що є не зовсім коректним, адже прокурор – особливий суб'єкт цивільного процесу, його участь у справі викликана необхідністю виконання представництва інтересів [3].

Офіційне розуміння прокурорського представництва закріплено в п. 3 резолютивної частини рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99 (справа про представництво прокуратурою інтересів держави в арбітражному суді), де КСУ дійшов висновку, що під представництвом прокуратурою України інтересів держави в суді треба розуміти правовідносини, у яких прокурор, реалізуючи свої повноваження, учиняє в суді процесуальні дії з метою захисту інтересів держави. Ці дії включають подання прокурором до суду позовної заяви, його участь у розгляді справи за позовною заявою, а також у розгляді судом будь-якої іншої справи за ініціативою прокурора чи за визначенням суду, якщо це необхідно для захисту інтересів [10]. Такий підхід до розуміння представницької функції прокуратури є цікавим. Але цей підхід базувався на п. 2 ст. 121 Конституції України – розділ VII «Прокуратура» [4], який виключено з Конституції на підставі Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII [8]. Виходячи із цього, можна дійти висновку, що представницька функція прокуратури більше не закріплена на Конституційному рівні.

Слушною є категорична позиція щодо цього питання С. Чвакіна, який наголошує на тому, що застосування в нормативно-правових актах терміна «представництво прокурором» є помилковим і не відповідає ні сутності, ні характерним рисам участі прокурора в цивільному процесі. Науковець пропонує у відповідних законодавчих актах цей термін замінити на «правозаступництво прокурором», яке буде самостійним інститутом цивільного процесуального права, який матиме свій предмет регулювання, суб'єктний склад, зміст, об'єкт, а також власну ціль, відмінні від інституту представництва [13, с. 14].

Усі зазначені положення відображено й у Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК) України [12]. Проте Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» [6] від 20 грудня 2011 року № 4176-IV, який набрав чинності 15 січня 2012 року, ч. 2 ст. 45 ЦПК України викладено в іншій редакції, у якій зазначається, що з метою представництва інтересів громадянина або держави в суді прокурор у межах повноважень, визначених законом, звертається до суду з позовною заявою (заявою), бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою в справу, провадження в якій відкрито за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення Верховним Судом України, про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

Цим же Законом замінено й положення ч. 1 ст. 45 ЦПК України, з якої зовсім виключено слово «прокурор», виходячи з тексту, прокурора прирівняно до органів державної влади, які можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів. Але в доповненнях окремими частинами статей 297, 328 ЦПК України, законодавець використовує слово «прокурор» поряд з органами державної влади й органами місцевого самоврядування, чим прирівнює право на участь у справі зовсім різних учасників цивільного процесу. Такий підхід викликає дискусію серед науковців, адже прокурор хоча й діє від імені органу державної влади – прокуратури, але має зовсім інше процесуальне становище має майже все права й обов'язки сторони (позивача).

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури» від 18 вересня 2012 року № 5288-IV [7] закріпив статус і права прокурора в цивільному процесі. Однак, покладаючи на прокуратуру здійснення представництва інтересів у суді, законодавець не розкриває поняття, змісту й підстави цього представництва безпосередньо в ЦПК України, лише в ч. 2 ст. 45 ЦПК України встановлюється обов'язок для прокурора обґрунтувати наявність підстав для здійснення представництва, передбачених частинами 2 або 3 статті 25 Закону України «Про прокура-

туру», а також для представництва інтересів громадянина прокурор також повинен надати документи, що підтверджують недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність відповідного громадянина.

Підставою для представлення прокурором інтересів держави в суді цивільної юрисдикції (відповідно до ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру») є порушення або загрози порушення інтересів держави. З огляду на те що «інтереси держави» є оціночним поняттям, прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, у позовній заяві самостійно повинен зазначити, у чому саме полягає порушення інтересів держави, обґрунтує необхідність їх захисту, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції. У разі відсутності такого органу або відсутності в нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві й тільки в такому випадку набуває статусу позивача (на підставі аналізу абз. 2 ч. 2 ст. 45 ЦПК України).

Тож у кожному випадку прокурор повинен визначити, у чому полягає чи може полягати порушення й обґрунтувати в позовній заяві підстави для представництва. Невиконання таких вимог призводить до того, що суддя, відповідно до ст. 121 ЦПК України, залишає таку заяву без руху й надає строк для усунення таких недоліків, а в разі неусунення прокурором недоліків повертає заяву. Отже, якщо суб'єктивне бачення прокурором підстав для представництва об'єктивно не підтвердиться в судовому засіданні, суд повинен залишити позовну заяву без розгляду відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 207 ЦПК України [2].

Також цікавим є питання визначення процесуального статусу прокурора на стадіях перегляду судових рішень. У ЦПК України чітко не визначено право прокурора вносити апеляційні (касаційні) скарги, заяви на рішення в справах, у яких він не брав участі. Але, аналізуючи зміст п. 2 ст. 45 ЦПК України, згідно з якою він може здійснити представництво на будь-якій стадії цивільного процесу, і ч. 4 ст. 45, що прокурор, який не брав участі в справі, з метою вирішення питання про наявність підстав для подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд рішення у зв'язку з винятковими або нововиявленими обставинами має право ознайомитися з матеріалами справи в суді, можна казати про те, що прокурору належить право оскарження судових рішень у порядку статей 292 і 324 ЦПК України в справах, участі в яких він не брав.

У зв'язку з наданням прокурору права вимагати перегляду судових рішень незалежно від участі в справі виникає дискусія: у всіх цивільно-правових спорах прокурору належить таке право чи лише у випадку, коли ухваленим судовим рішенням порушуються права громадян та інтереси держави, охоронювані законом? Убачається, що правильним є друге твердження. При реалізації права на апеляційне, касаційне оскарження судового рішення або на перегляд його за нововиявленими або винятковими обставинами прокурор повинен пояснити, у чому по цій справі полягає порушення прав громадян та інтересів держави. За відсутності такого обґрунтування суд має відмовити в прийнятті скарги або заяви [5].

Відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону України «Про прокуратуру», прокурору також надається право на подання цивільного позову в рамках кримінального провадження, якщо прокурор бере участь у такому кримінальному провадженні.

Отже, за наявності підстав, передбачених у ч. ч. 2–4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», відповідно до ч. 6 ст. 23 зазначеного Закону, під час здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді прокурор має право в порядку, передбаченому ЦПК України:

- 1) звертатися до суду з позовом (заявою, поданням);
- 2) вступати в справу, порушену за позовом (заявою, поданням) іншої особи, на будь-якому етапі судового провадження;
- 3) ініціювати перегляд судових рішень, у тому числі в справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи;

4) брати участь у розгляді справи;

5) подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках і порядку, визначених кримінальним процесуальним законом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи, можна казати про те, що реформаційні процеси в Україні, у тому числі реформа прокуратури, призвели до неоднозначного тлумачення ролі прокурора під час розгляду судами цивільних справ. Дискусійним є навіть питання тлумачення самого поняття «представництво прокурором», яке не має чіткого закріплення на законодавчому рівні.

Також проблемним є те, що ЦПК України не виокремлює участь прокурора в цивільному процесі в окремий інститут, а фактично ставить прокурора поряд з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, Уповноваженим Верховною Радою України з прав людини.

Представницька функція прокурора ускладнюється обов'язком прокурора при здійсненні представництва інтересів окремих громадян та інтересів держави, а також оскарженні судових рішень обґрунтувати суду підстави здійснення такого представництва або оскарження, незважаючи на те, що такі підстави чітко не прописані ні в ЦПК України, ні в Законі України «Про прокуратуру». Тож суб'єктивне бачення цього питання прокурором має збігатися з об'єктивним баченням суду.

Виходячи з викладеної в статті проблематики участі прокурора в цивільному процесі, пропонуємо внести такі зміни до цивільного процесуального законодавства:

а) повноваження прокурора в цивільному судочинстві необхідно оформити в ЦПК України з урахуванням рівності прав учасників процесу, але звернути увагу на особливу роль прокурора в забезпеченні законності;

б) закріпити участь прокурора в цивільному процесі в окремих статтях ЦПК України;

в) визначити в ЦПК України чіткий перелік обставин, за яких можливе представництво прокурором у суді інтересів громадян і держави, а також апеляційне та касаційне оскарження судових рішень прокурором.

Список використаних джерел

1. Давиденко Л. М. Функції прокуратури України згідно з новою Конституцією України. *Право України*. 1997. № 6. С. 42–46.
2. Дунас Т., Руденко М. Правовий статус прокурора у цивільному судочинстві: деякі проблеми. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 5. С. 23–29.
3. Капустін М. В. Поняття представництва прокуратурою інтересів людини та держави в суді. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 517–524.
4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3>.
5. Лазько Г. З. Правова природа процесуального представництва у цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 16 с.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства : Закон України від 20.12.2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4176-17>.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури : Закон України від 18.09.2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5288-17>.
8. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1401-19/paran161#n161>.
9. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page>.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді від 08.04.1999 № 3-рп/99. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99>.

11. Руденко М., Гляговський В. Представництво прокурором інтересів громадянина і держави в суді (теоретичний і практичний аспекти). *Право України*. 1997. № 11. С. 59–63.
12. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page2>.
13. Чванкін С. А. Добровільне представництво у цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2005. 22 с.

References

1. Davydenko, L. M. (1997) Funktsiyi prokuratury Ukrayiny z hidno z novoyu Konstytutsiyeyu Ukrayiny [Functions of the Prosecutor's Office of Ukraine according to the new Constitution of Ukraine]. *Pravo Ukrayiny*, № 6, pp. 42–46. [in Ukr.].
2. Dunas, T., Rudenko, M. (2013) Pravovyy status prokurora u tsyvil'nomu sudochynstvi: deyaki problemy [Legal status of the prosecutor in civil proceedings: some problems]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi prokuratury Ukrayiny*, № 5, pp. 23–29. [in Ukr.].
3. Kapustin, M. V. (2012) Ponyattya predstavnytstva prokuraturoyu interesiv lyudyny ta derzhavy v sudi [The concept of representation of the interests of a person and the state in court by the prosecutor's office]. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*, iss. 68, pp. 517–524. [in Ukr.].
4. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28.06.1996 [Constitution of Ukraine of June 28 1996]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3>. [in Ukr.].
5. Laz'ko, H. Z. (2006) Pravova pryroda protsesual'noho predstavnytstva u tsyvil'nomu protsesi [The legal nature of procedural representation in civil proceedings] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03 / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 16 p. [in Ukr.].
6. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo vdoskonalennya porядku zdiysnennya sudochynstva [On amendments to some laws of Ukraine on improving the procedure for conducting judicial proceedings] : Zakon vid 20.12.2011. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4176-17>. [in Ukr.].
7. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny z pytan' udoskonalennya diyal'nosti prokuratury [On amendments to some legislative acts of Ukraine on improving the activities of the prosecutor's office] : Zakon vid 18.09.2012. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5288-17>. [in Ukr.].
8. Pro vnesennya zmin do Konstytutsiyi Ukrayiny (shchodo pravosudivy) [On amendments to the Constitution of Ukraine (regarding justice)] : Zakon Ukrayiny vid 02.06.2016. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1401-19/paran161#n161>. [in Ukr.].
9. Pro prokuraturu [On the Prosecutor's Office] : Zakon Ukrayiny vid 14.10.2014. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page>. [in Ukr.].
10. Rishennya Konstytutsiyonoho Sudu Ukrayiny vid 08.04.1999 № 3-рп/99 u spravi pro predstavnytstvo prokuraturoyu Ukrayiny interesiv derzhavy v arbitrazhnomu sudi [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 08.04.1999 № 3-рп/99 in the case on the representation of the interests of the state by the Prosecutor's Office of Ukraine in an arbitration court]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99>. [in Ukr.].
11. Rudenko, M., Hlahov's'kyi, V. (1997) Predstavnytstvo prokurorom interesiv hromadyanyna i derzhavy v sudi (teoretychnyy i praktychnyy aspekty) [Representation by the prosecutor of the interests of a citizen and the state in court (theoretical and practical aspects)]. *Pravo Ukrayiny*, № 11, pp. 59–63. [in Ukr.].
12. Tsyvil'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny vid 18.03.2004 [Civil Procedure Code of Ukraine of March 18 2004]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page2>. [in Ukr.].
13. Chvankin, S. A. (2005) Dobrovil'ne predstavnytstvo u tsyvil'nomu protsesi Ukrayiny [Voluntary representation in the civil process of Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03 / Odes'ka nats. yuryd. akademiya. Odesa, 22 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Oleksandra Nestertsova-Sobakar'. Features of the prosecutor's representation of the interests of citizens and the state in civil proceedings

The article deals with a comprehensive analysis of the prosecutor's participation in civil proceedings in Ukraine, which is an important aspect of ensuring legality and law and order in the conditions of democratic development of the state. The role of the prosecutor's office in civil cases appears as one of the forms of state influence on the process of protecting the rights, freedoms and interests of citizens and society. The author

examines the theoretical principles of the prosecutor's participation in civil proceedings, the features of his activities in the context of current legislation and international standards.

The main attention is paid to the analysis of the legislative framework regulating the participation of the prosecutor in civil proceedings, in particular the norms of the Civil Procedure Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" and other regulatory acts. The article identifies the main forms of the prosecutor's activity in civil proceedings, including the initiation of cases in court, participation in the consideration of cases to ensure the public interest, as well as the protection of the rights of persons who cannot independently represent their interests in court.

The article examines the problems that arise in the practical activities of prosecutors in civil proceedings, in particular, the shortcomings of legislative regulation, the complexity of proving public interest, as well as potential conflicts with the principle of equality of parties in the process. Considerable attention is paid to the analysis of judicial practice, which demonstrates the specifics of the prosecutor's application of his powers in civil cases.

The article emphasizes that in the conditions of European integration processes in Ukraine, there is a growing need to adapt the prosecutor's activities to international standards, in particular the practice of the European Court of Human Rights. The prosecutor must act within the framework of the principle of the rule of law, observing the balance between public interests and the rights of other participants in the process.

Key words: *participation of the prosecutor, civil proceedings, public interest, judicial practice, legal regulation, public-legal protection, ensuring legality, international standards, citizens' rights, European integration.*

Надійшла до редакції: 02.11.2025

Прийнято до друку після рецензування: 18.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025

УДК 342.7:35.083.13

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-14>

Наталія ПУЗИРНА

кандидат юридичних наук, доцент
(Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна)
1981-natasha@ukr.net

МОНІТОРИНГ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ФОРМА ДІЯЛЬНОСТІ ОМБУДСМАНА

Статтю присвячено дослідженню моніторингу дотримання прав і свобод людини як адміністративно-правової форми діяльності омбудсмена в Україні. Зауважено, що моніторинг за дотриманням прав і свобод людини охоплює перевірку судових процесів, моніторингові візити до місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, систематичне відвідування місць несвободи з метою запобігання катуванням та іншим формам жорстокого поводження. Охарактеризовані всі вищезазначені види моніторингових омбудсмена. Зроблено висновок про те, що моніторинг дотримання прав і свобод людини омбудсманом – це одна з адміністративно-правових форм його діяльності, що полягає в систематичному спостереженні, аналізі й оцінюванні стану дотримання прав і свобод людини з метою своєчасного реагування.

Ключові слова: моніторинг, омбудсман, дотримання, права і свободи, людина, адміністративно-правова форма.

Постановка проблеми. Зовнішній прояв компетенції омбудсмена передбачає наявність адміністративно-правових форм його діяльності, які в сукупності забезпечують виконання функцій парламентського контролю, захисту прав людини та впливу на державну політику. Серед важливих адміністративно-правових форм діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини слід виокремити проведення моніторингових дотримання прав і свобод людини омбудсманом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження адміністративно-правових форм діяльності омбудсмена в Україні знайшло відображення в роботах таких учених-адміністративістів, як Є. С. Артюхов [1], С. В. Банах [2], І. К. Залюбовська [5] тощо. Питанням національного превентивного механізму приділили увагу такі дослідники, як Т. Л. Грибова [4], Н. М. Петельнікова [7] тощо. Водночас питання моніторингу дотримання прав і свобод людини як адміністративно-правової форми діяльності омбудсмена в Україні, у тому числі в умовах воєнного стану, залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є дослідження моніторингу дотримання прав і свобод людини як адміністративно-правової форми діяльності омбудсмена в Україні, з'ясування його сутності й особливостей.

Виклад основного матеріалу. Одним із різновидів адміністративно-правових форм діяльності омбудсмена в Україні є моніторинг дотримання прав і свобод людини, що охоплює: 1) перевірку судових процесів; 2) моніторингові візити до місць тимчасового про-

живання внутрішньо переміщених осіб; 3) систематичне відвідування місць несвободи з метою запобігання катуванням та іншим формам жорстокого поводження.

Що стосується моніторингу судових процесів, то згідно із Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [10] передбачено право омбудсмена бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій (включно із закритими, за згоди суб'єкта права), що дає змогу здійснювати моніторинг дотримання прав у кримінальних, цивільних та адміністративних процесах, з акцентом на кримінальні справи (без прямого ініціювання), а також перевіряти стан додержання прав у державних органах, що виконують судові рішення, чи вимагати від посадових осіб сприяння в проведенні перевірок, експертиз і надання висновків, які можуть стосуватися дискримінації чи інших порушень (наприклад, у справах про рівність прав).

Ще один приклад актуальності цієї форми діяльності омбудсмена полягає у здійсненні моніторингових візитів до місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, що передбачає огляд умов, опитування жителів і перевірку рекомендацій із попередніх візитів (повторний моніторинг), а також систематичне відвідування місць несвободи з метою запобігання катуванням та іншим формам жорстокого поводження, і є ознакою проактивного характеру правозахисної діяльності. Відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань, саме Уповноважений Верховної Ради України з прав людини виступає національним превентивним механізмом в Україні [9].

Варто зазначити, що відповідно до зобов'язань України за Факультативним протоколом до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ратифікованим 19 вересня 2006 року, Україна мала впровадити Національний превентивний механізм не пізніше ніж через п'ять років, тобто до 21 липня 2011 року [7, с. 43].

Проте фактичне виконання цього зобов'язання відбулося пізніше, а саме 2 жовтня 2012 року, коли Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”» щодо національного превентивного механізму [8].

Офіс омбудсмена поступово здійснив облік та систематизацію об'єктів і установ, що підлягають моніторингу в межах Національного превентивного механізму. Згідно із законодавством, до таких належать: установи виконання покарань (виправні колонії, слідчі ізолятори, гауптвахти гарнізонів та їхні відділення), заклади, де застосовуються примусові заходи медичного характеру (протитуберкульозні, наркологічні та психіатричні установи), спеціальні установи та приміщення для тимчасової ізоляції від суспільства (ізолятори тимчасового тримання, приміщення поліцейських відділків), центри соціальної адаптації неповнолітніх, спеціальні освітні заклади й установи з особливим режимом утримання [4, с. 17].

Консультативна рада з питань Національного превентивного механізму виконує функції незалежного експертного супроводу, надає рекомендації щодо вдосконалення механізмів моніторингу та сприяє впровадженню етичних стандартів у роботі представників Уповноваженого та громадських моніторів [10].

Діяльність Консультативної ради з Національного превентивного механізму є важливим інструментом саморегулювання та забезпечення професійної етики у сфері превентивного захисту прав людини. Це дає змогу залучати експертів і правозахисників до розробки стандартів діяльності в межах Національного превентивного механізму, формувати ціннісні орієнтири правозахисної практики та контролювати дотримання принципів неупередженості, об'єктивності, поваги до гідності людини в умовах місць несвободи.

Така модель, згідно з рекомендаціями Підкомітету ООН із запобігання катуванням (SPT) [13], відповідає моделі омбудсмена (ombudsman-type), що передбачає незалежність, доступність, професіоналізм і відкритість до взаємодії з громадянським суспільством. У межах цієї діяльності омбудсман разом із громадськими моніторами здійснює візити до

місць несвободи (включно з пенітенціарними установами, психіатричними лікарнями, геріатричними пансіонатами тощо), виявляє ризики неналежного поведіння та готує рекомендації для органів державної влади.

Так, у 2023 році, реалізуючи практику кластерних відвідувань Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини у співпраці з громадським сектором, співробітники офісу омбудсмана та члени команди громадської організації «Україна без тортур» провели кластерний візит до установ Івано-Франківської області, під час якого було відвідано понад 20 установ [3].

Що стосується діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, то у 2024 році він продовжив реалізацію функцій Національного превентивного механізму, спрямованого на запобігання катуванням та іншим формам жорстокого поведіння в місцях несвободи. Протягом року монітори здійснили 543 візити до таких місць, включно зі слідчими ізоляторами, виправними колоніями, психіатричними лікарнями та іншими установами. Під час цих візитів було виявлено численні порушення прав людини, зокрема неналежні умови утримання, обмежений доступ до медичної допомоги та випадки жорстокого поведіння з утримуваними особами [11].

Також станом на 2025 рік Консультативна рада з питань реалізації Національного превентивного механізму при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини активно сприяє вдосконаленню етичних стандартів та нормативного забезпечення діяльності Національного превентивного механізму. У 2024 році на засіданнях ради було розглянуто проекти змін до Регламенту організації та здійснення регулярних відвідувань місць несвободи, а також обговорено проект Порядку відшкодування витрат для залучених експертів та громадських моніторів. Особливу увагу приділено правовим та етичним аспектам використання штучного інтелекту в роботі фахівців Національного превентивного механізму для забезпечення захисту прав і свобод людини в місцях несвободи [6].

У 2025 році в межах співпраці з Радою Європи розпочато розробку Стратегії розвитку Національного превентивного механізму на 2025–2026 роки. Цей стратегічний документ спрямований на посилення спроможності Національного превентивного механізму запобігати катуванням і жорстокому поведінню в місцях позбавлення волі, а також на впровадження європейських стандартів прав людини на національному рівні. Розробка стратегії передбачає аналіз поточного стану реалізації Національного превентивного механізму, визначення пріоритетних напрямів розвитку та вдосконалення механізмів моніторингу [12].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що моніторинг дотримання прав і свобод людини омбудсманом – це одна з адміністративно-правових форм його діяльності, що полягає в систематичному спостереженні, аналізі й оцінюванні стану дотримання прав і свобод людини з метою своєчасного реагування.

Моніторинги дотримання прав і свобод людини як адміністративно-правова форма діяльності омбудсмана характеризуються такими рисами:

- 1) існують для оцінки загальної тенденції дотримання прав, профілактики порушень, збору даних для звітів і законодавчих змін;
- 2) є систематичним, тривалим спостереженням за ситуацією загалом або в певній сфері (наприклад, права на інформацію, умови в місцях несвободи);
- 3) моніторингові візити є переважно виїзними для реалізації особистого відвідування установ, інтерв'ю з особами, огляд умов;
- 4) за термінами переважно довгострокові, охоплюють ширший спектр, ніж конкретні перевірки (наприклад, моніторинг прав внутрішньо переміщених осіб чи в місцях позбавлення волі);
- 5) наслідками таких візитів є: звіти, доповіді (наприклад, щорічні звіти омбудсмана), пропозиції щодо змін у законодавстві, дані для міжнародних організацій.

Список використаних джерел

1. Артюхов Є. С. Адміністративно-правове регулювання інституту омбудсмена в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2023. 225 с.
2. Банах С. В. Функції омбудсманів у сучасному світі : *монографія*. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 196 с.
3. В Офісі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини результативно пройшла третя Консультативна рада при Уповноваженому з питань реалізації національного превентивного механізму. 2023. URL: <https://monitor-info.com.ua/actually/v-ofisi-upovnovazhenogo-verkhovnoi-rady-ukrainy-z-prav-lyudyny-rezultatyvno-proyshla-tretya-i4521>.
4. Грибова Т. Л. Місце Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у реалізації національного превентивного механізму. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2019. Т. 24. Вип. 1. С. 16–22. DOI: 10.18524/2304-1587.2019.1(34).167313.
5. Залюбовська І. К. Парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади як засіб забезпечення законності у сфері державного управління : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2002. 196 с.
6. Офіційний вебсайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Засідання Консультативної ради з питань реалізації Національного превентивного механізму. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/asidannya-konsultativnoyi-radi-z-pitan-realizaciyi-natsionalno-preventivnogo-mekhanizmu-pri-upovnovazhenomu-verhovnoyi-radi-ukrayini-z-prav-lyudini.
7. Петельнікова Н. М. Національний превентивний механізм як головна функція інституту омбудсмена у забезпеченні захисту прав та законних інтересів засуджених та ув'язнених. *Публічне право*. 2018. № 3. С. 40–46.
8. Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» : Закон України від 02.10.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5409-17#Text>.
9. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання : Закон України від 21.07.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-16#Text>.
10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text>.
11. У 2024 році монітори НІМ здійснили 543 візити до місць несвободи: які порушення прав людини виявляли найбільше. URL: <https://zmina.info/news/u-2024-roczni-monitory-npm-zdiysnyly-543-vizytiv-do-misz-nesvobody-yaki-porushennya-prav-lyudyny-vyyavlyaly-najbilshe/>.
12. Council of Europe Office in Ukraine. National Preventive Mechanism Development Strategy for 2025–2026. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/national-preventive-mechanism-development-strategy-for-2025-2026>.
13. The Role of National Preventive Mechanisms: A Practical Guide (OHCHR, 2010). URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/NPM_Guide_EN.pdf.

References

1. Artyukhov, Ye. S. (2023) *Administratyvno-pravove rehulyuvannya instytutu ombudsmana v Ukraini* [Administrative and legal regulation of the Ombudsman's institution in Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. 225 p. [in Ukr.].
2. Banakh, S. V. (2016) *Funktsiyi ombudsmaniv u suchasnomu sviti: monohrafiya* [Functions of ombudsmen in the modern world: a Monograph]. Ternopil: TNEU. 196 p. [in Ukr.].
3. V Ofisi Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrainy z prav lyudyny rezultatyvno proyshla tretya Konsultatyvna rada pry Upovnovazhenomu z pytan realizatsiyi natsionalnoho preventyvnoho mekhanizmu [The Office of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights successfully held the third Consultative Council under the Commissioner for the Implementation of the National Preventive Mechanism]. (2023) Retrieved from: <https://monitor-info.com.ua/actually/v-ofisi-upovnovazhenogo-verkhovnoi-rady-ukrainy-z-prav-lyudyny-rezultatyvno-proyshla-tretya-i4521> [in Ukr.].
4. Hrybova, T. L. (2019) *Mistse Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrainy z prav lyudyny u realizatsiyi natsionalnoho preventyvnoho mekhanizmu* [The Place of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine in the Implementation of the National Preventive Mechanism]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravoznavstvo*, 24 (1), 16–22. DOI: 10.18524/2304-1587.2019.1(34).167313.

5. Zalyubovska, I. K. (2002) *Parlamentskyy kontrol za diyalnistyu orhaniv vykonavchoyi vlady yak zasib zabezpechennya zakonnosti u sferi derzhavnogo upravlinnya* [Parliamentary Control over the Activities of Executive Bodies as a Means of Ensuring Legality in the Sphere of Public Administration: Dissertation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa: Odesa National Law Academy, 2002. 196 p. [in Ukr.].

6. Ofitsiynyy vebсайт Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrainy z prav lyudyny. Zasadannya Konsultativnoyi rady z pytan realizatsiyi Natsionalnogo preventyvnoho mekhanizmu [Official Website of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine. Meeting of the Advisory Council on the Implementation of the National Preventive Mechanism] (n.d.). Retrieved from: https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/asidannya-konsultativnoyi-radi-z-pitan-realizatsiyi-natsionalnogo-preventyvnoho-mekhanizmu-pri-upovnovazhenomu-verkhovnoyi-radi-ukrayini-z-prav-lyudini [in Ukr.].

7. Pyetyelnikova, N. M. (2018) *Natsionalnyy preventyvnyy mekhanizm yak holovna funktsiya instytutu ombudsmana u zabezpechenni zakhystu prav ta zakonnykh interesiv zasudzhenykh ta uvyaznennykh* [National Preventive Mechanism as the Main Function of the Ombudsman Institution in Ensuring the Protection of the Rights and Legitimate Interests of Convicted and Imprisoned Persons]. *Publichne parvo*, 3, 40–46 [in Ukr.].

8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012) *Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav lyudyny"*: Zakon Ukrainy vid 02.10.2012 [On Amendments to the Law of Ukraine "On the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights": Law of Ukraine dated October 02, 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5409-17#Text> [in Ukr.].

9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2006) *Pro ratyfikatsiiu Fakultativnoho protokolu do Konventsii proty katuvan ta inshykh zhorstokyykh, neljudskykh abo takykh, shcho prynyzhuut hidnist, vydiv povodzhennia ta pokarannia*: Zakon Ukrainy vid 21.07.2006 [On Ratification of the Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Law of Ukraine dated July 21, 2006]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-16#Text>. [in Ukr.].

10. Verkhovna Rada of Ukraine. (1997) *Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav lyudyny*: Zakon Ukrainy vid 23.12.1997 [On the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights: Law of Ukraine dated December 23, 1997]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-vr#Text>. [in Ukr.].

11. U 2024 rotsi monitory NPM zdiisnyli 543 vizyty do mist nesvobody: yaki porushennia prav lyudyny vyvlyali naibilshe [In 2024, NPM monitors carried out 543 visits to places of deprivation of liberty: which human rights violations were detected the most] (n.d.). Retrieved from: <https://zmina.info/news/u-2024-roczy-monitory-npm-zdiisnyly-543-vizytiv-do-misz-nesvobody-yaki-orushennia-prav-lyudyny-vyvlyaly-najbilshe/> [in Ukr.].

12. Council of Europe Office in Ukraine. (2025) *National Preventive Mechanism Development Strategy for 2025–2026*. Retrieved from: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/national-preventive-mechanism-development-strategy-for-2025-2026>.

13. OHCHR. (2010) *The Role of National Preventive Mechanisms: A Practical Guide*. Retrieved from: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/NPM_Guide_EN.pdf.

ABSTRACT

Natalia Puzyrna. Monitoring the observance of human rights and freedoms as an administrative and legal form of the ombudsman's activity

The article focuses on the study of monitoring human rights and freedoms as an administrative and legal aspect of the Ombudsman's activity in Ukraine. It is noted that under modern conditions, conducting human rights monitoring by the Ombudsman is one of the important administrative and legal forms of his work. It is emphasised that monitoring the observance of human rights and freedoms includes checking court proceedings; monitoring visits to places of temporary residence of internally displaced persons; and regular visits to places of detention in order to prevent torture and other forms of ill-treatment. All the above-listed types of monitoring conducted by the Ombudsman are described. It is stated that the Ombudsman's Office has gradually carried out the registration and systematisation of facilities and institutions subject to monitoring within the National Preventive Mechanism. Attention is drawn to the fact that the functions of independent expert support for the preventive mechanism are performed by the Advisory Council on the National Preventive Mechanism under the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. The activity of the Ombudsman in implementing the functions of the National Preventive Mechanism aimed at preventing torture and other forms of ill-treatment in places of detention under martial law in Ukraine is

analysed. The article emphasises the importance of developing and adopting the Development Strategy of the National Preventive Mechanism for 2025–2026 as a strategic document aimed at enhancing its capacity to prevent torture and ill-treatment in places of deprivation of liberty, as well as implementing European human rights standards at the national level. The conclusion is that monitoring the observance of human rights and freedoms by the Ombudsman is one of the administrative and legal forms of his activity, which involves systematic observation, analysis, and assessment of the state of human rights observance to ensure a timely response. The main features that characterise human rights monitoring as an administrative and legal form of the Ombudsman's activity are identified.

Key words: *monitoring, ombudsman, observance, rights and freedoms, human being, administrative and legal form.*

Надійшла до редакції: 05.11.2025
Прийнято до друку після рецензування: 23.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 343.322

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-15>

Василь БЕРЕЗНЯК

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
vasilybereznyak@gmail.com

Олена ЛУК'ЯНЕНКО

здобувач вищої освіти
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
ellenalukyanenko@gmail.com

УЧАСТЬ У НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ АБО НЕЗАКОННИХ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ

У статті досліджено правову природу та проблематику кваліфікації участі осіб у незаконних збройних або воєнізованих формуваннях у контексті збройної агресії РФ проти України. Досліджено співвідношення норм статті 260 Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за участь у незаконних воєнізованих або збройних формуваннях, із нововведеною частиною 7 статті 111-1 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність у вигляді добровільної участі громадян України в незаконних збройних або воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованих територіях.

На основі аналізу чинного законодавства та актуальної судової практики висвітлюються критерії розмежування зазначених складів кримінальних правопорушень. Автори доводять, що частина 7 статті 111-1 КК України є спеціальною нормою по відношенню до загальної норми ст. 260 КК України, проте її застосування можливе лише за наявності усіх елементів складу злочину: добровільності, участі у формуваннях, створених на тимчасово окупованих територіях, і спеціального суб'єкта – громадянина України.

© В. Березняк, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5690-4736>

© О. Лук'яненко, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-1471-1131>

Також проаналізовано приклади судових рішень, які демонструють труднощі в правозастосуванні, зокрема у випадках продовжуваних злочинів або участі іноземців. Порушено питання необхідності методичного унормування, систематизації практики та законодавчого уточнення дефініцій.

Дослідження має як теоретичне значення для розробки чітких підходів до тлумачення норм кримінального законодавства, так і практичну цінність для правозастосовної діяльності в контексті збройного конфлікту й забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: *збройна агресія, збройне формування, воєнізоване формування, добровільна участь, тимчасово окупована територія, спеціальний суб'єкт, кваліфікація кримінального правопорушення.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Збройна агресія РФ проти України, що розпочалася у 2014 році та перейшла у фазу повномасштабного вторгнення у 2022 році, зумовила появу нових форм протиправної поведінки, пов'язаної з участю громадян у діяльності незаконних збройних і воєнізованих формувань, зокрема на тимчасово окупованих територіях. У відповідь на ці виклики український законодавець ухвалив нову кримінально-правову норму – ч. 7 ст. 111-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України, яка передбачає кримінальну відповідальність за один із видів колабораційної діяльності.

Водночас наявність уже чинної статті 260 КК України, що передбачає відповідальність за участь у не передбачених законом воєнізованих або збройних формуваннях, створює правову конкуренцію та викликає труднощі в правозастосуванні. Нечіткість окремих законодавчих дефініцій, а також наявність спільних ознак у складі правопорушень за цими статтями створюють умови для неоднозначної кваліфікації дій осіб. Така ситуація потребує глибокого наукового аналізу для забезпечення єдності судової практики, правової визначеності й ефективного притягнення до відповідальності осіб, які беруть участь у незаконних формуваннях в умовах збройного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблематика участі в незаконних збройних або воєнізованих формуваннях відображена в наукових працях низки українських правознавців, зокрема в дослідженнях таких авторів: М. І. Хавронюк, М. О. Акімова, Ю. В. Бауліна, А. А. Вознюка, М. Й. Коржанського та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування співвідношення правових норм ст. 260 й ч. 7 ст. 111-1 КК України, визначення критеріїв їх розмежування в контексті участі в незаконних збройних або воєнізованих формуваннях, а також формування узагальнених підходів до правової кваліфікації відповідних діянь.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Збройна агресія проти України, що триває з 2014 року, актуалізувала питання кваліфікації дій осіб, які беруть участь у збройних конфліктах на боці незаконних воєнізованих чи збройних формувань. Проблема ускладнюється відсутністю єдиної судової практики, нечіткістю окремих норм кримінального законодавства та використанням нових форм організації збройних сил супротивника. Відповідно статті 260 КК України, передбачено відповідальність за участь у діяльності не передбачених законами України воєнізованих формувань і не передбачених законом збройних формувань [7, ст. 260]. Однак Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 в Україні з 05:30 24 лютого 2022 року введений воєнний стан строком на 30 діб, який неодноразово продовжувався й діє на теперішній час. Такий особливий режим зумовив запровадження нових положень до кримінального закону. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 № 2108-IX доповнено КК України статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» у редакції, яка є чинною на теперішній час. У частині 7 відповідної статті міститься норма,

яка за своїм змістом є схожою на норму ст. 260 КК України: «Добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора» [7, ст. 111-1].

Для розмежування зазначених норм варто надати визначення понять, які характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення. У Примітці до ст. 260 КК України надаються визначення вищевказаних термінів. «Під воєнізованими слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. Під збройними формуваннями слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю» [7, ст. 260]. Як убачається, надані визначення не дають змоги повністю розмежувати поняття й зрозуміти їх сутність, а наявні тільки певні ознаки, які характерні для зазначених формувань.

Варто звернутися до думки науковців для виокремлення більш чітких дефініцій. Як зазначає М. І. Хавронюк, воєнізоване формування – це група з трьох або більше осіб, яка: характеризується дисципліною, здійснює бойову, а також стройову або фізичну підготовку. Під збройними формуваннями розуміють групу з трьох або більше осіб, яка характеризується дисципліною, здійснює бойову, а також стройову або фізичну підготовку, незаконно має на озброєнні хоча б один екземпляр придатної для використання вогнепальної, вибухової чи іншої небезпечної зброї або військової техніки [9, с. 289]. Під участю в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях варто розуміти перебування в складі цих формувань. Таке перебування передбачає, що особа прийнята до складу подібного формування за згодою його керівників та організаторів. Учасник незаконних збройних чи воєнізованих формувань самостійно або разом з іншими учасниками вчиняє різноманітні дії в межах виконання функцій таких формувань (наступальні операції, обстріл позицій ЗСУ тощо) [8].

Можемо дійти висновку, що поняття «збройне формування» є ширшим за «воєнізоване формування», адже містить додаткову обов'язкову ознаку – озброєність. У Примітці до ст. 260 КК України зазначено перелік такої зброї: вогнепальна, вибухова чи інша зброю. Формулювання «інша зброя» є доволі дискусійним і невизначеним, адже за таких умов до неї можна зарахувати й холодну, і пневматичну, й артилерійську, і ракетну зброю. Звісно, у діяльності такого формування можуть використовуватися різноманітні знаряддя, але не зрозуміло, навіщо законодавець фактично зараховує до ознаки «озброєність» усі види зброї, водночас окремо зазначає вогнепальну й вибухову. Але обов'язковою ознакою такої зброї є її незаконність і придатність для використання.

Перейдемо до розмежування норм ч. 7 ст. 111-1 і ст. 260 КК України. Обидва положення включають участь у не передбачених законом збройних чи воєнізованих формувань. Однак ч. 7 ст. 111-1 КК України ще містять такі обов'язкові ознаки, як місце – формувань, створених на тимчасово окупованій території, добровільність і спеціальний суб'єкт – громадянин України. Якщо тлумачити ці норми, виходячи з положень конкуренції частини й цілого, можна дійти висновку, що діяння за відсутності обов'язкових ознак, які містяться в ч. 7 ст. 111-1 КК України, повинні кваліфікуватися за ст. 260 КК України. Для повного розуміння правил кваліфікації за ч. 7 ст. 111-1 КК України варто звернутися до аналізу судової практики. У вироку Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області добровільність участі в незаконному збройному формуванні, створеному на тимчасово окупованій території, визначена як те, що особа, перебуваючи на тимчасово окупованій території в м. Севастополі АР Крим, добровільно підписала контракт, вступила на військову службу до бригади морської піхоти зс рф і була призначена на посаду стрільця. Після підписання контракту особа отримала військову форму зі знаками розрізнення, особисту вогнепальну стрілецьку зброю – автомат АК-74М, і боєкомплект до нього. Увесь цей період, із 23.08.2023, особа брала участь в утриманні окупованих територій Херсонської

області й АР Крим та оборонних заходах, участь у бойових діях проти військовослужбовців Збройних Сил України [2].

Суб'єктивна сторона зазначеного кримінального правопорушення ще може виражатися в тому, що обвинувачений достовірно знав, що зс рф і незаконне збройне формування, створені на ТОТ, так званої «лнр», своїми спільними й узгодженими діями здійснюють широкомасштабні бойові дії на території України, розумів, що після підписання контракту його подальша служба в незаконному збройному формуванні так званої «лнр», створеному на ТОТ, передбачатиме участь у таких бойових діях. Така обізнаність особи впливає зі здійснення рф і так званою «лнр» спільних бойових дій проти України, оголошення загальної мобілізації на території самопроголошеної республіки, широко висвітлювалася в засобах масової інформації та на відкритих інтернет-ресурсах [4].

Щодо участі особи саме у воєнізованих формувань Суд доходить висновку, що на практиці таким формуванням може виступати служба з надзвичайних ситуацій (утворена відповідно за розпорядженням представника держави-агресора на тимчасово окупованій території). Вироком Індустріального районного суду м. Дніпра визнано винуватим особу, яка, перебуваючи на тимчасово окупованій території м. Лиману Краматорського району Донецької області та яка була обізнана про факт ведення рф агресивної війни проти України, добровільно надала згоду невстановленим представникам держави-агресора й представникам незаконних воєнізованих формувань «днр» на добровільну участь у незаконному воєнізованому формуванні, створеному на тимчасово окупованій території, шляхом зайняття посади в самопроголошеному, незаконному й підконтрольному окупаційній адміністрації рф і мчс днр воєнізованому формуванні «Государственное бюджетное учреждение «Пожарно-спасательный отряд г. Красный Лиман». Продовжуючи реалізовувати свій злочинний умисел, обійняла посаду «пожарного-спасателя» з присвоєнням спеціального звання «рядової служби гражданской защиты» [3].

Проаналізувавши судову практику, можна дійти висновку, що кваліфікація дій відповідно до ст. 260 КК України відбувалася здебільшого під час збройної агресії рф із 2014 по 2022 роки. Така участь виражалася в здійсненні контрольно-пропускного режиму й патрулюванні на блокпосту, незаконному огляді автотранспорту й перевірці документів у водіїв і пасажирів, патрулюванні території виконкому та виявленні проукраїнські налаштованих громадян і таких, котрі не підтримують режим самопроголошеної республіки «днр» [1].

Але існують випадки, коли участь у таких воєнізованих чи збройних формуваннях уже після повномасштабного вторгнення кваліфікувалася все одно за ст. 260 КК України. Це пов'язано з тим, що таке кримінальне правопорушення було продовжувальним і розпочато саме з 2014 року. Наприклад, із 2014 року особа була одним з учасників об'єднання, керівник якого став привносити в діяльність створених ним організаційних структур елементи єдиноначальності, підпорядкованості, дисципліни, а також запровадив військову, фізичну та спеціальну (тактичну, медичну, психологічну) підготовку серед своїх співробітників і послідовників. Учасники вказаного незаконного воєнізованого формування мали при наближенні російських військ до м. Одеси забезпечити останнім сприяння в окупації території міста, у тому числі шляхом убивства українських військовослужбовців та інших захисників України, заволодіння належними ним зброєю та боєприпасами, а також подолання спротиву Сил оборони України іншими діями й засобами військового характеру. Воєнізоване формування «Оперативно-бойовий підрозділ» мало організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість і дисципліну, у ньому проводилася військова та фізична підготовка його учасників [5].

Іншим прикладом кваліфікації за ст. 260 КК України є відсутність спеціального суб'єкта, який передбачено в ч. 7 ст. 111-1 КК України (громадянин України). Навіть через наявність ознак добровільності й місця дії, учинені громадянином рф, були кваліфіковані

за ч 2 ст. 260 КК України. Обвинувачений добровільно прибув до військового комісаріату в м. Алчевськ Луганської області, де написав заяву про добровільну мобілізацію на військову службу до лав «лнр». Після цього він у період із 19.02.2022 по 11.09.2022 проходив службу в різних місцях на території Луганської та Донецької областей, виконуючи вказівки й накази командирів з числа військовослужбовців зс рф та осіб з числа учасників незаконного збройного формування «нм лнр» [6].

Окремого розгляду потребує думка секретаря Третьої судової палати Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду Германа Анісімова: «Стаття 260 КК України застосовується лише в тому разі, коли йдеться не про воєнний стан чи збройний конфлікт» [10]. Варто зазначити, що в ч. 7 ст. 111-1 КК України не міститься прямої вказівки на застосування зазначеної норми саме під час дії воєнного стану чи збройного конфлікту. Також за таких умов участь іноземця в не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формуваннях в умовах воєнного стану чи збройного конфлікту не охоплюється ні обсягом ч. 7 ст. 111-1 КК України, ні ст. 260 КК України. Тому вважаємо за необхідне доповнити норму ст. 260 КК України додатковою особливо кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного стану чи збройного конфлікту».

Як бачимо, через запровадження нової норми існує певна конкуренція, однак судова практика надає перевагу при кваліфікації діянь із 2022 року більш новій нормі – ч. 7 ст. 111-1 КК України, окрім певних випадків:

- 1) наявності продовжувального кримінального правопорушення;
- 2) відсутності в складі кримінального правопорушення обов'язкових ознак, які при-
тананні ч. 7 ст. 111-1 КК України (добровільність, певне місце, спеціальний суб'єкт).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження проблематики участі в не передбачених законом збройних або воєнізованих формуваннях у контексті правозастосування ст. 260 КК України та ч. 7 ст. 111-1 КК України дає змогу дійти низки важливих загальних і конкретних висновків, що мають як теоретичне, так і практичне значення.

По-перше, збройна агресія рф проти України, що триває з 2014 року, суттєво трансформувала безпековий і правовий ландшафт держави. У відповідь на нові виклики законодавець створив і запровадив низку нових норм кримінального законодавства, спрямованих на належне реагування на факти сприяння агресору з боку громадян України. Однією з таких норм стала ч. 7 ст. 111-1 КК України, яка, з одного боку, перетинається з положеннями ст. 260 КК України, а з іншого – істотно розширює та конкретизує підхід до кваліфікації участі в незаконних збройних і воєнізованих формуваннях в умовах збройного конфлікту.

По-друге, між ч. 7 ст. 111-1 КК України та ст. 260 КК України існує правова конкуренція, яка зумовлена як схожістю об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, так і відсутністю належного розмежування в чинному законодавстві. Водночас аналіз диспозицій зазначених норм дає змогу встановити, що ч. 7 ст. 111-1 є спеціальною нормою, яка застосовується на тимчасово окупованих територіях, за наявності ознак добровільності, спеціального суб'єкта – громадянина України.

По-третє, аналіз судової практики свідчить про поступове формування сталих підходів до кваліфікації участі в незаконних формуваннях. Зокрема, у рішеннях судів звертається увага на такі ключові аспекти:

- 1) характер дій особи в складі формування (виконання наказів, збройної агресії);
- 2) форма вини – умисна (здебільшого прямиї умисел);
- 3) обізнаність особи про факт окупації та участь у бойових діях проти ЗСУ;
- 4) добровільність вступу (підписання контракту, звернення до військкоматів, отримання зброї, обмундирування тощо).

Таким чином, резюмуючи вищевикладене, можна констатувати, що ст. 260 КК України є загальною нормою, яка застосовується в усіх випадках, де немає обтяжуючих ознак колабораціонізму.

Частина 7 ст. 111-1 КК України має вузьку спеціалізацію, передбачає суворішу санкцію та повинна застосовуватися лише у випадках, коли всі обов'язкові елементи її складу доведені.

Також задля кримінально-правової кваліфікації якомога більше діянь, учинення яких у сучасних умовах є особливо небезпечними, пропонуємо викласти ч. ч. 6 і 7 ст. 260 КК України в такій редакції:

«6. Діяння, передбачене частиною 1-4 цієї статті, учинене в умовах воєнного стану чи збройного конфлікту, – карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

7. Звільняється від кримінальної відповідальності за цією статтею особа, яка перебувала в складі зазначених у цій статті формувань, за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно вийшла з такого формування й повідомила про його існування органи державної влади чи органи місцевого самоврядування».

Застосування норм має ґрунтуватися на ретельному аналізі об'єктивних і суб'єктивних ознак, а також ураховувати темпоральні рамки, правовий статус суб'єкта, характер формування, добровільність вступу й інші важливі юридичні факти.

Список використаних джерел

1. Вирок Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 08.08.2024 у справі № 175/8119/24 (провадження № 1-кп/175/494/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120883234>.
2. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 07.08.2025 у справі № 344/12676/25 (провадження № 1-кп/344/1170/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129399346>.
3. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпро від 03.09.2025 у справі № 202/17773/23 (провадження № 1-кп/202/252/2025). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129920357>.
4. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 13.03.2024 у справі № 185/12394/23 (провадження № 1-кп/185/381/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117614918>.
5. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 14.02.2025 у справі № 522/2273/25 (провадження № 1-кп/522/1603/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125162226>.
6. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 26.01.2023 у справі № 759/99/23 (провадження № 1-кп/759/672/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108825261>.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Письменський Є. О. Колабораційна діяльність у воєнній сфері: тлумачення ч. 7 ст. 111-1 КК України в частині визначення об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Актуальні проблеми кримінального права : матеріали XV Всеукр. наук.-теоретич. конф. (м. Київ, 28 листоп. 2024 р.), присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка. Київ : НАВС, 2024. С. 209–213.
9. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : *Істина*. 2004. 504 с.
10. Як розмежувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень. *Злочини проти основ національної безпеки України : вебінар для суддів і помічників суддів місцевих загальних та апеляційних судів*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973/>.

References

1. Vyrok Dnipropetrovskoho rayonnoho sudu Dnipropetrovskoyi oblasti vid 08.08.2024 u spravi № 175/8119/24 [Verdict of the Dnipropetrovsk District Court of Dnipropetrovsk Region dated 08.08.2024 in case No. 175/8119/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120883234>. [in Ukr.].
2. Vyrok Ivano-Frankivskoho miskoho sudu Ivano-Frankivskoyi oblasti vid 07.08.2025 u spravi № 344/12676/25 [Verdict of the Ivano-Frankivsk City Court of Ivano-Frankivsk Region dated 07.08.2025 in case No. 344/12676/25]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129399346>. [in Ukr.].

3. Vyrok Industrialnoho rayonnoho sudu m. Dnipro vid 03.09.2025 u spravi № 202/17773/23 [Verdict of the Industrial District Court of Dnipro dated 03.09.2025 in case No. 202/17773/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129920357>. [in Ukr.].
4. Vyrok Pavlohradskoho miskraionnoho sudu Dnipropetrovskoyi oblasti vid 13.03.2024 u spravi № 185/12394/23 [Verdict of the Pavlohrad City District Court of Dnipropetrovsk Region dated 03/13/2024 in case No. 185/12394/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117614918>. [in Ukr.].
5. Vyrok Prymorskoho rayonnoho sudu m. Odesy vid 14.02.2025 u spravi № 522/2273/25. . [Verdict of the Primorsky District Court of Odessa dated 02/14/2025 in case No. 522/2273/25]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125162226>. [in Ukr.].
6. Vyrok Svyatoshynskoho ranonnoho sudu m. Kuneva vid 26.01.2023 u spravi № 759/99/23. [Verdict of the Svyatoshynskiy District Court of Kyiv dated 01/26/2023 in case No. 759/99/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108825261>. [in Ukrainian].
7. Kryminalnyy Kodeks Ukrainy vid 05.04.2001. (date of access: 12.10.2025). [Criminal Code of Ukraine of April 5 2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Pysmensky, Ye. O. (2024) Kolaboratsiyna diyalnist u voyenniy sferi: tлумachennya ch. 7 st. 111-1 KK Ukrainy v chastyni vyznachennia obiektyvnykh oznak skladu kryminalnoho pravoporushennya [Collaborative activities in the military sphere: Interpretation of Part 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine in terms of determining the objective signs of the composition of a criminal offense]. *Aktual'ni problemy kryminal'noho prava* : materialy XV Vseukr. nauk.-teoretych. konf. (m. Kyiv, 28 lystop. 2024 r.), prysvyach. pam"yati prof. P. P. Mykhaylenka. Kyiv : NAVS, pp. 209–213. [in Ukr.].
2. Khavroniuk, M. I. (2004) Dovidnyk z Osoblyvoi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Handbook of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv : Istyna, 504 p. [in Ukr.].
10. Yak rozmezhuvaty kolaboratsiynu diialnist i sumizhni sklady kryminalnykh pravoporushen. [How to distinguish between collaborative activities and related criminal offenses]. Webinar for judges and assistant judges of local general and appellate courts “Crimes against the foundations of national security of Ukraine. Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973/> [in Ukr.].

ABSTRACT

Vasyl Berezhnyak, Olena Lukyanenko. Participation in unlawful or illegal military or armed formations: qualification issues

The article examines the legal nature and issues of qualification of participation of persons in illegal armed or paramilitary formations in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The correlation of the norms of Article 260 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for liability for participation in illegal paramilitary or armed formations, with the newly introduced Part 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes criminal liability for collaboration activities in the form of voluntary participation of citizens of Ukraine in illegal armed or paramilitary formations created in temporarily occupied territories, is investigated.

Based on the analysis of current legislation and current judicial practice, the criteria for distinguishing the specified components of criminal offenses are highlighted. Authors prove that Part 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is a special norm in relation to the general norm of Art. 260 of the Criminal Code of Ukraine, however, its application is possible only if all elements of the crime are present: voluntariness, participation in formations created in temporarily occupied territories, and a special subject – a citizen of Ukraine.

Also analyzed are examples of court decisions that demonstrate difficulties in law enforcement, in particular in cases of continuing crimes or participation of foreigners. The issue of the need for methodological standardization, systematization of practice and legislative clarification of definitions is raised.

The study has both theoretical significance for the development of clear approaches to the interpretation of criminal legislation, and practical value for law enforcement activities in the context of armed conflict and ensuring national security.

Key words: *armed aggression, armed formation, paramilitary formation, voluntary participation, temporarily occupied territory, special subject, qualification of a criminal offense.*

Надійшла до редакції: 18.10.2025
Прийнято до друку після рецензування: 10.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 343.14

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-16>

Євген ЛУК'ЯНЧИКОВ

доктор юридичних наук, професор

(Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна)

evgenlyk1947@gmail.com

Борис ЛУК'ЯНЧИКОВ

кандидат юридичних наук, доцент

(Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна)

boryn1971@gmail.com

ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Зростання кількості кримінальних правопорушень потребує вдосконалення інструментарію пізнавальної діяльності з їх розкриття. Метою статті визначено поглиблений аналіз сучасних підходів до побудови характеристик кримінальних правопорушень і розроблення пропозицій щодо подальших наукових пошуків. Наведено інформацію про стан розроблення характеристик кримінального правопорушення різними галузями наукових знань. Зазначається, що, незважаючи на певне розмаїття визначень криміналістичної характеристики, усім їм притаманні певні загальні ознаки.

Звертається увага на активізацію пошуків науковців у розробленні кримінально-правової та оперативно-розшукової характеристик. Констатується певний рівень розроблення характеристики правопорушень у криміналістиці, де вона використовується як основа побудови методик розслідування.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінологічна характеристика, криміналістична характеристика, кримінально-правова характеристика, запобігання правопорушенням і розкриття їх.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Злочинність як суспільно небезпечна діяльність супроводжує людство на всіх етапах його розвитку. Не становить винятку в цьому плані й наша держава. За останні п'ять років, з 2021 року, в умовах суттєвого скорочення населення кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень постійно зростає. Якщо у 2021 році зареєстровано 321443 кримінальних правопорушення, то у 2024 році їх кількість зросла до 492497. Не спостерігається змін на краще й у поточному році. Якщо за 9 місяців 2024 року зареєстровано 346514 кримінальних правопорушень, то у 2025 році за цей період зареєстровано 426484 кримінальних правопорушення. Не може задовольнити суспільство й стан роботи правоохоронних орга-

© Є. Лук'янчиков, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5763-6972>

© Б. Лук'янчиков, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4761-5980>

нів з виявлення осіб, які вчинили правопорушення. Так, у 2025 році повідомлення вручено у 28,6 % кримінальних проваджень [1].

Саме цим зумовлюється увага науковців до поглибленого дослідження такого явища, як кримінальне правопорушення, виявлення його визначальних ознак і розроблення галузевих характеристик, з метою використання відомостей, які в них містяться, для запобігання, виявлення та розслідування, що буде сприяти виконанню завдань кримінального провадження (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України). Відсутність єдиного підходу до розроблення характеристик кримінальних правопорушень зумовила необхідність звернутися до цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор. Уперше про криміналістичну характеристику правопорушень згадується в дисертаційній роботі О. Н. Колесніченка [9]. Із цього часу починається активне дослідження науковцями й практиками цієї категорії криміналістики, формування її поняття, визначення структури та характеристики складових елементів, з’ясування кореляційних залежностей між елементами та використання цих відомостей для запобігання кримінальним правопорушенням і розкриття їх. Значний внесок у розроблення різних аспектів криміналістичної характеристики зроблено українськими науковцями. Так, В. Г. Гончаренко приділяв увагу розробленню поняття криміналістичної характеристики та її змісту. Теоретичні проблеми формування й застосування криміналістичної характеристики висвітлювали В. О. Коновалова та В. А. Журавель. Особливості криміналістичної характеристики окремих видів злочинів розкрито В. Ю. Шепітьком, а В. М. Шевчук звертав увагу на можливість її використання як інформаційної основи для побудови тактичних операцій. Водночас науковцями здійснюються спроби розробити й інші характеристики кримінальних правопорушень: кримінально-правової (А. А. Вознюк, О. О. Дудоров), кримінологічної (О. М. Джужа, О. Г. Колб, Б. М. Головкін), оперативно-розшукової (І. О. Крепаков, Д. Й. Никифорчук) та інші.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в поглибленому аналізі сучасних підходів до розроблення характеристик кримінальних правопорушень і розробленні пропозицій щодо можливого їх використання в запобіганні кримінальним правопорушенням і розслідуванні їх.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З часу введення в науковий обіг поняття «криміналістична характеристика правопорушень» (О. Н. Колесніченко) воно привернуло до себе увагу науковців і практиків. Наукові дискусії навколо поняття та змісту криміналістичної характеристики, а також її значення для розбудови методик розслідування окремих видів правопорушень дали змогу сформулювати її визначення, яке прийнято більшістю науковців і практиків. Поява криміналістичної характеристики як наукової категорії, зазначає В. О. Коновалова, є закономірним результатом розвитку понятійного апарату науки, що відображає якісно новий підхід до вирішення питань методики розслідування [10, с. 360].

Під криміналістичною характеристикою розуміють систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (роду) кримінальних правопорушень, закономірний взаємозв’язок яких слугує основою наукового й практичного вирішення завдань розслідування [11, с. 579]. Інші науковці розглядають її як ідеальну або інформаційну модель певного виду кримінальних правопорушень з наголосом на встановлення кореляційних зв’язків між елементами криміналістичної характеристики [4, с. 5].

У науковій і навчальній літературі можна зустріти й інші визначення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що пояснюється намаганням авторів звернути увагу на окремі її елементи, що є специфічними для певного виду правопорушень. Незважаючи на це, усім їм притаманні такі загальні ознаки, на які звертають увагу автори: а) система узагальнених відомостей про ознаки певного виду злочинів; б) встановлення

кореляційних зв'язків між елементами характеристики; в) її призначеність – використання для розслідування певного виду правопорушень.

Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених дослідженню різних аспектів криміналістичної характеристики та її значення для розбудови методик розслідування кримінальних правопорушень і застосування її як інформаційної основи для побудови тактичних операцій як важливого інструмента у вирішенні окремих ситуаційних завдань, що виникають у процесі розслідування [19, с. 800–805], близько двадцяти років тому висловлена думка, що криміналістична характеристика злочину не виправдала надій, що поклалися на неї науковцями й практиками, зжила себе й із реальності, якою вона уявлялася всі ці роки, перетворилася в ілюзію, у криміналістичний фантом (Р. С. Белкін, 2008 рік).

Проте ця думка не має підтримки з боку науковців. Криміналістичну характеристику продовжують розглядати як важливий структурний елемент у побудові методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Слушною в цьому плані варто вважати думку В. А. Журавля, що криміналістична характеристика не ілюзія, а реально діюча категорія, значимість якої треба з'ясувати відповідно до наукового, практичного й навчального-методичного аспектів [6, с. 56–60]. Вона, в іншій роботі зазначає автор, вельми важлива в науково-методичному та практичному планах категорія, яка ще не повністю вичерпала свій внутрішній потенціал [7, с. 412], потребує подальшої розробки й використання як вихідного структурного елемента в побудові методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [8, с. 138–156]. Без неї, зазначають В. Г. Гончаренко та В. Е. Бергер, методика розслідування як розділ науки в певному розумінні втрачає сенс [5, с. 45].

Сьогодні не зустріти підручника чи посібника з криміналістики, у якому б не розглядалися як загальні питання криміналістичної характеристики, так і криміналістична характеристика окремих видів кримінальних правопорушень, а будь-яке дисертаційне дослідження з методики розслідування починається висвітленням елементів криміналістичної характеристики як основи побудови такої методики. Одним із перших підручників, у якому питання щодо криміналістичної характеристики її структури й елементів розглядалися в самостійній главі, був спеціалізований курс криміналістики. Автор цієї глави М. В. Салтевський зазначав, що характеристика – це опис властивостей, якостей, ознак, що відрізняють будь-яке явище, подію або людину. Оскільки кримінальне правопорушення досліджується багатьма юридичними науками, то й опис його властивостей та ознак здійснюється з потреб конкретної науки. Тому характеристика злочину може бути кримінально-правовою, кримінологічною, адміністративно-правовою, криміналістичною тощо [17, с. 308–309].

Не може бути заперечень у тому, що кожна з наук намагається вивчити й описати соціальний, кримінологічний, морально-етичний, криміналістичний та інші аспекти кримінального правопорушення з метою подальшого використання таких відомостей для вирішення наукових і практичних завдань. Кожна з них досліджує ті його елементи й ознаки, що належать до її предмета, акцентує увагу на найбільш суттєві риси цього небезпечного соціального явища. З доброї подачі М. В. Салтевського в науковому обігу з'явилися характеристики кримінального правопорушення з такими визначальними словами, як кримінально-правова, кримінально-виконавча, кримінологічна, оперативно-тактична, оперативно-розшукова, судово-психологічна й інші характеристики.

У криміналістичній характеристиці опису підлягають ознаки, що мають саме криміналістичне значення, сприяють підвищенню ефективності організації роботи з виявлення та розкриття кримінальних правопорушень.

Криміналістична характеристика як кримінально-правова й кримінологічна містить інформацію про кримінальне правопорушення загалом, а також складові його елементи (об'єкт та об'єктивну сторону, суб'єкта й суб'єктивну сторону). На відміну від них, вона являє собою, по-перше, систему тільки криміналістично значимих відомостей про ознаки злочину, а не будь-яких однакових для всіх видів кримінальних правопорушень; по-друге,

відомості про ознаки елементів правопорушення підлягають опису на якісно-кількісному рівні з визначенням кореляційних залежностей між ними, що підвищує практичне значення цієї категорії криміналістики.

Сьогодні можна зустріти достатньо наукових статей, що присвячені аналізу кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень. Проте ознайомлення з ними показує відсутність єдності поглядів на її визначення, і це не випадково. До цього часу не сформовано єдиного підходу до визначення загального поняття кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень, її сутності та структурних елементів. У підручниках з кримінального права, на відміну від криміналістики, відсутні самостійні розділи, у яких би розглядалися питання кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень. Так, у розділі «Поняття злочину і його ознаки» зазначається, що характеристика злочину як діяння: дії (активної поведінки), або ж бездіяльності (пасивної поведінки) – визначена в ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу (далі – КК) України й свідчить, що в ній чітко закріплено три ознаки злочину: передбаченість його в законі про кримінальну відповідальність, суспільна небезпечність діяння і винність [12, с. 76]. Інші автори про характеристику злочину згадують у розділі, присвяченому характеристиці стадій його вчинення [13, с. 160]. Р. В. Вереша вказує не на три, а п'ять обов'язкових ознак кримінального правопорушення: суспільна небезпечність, винуватість, протиправність, караність, суб'єкт кримінального правопорушення [14, с. 84–85]. А. А. Вознюк вважає за доцільне виділити кримінально-правову характеристику злочину та кримінально-правову характеристику інших категорій кримінального права: суб'єкта злочину, осудності, вини, повторності, сукупності, рецидиву, обставин, що виключають злочинність діяння, покарання тощо [3, с. 155].

З наведеного можна дійти висновку, що вчення про кримінально-правову характеристику кримінальних правопорушень не можна вважати завершеним. Остаточний висновок щодо цього мають зробити науковці саме цієї галузі, обґрунтувати доцільність застосування словосполучення «кримінально-правова характеристика» не тільки до кримінального правопорушення, а й до інших категорій кримінального права.

Не обійшли увагою характеристику кримінальних правопорушень і в теорії оперативно-розшукової діяльності. Науковці здійснили спробу сформулювати загальне поняття, визначити кількісний і якісний склад елементів, місце оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень у межах теорії оперативно-розшукової діяльності тощо. Проте різноплановість визначень цієї наукової категорії свідчить про відсутність єдиного підходу до побудови такої характеристики. Навіть в одній роботі можна зустріти різні її назви: «оперативно-розшукова», «оперативно-тактична» [18, с. 7–13]. У чому полягають відмінності таких характеристик, автори не показують.

Так, О. В. Печерський пропонує розуміти під нею сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних, психологічних ознак злочинів, серед яких виділяють пошукові, які в сукупності формують більш глибоке уявлення про суб'єкта злочину, що дає змогу прийняти правильне рішення щодо застосування сил, засобів і заходів оперативно-розшукової діяльності, гарантують ефективне здійснення оперативно-профілактичних заходів [14, с. 19].

Схоже визначення оперативно-розшукової характеристики наводить М. А. Погорецький і пропонує розглядати її як певну систему, структурними елементами якої є відомості про оперативно значущі ознаки злочинів (систематизована сукупність відомостей про оперативно значущі ознаки злочинів), із чим варто погодитися. Водночас викликає сумнів доцільність зарахування до елементів цієї характеристики «особливості фіксації фактичних даних», адже раніше сам автор наголошував, що «до елементів оперативно-розшукової характеристики злочинів слід віднести відомості про оперативно значущі ознаки злочину» [15, с. 219, 222]. Способи фіксації тих чи інших ознак кримінального правопорушення ніяк не можна зарахувати до ознак, які його характеризують.

Досліджуючи кримінальні правопорушення в оборонно-промисловому комплексі (далі – ОПК), автори пропонують розглядати їх оперативно-розшукову характеристику як інформаційно-пізнавальну модель, яка містить дані про оперативно значущі елементи кримінального протиправного діяння, які здебільшого впливають на виявлення та документування кримінальних правопорушень в ОПК (початковий етап оперативно-розшукового забезпечення протидії кримінальним правопорушенням у сфері ОПК) і виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України (наступний етап). До елементів оперативно-розшукової характеристики вони зараховують таке: (1) зміст оперативно-розшукової інформації про підготовку або вчинення кримінального правопорушення в ОПК та кваліфікацію дій за конкретними статтями КК України (предмет злочинного посягання й особливості кримінального прояву); (2) фактори, що впливають на оперативно-значиму поведінку (об'єктивні та суб'єктивні); (3) оперативно-значиму поведінку (способи підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень); (4) осіб, які становлять оперативний інтерес (особисті дані, можливість і мета їхніх дій, специфічні ознаки) [16, с. 297].

На жаль, наведені й інші автори не називають жодної з ознак кримінального правопорушення, що характеризує певний елемент оперативно-розшукової характеристики, а це ставить під сумнів можливість існування відповідної характеристики правопорушення. Як будь-яке явище об'єктивної дійсності, кримінальне правопорушення характеризується певними ознаками, виявлення та дослідження яких має належати до предмета відповідної науки.

Передусім кримінальне правопорушення досліджується наукою кримінального права. Ознайомлення з підручниками показало, що в них відсутні самостійні розділи або підрозділи, які присвячені кримінально-правовій характеристиці кримінальних правопорушень. Так, в одному з них у розділі, присвяченому характеристиці стадій учинення злочину, розглядається «поняття закінченого злочину, його характеристика» [13, с. 160]. В іншому в розділі «Поняття злочину і його ознаки» зазначається, що у визначенні, сформульованому в КК України, підкреслюється характеристика злочину як діяння: дії (активної поведінки), або ж бездіяльності (пасивної поведінки) [12, с. 76].

Варто погодитися з думкою М.І. Панова, який на засіданнях спеціалізованої вченої ради неодноразово звертав увагу на те, що, незважаючи на твердження розроблення на належному рівні кримінально-правової характеристики правопорушення, поки що цього не досягнуто.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На завершення варто зазначити, що кримінальне правопорушення як складне соціальне явище вивчається багатьма науками кримінально-правового циклу. Кожна з наук намагається виділити й дослідити ті його ознаки, які мають вагоме значення для виявлення, запобігання та розкриття цього суспільно небезпечного явища. Певного рівня досягнуто розробниками криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що набуло належного відображення в навчальній і науковій літературі.

Подальші наукові пошуки та розробка інших характеристик окремих видів кримінальних правопорушень потребують опрацювання репрезентативного масиву матеріалів кримінальних проваджень з використанням сучасних інформаційних технологій і належного програмного забезпечення. Це сприятиме підвищенню їх значущості для практики в державній системі заходів протидії кримінальним правопорушенням.

Список використаних джерел

1. Вебсторінка Офісу генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.
2. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. 11-е вид., перероб. та допов. Київ : Алерта, 2025. 610 с.

3. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 154–160.
4. Гончаренко В. И., Кушнір Г. А., Подпальний В. Л. Понятие криминалистической характеристики преступления. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1986. Вып. 33. С. 3–8.
5. Гончаренко В. И., Бергер В. Е. Криминалистика и криминалисты. Киев : Вища шк., 1989. 128 с.
6. Журавель В. А. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? *Правничий часопис Донецького університету*. 2001. Вип. № 1 (6). С. 56–60.
7. Журавель В. А. Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостиль», 2016. 704 с.
8. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостиль», 2012. 304 с.
9. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Харьк. юрид. ин-т. Харьков, 1967. 42 с.
10. Коновалова В. О. Вибрані твори. Харків : Вид. агенція «Апостиль», 2012. 528 с.
11. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Пясковського. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
12. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
13. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 428 с.
14. Печерський О. В. Характеристика злочинів, пов'язаних із примушуванням до виконання майнових зобов'язань. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 193–201.
15. Погорецький М. А. Поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1 (47). С. 214–223.
16. Сайипов Р. Ч., Томма Р. П. Оперативно-розшукова характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються в оборонно-промисловому комплексі України. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове видання*. 2025. Вип. 4, Ч. 3. С. 295–301. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.4>.
17. Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального образования) : учебник. Киев : НИОиРИО КВШ МВД СССР, 1987. 384 с.
18. Ульяновский К., Вознюк С. Оперативно-розыскная характеристика мошенничества в сфере экономики. *Закон и жизнь*. 2007. № 10. С. 7–13.
19. Шевчук В. М. Криміналістичні традиції, новації, перспективи : добірка наук. праць. Харків : Право, 2020. 1280 с.

References

1. Vebstorinka Ofisu heneral'noho prokurora Ukrayiny [Web page of the Office of the Prosecutor General of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.gp.gov.ua/>. [in Ukr.].
2. Veresha, R. V. (2025) Kryminal'ne pravo Ukrayiny. Zahal'na chastyna [Criminal Law of Ukraine. General Part]. Vyd. 11-e, pererob. ta dopov. Kyiv : Alerta, 610 p. [in Ukr.].
3. Voznyuk, A. A. (2013) Ponyattya ta elementy kryminal'no-pravovoyi kharakterystyky zlochyniv [Concept and Elements of Criminal-Legal Characteristics of Crimes]. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*, № 1, pp. 154–160. [in Ukr.].
4. Goncharenko, V. I., Kushnir, H. A., Podpalyi, V. L. (1986) Ponyatiye kriminalisticheskoy kharakteristiki prestupleniya [Concept of criminalistic characteristics of a crime]. *Kriminalistyka i sudebnaya ekspertiza*, iss. 33, pp. 3–8. [in Rus.].
5. Goncharenko, V. I., Berger, V. E. (1989) Kriminalistika i kriminalisty [Criminalistics and Criminalists]. Kyiv : Vyshcha shk., 128 p. [in Rus.].
6. Zhuravel', V. A. (2001) Kryminalistychna kharakterystyka zlochyniv: real'nist' chy ilyuziya? [Forensic characteristics of crimes: reality or illusion?]. *Pravnychyj chasopys Donets'koho universytetu*, iss. № 1 (6), pp. 56–60. [in Ukr.].

7. Zhuravel', V. A. (2016) Vybrani tvory [Selected works]. Kharkiv : Vyd. ahentsiya "Apostil'", 704 p. [in Ukr.].
8. Zhuravel', V. A. (2012) Kryminalistychni metodyky: suchasni naukovi kontseptsiyi [Forensic methods: modern scientific concepts] : monohraf. Kharkiv : Vyd. ahentsiya "Apostyl'", 304 p. [in Ukr.].
9. Kolesnychenko, A. N. (1967) Nauchnyye i pravovyye osnovy rassledovaniya ot del'nykh vidov prestupleniy [Scientific and legal foundations of the investigation of certain types of crimes] : avtoref. diss. ... d-ra yurid. nauk : spets. 12.00.09 / Khar'k. yurid. in-t. Khar'kov, 42p. [in Rus.].
10. Konovalova, V. O. (2012) Vybrani tvory [Selected works]. Kharkiv : Vyd. ahentsiya "Apostyl'", 528 p. [in Ukr.].
11. Kryminalistyka [Criminalistics] : pidruch. ; za red. V. V. Pyaskovs'koho. 2-e vyd., pererob. i dopov. Kyiv : Filiya vyd-va "Pravo", 2020. 752 p. [in Ukr.].
12. Kryminal'ne pravo Ukrainy: Zahal'na chastyna [Criminal law of Ukraine: General part] : pidruch. / M. I. Bazhanov, Yu. V. Baulin, V. I. Borysov ta in. ; za red. prof. M. I. Bazhanova, V. V. Stashysa, V. YA. Tatsiya. 2-e vyd., pererob. i dopov. Kyiv : Yurinkom Inter, 2005. 480 p. [in Ukr.].
13. Kryminal'ne pravo Ukrainy. Zahal'na chastyna [Criminal law of Ukraine: General part] : pidruch. / A. A. Vasyl'yev, Ye. O. Hladkova, O. O. Zhytnyy ta in. ; za zah. red. prof. O. M. Lytvynova. Kharkiv : Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav, 2020. 428 p. [in Ukr.].
14. Pechers'kyy, O. V. (2010) Kharakterystyka zlochyniv, pov'yazanykh iz prymushuvannam do vykonannya maynovykh zobov'yazan' [Characteristics of crimes related to coercion to fulfill property obligations]. *Naukovyy visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav*, № 2, pp. 193–201. [in Ukr.].
15. Pohorets'kyy, M. A. (2010) Ponyattya operatyvno-rozshukovoyi kharakterystyky zlochyniv [The concept of operational-detective characteristics of crimes]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, № 1 (47), pp. 214–223. [in Ukr.].
16. Sayypov, R. Ch., Tomma, R. P. (2025) Operatyvno-rozshukova kharakterystyka kryminal'nykh pravoporushen', shcho vchynyayut'sya v oboronno-promyslovomu kompleksi Ukrainy [Operational-search characteristics of criminal offenses committed in the defense-industrial complex of Ukraine]. *Elektronne naukove vydannya "Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo"*, iss. № 04, part 3, pp. 295–301. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.4>. [in Ukr.].
17. Spetsyalizirovanyi kurs kryminalistiki [Specialized course of criminalistics] (dlya slushateley vuzov MVD SSSR, obuchayushchikhsya na baze srednego spetsyal'nogo obrazovaniya): ucheb. Kyiv : NIOiRIO KVSh MVD SSSR, 1987. 384 p. [in Ukr.].
18. Ul'yanovskiy, K., Voznyuk, S. (2007) Operativno-rozysknaya kharakteristika moshennichestva v sfere ekonomiki [Operational-search characteristics of fraud in economics]. *Zakon i zhyzn'*, №10, pp. 7–13. [in Rus.].
19. Shevchuk, V. M. (2020) Kryminalistychni tradytsiyi, novatsiyi, perspektyvy [Forensic traditions, innovations, prospects] : dobirka nauk. pr. Kharkiv : Pravo, 1280 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Evgen Lukianchikov, Borys Lukianchikov. Characteristics of criminal offences

Attention is drawn to the constant increase in the number of criminal offenses, information about which is entered into the Unified Register of Pre-Trial Investigations, as well as the fact that only in a third of criminal proceedings the person to whom the suspicion is reported is identified. This requires improving the tools of cognitive activity for the detection of criminal offenses, a scientific approach to determining its characteristics and their use in law enforcement practice.

The aim of the article is to provide an in-depth analysis of modern approaches to constructing characteristics of criminal offenses and to develop proposals for further scientific research.

Information is provided on the state of development of characteristics of criminal offenses by various branches of scientific knowledge. Significant achievements have been made by criminology, which has been reflected in textbooks, monographs and dissertation research.

It is noted that despite a certain variety of definitions of forensic characteristics, they all have such common features as: a system of generalized information about the characteristics of a certain type of crime; establishing correlations between the elements of the characteristic; its purpose – for the investigation of a certain type of offense.

Attention is drawn to the intensification of the search of scientists in the development of a criminal-legal characteristic of offenses, their essence and structural elements, which should subsequently be reflected in the relevant sections of textbooks and manuals on criminal law.

The characterization of criminal offenses is not ignored in the theory of operational-detective activity. The diversity of definitions of this scientific category indicates the absence of a unified approach to its construction and the name itself (“operational-detective”, “operational-tactical”).

The conclusions state a certain level of development of the characteristics of offenses in criminology, where it is used as a basis for constructing investigation methods. The formation of characteristics of offenses in other branches of scientific knowledge requires further research, taking into account the subject of each of them.

Key words: *criminal offense, criminological characteristics, forensic characteristics, criminal-legal characteristics, prevention and detection of offenses.*

Надійшла до редакції: 13.10.2025

Прийнято до друку після рецензування: 05.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025

УДК 342.951:343.575

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-17>

Роман ОПАЦЬКИЙ

доктор юридичних наук, професор

(Головне управління Національної поліції в Харківській області,

м. Харків, Україна)

opatky@i.ua

Микола РЕПАН

старший викладач

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

mykola.repan@dduvs.edu.ua

ХАРАКТЕР АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО НАРКООБІГУ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У статті йдеться про актуальну проблему адміністративних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів і прекурсорів в Україні. Незаконний обіг наркотиків є однією з найбільш небезпечних загроз для суспільної безпеки через зростання рівня наркозалежності, криміналізацію населення й посилення організованої злочинності.

Досліджено нормативно-правову базу, яка регулює відповідальність за адміністративні правопорушення в цій сфері. Виявлено, що чинне законодавство містить низку колізій і прогалин, які забезпечують правозастосовну діяльність. Установлено проблеми, пов'язані з розмежуванням адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, а також із визначенням критеріїв, за якими те чи інше діяння підпадає під адміністративне, а не кримінальне правопорушення.

Окрему увагу приділено аналізу наявних проблем у сфері правозастосування, зокрема недостатньому контролю за виконанням адміністративних стягнень, що знижує ефективність профілактичних заходів. Розглянуто роль правоохоронних органів у боротьбі з незаконним обігом наркотиків на адміністративному рівні, їх функціональні можливості й обмеження.

Таким чином, підвищення ефективності адміністративно-правових заходів у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів і прекурсорів вимагає комплексного підходу. Важливою складовою цього процесу є усунення законодавчих прогалин, чітке визначення межі між адміністративною та кримінальною відповідальністю, а також удосконалення механізмів контролю та правозастосування.

© Р. Опацький, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8658-8153>

© М. Репан, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9251-0961>

Розвиток міжнародного співробітництва й адаптація національного законодавства до сучасних європейських стандартів сприяють покращенню профілактичних заходів та ефективнішій роботі.

Таким чином, удосконалення адміністративно-правового механізму протидії незаконному обігу наркотичних речовин є необхідною умовою для зміцнення правопорядку в Україні. Реалізація відповідних заходів сприятиме підвищенню ефективності державної політики у сфері протидії наркотичним загрозам, зниженню рівня правопорушень і створенню більш безпечного суспільства.

Ключові слова: *наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, наркозлочинність, МВС України, Національна поліція, профілактика, наркообіг.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема адміністративних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів і прекурсорів в Україні є надзвичайно актуальною з огляду на зростання рівня наркозлочинності, негативний вплив наркотиків на суспільство й необхідність удосконалення правового регулювання цієї сфери. Незважаючи на наявність законодавчих механізмів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, практика їх застосування виявляє низку недоліків, що ускладнює ефективне запобігання таким правопорушенням.

Крім цього, залишається відкритим питання чіткого розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за відповідні діяння, а також удосконалення процедурних аспектів притягнення до відповідальності. Важливо отримати й міжнародний досвід у цій сфері, адаптуючи українське законодавство до сучасних викликів і стандартів ЄС.

Таким чином, дослідження характеру адміністративних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів і прекурсорів є вихідним для розробки ефективних необхідних механізмів запобігання їм, виявлення та притягнення винних до відповідальності. Це сприятиме зміцненню правопорядку й підвищенню ефективності державної політики у сфері боротьби з незаконним обігу наркотиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблематиці протидії наркотизації суспільства у вітчизняній науці присвячено низку наукових робіт. Важливо вказати, що обрана нами тематика набула особливої актуальності в працях учених-фахівців кримінального права та кримінології, де основним завданням було кваліфікація злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів і прекурсорів; дослідження особи злочинця; ресоціалізація таких осіб і кримінально-правова профілактика таких правопорушень. Не можемо не згадати праці в цьому напрямі таких учених, як А. М. Бабенко, Бублейников, В. І. Борисов, О. Г. Колба, О. М. Костенко, І. В. Однолько, В. І. Осадчий, А. В. Савченко, М. І. Хавронюк, В. І. Шакун та ін.

Вітчизняні науковці займалися здебільшого дослідженням адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері незаконного обігу наркотиків, а саме: О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, В. В. Доненко, І. С. Дрок, О. М. Пасенюк, А. Є. Фоменко й ін.

Проте, незважаючи на доволі значний масив наукових доробків з питання, ми спробуємо дослідити й на основі напрацювань розробити напрями вдосконалення профілактики правопорушень у сфері незаконного наркообігу.

Формування цілей статті (постановка завдання). З огляду на викладене, доцільно зауважити, що метою дослідження є характеристика профілактики правопорушень у сфері незаконного наркообігу.

Для досягнення поставленої мети нам необхідно виконати такі завдання: аналіз напрямів протидії правопорушенням у сфері незаконного наркообігу; формулювання пропозицій теоретичних і правових напрямів удосконалення профілактики правопорушень у сфері незаконного наркообігу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема адміністративних правопорушень у сфері незаконного

обігу наркотичних речовин, їх аналогів і прекурсорів залишається однією з найбільш актуальних у сучасному світі. В Україні, яка розташована на важливому транзитному маршруті для незаконного обігу наркотиків, ця проблема набуває особливого значення. Статистика свідчить про стабільне зростання кількості адміністративних правопорушень, пов'язаних із обігом наркотичних засобів, що викликає необхідність аналізу їх стану й характеру.

Законодавство України чітко визначає адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з наркотичними засобами. Зокрема, Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) містить статтю 44, яка передбачає відповідальність за незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту в невеликих розмірах, що передбачає адміністративну відповідальність відповідно до статті 44 КУпАП. Відповідальність за порушення порядку обігу прекурсорів визначена статтею 44-2 КУпАП. Ці статті є основними правовими інструментами для притягнення до адміністративної відповідальності осіб, причетних до незаконного обігу наркотиків.

Дослідження А. М. Бабенка акцентує увагу на важливості співпраці між правоохоронними органами й іншими суб'єктами, залученими до профілактики правопорушень у цій сфері. Автор підкреслює, що адміністративно-правові заходи потребують удосконалення, зокрема, шляхом розширення інформаційної бази для відстеження правопорушень; поліпшення нормативного забезпечення їх суб'єктів [1, с. 202].

Організована злочинність відіграє значну роль у розширенні обсягів незаконного обігу наркотиків. В. В. Соловей зазначає, що кримінальні угруповання використовують сучасні технології для приховування своєї діяльності; активно залучають міжнародні зв'язки для транспортування наркотиків. Він наголошує на необхідності розробки нових кримінологічних методів аналізу таких правопорушень [2, с. 402].

А. А. Вознюк та І. М. Будік у дослідженнях звертають увагу на проблему правозастосування. Вони відзначають, що основні труднощі в реалізації адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері обігу наркотиків полягають у недостатній координації між органами правопорядку; відсутності належного нормативного забезпечення [3, с. 203].

Міжнародний досвід боротьби з незаконним обігом наркотиків розглядається як важливий компонент для вдосконалення національної політики. М. А. Погорецький та Р. Ф. Черниш аналізують практики країн Європейського Союзу, які успішно реалізують програми превенції наркозлочинності. Автори зазначають, що інтеграція цих практик до української системи потребує адаптації до правових реалій країни; створення комплексних програм підтримки [4, с. 194].

Станом на 2023 рік статистика свідчить про значне зростання кількості адміністративних правопорушень, пов'язаних з обігом наркотиків. Основними причинами цього явища є посилення економічної нестабільності; зростання рівня безробіття; соціальна дезадаптація населення.

Як зазначає О. М. Джу́жа, вирішення проблеми потребує системного підходу, включає розробку ефективних профілактичних програм; удосконалення правової бази; підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів [5, с. 320].

На окрему увагу заслуговує аналіз характеру адміністративних правопорушень у цій сфері. Основними видами є зберігання наркотиків без мети збуту; перевезення наркотичних засобів; незаконне використання прекурсорів.

Такі дії часто вчиняються особами, які перебувають у складних соціальних умовах; мають наркотичну залежність.

Згідно з даними Національної поліції України, у 2022 році складено понад 15 тисяч протоколів за статтею 44 КУпАП, що свідчить про системність проблеми.

Для розв'язання цих проблем необхідно вдосконалювати адміністративно-правові заходи, що включає посилення санкцій; розширення повноважень правоохоронних органів;

створення інтегрованої бази даних для моніторингу правопорушників. Крім того, важливим є впровадження програм соціальної реабілітації осіб, які вчиняють правопорушення через наркотичну залежність.

Діяльність Національної поліції України у сфері профілактики правопорушень заслугоує на окремий розгляд. Як зазначає А. М. Бабенко, ефективна профілактика залежить від інтеграції зусиль різних служб поліції, таких як дільничні офіцери; слідчі; оперативники, що працюють у сфері боротьби з наркозлочинністю [1, с. 203].

Для цього необхідно забезпечити належний рівень підготовки працівників поліції; розробити чіткі інструкції; створити механізми для ефективної взаємодії з іншими суб'єктами протидії наркозлочинності.

Додатково важливо враховувати, що діяльність Національної поліції потребує системного вдосконалення. Зокрема, запровадження нових методів профілактики, які враховують сучасні тенденції й технологічні виклики. Це включає розвиток інтелектуальних баз даних; цифрових засобів моніторингу та контролю; міжнародних платформ для обміну інформацією.

Крім того, важливим є посилення громадянської освіти щодо негативних наслідків уживання наркотиків. Як зазначає О. М. Джужа, громадські кампанії можуть істотно знизити рівень соціальної терпимості до цього явища та сприяти формуванню культури нетерпимості до вживання наркотиків [5, с. 321].

Підсумовуючи, можна зазначити, що адміністративно-правові заходи у сфері протидії незаконному обігу наркотичних речовин в Україні потребують подальшого вдосконалення. Аналіз стану й характеру правопорушень, а також урахування міжнародного досвіду дають змогу запропонувати комплексні рішення, спрямовані на зменшення обсягів правопорушень; підвищення ефективності профілактичної діяльності; розвиток інноваційних інструментів моніторингу.

Реалізація таких заходів сприятиме зміцненню правопорядку, зниженню рівня наркотичної залежності серед населення, забезпеченню стабільності в державі та підвищенню рівня громадської безпеки. Тому комплексний підхід до цієї проблеми, що включає взаємодію органів державної влади, правоохоронних структур і громадськості, є необхідним для успішної боротьби з незаконним обігом наркотиків і формування здорового суспільства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що адміністративні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів і прекурсорів в Україні становлять значну загрозу для громадської безпеки й використовують ефективні механізми запобігання та протидії. Явна законодавча база містить положення, спрямовані на боротьбу із цими правопорушеннями, однак їх практичне застосування виявляє низку проблем, зокрема щодо кваліфікації правопорушень, розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності.

Значну роль у подоланні цих проблем відіграє гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, упровадження ефективних превентивних заходів, а також удосконалення механізмів контролю та правопорушень. Важливим є також підвищення рівня правосвідомості населення, розвиток міжвідомчої взаємодії та використання сучасних технологій у сфері правоохоронної діяльності.

Подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на пошук шляхів удосконалення адміністративно-правових заходів боротьби з незаконним обігу наркотичних речовин, їх адаптацію до новітніх викликів, а також підвищення ефективності правопримірної практики. Вирішення зазначених питань сприятиме підвищенню рівня правопорядку, забезпеченню належного контролю за обігу наркотичних речовин і зменшенню негативного впливу цього.

Список використаних джерел

1. Бабенко А. М. Адміністративно-правові та кримінологічні заходи у роботі поліції із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2023. Том 34 (73). № 3. С. 200–204.
2. Вознюк А. А., Будік І. М. Реалізація кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2022. Вип. 74, Ч. 2. С. 199–207. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.68>.
3. Наркологія : навчальний посібник / О. М. Джужа, Б. В. Западнюк, О. О. Несен та ін. ; за ред. О. М. Джужі. Київ : КНТ, 2012. 400 с. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.64>.
4. Погорецький М. А., Черниш Р. Ф. Міжнародно-правовий досвід у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків. Право і суспільство. 2012. № 2. С. 192–196.
5. Соловей В. В. Організована злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як об'єкт кримінологічного дослідження. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 400–404. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.64>.

References

1. Babenko, A. M. (2023) Administratyvno-pravovi ta kryminolohichni zakhody u roboti politysiyi iz zapobihannya nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotroynykh rehovyn ta prekursoriv [Administrative-legal and criminological measures in the work of the police to prevent the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: yurydychni nauky*, vol. 34 (73), № 3, pp. 200–204. [in Ukr.].
2. Voznyuk, A. A., Budik, I. M. (2022) Realizatsiya kryminal'noyi vidpovidal'nosti uchasnkyiv zlochyynykh orhanizatsiy za zlochyiny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotroynykh rehovyn, yikh analogiv i prekursoriv [Implementation of criminal liability of members of criminal organizations for crimes in the sphere of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Pravo*, iss. 74, part 2, pp. 199–207. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.68>. [in Ukr.].
3. Dzhuzha, O. M., Zapadnyuk, B. V., Nesen, O. O. et al. (2012) Narkolohiya [Narcology] : navch. posib. ; za red. O. M. Dzhuzhi. Kyiv : KNT, 400 p. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.64>. [in Ukr.].
4. Pohorets'kyi, M. A., Chernysh, R. F. (2012) Mizhnarodno-pravovyy dosvid u sferi borot'by z nezakonnym obihom narkotyktiv [International legal experience in the field of combating illicit drug trafficking]. *Pravo i suspil'stvo*, № 2, pp. 192–196. [in Ukr.].
5. Solovey, V. V. (2023) Orhanizovana zlochyinnist' u sferi nezakonnogo obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotroynykh rehovyn abo yikh analogiv yak ob'yekt kryminolohichnoho doslidzhennya [Organized crime in the field of illicit drug trafficking as an object of criminological research]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo*, № 4, pp. 400–404. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.64>. [in Ukr.].

ABSTRACT

Roman Opatskyi, Mykola Repan. The nature of administrative offences in the field of illegal drug trafficking in Ukraine: statement of the problem

The article deals with the current problem of administrative offenses in the field of illicit trafficking of narcotic substances, their analogues and precursors in Ukraine. Illegal drug trafficking is one of the most dangerous threats to public security, due to the growth of drug addiction, criminalization of the population and the intensification of organized crime.

The regulatory framework regulating liability for administrative offenses in this area has been studied. It has been found that the current legislation contains a number of conflicts and gaps that ensure law enforcement activities. Thus, problems associated with the delimitation of administrative and criminal liability for illicit trafficking of narcotic drugs have been identified, as well as with the definition of the criteria by which a particular act falls under an administrative offense, and not a criminal offense.

Special attention is paid to the analysis of existing problems in the field of law enforcement, in particular, insufficient control over the implementation of administrative penalties, which reduces the effectiveness of preventive measures. The role of law enforcement agencies in combating illicit drug trafficking at the administrative level, their functional capabilities and limitations are considered.

Thus, increasing the effectiveness of administrative and legal measures in the field of illicit drug trafficking, their analogues and precursors requires a comprehensive approach. An important component of this process is the elimination of legislative gaps, a clear definition of the boundary between administrative and criminal liability, as well as improving control and law enforcement mechanisms.

The development of international cooperation and the adaptation of national legislation to modern European standards contribute to improving preventive measures and more effective work.

Thus, improving the administrative and legal mechanism for combating illicit drug trafficking is a necessary condition for strengthening law and order in Ukraine. The implementation of relevant measures will contribute to increasing the effectiveness of state policy in the field of countering drug threats, reducing the level of offenses and creating a safer society.

Key words: *narcotic drugs, psychotropic substances, precursors, drug crime, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, National Police, prevention, drug trafficking.*

Надійшла до редакції: 11.10.2025

Прийнято до друку після рецензування: 29.10.2025

Опубліковано: 12.12.2025

УДК 342.951.4(477)+347.95

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-18>

Руслан ВАЛЄЄВ

кандидат педагогічних наук

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

ruslan.valiev@dduvs.edu.ua

ПОЗИЦІЇ Й АРГУМЕНТИ АПЕЛЯЦІЙНИХ СУДІВ ПІД ЧАС УСТАНОВЛЕННЯ ВІДСУТНОСТІ ПОДІЇ ТА СКЛАДУ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ СПРАВ 2024–2025 РОКІВ

Одразу після визнання в Україні булінгу адміністративним правопорушенням вітчизняні правознавці здійснили низку наукових досліджень. Проте залишилися недослідженими аргументи й позиції судів апеляційної інстанції у випадках, коли вони визнавали відсутність складу та/або події правопорушення.

Для узагальнення аргументації апеляційних судів автор звернувся до рішень 2024–2025 року, коли судова практика природним чином сформувала певні позиції та впливові рішення. Проаналізувавши зміст судових постанов, автор визначив кластер рішень, у яких суди встановили брак належних і допустимих доказів: по 8 справах це пов'язано з недоведеністю систематичності насильницьких діянь, по 5 справах – з недоведеністю завданої шкоди (чи ризику шкоди).

У дослідженні обґрунтовані певні рекомендації: приділяти більшу увагу якісному, а не кількісному критерію систематичності насильницьких діянь, щодо нагальної потреби у висновках Верховного Суду стосовно проблемних аспектів застосування норм права у сфері протидії булінгу.

Ключові слова: булінг (цькування) учасника освітнього процесу, судова практика, апеляційні суди, докази, КУпАП, протокол про адміністративне правопорушення.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Інтеграція українського суспільства до європейського відбувається поступово й у різних сферах. Зокрема, імплементація західних цінностей і пріоритетів суспільного розвитку реалізується у сфері юридичного та правоохоронного захисту прав і свобод людини. Так, пріоритетом правоохоронної діяльності є боротьба з насильницькими правопорушеннями, проте тривалий час акцент був на протидії кримінальним діянням. Останніми роками в центрі уваги правоохоронців постала протидія фактам адміністративно-караних насильницьких дій, які донедавна взагалі розцінювалися як незначні інциденти, що не завдають шкоди здоров'ю, правам і свободам потерпілого [6].

Дійсно, Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) доповнено ст. 173-2, яка встановлює адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства, ст. 173-5, що забороняє мобінг (цькування) працівника, ст. 173-6, яка визначає адміністративне покарання за вчинення насильства за ознакою статі, тощо. Серед цих правопорушень особливий інтерес викликає булінг (цькування) учасника освітнього процесу (далі – булінг). Актуальність протидії саме цим правопорушенням зумовлена низкою факторів:

© Р. Валєєв, 2025

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8593-5515>

- молоде покоління є запорукою майбутнього українського суспільства, тому його психічне здоров'я має високе соціальне значення;
- сама психіка дітей перебуває в стадії становлення, викликів, випробувань і тому легко наражається на небезпеки, які можуть завдати значної шкоди психічному здоров'ю в силу уразливості й несформованості ментальних структур;
- спостерігаються значні масштаби булінгу та суміжних із ним посягань на психічне та фізичне здоров'я учасників освітнього процесу;
- фахівці констатують поширеність проблем юридичної кваліфікації, документації, доказування таких правопорушень у силу їх новизни для українських правоохоронців і судів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Не випадково, що лише останніми роками в Україні проблематиці булінгу присвятило дослідження багато правознавців. Зокрема, у 2019 році Н. Опольська визначила юридичний склад булінгу, А. Джуська й В. Джуський розкрили сутність булінгу в контексті порушення права дитини на повагу до її гідності. Наступного року Ю. Градова визначила окремі проблемні аспекти кваліфікації відповідних адміністративних правопорушень, а І. Дрок надала характеристику провадженню у справах про булінг. Є. Соболев у 2021 році здійснив аналіз шести відповідних судових справ, пов'язаних з учиненням булінгу, а Р. Миرونюк у тому ж році оцінив ефективність адміністративної відповідальності за булінг. У 2022 році М. Приходько виконала дисертаційне дослідження адміністративної відповідальності за булінг (цькування) в Україні, наступного року О. Назарова узагальнила певний зарубіжний досвід застосування кримінальної відповідальності до осіб, що вчиняють булінг і мобінг.

Значимо, що Є. Соболев слушно зробив висновок про «відсутність чіткого розуміння сутнісної складової категорії «булінг» і її характерних ознак», що «на практиці ускладнює процеси ідентифікації булінгу не лише під час судового розгляду справи, а й також на етапі складання протоколів про адміністративне правопорушення» [27]. О. Назарова акцентувала труднощі під час тлумачення та правозастосування відповідних норм [5], а Ю. Градова [3] та І. Дрок [4] визначили певні недоліки, притаманні протоколам про відповідні правопорушення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Спираючись на ці дослідження, ми визначили таку мету вивчення позицій та аргументів апеляційних судів під час визнання відсутності події та складу булінгу (цькування) учасників освітнього процесу в Україні останнім часом, коли судова практика певною мірою устоялася.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи постанови по справах, по яких апеляційна інстанція не встановила склад булінгу, можемо виокремити великий *кластер справ*, у яких критичною підставою є *відсутність системи належних і допустимих доказів*, які узгоджуються між собою, необхідні та достатні для доведення винуватості згідно зі стандартом «поза розумним сумнівом» [26].

Зокрема, відсутність такої системи доказів установив Дніпровський апеляційний суд 1 квітня 2024 року при розгляді справи № 214/10013/23 [7] за апеляційної скаргю сторони потерпілого. Протокол про адміністративне правопорушення складений за те, що комендант студентського гуртожитку (тобто учасник освітнього процесу, за висновком підрозділу поліції) «на протязі вересня-листопаду 2023 р. у приміщенні гуртожитку ... систематично здійснювала булінг (цькування) у відношенні учасниці освітнього процесу, 2006 р.н., що виражалось у систематичних образах, критиці, висміювання у присутності інших, порушенні її приватного простору, чим могла бути завдана істотна шкода її психологічному здоров'ю» [7].

Але суд першої інстанції після дослідження матеріалів справи, документів, які сторони провадження надали як докази для підтвердження своїх позицій, допитавши потерпілу, свідків та особу, щодо якої складено протокол про адміністративне правопорушення, дійшов висновку про закриття провадження, оскільки досліджені й оцінені в судовому засіданні докази не доводять, що в діях відповідної особи вбачається умисне, систематичне здійснення булінгу. Зокрема, «Суд першої інстанції вважав, що особа, яка притягається до адміністративної відповідальності ... , як комендант гуртожитку ДПТНЗ КЦПОРКТРС, у відповідності до її посадової інструкції не є учасником освітнього процесу та жодного відношення до освітнього процесу не мала» [7]. Також місцевий суд визнав протокол про адміністративне правопорушення недопустимим доказом, оскільки він був складений на 16-й день після заяви про факт булінгу, у чому суд побачив порушення вимог ч. 2 ст. 254 КУпАП, яка вимагає скласти цей процесуальний документ «не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту виявлення особи, яка вчинила правопорушення».

Із цими аргументами суду першої інстанції апеляційний суд погодився та відмовив у задоволенні апеляційної скарги потерпілої, пославшись на відсутність доказів учинення булінгу. На нашу думку, принциповим для такої позиції стало виявлення судом фактів допомоги потерпілій з боку особи, щодо якої складено протокол, і відсутність претензій на момент судового розгляду.

Для узагальнення судової практики важливою є позиція щодо кола осіб, які можуть бути суб'єктами булінгу, а саме факт визнання місцевим судом, що комендант студентського гуртожитку не входить у число учасників освітнього процесу. Проте апеляційний суд прямо не визначив свою позицію із цього аспекту. Ми ж хочемо звернути увагу, що чинний на момент розгляду цієї справи Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [24] не містив норми про категорії учасників освітнього процесу, натомість Закон України «Про освіту» у статті 52 згадує «осіб, передбачених спеціальними законами та залученими до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти» [23]. Тобто підстав визнати коменданта учасником освітнього процесу в судів не було. Але чинний із 12.09.2025 Закон України «Про професійну освіту», на нашу думку, уже дає підстави розцінювати коменданта гуртожитку як учасника освітнього процесу, оскільки в статті 19 називає таку категорію, як «інші працівники закладу професійної освіти, які працюють у ньому за основним місцем роботи» [25].

Також звернемо увагу, що суперечливим виглядає трактування місцевим судом у цій справі вимоги КУпАП скласти протокол протягом доби після виявлення правопорушника як вимоги скласти протокол протягом доби після прийняття заяви, якщо в ній фігурує конкретна особа, що вчинила діяння.

У більшості справ, зарахованих нами до першого кластеру, брак доказів фіксувався судами апеляційної інстанції щодо *доведення систематичності (повторюваності) дій*, що разом становлять діяння булінгу. Так, Київський апеляційний суд розглянув по справі № 759/20981/23 [12] апеляційну скаргу захисника особи, яка притягується до адміністративної відповідальності за порушення ч. 3 ст. 173-4 КУпАП. Згідно з постановою суду першої інстанції, остання визнана винуватою в тому, що її малолітній син – учень 6-го класу гімназії – учинив булінг, «а саме дії сексуального та фізичного характеру» [12], стосовно однокласника.

В обґрунтування апеляційної скарги по цій справі зазначено, що протокол «складено щодо *разового протиправного діяння*, нібито вчиненого 16.10.2023 року, в той час як булінг (цькування) є систематичним (повторюваним) діянням, а протокол не містить відомостей про систематичний характер таких діянь». Навіть більше, згідно з висновком апеляційного суду, «жодне із перелічених у постанові [місцевого суду] джерел ... не містить доказів того, що 16.10.2023 року [син апелянта] вчинив у приміщенні гімназії «Академія» булінг...» [12]. На нашу думку, ураховуючи відсутність системи належних і достатніх доказів, критичним

доказом стала довідка, що малолітній, який нібито вчинив насильницькі дії, у цей день перебував у медичному закладі.

Не встановили склад булінгу обидві судові інстанції по справі № 727/2930/25. Так, місцевий суд заклав провадження, виходячи з того, що матеріалами справи не доведено, що дії кривдника «мають систематичний характер, оскільки долученими до справи доказами підтверджено тільки один епізод конфлікту» [20]. Представник потерпілого посилався на відеоматеріали, на висновок психологічного дослідження, у якому «відслідковується наявність тривалого булінгу в навчальному закладі» [20] і те, що як булери виступали різні учні класу, тому систематичність «характеризується різним часом та місцем вчинення насильства під час навчального процесу, застосуванням різних видів насильства» [20].

Але апеляційний суд, дослідивши матеріали справи, установив, що долученими до справи *доказами не підтверджено систематичності* насильницьких дій саме з боку того однокласника, на матір якого складено протокол про адміністративне правопорушення. При цьому «посилання апелянта на те, що [він] діяв у змові з іншими особами, є безпідставним, не підтверджується жодними доказами» [20].

Проте по справі № 686/29643/24 постановою місцевого суду встановлено, що 5 жовтня 2024 року неповнолітня особа, будучи учасником освітнього процесу, з іншими особами здійснила булінг (цькування), що полягало в психологічному насильстві стосовно неповнолітнього потерпілого, «а саме за допомогою застосування засобів електронної комунікації (шкільна група Телеграм-каналу) прийняла участь у привселюдному обговоренні, приниженні потерпілого, що виражалось у висловлюваннях нецензурною лексикою відносно останнього, внаслідок чого заподіяна шкода психічному здоров'ю потерпілого, що призвело до його небажання відвідувати навчальний заклад» [19]. Апеляційна скаргу ґрунтувалася, зокрема, нібито на несвоечасному складенні протоколу й тому висновку, що «дії його доньки не були узгоджені із іншими особами, в матеріалах справи відсутні докази на вчинення нею умислу по відношенню потерпілого, а її твердження про перебування на момент відправлення образливих повідомлень у іншій кімнаті, ніяким чином не спростовані» [19].

Крім того, апелянт зазначив, «що випадок, який стався в учнівському чаті у *вихідний день в приватному будинку*, не пов'язаний із освітнім процесом, а тому не може кваліфікуватись як булінг учасника освітнього процесу», і звернув увагу на недоведеність неодноразовості подібних діянь [19]. Цей аспект місця й часу правопорушення та їх стосунку до освітнього процесу є напрочуд цікавим і важливим, проте апеляційна інстанція утрималася від висловлення оцінки із цих аргументів апеляційної скарги.

Натомість апеляційний суд дійшов висновку «про відсутність беззаперечних доказів *систематичності* вчинення дій, які можна розцінювати як правопорушення, передбачене ст. 173-4 ч. 4 КУпАП» [19]. Він зазначив, що суддею першої інстанції досліджені безпосередньо всі докази, допитано свідків події, проте факти образ, приниження потерпілого з боку неповнолітнього сина апелянта, які б мали місце у вересні-жовтні 2024 року, до подій 5 жовтня 2024 р., не знайшли свого підтвердження, як не знайшли вони підтвердження й під час апеляційного розгляду [19].

Відсутність доказів систематичності насильницьких діянь з боку педагогічного складу також декілька разів зафіксована судами другої інстанції. Так, по справі № 204/15976/23, згідно з постановою місцевого суду, 22 листопада 2023 року в кабінеті заступника директора закладу освіти педагогічний працівник учиняв булінг (цькування) психологічного характеру систематично щодо неповнолітньої учениці, а саме погрожував розповсюдити її інтимні фото стороннім особам, у присутності педагогів принизив, стверджуючи, що вона займається проституцією, унаслідок чого заподіяна шкода психічному здоров'ю потерпілої, чим учинив правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 173-4 КУпАП [8]. В обґрунтування апеляційної скарги вчитель зазначив, що мав місце одноразовий конфлікт

та відсутня ознака повторюваності. У цьому випадку апеляційний суд визнав, що «до протоколу про адміністративне правопорушення не додано беззаперечних доказів систематичності вчинення дій» [8]. Зазначимо, що цитоване формулювання суті правопорушення «22 листопада (тобто протягом одного дня) систематично вчиняв булінг» є невдалою спробою формально вставити у фабулу правопорушення обов'язкову ознаку повторюваності (систематичності) дій.

Аналогічні вади притаманні формулюванню фабули правопорушення й по справі № 593/214/25. Так, у протоколі зафіксовано, що 31 січня 2025 р. у приміщенні школи вчителька початкових класів систематично здійснювала булінг (цькування), що полягало в психологічному насильстві, а саме в приниженні честі й гідності малолітньої учениці «за допомогою мобільного телефону, внаслідок чого могла бути заподіяна шкода психічному здоров'ю дитини» [17]. Місцевий суд закрит провадження по цій справі на підставі п. 1 ст. 247 КУпАП за відсутністю події та складу адміністративного правопорушення. Адвокат в апеляційній скарзі в інтересах потерпілої посилався, зокрема, на колективну заяву батьків учнів про булінг з боку цієї вчительки. Проте апеляційний суд акцентував, що під булінг «підпадають лише такі діяння, якими цілеспрямовано та навмисно спричиняється емоційна невпевненість, страх або іншим чином завдається шкода фізичному чи психічному здоров'ю» [17]. При цьому сформульована в протоколі суть адміністративного правопорушення не відповідає вимогам ст. 256 КУпАП, оскільки у ній не зазначено, які дії вчинені вчителькою щодо учениці є булінгом [17]. Зазначимо, що формулювання «31 січня 2025 року (тобто протягом одного дня) систематично здійснювала булінг» є невдалим і якраз ставить під сумнів повторюваність діяння.

Наявність одноразового конфлікту, а не булінгу з його систематичністю дій установив місцевий суд по справі № 471/248/25. Відповідно до протоколу про адміністративне правопорушення по справі, «починаючи з 25.10.2024 р. класний керівник-викладач математики ... систематично, безпідставно вчиняла психологічне насильство на учасника освітнього процесу, малолітню ученицю 6-Б класу вказаного закладу ..., а саме при спілкуванні з нею вчитель підвищувала голос, кричала, використовувала образливі фрази, відбирала її мобільний телефон, що принижувало честь, гідність дитини, внаслідок чого малолітня ... не бажала та відмовлялася йти на уроки математики. Своїми діями [вчитель] могла завдати шкоди психічному здоров'ю дитини, чим вчинила правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 173-4 КУпАП» [13].

Ураховуючи певні факти (підозра з боку вчителя щодо порушення академічної доброчесності потерпілою ученицею, колективна підтримка вчителя з боку інших батьків та адміністрації закладу), а також *недоведеність систематичності* в діях вчителя (оскільки всі докази стосувалися одиничного епізоду), апеляційний суд залишив апеляційну скаргу без задоволення [13].

По справі № 686/9360/24 апеляційні скарги подали обидві сторони. Так, учитель обвинувачувалася протоколом у тому, що «*протягом 2023–2024 навчального року, а саме 08.02.2024*» на уроці хімії словесно принизила та не відпустила до вбиральні малолітнього потерпілого учня 8-Г класу та 29.02.2024 словесно принизила потерпілого «в присутності здобувачів освіти, внаслідок чого могла бути заподіяна шкода психічному здоров'ю» [18]. Суд першої інстанції закрит справу у зв'язку з відсутністю складу правопорушення, проте в апеляційній скарзі представники потерпілого посилалися на те, що «усі показання сторони захисту і свідків з їх боку є заангажованими, нещирими, бо усі працюють в одному колективі, мають дружні відносини або професійну залежність» [18]. Натомість адвокат учителя просила видалити з «мотивувальної частини постанови посилення на обставину, що «в діях [вчителя], коли вона 08 лютого 2024 року не відпустила до туалету неповнолітнього ... , *вбачаються ознаки насильства* внаслідок чого могла бути заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю останнього» [18].

За висновком апеляційного суду, з посиланням на інформаційну довідку до Наказу МОН 2006 року [22] «ігнорування фізичних потреб дитини, зокрема, заборона піти до туалету, є одним із проявів жорстокого поводження з дітьми з боку вчителів» [18], тому в діях учителя, коли вона 8 лютого 2024 року не відпустила до туалету неповнолітнього учня, убачаються ознаки насильства, проте відсутні докази застосування будь-якого насильства до цього учня 29 лютого 2024 року, тому не доведена систематичність булінгу. Апеляційний суд погодився з висновком, що факт учинення вчителем проступку «належними та допустимими доказами поза розумним сумнівом не доведений, що в силу принципу презумпції невинуватості тлумачиться судом на її користь» [18]. Зокрема, суд звернув увагу на те, що суб'єктивна сторона булінгу постає у формі прямого умислу, коли кривдник усвідомлює протиправний характер свого діяння, передбачає його шкідливі наслідки та бажає їх настання.

Ще один факт відсутності доказів систематичності в діях педагогічних працівників установлено саме апеляційним судом по справі № 725/3075/24. Відповідно до постанови місцевого суду, апелянт «в період часу з лютого 2024 року та 06.03.2024 року в приміщенні гімназії», будучи учасником освітнього процесу (директором), «систематично здійснювала булінг, що полягає в психологічному насильстві, а саме: принижувала честь та гідність [трьох учениць] 8Б класу, чим вчинила адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 173-4 КУпАП» [21]. В апеляційній скарзі зазначено, що суд «не встановив наявності систематичності вчинення протиправних дій» [21], а всі досліджені докази стосуються одичного факту, що мав місце 6 березня 2024 р.

Апеляційний суд зазначив, що «систематичність (повторюваність) діяння як обов'язкова ознака булінгу матиме місце у разі вчинення трьох і більше аналогічних або подібних діянь, які спрямовані на досягнення єдиного результату» [21], і дійшов висновку про недоведеність систематичності діянь. При цьому, за висновком апеляційного суду, суд першої інстанції «обмежився лише переліченням цих доказів у постанові, однак їх суті та аналізу не виклав. Отже, судові рішення є невмотивованим та з його змісту не можливо зробити висновків, якими доводами керувався суд, визнаючи вину ватаю [педагога]...» [21]. Крім того, апеляційний суд акцентував, що місцевий суд «не встановив, що внаслідок дій директора ... могла бути завдана шкода психічному здоров'ю потерпілих, [а] наявність наслідків є обов'язковою ознакою для висновку про наявність складу правопорушення, а суд таких наслідків не встановив та у формулюванні адміністративного обвинувачення, а також у змісті постанови не зазначив» [21].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, серед справ, по яких апеляційні суди не змогли встановити події чи/або складу булінгу, можна визначити перший кластер справ, у яких цьому завадило брак належних і допустимих доказів (відзначимо, що раніше подібний кластер і недоліки визначено при аналізі справ щодо домашнього насильства [1] і злісної непокори законним вимогам поліцейського [2]). По 8 справах це пов'язано з недоведеністю систематичності насильницьких діянь (справи № 759/20981/23 [12], № 727/2930/25 [20], № 686/29643/24 [19], № 204/15976/23 [8], № 593/214/25 [17], № 471/248/25 [13], № 686/9360/24 [18], № 725/3075/24 [21]). При цьому чіткий аргумент щодо кількості фактів насильницьких діянь, які дають підстави визнати їх систематичними, висловлена Чернівецьким апеляційним судом, який зазначив, що «у разі вчинення трьох і більше аналогічних або подібних діянь, які спрямовані на досягнення єдиного результату» [21]. Така позиція відповідає інтерпретації кількісного критерію систематичності домашнього насильства, обґрунтованої, зокрема, Касаційним кримінальним судом по справі № 583/3295/19 [9]. Проте звернемо увагу, що у відповідних рішеннях Верховного Суду України все ж таки мова йде про кримінальну відповідальність, а також у них слушно акцентується не лише кількісний, а і якісний критерій систематичності насильства: «Сама ж систематичність характеризується як кількісним критерієм (багаторазовість періодично

здійснюваних дій), так і якісним, яким є взаємозв'язок, внутрішня єдність, що утворює наполегливу протиправну поведінку винуватої особи стосовно певного потерпілого чи потерпілих» [10]. По фактах булінгу судовим інстанціям у подальшому також знадобиться застосовувати якісний і кількісний критерій систематичності, причому останній може становити лише два факти насильницьких дій. Уважаємо за необхідне також підкреслити пріоритетність *якісного критерію* систематичності. Тобто коли ідентичні чи подібні насильницькі дії вчинялися періодично протягом певного строку й під час збирання доказів не вдається встановити конкретні дати окремих дій (як це було по справі № 760/5815/24) [11]. Якщо буде доведено єдиний мотив і/або мета насильницьких дій, цей склад можна визнати булінгом.

В окремих випадках брак доказів пов'язаний також із недоведеністю завданої шкоди (чи ризику завдання шкоди): по справах № 725/3075/24 [21], № 554/13668/24 [14], № 554/13960/24 [15], № 566/512/23 [16], № 760/5815/24 [11]. Як правило, по цих справах фігурували факти психічного насильства, які мали ознаки повсякденного, напівжартівливого, провокативного спілкування, притаманного підліткам, особливо в онлайн-комунікації з однолітками.

Подальшими напрямками наукових розвідок постають, зокрема, дослідження справ, у яких судами встановлено певні недоліки при оформленні протоколів.

Список використаних джерел

1. Валєєв Р. Г. Позиції Верховного Суду з проблемних аспектів судової практики у сфері протидії домашньому насильству. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. № 1 (105). С. 60–75. DOI: 10.33766/2786-9156.105.60-75.
2. Валєєв Р. Г. Судова практика апеляційних інстанцій щодо злісної непокори законним вимогам поліцейського під час комендантської години. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2025. № 1 (109). С. 99–115. DOI: 10.32782/2786-9156.109.1.99-115.
3. Градова Ю. В. Кваліфікація адміністративного правопорушення як булінг: проблемні аспекти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. С. 85–90. DOI: 10.26565/2075-1834-2020-30-10.
4. Дрок І. Провадження у справах про булінг. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 149–152. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.7.25.
5. Назарова О. О. Зарубіжний досвід застосування кримінальної відповідальності до осіб, що вчиняють булінг та мобінг. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2023. № 3. С. 3–8.
6. Подолання домашнього насильства – це пріоритетне завдання для МВС – Катерина Павліченко. МВС України. 29.10.2021. URL: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/podolannya-domasnyogo-nasilstva-ce-prioritetne-zavdannya-dlya-mvs-katarina-pavlicenko>.
7. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 01 квітня 2024 р. по справі № 214/10013/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118435645>.
8. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 02 лютого 2024 р. по справі № 204/15976/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116863296>.
9. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 25 лютого 2021 р. по справі № 583/3295/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443>.
10. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 14 червня 2022 р. по справі № 585/3184/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301745>.
11. Постанова Київського апеляційного суду від 06 травня 2024 р. по справі № 760/5815/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118991312>.
12. Постанова Київського апеляційного суду від 29 січня 2024 р. по справі № 759/20981/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116774153>.
13. Постанова Миколаївського апеляційного суду від 14 липня 2025 р. по справі № 471/248/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128839712>.
14. Постанова Полтавського апеляційного суду від 18 березня 2025 р. по справі № 554/13668/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126207415>.
15. Постанова Полтавського апеляційного суду від 30 травня 2025 р. по справі № 554/13960/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127754415>.

16. Постанова Рівненського апеляційного суду від 15 березня 2024 р. по справі № 566/512/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117722229>.
17. Постанова Тернопільського апеляційного суду від 07 квітня 2025 р. по справі № 593/214/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126381640>.
18. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 14 лютого 2025 р. по справі № 686/9360/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125196256>.
19. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 24 січня 2025 р. по справі № 686/29643/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124669258>.
20. Постанова Чернівецького апеляційного суду від 01 травня 2025 р. по справі № 727/2930/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127006339>.
21. Постанова Чернівецького апеляційного суду від 04 липня 2024 р. по справі № 725/3075/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120173285>.
22. Про життя додаткових заходів щодо профілактики та запобігання жорсткому поводженню з дітьми : Наказ Міністерства освіти науки України від 25.12.2006 № 844. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0844290-06>.
23. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
24. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10 лютого 1998 р. № 103/98-ВР (утратив чинність 12.09.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>.
25. Про професійну освіту : Закон України від 21 серпня 2025 р. № 4574-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#n1084>.
26. Рішення Європейського суду по справі Ireland v. the United Kingdom (Ірландія проти Сполученого Королівства) від 18 січня 1978 року (Series A no. 25). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>.
27. Соболь Є.Ю. Судова практика у справах про булінг (цькування). *Наукові записки. Серія «Право»*. 2021. № 11. С. 80-85. DOI: 10.36550/2522-9230-2021-11-80-85.

References

1. Valieiev, R. H. (2024) Pozytsii Verkhovnoho Sudu z problemnykh aspektiv sudovoi praktyky u sferi protydii domashnomu nasyilstvu [Positions of the Supreme Court on problem aspects of court practice in the field of combating domestic violence]. *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho institutu im. E. O. Didorenka*, № 1(105), pp. 60–75. [in Ukr.].
2. Valieiev, R. H. (2025) Sudova praktyka apeliatsiinykh instantsii shchodo zlisnoi nepokory zakonnym vymoham politseiskoho pid chas komendantskoi hodyny [Judicial practice of appellate courts regarding malicious disobedience to lawful police orders during curfew]. *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho institutu im. E. O. Didorenka*, № 1(109), pp. 99–115. [in Ukr.].
3. Hradova, Yu.иV. (2020) Kvalifikatsiia administratyvnoho pravoporushennia yak bulinh: problemni aspekty [Qualification of an administrative offense as bullying: Problematic aspects]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Pravo*, pp. 85–90. [in Ukr.].
4. Drok, I. (2020) Provdzhennia u spravakh pro bulinh [Proceedings in bullying cases]. *Pidpriemnystvo, gospodarstvo i pravo*, № 7, pp. 149–152. [in Ukr.].
5. Nazarova, O. O. (2023) Zarubizhnyi dosvid zastosuvannia kryminalnoi vidpovidalnosti do osib, shcho vchyniaut bulinh ta mobinh [Foreign experience of applying criminal liability to persons committing bullying and mobbing]. *Chasopys Kyivskoho instytutu intelektualnoi vlasnosti ta prava*, № 3, pp. 3–8. [in Ukr.].
6. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy. (2021, October 29) Podolannia domashnoho nasyilstva – tse priorytetne zavdannia dlia MVS – Kateryna Pavlichenko [Combating domestic violence is a priority task for the Ministry of Internal Affairs – Kateryna Pavlichenko]. Retrieved from: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/podolannya-domashnyogo-nasyilstva-ce-priorytetne-zavdannya-dlya-mvs-katarina-pavlichenko>. [in Ukr.].
7. Dnipro Court of Appeal. (2024, April 1) Postanova Dniprovskoho apeliatsiinoho sudu vid 01 kvitnia 2024 r. po spravi № 214/10013/23 [Ruling of the Dnipro Court of Appeal of April 1, 2024 in case No. 214/10013/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118435645>. [in Ukr.].
8. Dnipro Court of Appeal. (2024, February 2). Postanova Dniprovskoho apeliatsiinoho sudu vid 02 liutoho 2024 r. po spravi № 204/15976/23 [Ruling of the Dnipro Court of Appeal of February 2, 2024 in case No. 204/15976/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116863296>. [in Ukr.].

9. Cassation Criminal Court of the Supreme Court of Ukraine. (2021, February 25) Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 25 liutoho 2021 r. po spravi № 583/3295/19 [Ruling of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of Ukraine of February 25, 2021 in case No. 583/3295/19]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443>. [in Ukr.].

10. Cassation Criminal Court of the Supreme Court of Ukraine. (2022, June 14) Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 14 chervnia 2022 r. po spravi № 585/3184/20 [Ruling of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of Ukraine of June 14, 2022 in case No. 585/3184/20]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301745>. [in Ukr.].

11. Kyiv Court of Appeal. (2024, May 6) Postanova Kiiivskoho apeliatsiinoho sudu vid 06 travnia 2024 r. po spravi № 760/5815/24 [Ruling of the Kyiv Court of Appeal of May 6, 2024 in case No. 760/5815/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118991312>. [in Ukr.].

12. Kyiv Court of Appeal. (2024, January 29) Postanova Kiiivskoho apeliatsiinoho sudu vid 29 sichnia 2024 r. po spravi № 759/20981/23 [Ruling of the Kyiv Court of Appeal of January 29, 2024 in case No. 759/20981/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116774153>. [in Ukr.].

13. Mykolaiv Court of Appeal. (2025, July 14) Postanova Mykolaivskoho apeliatsiinoho sudu vid 14 lypnia 2025 r. po spravi № 471/248/25 [Ruling of the Mykolaiv Court of Appeal of July 14, 2025 in case No. 471/248/25]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128839712>. [in Ukr.].

14. Poltava Court of Appeal. (2025, March 18) Postanova Poltavskoho apeliatsiinoho sudu vid 18 erезnia 2025 r. po spravi № 554/13668/24 [Ruling of the Poltava Court of Appeal of March 18, 2025 in case No. 554/13668/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126207415>. [in Ukr.].

15. Poltava Court of Appeal. (2025, May 30) Postanova Poltavskoho apeliatsiinoho sudu vid 30 travnia 2025 r. po spravi № 554/13960/24 [Ruling of the Poltava Court of Appeal of May 30, 2025 in case No. 554/13960/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127754415>. [in Ukr.].

16. Rivne Court of Appeal. (2024, March 15) Postanova Rivnenskoho apeliatsiinoho sudu vid 15 bereznia 2024 r. po spravi № 566/512/23 [Ruling of the Rivne Court of Appeal of March 15, 2024 in case No. 566/512/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117722229>. [in Ukr.].

17. Ternopil Court of Appeal. (2025, April 7) Postanova Ternopil'skoho apeliatsiinoho sudu vid 07 kvitnia 2025 r. po spravi № 593/214/25 [Ruling of the Ternopil Court of Appeal of April 7, 2025 in case No. 593/214/25]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126381640>. [in Ukr.].

18. Khmelnytskyi Court of Appeal. (2025, February 14) Postanova Khmelnytskoho apeliatsiinoho sudu vid 14 liutoho 2025 r. po spravi № 686/9360/24 [Ruling of the Khmelnytskyi Court of Appeal of February 14, 2025 in case No. 686/9360/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125196256>. [in Ukr.].

19. Khmelnytskyi Court of Appeal. (2025, January 24) Postanova Khmelnytskoho apeliatsiinoho sudu vid 24 sichnia 2025 r. po spravi № 686/29643/24 [Ruling of the Khmelnytskyi Court of Appeal of January 24, 2025 in case No. 686/29643/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124669258>. [in Ukr.].

20. Chernivtsi Court of Appeal. (2025, May 1) Postanova Chernivetskoho apeliatsiinoho sudu vid 01 travnia 2025 r. po spravi № 727/2930/25 [Ruling of the Chernivtsi Court of Appeal of May 1, 2025 in case No. 727/2930/25]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127006339>. [in Ukr.].

21. Chernivtsi Court of Appeal. (2024, July 4) Postanova Chernivetskoho apeliatsiinoho sudu vid 04 lypnia 2024 r. po spravi № 725/3075/24 [Ruling of the Chernivtsi Court of Appeal of July 4, 2024 in case No. 725/3075/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120173285>. [in Ukr.].

22. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2006, December 25) Pro vzhytтя dodatkovoho zakhodiv shchodo profilaktyky ta zapobihannia zhorstokomu povodzhenniu z ditmy: Nakaz № 844 [On additional measures for prevention and protection against cruel treatment of children: Order No. 844]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0844290-06>. [in Ukr.].

23. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017, September 5) Pro osvitu: Zakon Ukrainy № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine No. 2145-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. [in Ukr.].

24. Verkhovna Rada of Ukraine. (1998, February 10) Pro profesiinu (profesiino-tekhnichnu) osvitu: Zakon Ukrainy № 103/98-VR (vtratyv chynnist 12.09.2025) [On vocational (professional-technical) education: Law of Ukraine No. 103/98-VR (repealed 12.09.2025)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>. [in Ukr.].

25. Verkhovna Rada of Ukraine. (2025, August 21) Pro profesiinu osvitu: Zakon Ukrainy № 4574-IX [On vocational education: Law of Ukraine No. 4574-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#n1084>. [in Ukr.].

26. European Court of Human Rights. (1978, January 18) Ireland v. the United Kingdom, Series A № 25. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>

27. Sobol, Ye. Yu. (2021) Sudova praktyka u spravakh pro bulinh (tskuvannia) [Court practice in bullying cases]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo*, № 11, pp. 80–85. [in Ukr.].

ABSTRACT

Ruslan Valiciev. Appellate courts' positions and reasoning in determining the absence of the event and elements of bullying in Ukraine: case law of 2024–2025

The recognition of the importance of the students' physical and mental health has drawn significant attention from society, scholars, and law enforcement agencies to the issue of violent actions in educational institutions. Immediately after bullying was classified in Ukraine as an administrative offense, Ukrainian legal scholars conducted a number of studies devoted to the nature of bullying in the context of human rights, the elements of this offense, the specifics of proceedings in relevant cases, problematic aspects of legal qualification and judicial review, as well as foreign experience in holding bullies criminally liable. However, the arguments and positions of appellate courts in cases where they established the absence of the elements and/or the event of the offense have not yet been sufficiently studied.

This study uses methods of information retrieval in the court decision registry, analysis, synthesis, legal qualification, comparison, etc. To summarize appellate courts' reasoning, the author turned to the decisions of 2024–2025, when judicial practice naturally formed certain positions and influential rulings. Based on the analysis of the judgments, the author identified several clusters of cases. The first cluster includes decisions (8 cases) where the courts found a lack of sufficient and admissible evidence due to failure to prove the systematic nature of violent acts. In 5 other cases, the absence of proven harm (or risk of harm) was decisive.

The study substantiates certain recommendations, in particular: giving greater attention to qualitative rather than quantitative criteria for establishing the systematic nature of violent acts, and addressing the urgent need for Supreme Court guidance on problematic aspects of applying anti-bullying legislation.

Key words: *bullying in the educational environment, case law, appellate courts, evidence, Ukrainian Code of Administrative Offenses, protocol on an administrative offense (administrative offense report).*

Надійшла до редакції: 06.10.2025

Прийнято до друку після рецензування: 31.10.2025

Опубліковано: 12.12.2025

УДК 343.53
DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-19>

Валентин ЛЮДВІК
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
valentyn.liudvik@dduvs.edu.ua

Валентин БІДНЯК
кандидат юридичних наук
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
d_cpsi@dduvs.edu.ua

СУЧАСНИЙ СТАН ПОШИРЕННЯ ШАХРАЙСТВА В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

У статті досліджено сучасний стан поширення шахрайства в Україні в умовах особливих правових режимів, зокрема воєнного стану, а також основні чинники, що сприяють його активізації. Проаналізовано вплив економічної нестабільності, масової внутрішньої та зовнішньої міграції, цифровізації економічних процесів та обмежених ресурсів правоохоронних органів на рівень шахрайських правопорушень. Особлива увага приділена уразливим категоріям населення – людям похилого віку, особам з інвалідністю й внутрішньо переміщеним особам, що підвищує ризик їх потрапляння в шахрайські схеми. На основі аналізу наукових джерел, офіційної статистики та практичного досвіду запропоновано класифікацію шахрайств, яка охоплює як класичні форми обману, так і сучасні прояви, пов'язані з цифровими технологіями й соціально орієнтованими схемами. Дослідження дає змогу оцінити динаміку шахрайських дій, виділити їх основні закономірності та підґрунтя для розробки комплексної системи заходів щодо протидії цьому виду кримінально-протиправної діяльності. З аналізу статистичних даних убачається збільшення кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, що свідчить про домінування шахрайства в структурі злочинності проти власності останніми роками. Запропоновані висновки та класифікація створюють основу для розроблення комплексної системи заходів із протидії шахрайству в умовах сучасних соціально-економічних викликів та особливих періодів. Результати дослідження формують основу для вдосконалення законодавства, посилення інституційних можливостей правоохоронних органів і розроблення комплексних превентивних стратегій, спрямованих на захист населення в кризових умовах і мінімізацію соціально-економічних наслідків шахрайських посягань. Обґрунтовано актуальність комплексної міжвідомчої взаємодії, посилення цифрової безпеки, удосконалення кримінального законодавства й необхідність запровадження профілактичних програм, орієнтованих на підвищення рівня обізнаності громадян щодо ризиків шахрайства в умовах кризових періодів.

Ключові слова: шахрайство, кримінальні правопорушення, особливі правові режими, цифрові технології, вразливі категорії населення, соціальна безпека, економічні ризики, псевдоволонтерство, класифікація шахрайства.

© В. Людвік, 2025
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3385-6046>

© В. Бідняк, 2025
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6243-1939>

Постановка проблема та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Шахрайство залишається однією з найбільш динамічно зростаючих форм кримінально-протиправної поведінки, що чинить негативний вплив на економічну, соціальну та правову стабільність держави. Особливо актуальною ця проблема стає в умовах особливих правових режимів, коли традиційні механізми контролю й запобігання злочинності значно послаблюються. У такі періоди спостерігається не лише зростання кількості шахрайських правопорушень, а й поява нових схем, пов'язаних із соціальною нестабільністю, внутрішньою міграцією, розподілом гуманітарної допомоги та цифровізацією економічних процесів.

Недосконалість законодавства, обмеженість ресурсів правоохоронних органів, а також психологічні й соціальні особливості населення створюють сприятливе середовище для активізації шахрайських дій. Особливо вразливими є категорії осіб, що потребують державного захисту або гуманітарної підтримки, зокрема люди похилого віку, особи з інвалідністю та внутрішньо переміщені громадяни. У результаті сучасні форми шахрайства стають не лише економічною загрозою, а й значною соціальною проблемою, що потребує комплексного підходу до дослідження та протидії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Сучасний стан поширення шахрайства на території України в умовах особливих правових режимів привертає увагу значної кількості науковців і практиків у зв'язку зі зміною криміногенної ситуації, трансформацію економічних зв'язків та адаптацією протиправних схем до сучасних реалій. Серед найбільш ґрунтовних праць варто виокремити таких авторів, як І. А. Антонюк, В. С. Березняк, В. В. Бурлака, О. М. Герасименко, С. М. Гнатюк, С. В. Чучко, Ю. В. Калініченко, О. В. Кириченко, І. О. Коваленко, І. А. Клименко, Н. В. Павлова, М. І. Мельник, Н. В. Павлова, С. О. Тищенко, П. І. Ткаченко, А. О. Ткаченко, В. В. Шаблистий, Т. В. Шевченко, М. І. Хавронюк, І. В. Шило, А. Г. Шиян, О. С. Юнін та інші.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасного стану поширення шахрайства на території України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Шахрайство як форма протиправної діяльності залишається однією з ключових загроз економічній і соціальній стабільності України, зокрема в умовах дії особливих правових режимів. Як наслідок, сучасність характеризується низкою викликів, серед яких на особливу увагу заслуговують економічна нестабільність, масова внутрішня й зовнішня міграція, стрімкий розвиток цифрових технологій, а також обмеженість кадрових і матеріальних ресурсів правоохоронної системи. У сукупності ці чинники створюють сприятливе середовище для активізації шахрайських схем.

На думку Н. В. Павлової, особливості вчинення шахрайства залежать від суспільних потреб та умов, у яких воно вчиняється. Так, у період пандемії об'єктами шахрайських операцій ставали лікарські засоби, засоби індивідуального захисту, апарати штучної вентиляції легень і товари побутового призначення, тоді як у період воєнного стану – предмети, необхідні для несення служби в зонах бойових дій, зокрема зброя. Науковиця також зазначає, що особливо небезпечного поширення набули шахрайства, пов'язані з псевдодолонтерською діяльністю й розкраданням гуманітарної допомоги, призначеної для осіб, які потребують підтримки в умовах особливих правових режимів [3, с. 213].

Своєю чергою, на основі аналізу наукових джерел, спеціальної літератури та власного практичного досвіду ми пропонуємо авторську класифікацію шахрайств, яка враховує як традиційні, так і сучасні прояви цього правопорушення. За різновидом шахрайських дій можна виділити шахрайство, що вчиняється шляхом обману, шляхом зловживання довірою, а також шляхом маніпуляцій у цифровому середовищі.

За формою обману шахрайство поділяється на активний і пасивний словесний (вербальний) обман, обман дією (конклюдентний), а також обман із застосуванням електронних або цифрових засобів, що особливо поширено в сучасних умовах. Ще одним важливим

критерієм є спрямованість посягання: шахрайські дії можуть бути спрямовані на державні та комунальні установи, приватні підприємства, фізичних осіб – як приватних підприємців, так й інших громадян, а також на міжнародні та гуманітарні організації.

Предмет посягання включає заволодіння чужим або власним майном, грошовими коштами, цінними паперами, правами на майно, а також інформаційними ресурсами й даними. Крім того, шахрайство класифікується за використанням спеціальних знань: воно може здійснюватися із застосуванням юридичних, фінансових або ІТ-знань, або без такого використання. Не менш важливими є тривалість учинення (одноразові або тривалі кримінальні правопорушення), характер відносин із потерпілим (юридична або фізична особа, знайома чи незнайома) та наявність або відсутність судимості.

Особлива увага в нашій класифікації приділяється сферам і способам учинення шахрайств. До сучасних і поширених форм належать класичне шахрайство, інтернет-шахрайство, телефонне шахрайство, банківське шахрайство та шахрайство з банківськими картками, кредитне шахрайство, шахрайство у сфері страхування, шахрайство з нерухомістю, шахрайство у сфері працевлаштування, шахрайство із соціальними виплатами та благодійністю, військове шахрайство, шахрайство з гуманітарною (благодійною) допомогою, шахрайство з використанням електронно-обчислювальної техніки, шахрайство на онлайн-майданчиках і маркетплейсах, шахрайство в месенджерах і соціальних мережах, шахрайство з підробленими документами, криптовалюте шахрайство, шахрайство з фейковими інвестиціями, а також шахрайство у сфері онлайн-лотерей та азартних ігор.

Запропонована авторська класифікація дає змогу комплексно охопити всі сучасні прояви шахрайства, від класичних до цифрових і соціально орієнтованих, і створює підґрунтя для більш ефективного виявлення, дослідження та запобігання шахрайським діям у різних сферах суспільного й економічного життя.

З урахуванням такої різноманітності надзвичайно важливим є ґрунтовний аналіз поточного стану, динаміки й основних чинників поширення шахрайських дій в Україні. Такий аналіз є необхідною передумовою для розроблення комплексної системи заходів із протидії зазначеним правопорушенням. З метою об'єктивного оцінювання масштабів проблеми доцільним є звернення до офіційної статистики, зокрема даних, оприлюднених Офісом Генерального прокурора [4].

Аналіз статистичних даних щодо облікованих кримінальних правопорушень, передбачених розділом VI Кримінального кодексу (далі – КК) України «Кримінальні правопорушення проти власності», у період з 2018 по січень-вересень 2025 року засвідчує стабільну тенденцію до зростання питомої ваги кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, у загальній структурі кримінальних правопорушень проти власності [4].

Таблиця 1

Кількість облікованих кримінальних правопорушень

Назва	Період							
	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Січень-вересень 2025 року
Усього кримінальних правопорушень, передбачених розділом VI «Кримінальні правопорушення проти власності»	303 850	257 608	190 258	158 729	113 137	178 902	132 910	72 084
«Шахрайство» (ст. 190 КК України)	33 290	32 358	26 830	23 847	32 086	82 609	64 978	38 786

У 2018 році частка шахрайства становила 10,96% від усіх облікованих кримінальних правопорушень проти власності. Протягом наступних років спостерігається поступове зростання цього показника: 12,56% у 2019 році, 14,10% у 2020 році, 15,02% у 2021 році. Водночас у 2022 році зафіксовано суттєве зростання питомої ваги шахрайства – до 28,35%, що, імовірно, зумовлено низкою кризових чинників – соціально-економічною нестабільністю, зниженням рівня доходів населення, активізацією шахрайських схем (зокрема онлайн), а також складністю їх виявлення та розслідування [4].

У 2023 році спостерігається різке збільшення питомої ваги шахрайства – до 46,17%, а у 2024 році – до 48,91%. За результатами січня-вересня 2025 року частка кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, досягла 53,82%, що свідчить про домінування цього виду правопорушень у загальній структурі кримінальних правопорушень проти власності [4].

З урахуванням вищезазначених показників пропонується детальніше розглянути чинники, які сприяють учиненню шахрайства, особливо в умовах сучасних реалій та особливих періодів, таких як воєнний стан. Відповідно, першою ключовою передумовою є недосконалість чинного законодавства. Зокрема, удосконалення диспозиції ст. 190 КК України шляхом розширення кваліфікуючих ознак є важливим для підвищення ефективності протидії шахрайству, особливо в умовах сучасних соціальних та економічних викликів. Актуальним є включення до кваліфікуючих ознак шахрайства, учиненого щодо вразливих категорій осіб – людей похилого віку, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. Ці групи населення особливо уразливі через обмежені можливості самозахисту, недостатню обізнаність у сучасних технологіях або складне матеріальне становище, що посилюється в умовах воєнного стану. Запровадження такої ознаки посилить їх захист і підкреслить соціальну спрямованість кримінального законодавства.

Крім того, підвищена відповідальність за шахрайство з використанням службового становища обґрунтовується високою суспільною небезпекою таких діянь. Зловживання службовим авторитетом або доступом до ресурсів підриває довіру до державних і корпоративних інституцій, має системний характер і завдає шкоди не лише окремим особам, а й суспільству загалом.

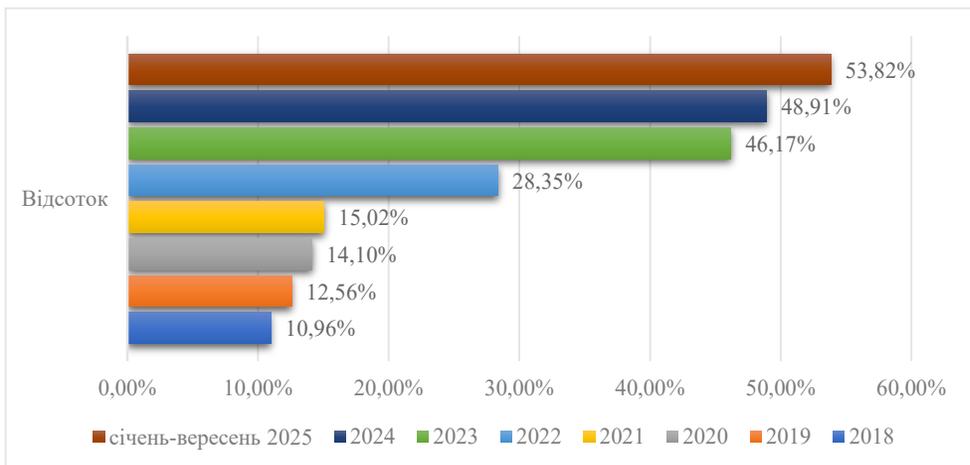

Рис. 1. Динаміка облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, порівняно із загальною кількістю кримінальних правопорушень проти власності

Варто наголосити, що ч. 2 примітки до ст. 185 КК України має суттєве значення для правозастосовної практики в справах, пов'язаних із посяганням на майно, зокрема в межах статей 185, 186, 189 і 190 КК України. У ній закріплено, що значна шкода визначається з урахуванням матеріального становища потерпілого та наявності збитків у розмірі від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Це формулювання поєднує об'єктивні й суб'єктивні критерії визначення ступеня суспільної небезпечності відповідного кримінального правопорушення, що дає змогу забезпечити індивідуалізацію кримінальної відповідальності [1].

Однак пропозиція викласти відповідну примітку з використанням сполучення «... значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та/або якщо йому спричинені збитки на суму від 100 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» викликає теоретичну та практичну зацікавленість, оскільки передбачає можливість визнання шкоди значною у випадках, коли виконано лише одну з умов: або матеріальне становище потерпілого є вкрай скрутним, або розмір заподіяних збитків відповідає зазначеним межах. Такий підхід дав би змогу кваліфікувати як кримінальне правопорушення, що заподіяло значну шкоду, і ті діяння, які, з огляду на суворе формальне тлумачення чинної норми, могли б залишатися в межах менш тяжкого складу.

Другою причиною вчинення шахрайства є низька ефективність діяльності правоохоронних органів [5, с. 28]. Корупційні прояви, недостатня кваліфікація персоналу й перевантаженість кадрів створюють суттєві перешкоди для належного розслідування цього виду кримінальних правопорушень. У періоди воєнного стану ситуація значно ускладнюється, оскільки правоохоронні органи залучаються до виконання додаткових функцій, пов'язаних із забезпеченням громадського порядку, евакуацією населення й охороною критично важливої інфраструктури. У результаті виконання додаткових функцій останніх, таких як забезпечення громадського порядку й охорона критичної інфраструктури, зменшується увага до розслідування кримінальних правопорушень проти власності, зокрема шахрайства. Це створює додаткові можливості для протиправної діяльності зловмисників, які можуть видавати себе за волонтерів або представників державних установ і пропонувати нібито послуги з евакуації чи отримання компенсацій за втрачене майно [2, с. 543].

Третя група чинників пов'язана з психологічними рисами особи, яка вчиняє шахрайство, її моральними установками та навичками, що забезпечують успішне здійснення протиправних дій. Шахрайство передбачає здатність маніпулювати, вводити в оману й зловживати довірою, що ґрунтується на розумінні психології людини та відпрацьованих техніках обману. Особи, які вчиняють такі кримінальні правопорушення, як правило, нехтують моральними нормами й соціальними зв'язками, демонструючи цинізм і байдужість до страждань інших.

Особливі періоди, такі як воєнний стан або соціальна нестабільність, створюють додаткові можливості для шахраїв, оскільки люди стають більш вразливими до маніпуляцій. Зловмисники можуть використовувати емоційний стан постраждалих, пропонуючи фіктивне житло або роботу, або апелювати до патріотичних почуттів, збираючи кошти нібито на підтримку армії. О. М. Резнік у дослідженні зазначає, що одним із поширених сучасних проявів шахрайства під час зборів на потреби військових є використання підроблених документів, причому більшість таких випадків відбувається через інтернет, зокрема в соціальних мережах і популярних месенджерах [5, с. 304].

Оскільки шахрайство вчиняється з прямим умислом, особа усвідомлює суспільно небезпечні наслідки своїх дій і прагне їх настання. У періоди кризи ці наслідки набувають особливої небезпеки: утрата заощаджень, житла або доступу до гуманітарної допомоги може поставити потерпілого на межу виживання, особливо якщо йдеться про вразливі категорії населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб або людей похилого віку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Шахрайство залишається однією з ключових загроз економічній і соціальній

стабільності України, особливо в умовах особливих правових режимів. Його поширенню сприяють низка факторів: недосконалість законодавства, низька ефективність правоохоронних органів, а також психологічні й моральні характеристики осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення. Особливо вразливими є певні групи населення – люди похилого віку, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, що підвищує ризик їх потрапляння в шахрайські схеми.

Аналіз статистичних даних свідчить про стабільне зростання кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, у загальній структурі кримінальних правопорушень проти власності, що вказує на актуальність комплексної протидії. Запропонована авторська класифікація шахрайства охоплює як традиційні, так і сучасні прояви – від класичних схем до цифрових, соціально орієнтованих і пов'язаних із особливими періодами, що дає змогу підвищити ефективність виявлення, дослідження та запобігання шахрайським діям.

Комплексний підхід до аналізу чинників шахрайства й удосконалення законодавства, зокрема шляхом розширення кваліфікуючих ознак і підвищення відповідальності за кримінальні правопорушення проти вразливих категорій населення та зловживання службовим становищем, є необхідним для забезпечення соціальної справедливості й захисту громадян у кризових умовах.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>.
2. Людвік В. Д., Рукіна Д. О. Кримінальна відповідальність поліцейських поліції особливого призначення, які залучені до безпосередньої участі в бойових діях. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.) : у 2 ч. Дніпро : ДДУВС, 2024. Ч. I. С. 543–545.
3. Павлова Н. В. Проведення допиту та впізнання у режимі відеоконференції при розслідуванні шахрайства в умовах надзвичайних правових режимів (епідемії, пандемії, воєнного стану тощо). Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. Спец. вип. 2 (127). С. 213–218. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-213-218>.
4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
5. Резнік О. М. Фейкові збори коштів для Збройних Сил України як один із сучасних видів шахрайства. Європейські перспективи. 2024. № 3. С. 300–306.
6. Таран Т. Г. Запобігання шахрайству, що вчиняється жінками в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2019. 235 с.

References

1. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>. [in Ukr.].
2. Lyudvik, V. D., Rukina, D. O. (2024) Kryminal'na vidpovidal'nist' politseys'kykh politsiyi osoblyvoho pryznachennya, yaki zalucheni do bezposeredn'oyi uchasti v boyovykh diyakh [Criminal liability of special police officers involved in direct participation in hostilities]. *Mizhnarodna ta natsional'na bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty* : materialy VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Dnipro, 15 bereznya 2024 r.) ; u 2-gh ch. CH. I. Dnipro : DDUVS, pp. 543–545. [in Ukr.].
3. Pavlova, N. V. (2023) Provedennya dopytu ta vpiznannya u rezhymy videokonferentsiyi pry rozsliduvanni shakhraystva v umovakh nadzvychaynykh pravovykh rezhymiv (epidemiyyi, pandemiyyi, voyennoho stanu toshcho) [Conducting interrogation and identification in the videoconference mode when investigating fraud in conditions of emergency legal regimes (epidemic, pandemic, martial law, etc.)]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, spec. iss. № 2 (127), pp. 213–218. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-213-218>. [in Ukr.].
4. Pro zareyestrovani kryminal'ni pravoporushennya ta rezul'taty yikh dosudovoho rozsliduvannya [On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. *Ofis Heneral'noho prokurora*.

Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. [in Ukr.].

5. Ryeznic, O. M. (2024) Feykovi zbory koshtiv dlya Zbroynykh Syl Ukrainy yak odyn iz suchasnykh vydiv shakhraystva [Fake fundraising for the Armed Forces of Ukraine as one of the modern types of fraud]. *Yevropeys'ki perspektivy*, № 3, pp. 300–306. [in Ukr.].

6. Taran, T. H. (2019) Zapobihannya shakhraystvu, shcho vchynyayet'sya zhinkamy v Ukraini [Prevention of fraud committed by women in Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Naukovodoslidnyy instytut publichnoho prava. Kyiv, 235 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Valentyn Lyudvik, Valentyn Bidniak. The current state of the spread of fraud in special legal regimes

The article examines the current state of the spread of fraud in Ukraine under special legal regimes, including martial law, as well as the main factors contributing to its intensification. The influence of economic instability, large-scale internal and external migration, the digitalization of economic processes, and the limited resources of law enforcement agencies on the level of fraudulent offenses is analysed. Particular attention is given to vulnerable population groups – elderly people, persons with disabilities, and internally displaced persons – whose vulnerability increases the risk of becoming victims of fraudulent schemes. Based on an analysis of scientific sources, official statistics, and practical experience, a classification of fraud is proposed, encompassing both classical forms of deception and modern manifestations associated with digital technologies and socially oriented schemes. The study enables an assessment of the dynamics of fraudulent activities, identification of their key patterns, and the development of a comprehensive system of measures aimed at counteracting this type of criminal behavior. Statistical data analysis indicates an increase in the number of criminal offenses under Article 190 of the Criminal Code of Ukraine, demonstrating the dominance of fraud within the structure of property-related crime in recent years. The proposed conclusions and classification provide a foundation for developing a comprehensive system of measures to combat fraud under contemporary socio-economic challenges and special periods. The research results lay the groundwork for improving legislation, strengthening the institutional capacity of law enforcement agencies, and designing comprehensive preventive strategies aimed at protecting the population in crisis conditions and minimizing the socio-economic consequences of fraudulent encroachments. The article substantiates the relevance of comprehensive interagency cooperation, enhancing digital security, improving criminal legislation, and implementing preventive programs aimed at raising public awareness of fraud risks during crisis periods.

Key words: *fraud, criminal offenses, special legal regimes, digital technologies, vulnerable population groups, social security, economic risks, pseudo-volunteering, classification of fraud.*

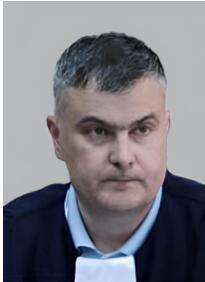
Надійшла до редакції: 10.11.2025

Прийнято до друку після рецензування: 22.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025

УДК 343.82/85

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-20>

Євген ХАЙНАЦЬКИЙ

кандидат юридичних наук

(Печерський районний суд міста Києва, м. Київ, Україна)

inbox@pc.ki.court.gov.ua

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК СУСПІЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНЕ ЯВИЩЕ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ЗАСУДЖЕНИМИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті розкрито поняття кримінального правопорушення як суспільно-небезпечного явища, що вчиняється засудженими в установах виконання покарань. Проаналізовано думки українських учених щодо поняття «кримінальне правопорушення». Вчинення засудженими в установах виконання покарань нового кримінального правопорушення є не лише небезпечним посяганням на мету та завдання правосуддя та нормальну діяльність цих установ виконання покарань Міністерства юстиції України, а й перешкоджає досягненню мети покарання, виправлення, ресоціалізації засуджених і запобігання вчинення ними нового кримінального правопорушення. Розкрито види кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань. Виокремлено типологією об'єкта кримінального правопорушення з поділом його на такі групи: 1) пенітенціарні кримінальні правопорушення; 2) насильницькі кримінальні правопорушення; 3) наркотичні кримінальні правопорушення; 4) кримінальні правопорушення проти власності; 5) службові та корупційні правопорушення. Доведено поспішність передачі Міністерству юстиції України Державної пенітенціарної служби, як наслідок, кримінальні правопорушення, вчинені засудженими в установах виконання покарань, становлять серйозну небезпеку для держави, перешкоджаючи досягненню цілей покарання. У статті доведено, що вчинені засудженими в установах виконання покарань кримінальні правопорушення мають свої причини й умови. Вони також показують недосконалість призначення особам, які вчинили кримінальне правопорушення, такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк. У статті наголошується на недостатньому професіоналізмі з боку працівників установ виконання покарань у роботі із засудженими, а також на їх професійній деформації, що потребує постійного моніторингу з боку Міністерства юстиції України. Сформульовано авторське визначення поняття кримінального правопорушення, що вчиняється засудженими в установах виконання покарань, а саме це суспільно-небезпечне явище, притаманне тільки установам виконання покарань, що вчиняється як особами, які відбувають покарання, так і персоналом, що здійснює його виконання.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, засуджений, персонал, особи рядового і начальницького складу, установа, покарання, Державна кримінально-виконавча служба України.

Постановка проблеми. Оскільки Україна перебуває у стані війни з РФ, проблема вчинення засудженими в установах виконання покарань кримінальних правопорушень потребує від Міністерства юстиції України прийняття відповідних заходів їх запобігання. На жаль, кримінальна ситуація в країні така, що людина та її життя не стали пріоритетом держави, хоча, за дослідженнями українських учених, саме держава повинна забезпечити в країні такий порядок у сфері суспільних відносин, який би міг захистити людину, суспільство, державу від кримінальних правопорушень.

© Є. Хайнацький, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0645-8417>

Одним із парадоксів вітчизняної кримінально-виконавчої системи є те, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення на свободі, за вироком суду направлена відбувати покарання в місця несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), знову вчиняє нове кримінальні правопорушення, притаманне саме цій системі. Ба більше, ізоляція засудженого від суспільства за вчинене кримінальне правопорушення передбачає його виправлення, ресоціалізацію та запобігання вчинення нового кримінального правопорушення.

Однак засуджений в умовах відбування покарання повторно порушує кримінально-правову норму, знову вчиняє нове кримінальне правопорушення, іноді навіть більшої тяжкості, що говорить про недостатню профілактичну роботу з ним з боку персоналу установ виконання покарань ДКВС України.

Досліджуючи кримінального правопорушення як суспільно-небезпечне явище, яке вчиняється засудженими в установах виконання покарань, ми дійшли висновку, що йому притаманні різні прояви під час відбування покарання, зокрема насильство, картонний борг, кримінальна субкультура, насильство, наркоманія, алкоголізм тощо. Усі ці фонові явища в умовах ізоляції виступають руйнівною силою життєдіяльності засудженого, його захисту прав і свобод.

Звичайно, держава, зокрема кримінально-виконавча система, має протистояти вчиненню засудженими кримінального правопорушення в установах виконання покарань ДКВС України, оскільки їхні дії не тільки підривають авторитет правосуддя, а й впливають на довіру суспільства до функціонування самої пенітенціарної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження кримінального правопорушення як суспільно-небезпечного явища, що вчиняється засудженими в установах виконання покарань, стали наукові праці вітчизняних учених, які представляють різні галузі наукового знання, а саме Л. В. Багрія-Шахматова, А. І. Богатирьова, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, В. К. Грищука, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, О. Г. Колба, В. В. Кузнецова, І. М. Копотуна, Д. В. Колодчина, О. Г. Михайлика, С. С. Мірошниченка, Ю. В. Орла, М. С. Пузирьова, А. Х. Степанюка, Я. В. Стрелока, В. М. Трубникова, О. О. Шкути та інших дослідників.

Метою статі є вивчення кримінального правопорушення як суспільно-небезпечного явища, що вчиняється засудженими в установах виконання покарань. Тож ми поставили завдання проаналізувати його види та сформулювати його авторське визначення.

Основні результати дослідження. Згідно із Законом України № 2617-VIII від 01.07.2020 в Кримінальний кодекс (далі – КК) України було введено поняття «кримінальні правопорушення». Ця новела серед учених пенітенціарного спрямування викликала певну дискусію, оскільки в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України засуджені вчиняють новий злочин, що, на думку науковців, є різновидом пенітенціарного рецидиву. І вчиняє його саме спеціальний суб'єкт. Відповідно до КК України кримінальним правопорушенням є суспільно-небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення» (ч. 1 ст. 12 КК України). Фактично це поняття виконує функції однієї з основоположних категорій кримінального права. Причому законодавець поділяє кримінальні правопорушення на два види: кримінальні проступки і злочини, а останні на нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі (ст. 12 КК України) [4].

Підставою для кримінальної відповідальності згідно зі ст. 2 КК України є вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить у собі склад кримінального правопорушення. Тобто без складу кримінального правопорушення не може бути вчинено і кримінального правопорушення. Існують два види кримінальних правопорушень: 1) злочин; 2) кримінальний проступок [4].

Із цього приводу ми поділяємо позицію вітчизняного вченого в галузі кримінального права М. І. Панова, який доводить, що кримінальне право як галузь публічного права

становить систему правових норм, які визначають певне коло суспільно небезпечних діянь як кримінальні правопорушення і встановлюють за їх вчинення покарання й інші заходи кримінально-правового характеру.

Ці норми, як зазначає вчений, характеризуються логічною узгодженістю, формальною визначеністю, їх інститути й інші структурні елементи відрізняються органічною єдністю і тісним взаємозв'язком. Серед функцій цієї галузі права – правове забезпечення охорони суспільних відносин від суспільно небезпечних, кримінально протиправних посягань, регулювання кримінально-правових відносин, що виникають між державою, її уповноваженими органами й особою, що вчинила кримінальне правопорушення, а також превентивна та виховна функції.

Отже, з огляду на зазначені функції кримінальне право повинне мати відносно стабільний характер, його норми та інститути мають бути зрозумілими та доступними не тільки фахівцям-юристам, а й громадянам, яким адресовані ці норми. Тож до техніки визначення кримінально-правових норм у законі мають висуватися особливо високі вимоги під час їх формування та прийняття вищим законодавчим органом України – Верховною Радою України [10, с. 3–4].

Із застосуванням саме цих норм у діяльності установ виконання покарань здійснюється запобігання вчинення засудженими нового кримінального правопорушення, забезпечується їхнє право на особисту безпеку, передбачену статтею 10 Кримінально-виконавчого кодексу України. Саме ця стаття гарантує його засудженому незалежно від того, від кого виходить загроза його безпеці (від інших засуджених або персоналу установи виконання покарань) [5].

Ми ознайомились із думкою української вченої Н. М. Мірошніченко, яка, розглядаючи поняття кримінального правопорушення в кримінальному праві України, зазначає, що, незважаючи на актуальність теми, в кримінальній науці ще не сформулювалося стале його визначення. Ба більше, не було і комплексного дослідження цієї теми, хоча, як наголошує дослідниця, багато наукових робіт присвячено окремим видам кримінальних правопорушень [8, с. 153].

Така позиція вченої кореспондується з нашим дослідженням, оскільки, розглядаючи кримінальне правопорушення, вчинене засудженими в установах виконання покарань, ми виходили з міжнародних документів і практики Європейського суду, зокрема Європейської конвенції «Про захист прав людини та основних свобод» від 4 листопада 1950 року, в якій у статті 7 закріплено таке положення: «Нікого не може бути визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення на підставі будь якої дії або бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінальне правопорушення за національним законодавством або міжнародним правом» [2].

Вищенаведене дає змогу зробити узагальнення, що вчинення засудженим в установах виконання покарань нового кримінального правопорушення є не лише небезпечним посяганням на мету й завдання правосуддя та нормальну діяльність цих установ виконання покарань Міністерства юстиції України, а й перешкоджає досягненню мети покарання, виправлення, ресоціалізації засуджених і запобігання вчинення ними нового кримінального правопорушення.

Ба більше, кримінальні правопорушення, вчинені засудженими, є продовженням їх злочинної діяльності, а тому держава вимушена витратити значні засоби, мобілізувати значну частину персоналу ДКВС України, щоб запобігти цьому суспільно-небезпечному явищу. За нашим дослідженням, суспільна небезпечність кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань, часто поєднана із вчиненням тяжких злочинів проти життя та здоров'я іншої особи – засудженого або навіть працівника установи виконання покарань. Варто також зазначити, що наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінального та кримінально-виконавчого права та кримі-

нології засвідчують низку системних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються поняття та видів кримінальних правопорушень, які вчиняються засудженими в установах виконання покарань, що дає можливість дослідити напрями вдосконалення нормативно-правового й організаційно-управлінського забезпечення їх запобігання на стадії підготовки або вчинення.

Серед резонансних кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань і які впливають на судову та виконавчу практику, варто виділити такі: «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань» (ст. 391 КК України); «Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань» (ст. 392 КК України); «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти» (ст. 393 КК України) [4].

Усі ці кримінальні правопорушення вчиняються в умовах виконання й відбування кримінальних покарань і своєю константою потужно впливають на загальну характеристику функціонування кримінально-виконавчої системи України, завдання якої полягає не тільки в виконанні кримінальних покарань, визначених судом, забезпеченні правопорядку та безпеки в установах виконання покарань, виправленні та ресоціалізації засуджених, а й у сприянні їх поверненню до нормального життя в суспільстві.

З метою довести, що кримінальне правопорушення, вчинене засудженими в установах виконання покарань, є соціально небезпечним протиправним явищем, яке притаманне в умовах ізоляції, спробуємо застосувати порівняльний метод розв'язання цієї проблеми. Не вдаючись у наукову дискусію, ми спочатку провели певний зріз наукового бачення взагалі на вчинення засудженими в установах виконання покарань нового кримінального правопорушення, завдяки чому дійшли висновку, що вчинення засудженими в установах виконання покарань нового кримінального правопорушення відбувається у зв'язку з недосконалістю функціонування кримінально-виконавчої системи, що не лише ставить під загрозу життя та здоров'я засуджених і персоналу місць несвободи, а й завдає непоправної шкоди всьому комплексу заходів, пов'язаних із виправленням, ресоціалізацією та реінтеграцією засуджених.

Варто також зазначити, що в установах виконання покарань перебувають не тільки особи, які вперше вчинили кримінальне правопорушення, а й ті, які мають судимість, є авторитетами серед засуджених, дотримуються певної субкультури тощо, тому вчинення з їх боку нового кримінального правопорушення не є щось надзвичайним. Це їх стиль життя та поведінки.

Водночас, на думку окремих вітчизняних учених, до негативних соціальних явищ варто також віднести згубну антиправову політику держави, що призводить до загального зубожіння населення, перебування людей у постійному стресовому стані, необхідності виживання особи та членів її родини, а також до відсутності турботи або показної турботи про знедолених. Певною мірою особи, які потерпають від такої політики, стають вразливими категоріями громадян і можуть стати жертвами кримінальних правопорушень [6, с. 127].

Важливо також наголосити, що на вчинення засудженими кримінального правопорушення в установах виконання покарань впливають такі фонові явища, як наркоманія, алкоголізм, статева розбещеність, поширення венеричних хвороб та СНІДу, пронесення заборонених предметів тощо. Серед найпоширеніших кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань, є кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних речовин, кримінальні правопорушення у сфері власності (особливо виділяється крадіжка – ст. 185 КК України).

За нашим дослідженням, вищевказані кримінальні правопорушення найчастіше вчиняються засудженими в робочі дні (70 %), у житлових зонах установ (8,6 %), у виробничих зонах (3,6 %), у ДІЗО, ПКТ (27,3 %), у нічний час (17 %), що свідчить про складну

оперативно-службову обстановку в установах виконання покарань. Найбільш криміногенними залишаються виправні колонії середнього рівня безпеки, де утримуються особи, які вже відбували покарання у вигляді позбавлення волі. До речі, саме в цих колоніях більшість кримінальних правопорушень вчиняються в нічний час і в робочі дні тижня в житлових зонах.

Вищевикладене свідчить про те, що вчинення засудженими кримінальних правопорушень в установах виконання покарань в умовах війни та суспільних змін потребує оновлення кримінально-правового блока законодавства. Насамперед суспільство потребує нового і, головне, ефективного закону про кримінальну відповідальність, а також прийняття нового пенітенціарного закону.

Поряд із цим, як показало вивчення цієї проблеми, тоді як учені в галузі кримінального права активно працюють над новим законом про кримінальну відповідальність, Міністерство юстиції України як правонаступник Державної пенітенціарної служби України поки що тільки вносить зміни й доповнення до КВК України, не розглядаючи перспективи підготовки нового Пенітенціарного кодексу.

Ба більше, постійні зміни та доповнення до кримінально-виконавчого законодавства України свідчать про відсутність належної теоретичної бази та сучасної наукової методології пізнання соціальної сутності кримінально-виконавчих правовідносин і формування їхньої системи, суб'єктами якої виступають, з одного боку, держава в особі її інституцій, а з іншого – ув'язнені та засуджені.

Оскільки установам виконання покарань ДКВС України притаманні тільки ті кримінальні правопорушення, які вчиняються засудженими під час відбування покарання, ми можемо їх розглядати як пенітенціарні злочини. Кримінальні правопорушення, як зазначають дослідники, тут виступають результатом складної взаємодії антисоціальних властивостей особи засуджених і середовища, у якому вони перебувають. Але вирішальну роль відіграють особистісні чинники, насамперед мотивація злочинної поведінки [3, с. 47].

До речі, вітчизняний учений О. М. Джужа вважає, що кримінальні правопорушення, вчинені засудженими в установах виконання покарань, – це так званий пенітенціарний рецидив, що передбачає вчинення нового кримінального правопорушення особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі [6, с. 134]. Інший вітчизняний дослідник Ю. В. Орел вважає, кримінальні правопорушення, вчинені в установах виконання покарань, варто розглядати як різновид пенітенціарної злочинності, що є складовою злочинності загалом і рецидивної зокрема, характеризується специфічним місцем вчинення кримінального правопорушення, своєрідним його суб'єктом і спрямована проти інших засуджених або персоналу установи виконання покарань [9, с. 140].

Цю позицію підтримують і вітчизняні вчені в галузі пенітенціарної науки І. Г. Богатирьов та М. С. Пузирьов, розглядаючи кримінальні правопорушення, вчинені засудженими в установах виконання покарань, як різновид рецидивної злочинності, що об'єднує кримінально карані діяння, пов'язані з процесом виконання й відбування покарань, має свої закономірності, кількісні та якісні характеристики, а тому потребує специфічних державних і суспільних заходів антикримінального впливу [1, с. 170].

Проведеними сучасними дослідженнями також встановлено, що проблема рецидивної злочинності є актуальною як для країн світу загалом, так і для України зокрема. При цьому рецидивна злочинність існує завдяки її суб'єктному складу, тобто рецидивістам. Важливо наголосити, що актуальність розгляду відповідних категорій пояснюється такими обставинами:

1) суспільною небезпечністю, яка характеризується повторюваністю вчинення кримінальних правопорушень тими самими особами після відбування покарання (або в процесі відбування покарання, тобто після факту засудження) за кримінальне правопорушення, вчинене вперше. Тобто наявна ймовірність повторного завдання шкоди взятим під охорону

закону про кримінальну відповідальність цінностям, а саме життю, здоров'ю, власності тощо;

2) факт вчинення рецидиву свідчить про те, що на особу рецидивіста не було здійснено ефективного карального, виправного й запобіжного впливу (тобто не було досягнуто мети спеціальної превенції), що засвідчує необхідність, по-перше, посилення уваги до відповідного суб'єкта з боку уповноважених суб'єктів, а по-друге, вироблення додаткових заходів щодо загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання рецидивним злочинам. З огляду на наведені особливості в Україні побудовано систему установ виконання покарань (виправних колоній) з урахуванням відповідних категорій засуджених обох статей: як чоловіків, так і жінок [11].

Отже, вчинення засудженими кримінальних правопорушень в установах виконання покарань потребує впровадження з боку державних інституцій цілого комплексу заходів соціальної протидії та запобігання.

Висновки. Підсумок проведеного дослідження, викладений у цій статті, дав змогу сформулювати такі висновки: 1) вчинені засудженими в установах виконання покарань кримінальні правопорушення мають свої причини й умови; 2) вони показують недосконалість призначення особам, які вчинили раніше кримінальне правопорушення, такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк; 3) вони засвідчують недостатній професіоналізм з боку працівників установ виконання покарань у роботі із засудженими, а також їх професійну деформацію, що потребує постійного моніторингу з боку Міністерства юстиції України.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г., Пузырьов М. С. Загальні засади пенітенціарної кримінології. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2012. № 1. С. 170–178.
2. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Колб О. Г., Барчук А. Б., Кулічук М. М. та ін. Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі : метод. рекомендації. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 86 с.
4. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
6. Кримінологія : навч. посіб. / Джу́жа О. М., Васи́левич В. В., Іванов Ю. Ф. та ін. ; за заг. ред. О. М. Джу́жі. Київ : Прецедент, 2004. 264 с.
7. Кримінологія : підруч. / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2018. 416 с.
8. Мірошніченко Н. М. Щодо визначення поняття кримінального правопорушення. *Право і суспільство*. 2015. № 6, ч. 2. С. 153–158.
9. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України : монографія. Харків : ТОВ «В справі», 2016. 416 с.
10. Панов М. І. Кримінальне правопорушення та його види : лекція. Харків : Право, 2019. 52 с.
11. Khalymon S. I., Bohatyrov I. H., Puzyrov M. S., Kolomiets N. V., Bohatyrov A. I. Characteristic of a female recidivist: qualitative empirical analysis (view from Ukraine). *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2021. Apr. Vol. 67 (5). P. 447–470. DOI: 10.1177/0306624X2111023919.

References

1. Bohatyrov, I. H., Puzyrov, M. S. (2012). Zahalni zasady penitentsiarnoyi kryminolohiyi [General principles of penitentiary criminology]. *Visnyk kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny*, 1, 170–178 [in Ukr.].
2. Yevropeyska konventsiya z prav lyudyny vid 04.11.1950 [European Convention on Human Rights of 04.11.1950]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukr.].
3. Kolb, O. H., Barchuk, A. B., Kulichuk, M. M., et al. (2000). Zapobihannya zlochynnosti u mistyakh pozbavleniya voli: metod. rekomendatsiyi [Prevention of crime in places of deprivation of liberty: Guidelines]. Lutsk: RVV "Vezha". Volynskoho derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 86 p. [in Ukr.].

4. Kryminalnyy kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukr.].
5. Kryminalno-vykonavchyy kodeks Ukrainy [Criminal-Executive Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> [in Ukr.].
6. Dzhuzha, O. M., Vasylevych, V. V., & Ivanov, Yu. F. (2004). Kryminolohiia: navch posib. [Criminology: Textbook] (O. M. Dzhuzha, Ed.). Kyiv: Pretsident. 264 p. [in Ukr.].
7. Babenko, A. M., Busol, O. Yu., & Kostenko, O. M. (2018). Kryminolohiia: pidruchnyk [Criminology: Textbook] (Yu. V. Nikitin, S. F. Denysov, & Ye. L. Streltsov, Eds.; 2nd ed.) Kharkiv: Pravo. 416 p. [in Ukr.].
8. Miroshnychenko, N. M. (2015). Shchodo vyznachennya ponyattya kryminalnoho pravoporushennya [On definition of the concept of criminal offense]. *Pravo i suspilstvo*, 6, part 2, 153–158 [in Ukr.].
9. Orel, Yu. V. (2016). Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty normalnoi diyalnosti orhaniv i ustanov penitentsiarnoyi sluzhby Ukrainy: monohrafiia [Criminal liability for crimes against the normal activity of the bodies and institutions of the penitentiary service of Ukraine: Monograph]. Kharkiv: V spravi. 416 p. [in Ukr.].
10. Panov, M. I. (2019). Kryminalne pravoporushennya ta yoho vydy: lektsiia [Criminal offense and its types: Lecture]. Kharkiv: Pravo. 52 p. [in Ukr.].
11. Khalymon, S. I., Bohatyrov, I. H., Puzyrov, M. S., Kolomiets, N. V., Bohatyrov, A. I. (2021). Characteristic of a female recidivist: qualitative empirical analysis (view from Ukraine). *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 67 (5), 447–470. DOI: 10.1177/0306624X211023919.

ABSTRACT

Yevhen Khainatskyi. Criminal offense as a socially dangerous phenomenon committed by convicted persons in penal institutions

The article states that, since Ukraine is currently at war with the Russian Federation, the issue of criminal offenses committed by convicted persons in penal institutions requires the Ministry of Justice of Ukraine to take appropriate preventive measures. Unfortunately, the criminal situation in the country is such that neither the individual nor their life has become a state priority. However, the state must ensure a legal framework that protects individuals, society, and the state from criminal offenses. It is noted that one of the paradoxes of the Ukrainian penal system is that individuals who have committed criminal offenses while at liberty, and have been sentenced to serve their punishment in institutions of the State Criminal Executive Service of Ukraine, go on to commit new offenses – specific to this system – even while serving their sentences. It has been proven that the isolation of an individual from society for committing a criminal offense is meant to ensure correction, resocialization, and prevention of further criminal activity. However, in practice, convicts often reoffend, sometimes committing even more serious crimes while serving their sentence. In studying criminal offenses as a socially dangerous phenomenon within penal institutions, we concluded that their manifestations, throughout various stages of societal development, have been a destructive force to human life and the protection of rights and freedoms. Clearly, the state and the criminal-executive system must counteract such offenses by convicts in penal institutions, as their actions not only undermine the authority of the justice system but also generate public distrust toward Ukraine's penitentiary system. The above demonstrates that criminal offenses committed by convicts during wartime and amidst societal changes in the country highlight the urgent need to reform the criminal law framework – particularly the adoption of an effective criminal liability law and the introduction of a new Penitentiary Code. The article presents the following conclusions: 1) criminal offenses committed by convicted persons in penal institutions have specific causes and conditions; 2) these offenses reflect the inadequacy of imprisonment as a form of punishment for certain offenders; 3) they reveal a lack of professionalism among the staff working with inmates, as well as signs of professional burnout – both of which require ongoing monitoring by the Ministry of Justice of Ukraine.

Key words: *criminal offense, convict, personnel, rank-and-file and commanding staff, institution, punishment, State Criminal Executive Service of Ukraine.*

Надійшла до редакції: 14.10.2025
Прийнято до друку після рецензування: 01.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-21>

Крістіна ДЕРЕВ'ЯНКО

старший викладач

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

krisdereveanco@gmail.com

ПРАВАЗАСТОСОВЧІ КОЛІЗІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ У МІЖНАРОДНІЙ І НАЦІОНАЛЬНІЙ ПЛОЩИНІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Статтю присвячено висвітленню питання наявності системних протиріч у законодавстві, які пов'язані з наявною розбіжністю або суперечністю між нормативно-правовими актами національного й міжнародного законодавства, що регулюють одні й ті самі або ж суміжні правовідносини, а також складності тлумачення таких норм у ході правозастосовної діяльності уповноважених на це органів. Відповідно до поставленої мети, урахувано й розкрито положення, які сьогодні викликають дискусії в наукових і практичних колах унаслідок помилок законодавця, які порушують правила формальної логіки. У свою чергу, підкреслюється важливість дій щодо можливостей змін, визнання або відторгнення таких, які ґрунтуються на визнанні високого ступеня автономності міжнародного права та його переваги над вітчизняним. Наукова новизна статті полягає в розгляді проблемного питання у двох аспектах – теоретичному, що полягає в аналізі чинної нормативної бази, і практичному, що зосереджений на огляді утилітарності норм і їх прикладного застосування в правозастосовній практиці. У статті розкриваються принципи питання, які пов'язані з правовими колізіями, і наголошується на доктринальному значенні досліджуваної проблеми теоретико-правового обґрунтування розробки певної концепції, яка має визначити методику розуміння відповідної норми права для ефективного й одноманітного її застосування уповноваженими на те суб'єктам. Вирішення проблем практичного застосування положень, прийнятих на основі актів законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, має суттєво сприяти діяльності суб'єктів владних повноважень, полегшити праворозуміння та правозастосування на побутовому й професійному рівнях.

Ключові слова: міжнародне право, верховенство права, дорожній рух, правова колізія, судова практика, газоаналізатор, адміністративне право, огляд на стан сп'яніння, норма права, законодавство.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема ефективного правозастосування є важливою і водночас досить суперечливою. В умовах особливого правового режиму воєнного стану в Україні та руху в євроінтеграційному напрямі роль міжнародного права зростає не лише в теорії, а й у повсякденній практиці суб'єктів владних повноважень. Разом із тим національні правові системи, що мають власну структуру й механізми правового регулювання, іноді вступають у суперечність із нормами та положеннями міжнародного законодавства. Безпосередньо в таких точках перетину й виникають правові колізії – несумісність норм різної юридичної сили, юрисдикції та сфери дії, що ускладнює однозначне розуміння Закону.

© К. Дерев'янка, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6081-0084>

Виходячи з викладеного, для розгляду питання виникнення й вирішення правових колізій важливо поєднати організаційні, правові, соціальні та інші аспекти, які у своїй синергії сприятимуть поліпшенню рівня правової безпеки й захисту прав і свобод людини та громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема правових колізій існує з часів створення перших нормативно-правових документів і залишається актуальною по теперішній час. Різноманітні питання, пов'язані з правозастосовною практикою, ставали предметом дослідження великої кількості вітчизняних науковців. Серед інших варто виокремити праці М. І. Козюбри, О. М. Іванченко, О. І. Грищук. Загалом досліджувана проблема має стабільний характер, потребує висвітлення під новим кутом, що може стати одним із кроків для її розв'язання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні актуальних натеper правових колізій у правозастосовній діяльності. Відповідно до поставленої мети, необхідно розкрити сутність та особливості правових колізій у міжнародних і національних правових актах на прикладах із судової практики, а також запропонувати варіанти фахових підходів щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виклад основного матеріалу варто розпочати зі ст. 9 Конституції України, якою закріплено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Також, згідно зі ст. 22 Основного Закону, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту й обсягу чинних прав і свобод [7]. З огляду на ці положення, можна дійти висновку: так Україна висловлює свою солідарність з міжнародними нормами, що узгоджує єдність інтересів, мети, загальноприйнятих стандартів і виключного взаєморозуміння. Нагадаємо, що ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» резольовано, що в Україні визнається пріоритет міжнародного права над національним, тому при розбіжності норм міжнародного договору, який ратифікувала Україна, з нормами національного законодавства повинні застосовуватися саме норми міжнародного договору [9]. Наведене дає змогу констатувати, що на жодну норму права не можна впливати однобічно, адже зміни призводять до трансформації інших норм і регульованих ними відносин. Слушну думку із цього приводу висловлює М. І. Козюбра, який акцентує увагу на вразливих місцях законодавства, що не піддається жодному сумніву необхідність дотримання Україною принципу сумлінного виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань («*pacta sunt servanda*»), разом із тим варто зауважити, що цей принцип прямо не зафіксований у Конституції, а впливає із загальновизнаних принципів і норм міжнародного права [5, с. 5]. Отже, основним дороговказом дослідження стане вивчення причинно-наслідкового зв'язку між генезою правових колізій міжнародних правових актів і національного законодавства, як наслідок, суттєвої відмінності в правозастосовній судовій практиці.

Нагадаємо, що в теорії права поняття «правова колізія» можна тлумачити як взаємну розбіжність правових норм, які регулюють одні суспільні відносини, але різними шляхом. Причини виникнення правових колізій вивчаються науковцями протягом багатьох років і виокремлюють низку припущень: по-перше, однією з причин може бути низька обізнаність нормотворців щодо напряму створення законодавчого акта, зокрема неякісний правовий аналіз чинних норм законодавства; по-друге, високі корупційні ризики й зацікавленість окремих суб'єктів щодо прийняття відповідного закону; по-третє, відсутність правового регулювання та підґрунтя для реалізації міжнародних норм права й одночасна непопулярна практика їх правозастосування, що призводить до непорозуміння і помилкового тлумачення нормативно-правових актів.

Стисло й змістовно О. М. Іванченко описав види колізій, що виникають у процесі взаємодії міжнародного та національного права, і поділив їх на колізії далі – між нормами національного та нормами міжнародного права; колізії між міжнародно-звичаєвими нормами, включаючи загальноприйняті принципи й норми міжнародного права, вираженими ззовні у формі міжнародного звичаю, і нормами національного законодавства; колізії між міжнародно-правовими нормами й актами їх тлумачення тощо [2, с. 91].

Перейдемо до більш детального розгляду колізії між міжнародно-звичаєвими нормами на прикладі правозастосування норм адміністративного права. Так, ч. 1 ст. 266 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) чітко вказано, що особи, які керують транспортними засобами, морськими, річковими, малими, спортивними суднами або водними мотоциклами й щодо яких є підстави вважати, що вони перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції, підлягають огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції за допомогою спеціальних технічних засобів [4]. Варто зауважити, що ця норма є бланкетною (відсылною), тобто нормою непрямої дії, яка самостійно собою не встановлює суспільних відносин, а має відсылний характер до іншого нормативного акта, а саме спільного Наказу МВС України та МОЗ України «Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» № 1452/735, якою керуються особи, уповноважені щодо проведення огляду на стан сп'яніння, а саме посадові особи органів Національної поліції. Відповідно до п. 7 ч. II вищезгаданої Інструкції, установлення стану алкогольного сп'яніння здійснюється на підставі огляду, який проводиться згідно з її вимогами поліцейським з використанням спеціальних технічних засобів, показники яких після проведення тесту мають цифровий показник більше ніж 0,2 проміле алкоголю в крові [8].

Варто зазначити, що сьогодні поліцейські під час виконання службових обов'язків, керуючись ст. 40 Закону України «Про Національну поліцію», для виконання покладених на неї завдань і здійснення повноважень, визначених законом, можуть застосовувати такі технічні прилади, технічні засоби та спеціалізоване програмне забезпечення, де в п. 4) ч. 1 зазначені спеціальні технічні засоби перевірки на наявність стану алкогольного сп'яніння [10].

Проаналізувавши матеріально-технічну базу органів Національної поліції, дослідженням встановлено, що станом на 2025 рік на відповідному балансі як таких вимірювальних приладів знаходяться газоаналізатори марки Alcotest Drager, здебільшого моделей 6820 і 7510. Згідно з п. 1 Інструкції щодо використання приладу Alcotest Drager 7510, вимірювальні прилади зобов'язані мати сертифікат відповідності й свідоцтво про перевірку робочого засобу вимірювальної техніки. У сертифікаті, відповідно до відкритих джерел інформації, для приладу «Drager Alcotest 7510» частка масової концентрації алкоголю в крові становить $\pm 0,06\%$ в діапазоні від 0 до 0,8%, а для Drager Alcotest 6820 межі допустимої похибки в робочих умовах для масової концентрації алкоголю в крові становлять: абсолютна похибка: $\pm 0,04$ проміле в діапазоні від 0 до 0,4 проміле; відносна похибка: $\pm 10\%$ – у діапазоні понад 0,4 проміле. Зазначені дані успішно використовуються судами для सबічного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин справи в їх сукупності [3].

Відповідні рішення щодо огляду водіїв на стан сп'яніння за допомогою газоаналізатора з результатом 0,2–0,25 проміле та визнанні таких винними в учиненні адміністративного правопорушення за ст. 130 КУпАП (керування особою транспортним засобом в стані алкогольного сп'яніння) зустрічаються часто, стали основою для дослідження, бо мають ознаки проблематичності в правозастосуванні, оскільки суперечать нормам міжнародних

нормативно-правових актів. Показовим, але не прецедентним є рішення Приморського районного суду м. Одеси № 3/522/2312/25, яке демонструє коректність прийнятого рішення саме згідно з національним законодавством. Зазначеним рішенням встановлено вину водія, який керував транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння з підтвердженням спеціальним технічним приладом результатом у 0,23 проміле [11].

На протипагу цьому, варто звернути увагу на той факт, що Україною у квітні 1974 року ратифіковано Віденську конвенцію «Про дорожній рух». У пункті 6 ст. 8 цього документа закріплено, що в національному законодавстві потрібно передбачити спеціальні положення, які стосуються управління під впливом алкоголю, допустимого законом рівня вмісту алкоголю в крові, а у відповідних випадках – у повітрі, що видихається, перевищення якого є несумісним з управлінням транспортним засобом. У будь-якому випадку максимальний рівень вмісту алкоголю в крові, відповідно до національного законодавства, не повинен перевищувати 0,50 г чистого алкоголю на літр крові або 0,25 мг на літр повітря, що видихається [6].

Згідно з рішенням Старосинявського районного суду Хмельницької області № 3/684/101/2024, технічний засіб Drager є газоаналізатором, таким чином уміст етанолу встановлюється в повітрі, що видихається людиною. Інструкція, затверджена Наказом від 09.11.2015 № 1452/735, не містить мінімально допустимого цифрового показника алкоголю в повітрі, а вказані максимально допустимі показники алкоголю саме в крові, тому суд, керуючись принципом правової визначеності, застосовує положення Віденської конвенції, яка є частиною національного законодавства України та містить цифрові показники допустимого рівня вмісту алкоголю як у крові людини, так і в повітрі, що видихається (0,50 г алкоголю в крові та 0,25 мг/л в повітрі), що не є тотожним поняттям з похибкою технічного засобу вимірювання. Відповідно, судовим рішенням водія, який пройшов огляд на стан сп'яніння з підтвердженням результатом у 0,23 проміле, що є аналогічним попередній події, звільнено від адміністративної відповідальності за відсутністю складу правопорушення [12, с. 8].

Звертаючись до вимог Віденської конвенції, убачається, що в національному законодавстві повинні бути передбачені спеціальні положення, що стосуються водіння під впливом алкоголю, а також допустимий законом рівень вмісту алкоголю в крові, а у відповідних випадках – у видихуваному повітрі, перевищення якого є несумісним із керуванням транспортним засобом [6].

Відповідно до пункту 3 Листа Вищої атестаційної комісії України від 02.02.2009 № 02-72-05/311, у разі суперечності правових норм у підзаконних нормативно-правових актах однакової юридичної сили варто керуватися правовим принципом, відомим із часів римського права: «*Lex specialis derogat generalis*» («спеціальний закон скасовує (витісняє) загальний закон»). Суть цього принципу зводиться до того, що у випадку конкуренції норм загального (*generalis*) і спеціального (*specialis*) характеру перевага при тлумаченні й застосуванні повинна надаватися спеціальним нормам. При цьому під загальними зазвичай маються на увазі норми, які регулюють певний вид суспільних відносин, а під спеціальними – які регулюють вид цього роду [13].

Надавши оцінку вищезгаданим судовим рішенням, можна сміливо назвати ці кейси колізійними в питанні правозастосування, оскільки в один часовий проміжок однакові результати мають різні наслідки для особи, яка перебуває в статусі такої, що притягається до адміністративної відповідальності або ж узагалі звільняється від неї. Наведені розбіжності створюють перепони в ефективній правореалізації, надають їм некоректної індивідуалізації, розширюють площину для дій учасників такого провадження у власних інтересах, а також ускладнюють тлумачення законів для громадян, які можуть не мати достатньо уявлення про те, якими нормами варто користуватися для правильного розуміння законодавчих положень.

На противагу судовим позиціям, у наведеному аспекті варто згадати, що в інструкції до газоаналізатора Dräger, яка знаходиться у відкритих джерелах і на яку в своєму рішенні посилається суд, зазначено, що прилад вимірює масову концентрацію алкоголю у видихуваному повітрі – від 0 до 2,5 мг/л (відношення маси етанолу у видихуваному повітрі до об'єму цього повітря, зведеного до температури 34°C й тиску 1013 гПа); масова концентрація алкоголю в крові – від 0 до 5% (відношення маси етанолу в крові до об'єму крові за температури 20°C) – і переводить величини лінійно. Тобто для перерахунку в проміле показник повітря, яке видихається, множиться на 2,1%, ділиться пропорційно на 1 мг/дм³ та видає показник вмісту алкоголю в крові.

Згідно з чеком (друкованими показниками) драгера, який додається до матеріалів справи й оцінюється судом, як остаточний показник умісту алкоголю в повітрі, яке видихається у кількості 0,23 мг/л, при перерахунку мав би значення 0,483 проміле, що значно перевищує норми національного законодавства й, відповідно до його реалізації, мав би більш негативне значення для такого тлумачення більшості проведених результатів серед водіїв. З описаного можна дійти висновку, що зазначений газоаналізатор в автоматичному режимі одразу видає показник алкоголю в крові, оскільки остаточна величина встановлюється та демонструється в документі саме в проміле, що в інструкції відображає вміст алкоголю в крові.

Відсутність належної уваги до дрібниць, які в судовій практиці мають велике значення, тягне за собою неузгодженість у правозастосовній практиці, оскільки, згідно з положеннями ст. 252 КУпАП, орган (посадова особа) оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю [4].

Перспективним шляхом вирішення правових колізій такого типу може стати підвищення обізнаності суддів шляхом ефективної судової комунікації, про що згадувала в наукових працях О. І. Гришук, на переконання якої ефективна судова комунікація дає змогу досягнути таких завдань: підвищення ефективності роботи суддів і працівників суду; забезпечення підтримки й впливу громадськості в розв'язанні проблем судової системи органами законодавчої та виконавчої влади; просування через медіа потреби законодавчих змін, конче необхідних судовій системі, щоб бути більш ефективною для громадян; підготовка якісних кадрів для роботи в суді; створення та підтримання позитивної репутації суду в суспільстві. Таким чином, рішення суду стануть більш узгодженими, а довіра населення до судів значною мірою покращиться [1].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підводячи підсумки, потрібно зазначити, що вирішення проблеми правових колізій у правозастосовній діяльності є невід'ємною запорукою успішної реалізації правових норм. Зазначений процес може бути досить довготривалим і складним, проте він є надзвичайно важливим для дотримання принципу верховенства права, коли кожна окрема справа буде не просто застосуванням правових норм, а відкритим простором для впевнених дій судді згідно зі сталим, загальним для всіх, правильним і відпрацьованим алгоритмом, з подальшим прийняттям обґрунтованого, справедливого та законного рішення. Підвищення обізнаності суддів дасть змогу зменшити кількість оскаржень прийнятих ними рішень, оскільки аргументація проти правильно застосованого міжнародного акта згідно з одним із основних принципів юридичної сили (*lex superior*) буде малозначною та збільшить якість прийнятих постанов у судах першої інстанції.

Список використаних джерел

1. Гришук О. І. Добросесність судді через призму сучасних соціальних трансформацій. *Слово національної школи суддів України*. 2020. № 1(30). С. 6–25.

2. Іванченко О. М. Колізія норм в міжнародному та національному праві. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Др'омін. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 90–92.
3. Інструкція щодо використання приладу Alcotest Drager 7510. URL: https://advice.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/instrukciya-na-drager-advice.com_ua_.pdf.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>.
5. Козюбра М. І. Стівідношення національних і міжнародних правових систем. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Т. 181. С. 3–11.
6. Конвенція про дорожній рух : міжнародний документ ООН від 08.11.1968, м. Відень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_041#Text.
7. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.
8. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції : спільний Наказ МВС України, МОЗ України від 09.11.2015 № 1452/735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text>.
9. Про міжнародні договори України : Закон України від 19.06.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
10. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
11. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 10.03.2025 № 3/522/2312/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125736265>.
12. Рішення Старосинявського районного суду Хмельницької області від 12.04.2024 № 3/684/101/2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118351112>.
13. Щодо правозастосовчої практики : Лист Вищої агестаційної комісії від 02.02.2009 № 02-72-05/311. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_311330-09#Text.

References

1. Hryshchuk, O. I. (2020) Dobrochesnist' suddi cherez pryzmu suchasnykh sotsial'nykh transformatsiy [The integrity of a judge through the prism of modern social transformations]. *Slovo natsional'noyi shkoly suddiv Ukrainy*, № 1(30), pp. 6–25. [in Ukr.].
2. Ivanchenko, O. M. (2013) Koliziya norm v mizhnarodnomu ta natsional'nomu pravi [Collision of norms in international and national law]. *Pravove zhyttya suchasnoyi Ukrainy* : materialy Mizhnar. nauk. konf. prof.-vykl. ta aspirant. skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.) / vidp. za vyp. V. M. Dr'omin. Odesa : Feniks, vol. 1, pp. 90–92. [in Ukr.].
3. Instruksiya shchodo vykorystannya prykladu Alcotest Drager 7510 [Instructions for using the device Alcotest Drager 7510]. Retrieved from: https://advice.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/instrukciya-na-drager-advice.com_ua_.pdf. [in Ukr.].
4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennya [Code of Ukraine on Administrative Offenses]: Zakon Ukrainy vid 07.12.1984. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>. [in Ukr.].
5. Kozyubra, M. I. (2016) Spivvidnoshennya natsional'nykh i mizhnarodnykh pravovykh system. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauk*, vol. 181, pp. 3–11. [in Ukr.].
6. Konventsiya pro dorozhnyi rukh [Convention on road traffic] : mizhnarodnyy dokument OON vid 08.11.1968, m. Viden'. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_041#Text. [in Ukr.].
7. Konstytutsiya Ukrainy vid 28.06.1996 [Constitution of Ukraine of 28.06.1996]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>. [in Ukr.].
8. Pro zatverdzhennya Instruksiyi pro poryadok vyyavlennya u vodiiv transportnykh zasobiv oznak alkohol'noho, narkotychnoho chy inshoho sp'yaninnya abo перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [On approval of the Instruction on the procedure for detecting signs of alcoholic, narcotic or other intoxication or being under the influence of drugs that reduce attention and reaction speed in drivers of vehicles] : spil'nyy nakaz MVS Ukrainy, MOZ Ukrainy vid 09.11.2015 № 1452/735. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text>. [in Ukr.].

9. Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy [On international treaties of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 19.06.2004. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>. [in Ukr.].

10. Pro Natsional'nu politsiyu [On the National Police] : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. [in Ukr.].

11. Rishennya Prymors'koho rayonnoho sudu m. Odesy vid 10.03.2025 № 3/522/2312/25 [Decision of the Primorsky District Court of Odessa dated 10.03.2025 No. 3/522/2312/25]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125736265>. [in Ukr.].

12. Rishennya Starosynyavs'koho rayonnoho sudu Khmel'nyts'koyi oblasti vid 12.04.2024 № 3/684/101/2024 [Decision of the Starosynyavsky District Court of Khmelnytskyi Oblast dated 12.04.2024 No. 3/684/101/2024]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118351112>. [in Ukr.].

13. Shchodo pravozastosovchoyi praktyky [Regarding law enforcement practice] : lyst Vyshchoyi atestatsiynoi komisiyi vid 02.02.2009 № 02-72-05/311. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_311330-09#Text. [in Ukr.].

ABSTRACT

Kristina Derevianko. Conflicts of law in law enforcement activities in the international and national spheres: causes and ways to overcome them

The article is aimed at highlighting the issue of systemic contradictions in current legislation which are related to the existing discrepancy or contradiction between the legal acts of national and international legislation regulating the same or related legal relations, and also the complexity of their interpretation in the course of consideration of a case by the relevant authorized bodies. Pursuant to this goal, the author takes into account and reveals the provisions which are currently causing debate in academic and practical circles due to mistakes made by lawmakers which violate the rules of formal logic, and which primarily cause difficulties in law application. In turn, the author emphasises the importance of actions regarding the possibilities of changes, recognition or rejection of such changes based on the recognition of a high degree of autonomy of international law and its superiority over national law. The scientific novelty of the article lies in the consideration of the issue from two perspectives: theoretical, which is the analysis of the current regulatory framework, and practical, which focuses on the review of the utilitarian nature of the rules and their application in judicial practice. The article reveals the fundamental issues related to legal conflicts and gives doctrinal significance to the problem, i.e., summarises the provisions of the main principles and takes a small step towards developing a certain concept which should finally determine the methodology for understanding the relevant rule of law and the actions of the parties in a particular area. Since the principle of the rule of international law is a connotative one and has been repeatedly discussed by scholars, we believe that in the course of consideration of legal conflicts it is advisable to resume its study in order to try to establish the truth. Solving the problem of implementing the instructions and by laws adopted at the legislative level will significantly facilitate the work of the executive and judicial authorities and will indivisibly guide the citizens of Ukraine to a correct understanding and adherence to generally accepted norms and standards.

Key words: *international law, rule of law, road traffic, legal conflict, case law gas analyzer, administrative law, alcohol testing.*

*Надійшла до редакції: 07.11.2025
Прийнято до друку після рецензування: 24.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ПРАВопорушенням: КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ, КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ АСПЕКТИ

УДК 343.98.06

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-22>

Валентин БІДНЯК

кандидат юридичних наук

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

d_cpsi@dduvs.edu.ua

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК

У статті розглянуто принципи формування та використання окремих криміналістичних методик. Установлено, що під принципами з точки зору права розуміють основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю й відображають суттєві положення теорії, учення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації: гуманізм, справедливість, законність, рівність громадян перед законом тощо. Процес формування криміналістичних методик і використання їх наукових положень також повинен відповідати певним принципам.

За допомогою аналізу думок науковців щодо принципів науки та практичної діяльності встановлено, що вони поділяються на дві групи: принципи формування криміналістичної методики як розділу науки криміналістики та принципи використання положень криміналістичної методики як практичної діяльності уповноважених осіб, зокрема підрозділів слідства, з розслідування кримінальних правопорушень. До принципів побудови (формування) окремих криміналістичних методик можна зарахувати: а) детермінізм (принципи розвитку, причинності, історизму); б) системність (структурованість); в) об'єктивність; г) відповідності наукових теорій потребам практики (єдності теорії і практики). До принципів використання окремих криміналістичних методик потрібно зарахувати: а) законність; б) етичність; в) етапність (планомірність); г) вибірковість (ситуаційність); г) індивідуальність (конкретність). Розкрито зміст кожного з принципів і надано власне розуміння доцільності їх застосування.

Крім визначених принципів при здійсненні діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, що є різновидом кримінально-процесуальної діяльності, потрібно дотримуватися принципів, визначених статтею 7 Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: криміналістика, принципи, розслідування, слідча діяльність, кримінальні правопорушення, криміналістична методика.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних складних соціально-політичних умовах існування нашої країни, ускладнених розв'язаною росією війною, актуальним є питання впровадження в правову систему основоположних норм демократичної правової держави, наближення до європейських цінностей, що включає дотримання під час розслідування кримінальних правопорушень системи принципів кримінальної процесуальної діяльності та криміналістичних рекомендацій з проведення слідчих (розшукових) дій, основаних на означених принципах, з урахуванням положень чинного кримінального процесуального законодавства, міжнародних нормативно-правових документів і досвіду протидії злочинності.

Формування правової демократичної держави, головне завдання якої полягає в дотриманні гарантій прав, свобод і законних інтересів особи, неможливе без розробки методичних рекомендацій з розслідування кримінальних правопорушень, які б відповідали принципам, оснований на людиноцентристському підході, і водночас не суперечили основним положенням методології формування наукових знань.

У науці кримінального процесуального права та криміналістиці сьогодні достатньо уваги приділялося проблемам формування наукових принципів і їх використання в практиці розслідування кримінальних правопорушень. Але, незважаючи на це, досі не зроблено єдиного підходу до визначення й систематизації принципів науки та практичної діяльності. Криміналістична методика, як складова частина криміналістики, спрямована на розробку методичних рекомендацій з розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, використовуючи при цьому положення криміналістичної техніки й тактики. Ми погоджуємося з В. В. Тищенко, що головним завданням теоретичних основ криміналістичної методики є «створення системи принципів наукової розробки окремих методик розслідування, а також принципів їх застосування або побудови (у разі відсутності) в розслідуванні конкретного злочину на практиці» [8, с. 4]. Зважаючи на викладене вище, вважаємо, що визначення принципів формування криміналістичних методик і їх використання на практиці є сьогодні актуальним і своєчасним дослідженням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Принципам формування та використання методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у різні часи приділялась увага з боку українських учених у галузі кримінального процесу та криміналістики. Зокрема, їх розробці й систематизації присвячено окремі роботи Ю. П. Алєніна, В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, М. М. Єфімова, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. С. Кузьмічова, О. П. Кучинської, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Мальяренка, Г. А. Матусовського, В. Т. Нора, І. В. Пирога, В. М. Плетенця, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, В. М. Стратонова, В. М. Тертишника, К. О. Чаплинського, Ю. М. Черноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура й ін. Але, незважаючи на значну кількість наукових публікацій із цієї тематики, окремі положення щодо принципів побудови окремих криміналістичних методик залишаються дискусійними й потребують подальшої розробки.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є відокремлення на основі аналізу думок науковців у галузі кримінального процесуального права та криміналістики принципів формування й використання окремих криміналістичних методик.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У перекладі з латинської мови «принцип» (principium) означає основа, першоджерело. Етимологічно це поняття тлумачиться як «основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо [1; 6]. У правовому аспекті під принципами розуміють основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю й відображають суттєві положення теорії, учення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної,

державної чи громадської організації (гуманізм, справедливість, законність, рівність громадян перед законом тощо) [7, с. 110].

Виходячи з філософського розуміння поняття «принципи», а також спираючись на наведену вище думку В. В. Тіщенко, можна відокремити принципи формування криміналістичної методики як розділу науки криміналістики та принципи використання положень криміналістичної методики як практичної діяльності уповноважених осіб, зокрема підрозділів слідства, з розслідування кримінальних правопорушень.

Розглядаючи криміналістичну методика як частину науки криміналістики, на нашу думку, під час розробки її теоретичних положень потрібно дотримуватися загальних принципів формування наукових знань. Методологія наукових досліджень основана на певних принципах, а саме: а) принцип єдності теорії і практики, що є взаємозумовленими; б) принцип системності, на підставі якого встановлюється, що кожен досліджуваний об'єкт розглядається як єдине ціле й кожне явище оцінюється у взаємозв'язку з іншими; в) принцип розвитку, що полягає у формуванні наукового знання з відображенням суперечностей, кількісних і якісних змін об'єкта дослідження; г) принцип об'єктивності, що потребує врахування всіх факторів, які характеризують досліджувані об'єкти, явища й процеси; д) принцип декомпозиції, який ґрунтується на поділі системи на частини, виділенні окремих комплексів робіт для створення умов ефективного аналізу та проєктування досліджуваних об'єктів, явищ і процесів; е) принцип абстрагування, який полягає у виділенні істотних та упущенні несуттєвих проявів властивостей досліджуваних явищ і процесів [10, с. 14]. Аналізуючи зазначені принципи, потрібно відмітити, що останні два з них, а саме принципи декомпозиції й абстрагування, скоріше за все є не принципами науки, а методами пізнання наукових явищ і процесів, а саме методами формальної логіки: аналіз, синтез, абстрагування.

Ми погоджуємося з думкою І. В. Пирого й І. Р. Шинкаренка, які, досліджуючи принципи судової експертології як науки, визначають такі принципи: детермінізму (причинності, історизму), об'єктивності, системності [4, с. 108; 5, с. 223]. Досить повно описав принципи наукової розробки окремих криміналістичних методик В. В. Тіщенко, який також диференціює принципи науки та практичної діяльності. Зокрема, на думку науковця, до таких вихідних положень можуть бути зараховані: 1) розгляд об'єктів методики розслідування (злочину й процесу розслідування) з позицій системно-діяльнісного та функціонального підходів, що дає змогу досліджувати вказані об'єкти як комплекси, з одного боку, злочинної, а з іншого – слідчої діяльності; 2) використання даних і новітніх досягнень інших наук, як гуманітарних, так і природничо-технічних, для дослідження, умов учинення злочинів, особливостей механізму слідоутворення та розробки адекватних рекомендацій з їх розслідування; 3) розробка методичних рекомендацій на основі криміналістичного аналізу злочинів і створення їх типової інформаційно-пізнавальної моделі – криміналістичної характеристики; 4) використання досвіду слідчої практики шляхом його узагальнення, аналізу й наступної екстраполяції в теорію розкриття злочинів; 5) розробка методичних рекомендацій на основі криміналістичної класифікації злочинів, що дає змогу виявити й дослідити особливості відповідної класифікаційної групи і створити методику певного рівня; 6) розробка окремих методик розслідування на основі визначення й характеристики обставин цього виду злочину, що підлягають установленню; 7) розробка напрямків і завдань розслідування з урахуванням специфіки етапів розслідування; 8) розробка методичних рекомендацій на основі інформаційно-ситуаційної оцінки стану розслідування, виділення типових слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування; 9) виділення відповідних типових завдань тактичного й організаційно-методичного характеру та визначення оптимальної програми їх вирішення з урахуванням особливостей конкретної категорії злочинів та етапів їх розслідування; 10) виділення специфічних тактичних і технічних прийомів при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій [8, с. 119–120].

Запропоновані В. В. Тіщенком принципи не знайшли підтримки в Б. В. Щура, який вважає суттєвим недоліком указаної системи те, що запропонований перелік містить не стільки принципи побудови криміналістичної методики, скільки зміст самої методики, тому й кожний принцип починається такими словами, як «розгляд», «використання», «розробка», «виділення» тощо. У цьому переліку, на думку автора, надано інформацію про те, на підставі чого, яких теоретичних положень здійснено формування методичних рекомендацій: криміналістична класифікація злочинів; криміналістична характеристика; обставини, що підлягають доказуванню тощо [9, с. 255]. Ми погоджуємося з висловленими думками науковця. При цьому Б. В. Щур висуває власну концепцію принципів, також поділяючи її на дві групи: принципи побудови (формування) та принципи застосування окремих криміналістичних методик. До принципів побудови (формування) окремих криміналістичних методик мають бути зараховані: 1) системність окремої криміналістичної методики; 2) наукова обґрунтованість методичних рекомендацій і слідчих технологій; 3) структурованість побудови окремої криміналістичної методики; 4) алгоритмічність окремої криміналістичної методики; 5) об'єктивність формування окремої криміналістичної методики [9, с. 258].

М. В. Салтєвський наводить перелік принципів, що, на його думку, становлять методологічну основу та слугують об'єктивно-закономірними засадами конструювання теоретичних засад криміналістичної методики як розділу науки криміналістики й окремих методик розслідування окремих видів злочинів, що утворюють її особливу частину, а саме: 1) законність, тобто діяльність із розслідування та профілактики злочинів на досудовому й судовому слідстві має будуватися на законодавчій базі правової держави України й відбуватися в суворих рамках її правового поля; 2) науковість і спроможність методів і засобів діяльності, тобто їх фактична відповідність сучасному рівню розвитку науки й техніки; 3) пізнання фактів минулого на основі збереженої інформації в сьогоденні, її логічного, семантичного та психологічного аналізу; 4) безперервність версіювання, планування й наукової організації праці суб'єктів досудового та судового слідства; 5) ситуаційність та етапність діяльності суб'єктів досудового й судового слідства; 6) технізація й інформатизація досудового та судового слідства; 7) максимальна наочність та очевидність представлення джерел доказів; 8) комплексність використання сили засобів слідчих, оперативних, спеціальних підрозділів для забезпечення повноти й швидкості припинення, розкриття й профілактики злочинів [3, с. 414]. Хоча в указаному переліку автор наголошує на зарахуванні означених принципів до науки, на наш погляд, у ньому містяться як наукові принципи, так і принципи практичної діяльності.

Узагальнюючи думки науковців щодо принципів формування криміналістичних методик, можна висловити власну думку із цього приводу, що полягає у відокремленні таких принципів:

1. Детермінізму (розвитку, причинності, історизму).
2. Системності (структурованості).
3. Об'єктивності.
4. Відповідності наукових теорій потребам практики (єдності теорії й практики).

Принцип детермінізму полягає в тому, що предмет криміналістичної методики розглядається з позиції діалектичного розуміння процесів, що виникають під час учинення та подальшого розслідування кримінального правопорушення, які знаходяться в тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості. Під час розслідування слідчий пізнає матеріальні об'єкти, що існують незалежно від його свідомості. На основі аналізу слідів учинення кримінального правопорушення слідчий робить умовиводи щодо механізму вчинення, обстановки, у якій відбувається подія, її учасників. На підставі отриманої інформації будується криміналістична характеристика, знання елементів якої, у свою чергу, використовуються на початковому етапі розслідування для висунення версій, планування проведення організаційних, слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Принцип детермінізму включає принцип історизму. Предмет пізнання розглядається з моменту його виникнення, подальшого розвитку та зникнення в постійному русі й розвитку. Будь-який матеріальний об'єкт розвивається в русі, який віддзеркалює його сутність, що пізнається саме під час виникнення та розвитку, переходячи з однієї стадії в іншу. Будь-яка криміналістична методика не виникає випадково, вона розробляється, спираючись на попередні, розвиваючи й доповнюючи їх. З удосконаленням криміналістичних засобів і методів окремі методики зникають і на їх основі утворюються нові.

Системність криміналістичної методики, як і будь-якої іншої науки, полягає в тому, що всі її складові взаємопов'язані між собою й становлять єдине ціле, систему знань. Ми погоджуємося з трактуванням принципу системності Б. В. Щуром, який зазначає, що окрема криміналістична методика є системою, що охоплює відповідні підсистеми, які, у свою чергу, складаються з відповідних елементів, що відповідають ознакам системи. «З іншого боку, окрема криміналістична методика є елементом (підсистемою) системи розроблених і запропонованих слідчій практиці криміналістичних методик. Елементи окремої криміналістичної методики – є єдиним ансамблем, мають чітко визначений характер, займають певну послідовність, є логічно обумовленими», – зазначає автор [9, с. 258–259]. Принцип системності пов'язаний із принципом детермінізму. Складові частини окремої криміналістичної методики взаємопов'язані між собою, а виникнення й існування нових розділів або теорій взаємозумовлене. Завдяки принципу системності можливо планування розвитку криміналістичних методик, передбачення виникнення нових.

Принцип об'єктивності полягає у визначенні закономірностей формування криміналістичних методик на основі методології наукових досліджень, незалежно від політичних, соціальних та інших процесів, що відбуваються в суспільстві. Процеси, що відбуваються в суспільстві, безумовно, впливають певним чином на розвиток будь-якої науки як позитивно, так і негативно. Наприклад, сучасна війна на території країни сприяла появі та розвитку низки окремих криміналістичних методик, пов'язаних із воєнними злочинами. Але, у зв'язку з війною та потребою виділення значних коштів на підтримку збройних сил, зменшилося фінансування наукових досліджень, що цілком обгрунтовано. Принцип об'єктивності полягає також у тому, що наукові розробки криміналістичних методик ґрунтуються на офіційній статистиці та перевірених емпіричних даних, у тому числі на результатах анкетування й інтерв'ювання співробітників правоохоронних органів, вивченні матеріалів реальних кримінальних проваджень.

Відповідність наукових теорій потребам практики проявляється в тому, що наукові положення кожної розробленої окремої криміналістичної методики повинні бути витребувані під час діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Цей зв'язок є взаємозумовленим, тобто напрацьовані практикою прийоми та методи розслідування опрацьовуються науковцями, систематизуються й удосконалюються, а потім надаються знову практичним працівникам уже як знання вищого рівня. Крім того, з появою нових видів злочинів з'являються відповідні методики, розроблені науковцями на основі вже чинних подібних методик.

Щодо принципів використання криміналістичних методик, що є складовою практичної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, то потрібно навести їх перелік, запропонований В. В. Тіщенко: а) вибір напряму розслідування й досягнення його кінцевої мети здійснювати виходячи з кримінально-правової оцінки події та предмета доказування; б) визначення належності події, що розслідується, до відомого типу, роду, виду, групи злочинів на основі наукової криміналістичної класифікації, що дає змогу правильно вибрати відповідну рекомендовану криміналістичну методику; в) використання в розслідуванні даних відповідної криміналістичної характеристики категорії злочинів, до якої належить і конкретний злочин, що дає змогу з'ясувати типову модель певної категорії злочинів, використати наукові розробки; г) ситуативний підхід до постановки тактичних завдань і засобів їх вирішення, який передбачає використання типових слідчих ситуацій за цією

методикою, типових завдань і типових програм їх вирішення; д) етапність методики розслідування, яка передбачає виділення двох основних етапів і вирішення на кожному з них властивих йому завдань; е) плановірність ходу розслідування; ж) використання в діяльності з розкриття злочинів різних форм і методів взаємодії слідчого з органами дізнання, іншими правоохоронними особами, населенням; з) застосування сучасних наукових і технічних можливостей у розслідуванні кожного злочину [8, с. 121–122].

Більш конкретно й стисло, на наш погляд, визначив принципи застосування окремих криміналістичних методик Б. В. Щур, із яким ми погоджуємося: а) законність використання методичних рекомендацій і слідчих технологій передбачає те, що всі запропоновані рекомендації мають відповідати духу та букві закону й застосування різних засобів, прийомів і методів у слідчій діяльності має лежати в законній площині; б) етичність використання методичних рекомендацій і слідчих технологій означає, що їх практичне застосування має бути в межах вимог професійної етики слідчого, дотримання етичних вимог здійснення слідчої діяльності; в) етапність (плановірність) використання методичних рекомендацій і слідчих технологій пов'язано з виконанням певних дій на різних етапах розслідування (початковому, наступному, завершальному), що має бути передбачено в окремій криміналістичній методиці; г) вибірковість (ситуаційність) застосування методичних рекомендацій і слідчих технологій означає відповідність окремої криміналістичної методики до конкретного кримінального провадження справи з урахуванням виду злочину; д) індивідуальність (конкретність) методичних рекомендацій і слідчих технологій означає, що методичні рекомендації з розслідування від абстрактних конструкцій повинні перетворюватися на ті, що використовуються в кожному конкретному випадку залежно від об'єктивних і суб'єктивних чинників [9, с. 260–261].

Розглядаючи принцип законності, ми відмічали, що будь-яка діяльність уповноважених державою осіб повинна здійснюватися в межах положень, прописаних у законодавчих актах. Це стосується й діяльності слідчого з розслідування кримінальних правопорушень, що повинна здійснюватися згідно з принципами кримінального процесуального права, що чітко визначені в ст. 7 «Загальні засади кримінального провадження» КПК України: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття й право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя й обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін і свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [2].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Процес формування криміналістичних методик і використання їх наукових положень повинен ґрунтуватися на певних принципах, основоположних началах, вихідних положеннях, ідеях. Проаналізувавши думки науковців щодо принципів науки та практичної діяльності, можна зазначити, що вони поділяються на дві групи: принципи формування криміналістичної методики як розділу науки криміналістики та принципи використання положень криміналістичної методики як практичної діяльності уповноважених осіб, зокрема підрозділів слідства, з розслідування кримінальних правопорушень. До принципів побудови (формування) окремих криміналістичних методик можна зарахувати: а) детермінізм (принципи розвитку, причинності, історизму); б) системність (структурованість); в) об'єк-

тивність; г) відповідності наукових теорій потребам практики (єдності теорії і практики). До принципів використання окремих криміналістичних методик потрібно зарахувати: а) законність; б) етичність; в) етапність (планомірність); г) вибірковість (ситуаційність); г) індивідуальність (конкретність). Крім визначених принципів при здійсненні діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, що є різновидом кримінально-процесуальної діяльності, потрібно дотримуватися принципів, визначених ст. 7 КПК України.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Пиріг І. В. Принципи судово-експертної діяльності та їх співвідношення з принципами судової експертології. *Правова позиція*. 2016. № 1 (16). С. 106–113.
4. Пиріг І. В., Шинкаренко І. Р. Принципи судової експертизи. *Теорія і практика судової експертизи та криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 221–230.
5. Принцип. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=принцип>.
6. Принцип. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П-С. С. 110.
7. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2006. 588 с.
8. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
9. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 407 с.
10. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 178 с.

References

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (z dod. i dopov.). (2005) [Large explanatory dictionary of the modern ukrainian language (with appendixes and additions) / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv ; Irpin': VTF «Perun», 1728 p. [in Ukr.].
2. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny vid 13.04.2012. [Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. [in Ukr.].
3. Pyrih, I. V. (2016) Pryntsypy sudovo-ekspertnoyi diyal'nosti ta yikh spivvidnoshennya z pryntsypamy sudovoyi ekspertolohiyi [Principles of forensic expertise and their correlation with the principles of forensic expertise]. *Pravova pozytsiya*, № 1 (16), pp. 106–113. [in Ukr.].
4. Pyrih, I. V., Shynkarenko, I. R. (2018) Pryntsypy sudovoyi ekspertyzy [Principles of forensic expertise]. *Teoriya i praktyka sudovoyi ekspertyzy ta kryminalistyky*, iss. 18, pp. 221–230. [in Ukr.].
5. Pryntsyp. Retrieved from: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=pryntsyp>. [in Ukr.].
6. Pryntsyp. *Yurydychna entsyklopediya* : u 6 t. [Legal Encyclopedia : in 6 vols. / red. kol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in.. Kyiv : Ukr. Entsykl. im. M. P. Bazhana, 2003. Vol. 5 : P-S. P. 110. [in Ukr.].
7. Saltevs'kyy, M. V. (2005) Kryminalistyka (u suchasnomu vyhlyadi) [Forensic science (in its modern form)] : pidruch. Kyiv : Kondor, 588 p. [in Ukr.].
8. Tishchenko, V. V. (2007) Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannya zlochyniv [Theoretical and practical foundations of crime investigation methodology]: monohraf. Odessa : Feniks. 260 p. [in Ukr.].
9. Shchur, B. V. (2011) Teoretychni osnovy formuvannya ta zastosuvannya kryminalistychnykh metodyk [Theoretical foundations of the formation and application of forensic methods]: dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09 / Natsional'nyy universytet «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho». Kharkiv, 407 p. [in Ukr.].
10. Yurynets', V. Ye. (2011) Metodolohiya naukovykh doslidzhen' [Methodology of scientific research] : navch. posib. Lviv : LNU imeni Ivana Franka. 178 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Valentyn Bidniak. Principles of formation and use of individual forensic techniques

The article examines the principles of formation and use of individual forensic methods. It is established that principles from the point of view of law are understood as basic principles, initial ideas that are characterized by universality, general significance, higher imperativeness and reflect essential provisions of theory, doctrine, science, system of domestic and international law, political, state or public organization: humanism, justice, legality, equality of citizens before the law, etc. The process of formation of forensic methods and use of their scientific provisions must also comply with certain principles.

The analysis of the opinions of scientists on the principles of science and practical activity established that they are divided into two groups: principles of formation of forensic methods as a section of the science of forensics and principles of use of provisions of forensic methods as practical activities of authorized persons, in particular investigation units, in the investigation of criminal offenses. The principles of construction (formation) of individual forensic methods include: a) determinism (principles of development, causality, historicism); b) systematicity (structure); c) objectivity; d) compliance of scientific theories with the needs of practice (unity of theory and practice). The principles of using individual forensic methods include: a) legality; b) ethics; c) phasing (planning); d) selectivity (situational); e) individuality (specificity). The content of each of the principles is disclosed and an understanding of the appropriateness of their application is provided.

In addition to the specified principles, when carrying out activities to investigate criminal offenses, which is a type of criminal procedural activity, it is necessary to adhere to the principles defined in Article 7 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: *forensics, principles, investigation, investigative activity, criminal offenses, forensic methodology.*

Надійшла до редакції: 03.11.2025
Прийнято до друку після рецензування: 16.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 343.14

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-23>

Андрій ЗАХАРКО

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
andrii.zakharko@dduvs.edu.ua

Вікторія РОГАЛЬСЬКА

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
viktoriia.rohalska@dduvs.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ПОЗАПЛАНОВИХ РЕВІЗІЙ І ПЕРЕВІРОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

У статті досліджено стан кримінальної процесуальної регламентації повноваження слідчого, прокурора, слідчого судді, суду призначати позапланові ревізії й перевірки в кримінальному провадженні. Акцентовано увагу на недостатній законодавчій унормованості проведення позапланових виїзних ревізій суб'єктів господарської діяльності за судовим рішенням у кримінальному провадженні. Аналізується судова практика використання в доказуванні в кримінальному провадженні результатів позапланових ревізій і перевірок. Пропонується унормувати в Кримінальному процесуальному кодексі України підстави й порядок прийняття рішення про проведення позапланових виїзних ревізій і перевірок діяльності суб'єктів господарської діяльності.

Ключові слова: позапланова виїзна ревізія, порядок прийняття рішення, повноваження щодо призначення, кримінальне провадження.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У частині 7 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» визначено, що позапланові виїзні ревізії суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені цим законом до підконтрольних установ, проводяться органами державного фінансового контролю за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні [13]. При цьому в Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України немає норм, якими б регламентувалося віднесення рішення про призначення позапланової ревізії до повноважень слідчого судді, суду. Навпаки, у ч. 3 ст. 26 КПК України зазначається: слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами та віднесені

© А. Захарко, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1216-5323>

© В. Рогальська, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6265-0469>

до їхніх повноважень цим Кодексом [7]. Таким чином, проблемою є те, що, згідно із законом, ухвалити в кримінальному провадженні судові рішення про проведення позапланової виїзної ревізії суб'єкта господарської діяльності нібито й можна, але кримінальним процесуальним законом не встановлено, як саме це зробити, і по цій причині слідчі судді й судді змушені переважно утримуватися від прийняття рішень про призначення позапланових виїзних ревізій у кримінальних провадженнях, у тому числі тоді, коли про такі рішення клопоче сторона обвинувачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблематиці призначення в кримінальному провадженні позапланових ревізій і перевірок приділена увага в наукових публікаціях В. Жидкова [1; 2], А. Золотоцького [4], О. Капліної, Н. Мариніва [5], В. Копитько, В. Атаманчука [6], В. Неганова [8], З. Топорецької [15], О. Шевчик [16], Ю. Шендрик [17] та ін.

На замовлення Головного слідчого управління МВС України у 2021 році колективом кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ підготовлено науковий висновок щодо використання слідчими Національної поліції України результатів позапланових перевірок та ревізій у кримінальному провадженні [3]. Зазначені напрацювання використано в статті при переосмисленні проблематики чинної кримінальної процесуальної регламентації щодо підстав і порядку призначення позапланових виїзних ревізій і перевірок у кримінальних провадженнях.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – здійснити аналіз чинної кримінальної процесуальної регламентації на предмет можливості призначати в кримінальному провадженні позапланові виїзні ревізії й перевірки суб'єктів господарської діяльності та використовувати як джерела доказів висновки проведених позапланових виїзних ревізій і перевірок.

Для цього перед авторами поставлено такі завдання:

- 1) проаналізувати актуальну нормативну регламентацію порядку збирання стороною обвинувачення доказів у кримінальному провадженні;
- 2) відслідкувати зміни в законодавчій регламентації повноваження слідчого та прокурора призначати ревізії й перевірки в порядку, передбаченому законом;
- 3) дослідити судову практику вирішення слідчими суддями клопотань про призначення позапланових ревізій і перевірок;
- 4) відстежити практику використання судами результатів проведених позапланових ревізій і перевірок при розгляді кримінальних проваджень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Реалізація завдань кримінального провадження, що визначені в ст. 2 КПК України, неможлива без збирання доказів, що здійснюється сторонами кримінального провадження в порядку ст. 93 КПК України [7]. Відповідно до вищезазначеної статті, сторона обвинувачення (на представників якої, згідно зі ст. 92 КПК України, покладається обов'язок доказування обставин, що підлягають доказуванню, у тому числі подію кримінального правопорушення, винуватість обвинуваченого, а також вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням) здійснює збирання доказів не лише шляхом проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а й шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок.

Отже, законодавець у чинному КПК України передбачив представникам сторони обвинувачення, до яких відносяться, відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 та ч. 2 ст. 38 КПК України, і слідчі підрозділи органів Національної поліції України, можливість збирати докази за допомогою отримання висновків ревізій та актів перевірок. До того ж, згідно з п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України, висновки ревізій та акти перевірок можуть бути віднесені до

процесуального джерела доказів у вигляді документа, за умови що вони містять зафіксовані за допомогою знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Проте сьогодні гостро стоїть питання про недопустимість висновків ревізій та актів перевірок, призначених за процесуальним рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду. Наслідками визнання висновків ревізій та актів позапланових перевірок недопустимим доказом є те, що вони надалі не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень, а суд не може посилається на них при ухваленні судового рішення.

Зазначена ситуація зумовлена тим, що Законом України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII виключено право прокурора та слідчого призначати ревізії й перевірки в порядку, передбаченому законом [14]. КПК України також не містить норми, яка б уповноважувала слідчого суддю чи суд приймати рішення щодо надання дозволу на проведення позапланових перевірок і ревізій. Разом із тим до джерел кримінального процесуального законодавства України, відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України, віднесено не лише КПК України, а й інші закони України, зокрема й Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні». Відповідно до ч. 8 ст. 11 вищезгаданого Закону, орган або особа, що ініціює проведення позапланової виїзної ревізії, подає до суду письмове обґрунтування підстав такої ревізії та дати її початку й закінчення та документи, які, згідно з ч. ч. 5, 7 ст. 11, свідчать про виникнення підстав для проведення такої ревізії, а також на вимогу суду – інші відомості [13]. У частині 7 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» визначено, що позапланові виїзні ревізії суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені цим законом до підконтрольних установ, проводяться органами державного фінансового контролю за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні [13]. Отже, згідно з вищезазначеним Законом України, сьогодні в кримінальному провадженні начебто існує потенційна можливість звернення до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на проведення позапланових ревізій, про що частково певний час свідчила й судова практика.

При цьому слідчі судді доволі по-різному приймали рішення за результатами розгляду вищезазначених клопотань. Як приклад, в ухвалі від 14.07.2015 у справі 750/6636/15-к слідчий суддя Деснянського районного суду міста Чернігова на підставі ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» задовольнив клопотання слідчого й надав дозвіл на проведення позапланової виїзної ревізії фінансово-господарської діяльності Чернігівського регіонального управління Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» [18]. Проте все ж таки в більшості випадків слідчі судді відмовляють у задоволенні таких клопотань слідчого та прокурора, аргументуючи свою відмову найчастіше тим, що «положення КПК України не відносять до компетенції слідчого судді вирішення питання щодо надання дозволу на проведення перевірки, ст. 132 КПК України не передбачає такого заходу кримінального провадження, не регламентує порядок розгляду таких клопотань, обсяг доказування при розгляді такого клопотання, критерії, за якими слідчий суддя повинен визначити достатність підстав для надання дозволу на проведення перевірки. Положеннями КПК України не передбачено повноважень слідчого судді призначати перевірку» (з ухвали від 14.09.2016 у справі № 760/13039/16-к) [19]. Верховний Суд у рішеннях також засвідчує недосконалість кримінального процесуального законодавства в цій сфері та на підставі схожих аргументів доходить висновку про неможливість використання в кримінальному провадженні результатів ревізій і позапланових перевірок, призначених у позапроцесуальний спосіб.

Так, зокрема, у п. 14 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року в справі № 243/6674/17-к провадження № 13-16сво18 визначено: жодною з норм

права, наведених слідчим суддею в ухвалі про призначення комплексної позапланової перевірки щодо законності й цільового використання земельної ділянки посадовими особами, не передбачено його повноваження постановляти ухвалу про надання дозволу на проведення позапланової перевірки [10]. Також Касаційним кримінальним судом Верховного Суду 23 червня 2021 року № 97926582 у справі № 234/8803/18 зазначено, що призначення позапланової перевірки не є ні слідчою (розшуковою) дією, ні негласною слідчою (розшуковою) дією, ні заходом забезпечення кримінального провадження, з клопотаннями про проведення яких вправі звертатися органи досудового розслідування до слідчого судді. Використання термінів «витребування та отримання» в ч. 2 ст. 93 КПК України передбачає повноваження використовувати як докази висновки ревізій та актів перевірок (як і будь-які інші документи), що існують незалежно від кримінального провадження. Процесуальний закон чітко відрізняє документи, створені в межах кримінального провадження, від документів, походження яких не залежить від останнього, і підпорядковує ці два типи документів різному правовому режиму. Кримінальний процесуальний закон не передбачає можливість отримання доказів шляхом проведення позапланової перевірки, що проводиться за процесуальним рішенням слідчого судді, прокурора чи слідчого, а тому результати таких перевірок, що призначені в межах розслідування кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді, є недопустимими доказами й, відповідно до ч. 2 ст. 86 КПК України, не можуть бути використані під час ухвалення судових рішень у межах кримінального провадження [12]. На користь викладеної позиції свідчить і ч. 3 ст. 26 КПК України, де зазначено: слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами та віднесені до їхніх повноважень цим Кодексом [7]. Оскільки в КПК України немає норми, яка б свідчила про віднесення рішення про призначення позапланової перевірки чи ревізії до повноважень слідчого судді, суду, то логічно вважати відповідні рішення слідчих суддів, суддів такими, що не тягнуть за собою отримання доказів у порядку, установленому КПК України.

Утім при такому тлумаченні процесуального закону залишається незрозумілим, що ж за випадки маються на увазі у вищезазначеній ч. 7 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», де визначено, що позапланові виїзні ревізії суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені цим законом до підконтрольних установ, проводяться органами державного фінансового контролю за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні.

Зважаючи на вищевикладену позицію Касаційного кримінального суду Верховного Суду, мусимо говорити, що призначення таких ревізій і перевірок слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом до того часу, поки не будуть унесені відповідні зміни до КПК України, знаходиться поза сферою кримінального процесу.

Прикладом успішного використання стороною обвинувачення акта ревізії, проведеної поза сферою кримінального процесу, можна бути кримінальне провадження (ЄРДР № 12018140300000004, справа № 453/1361/18, провадження № 51-1997 км 22), розглянуте Верховним Судом, колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду 29 червня 2023 року [9, с. 30; 11]. За змістом справи, проведення раптові ревізії готівки й інших цінностей було призначено розпорядженням директора відділення банку, за результатами цієї ревізії виявлено нестачу коштів у касі банку в сумі 75 439 доларів США та 56 650 євро, після чого за вимогою слідчого (ст. 93 КПК України) завірена копія акта цієї ревізії була використана при проведенні судово-економічної експертизи, а вже висновок цієї експертизи було використано в доказуванні винуватості особи [11]. Зазначений акт ревізії навіть не був наданий на ознайомлення стороні захисту, утім колегія суддів Першої судової палати ККС ВС вирішила, що невідкриття цих документів стороні захисту на стадії виконання за ст. 290 КПК України не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону в аспекті ст. 412 КПК України, оскільки, зокрема, зазначений доку-

мент було отримано у визначеному законом порядку [11]. Тобто ревізія була проведена без звернення сторони обвинувачення, а залучення до провадження акта вже проведеної ревізії цілком кореспондується з ч. 2 ст. 93 КПК України.

Сьогодні з метою отримання результатів ревізій і перевірок, необхідних для подальшого призначення експертиз, слідчі мають лише можливість звернутися з відповідними запитом до підприємств, установ та організацій, де можливо були вчинені кримінальні правопорушення, з пропозицією їх керівництву самостійно звернутися до приватних аудиторів чи установ, які мають право проводити ревізії та перевірки для їх проведення. Якщо ревізія чи перевірка проводиться, отримані висновки й акти надаються слідчому, який направляє ці матеріали до експертів для проведення економічної чи іншої експертиз. Ще одним із варіантів є те, що працівники поліції ініціативно звертаються з листами до Державної аудиторської служби України з проханням внести до планів річних перевірок те підприємство, установу чи організацію, де виявлено ознаки кримінального правопорушення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З метою досягнення узгодженості між положенням ч. 7 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» щодо можливості проведення позапланових виїзних ревізій суб'єктів господарської діяльності за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні, та ч. 3 ст. 26 КПК України, де зазначено, що слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, які винесені на їх розгляд сторонами та віднесені до їхніх повноважень цим Кодексом, пропонуємо внести до КПК України доповнення у вигляді норм, якими б регламентувалися підстави й порядок надання слідчим суддею, судом дозволів на проведення позапланових виїзних ревізій і перевірок діяльності суб'єктів господарської діяльності.

Подальші дослідження планується присвятити порівнянню проаналізованої в статті проблематики з підходами, реалізованими в законодавстві інших розвинених європейських держав.

Список використаних джерел

1. Жидков В. Л. Кримінально-процесуальна діяльність детектива Національного антикорупційного бюро України : автореф. ... дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2019. 22 с.
2. Жидков В. Л. Призначення ревізій та перевірок під час розслідування (31.01.2019). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pryznachennya-revizij-ta-perevirok-pid-chas-rozsliduvannya/>.
3. Захарко А. В., Рогальська В. В., Федченко В. М., Юр'єв Д. С. Науковий висновок кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ щодо можливостей використання слідчими Національної поліції України результатів позапланових перевірок та ревізій у кримінальному провадженні. Дніпро : ДДУВС, 2020. 19 с.
4. Золотоцький А. Позапланова виїзна ревізія як спосіб використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері будівництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 231–235.
5. Капліна О., Маринів Н. Проведення ревізій та перевірок у кримінальному провадженні: дисонанс законодавства та правозастосовної практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 197–206.
6. Копитко В. Ю., Атаманчук В. Методика залучення спеціаліста до ревізій та аудиторських перевірок у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 89, Ч. 1. С. 377–384. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.54>.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>.
8. Неганов В. В. Ревізія у кримінальному процесі: генезис, теорія, практика : монографія. Київ : НАВС, 2021. 216 с.

9. Огляд судової практики Верховного Суду про відкриття матеріалів іншій стороні (актуальна практика) / упоряд. : Управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду Департаменту аналітичної та правової роботи ; заст. голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду д. ю. н. Н. О. Антонюк. Київ, 2025. 38 с.

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду в справі № 243/6674/17-к від 23.05.2018. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/74475959>.

11. Постанова Верховного Суду колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду в справі № 453/1361/18 від 29.06.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972755>.

12. Постанова Верховного суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду в справі № 234/8803/18 від 23.06.2021. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=97926582&red=1000032a4bed49510b4d299d043db7a0eb3429&d=5>.

13. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>.

14. Про прокуратуру : Закон України від 14.09.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n1011>.

15. Топорецька З. Позапланові перевірки в кримінальному провадженні (за матеріалами судової практики 2017 року). *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 148–152.

16. Шевчик О. С. Проблемні аспекти проведення заходів податкового контролю. *Полтавський правовий часопис*. 2023. № 2. С. 119–142. DOI: <https://doi.org/10.21564/2786-7811.2.297375>.

17. Шендрік Ю. В. Деякі проблемні питання призначення ревізії та використання її висновків у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 349–356. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-2-349-356>.

18. Ухвала слідчого судді в справі № 750/6636/15-к від 14.07.2015. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46697465>.

19. Ухвала слідчого судді в справі № 760/13039/16-к від 14.09.2016. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62482480>.

References

1. Zhydkov, V. L. (2019) Kryminal'no-protsesual'na diyal'nist' detektyva Natsional'noho antykoruptsiynoho byuro Ukrayiny [Criminal and procedural activities of a detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine] : avtoref. ... dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv, 22 p. [in Ukr.].

2. Zhydkov, V. L. (2019) Pryznachennya reviziy ta perevirok pid chas rozsliduvannya [Assignment of audits and inspections in the course of investigation]. Retrieved from: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pryznachennya-revizij-ta-perevirok-pid-chas-rozsliduvannya/>. [in Ukr.].

3. Zakharko, A. V., Rohal's'ka, V. V., Fedchenko, V. M., Yur'yev, D. S. (2020) Naukovyy vysnovok kafedry kryminal'noho protsesu fakultetu pidhotovky fakhivtsiv dlya orhaniv dosudovoho rozsliduvannya Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav shchodo mozhlyvostey vykorystannya sledchymy Natsional'noyi politysiy Ukrayiny rezul'tativ pozaplanovyykh perevirok ta reviziy u kryminal'nomu provadzhenni [Scientific conclusion of the Department of Criminal Procedure of the Faculty of Training of Specialists for Pre-Trial Investigation Bodies of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs on the possibilities of using the results of unscheduled inspections and audits by investigators of the National Police of Ukraine in criminal proceedings]. Dnipro : DDUVS, 19 p. [in Ukr.].

4. Zolotots'kyu, A. (2017) Pozaplanova vyyizna reviziya yak sposib vykorystannya spetsial'nykh znan' pid chas rozsliduvannya zlochyniv u sferi budivnytstva [Unscheduled field audit as a way of using special knowledge during the investigation of crimes in the construction sector]. *Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. № 5, pp. 231–235. [in Ukr.].

5. Kaplina, O., Maryniv, N. (2018) Provedennya reviziy ta perevirok u kryminal'nomu provadzhenni: dysonans zakonodavstva ta pravozastosovnoyi praktyky [Conducting audits and inspections in criminal proceedings: dissonance of legislation and law enforcement practice]. *Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, № 2, pp. 197–206. [in Ukr.].

6. Kopyt'ko, V. Yu., Atamanchuk, V. (2025) Metodyka zaluchennya spetsialista do reviziy ta audytors'kykh perevirok u kryminal'nomu provadzhenni [Methodology of involving a specialist in audits and audits in criminal proceedings]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu. Seriya «Pravo»*, iss. 89: part 1, pp. 377–384. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.54>. [in Ukr.].

7. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 [Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>. [in Ukr.].

8. Nehanov, V. V. (2021) *Reviziya u kryminal'nomu protsesi: henezys, teoriya, praktyka* [Audit in criminal proceedings: genesis, theory, practice] : monohraf. Kyiv : NAVS, 216 p. [in Ukr.].

9. Ohlyad sudovoyi praktyky Verkhovnoho Sudu pro vidkryttya materialiv inshiy storoni (aktual'na praktyka) [Review of the judicial practice of the Supreme Court on the disclosure of materials to the other party (current practice)] / Uporyad.: Upravlinnya analitychnoyi ta pravovoyi roboty Kasatsynoho kryminal'noho sudu Departamentu analitychnoyi ta pravovoyi roboty; zast. holovy Kasatsynoho kryminal'noho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu d. yu. n. N. O. Antonyuk. Kyiv, 2025. 38 p. [in Ukr.].

10. Postanova Velykoyi Palaty Verkhovnoho Sudu v spravi № 243/6674/17-k vid 23.05.2018 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court in case No. 243/6674/17-k of May 23, 2018]. Retrieved from: <https://verdictum.ligazakon.net/document/74475959>. [in Ukr.].

11. Postanova Verkhovnoho Sudu kolehiyi suddiv Pershoyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminal'noho sudu v spravi № 453/1361/18 vid 29.06.2023 [Resolution of the Supreme Court of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Cassation Criminal Court in case No. 453/1361/18 of June 29, 2023]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972755>. [in Ukr.].

12. Postanova Verkhovnoho sudu kolehiyi suddiv Tret'oyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminal'noho sudu v spravi № 234/8803/18 vid 23.06.2021 [Resolution of the Supreme Court of the Panel of Judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in Case No. 234/8803/18 of June 23, 2021]. Retrieved from: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=97926582&red=1000032a4bed49510b4d299d043db7a0eb3429&d=5>. [in Ukr.].

13. Pro osnovni zasady zdiysnennya derzhavnoho finansovoho kontrolyu v Ukraini [On the Basic Principles of State Financial Control in Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 26.01.1993 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>. [in Ukr.].

14. Pro prokuraturu [On the Prosecutor's Office] : Zakon Ukrainy vid 14.09.2014. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n1011>. [in Ukr.].

15. Toporets'ka, Z. (2017) Pozaplanovi perevirky v kryminal'nomu provadzhenni (za materialamy sudovoyi praktyky 2017 roku) [Unscheduled inspections in criminal proceedings (based on the materials of judicial practice of 2017)]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i parvo*, № 7, pp. 148–152. [in Ukr.].

16. Shevchyk, O. S. (2023) Problemni aspekty provedennya zakhodiv podatkovoho kontrolyu [Problematic aspects of conducting tax control measures]. *Poltavs'kyi pravovyy chasopys*, № 2, pp. 119–142. DOI: <https://doi.org/10.21564/2786-7811.2.297375>. [in Ukr.].

17. Shendryk, Yu. V. (2023) Deyaki problemni pytannya pryznachennya reviziyi ta vykorystannya yiyi vysnovkiv u kryminal'nomu provadzhenni [Some problematic issues of appointing an audit and using its conclusions in criminal proceedings]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, № 2, pp. 349–356. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-2-349-356>. [in Ukr.].

18. Ukhvala slidchoho sudu v spravi № 750/6636/15-k vid 14.07.2015 [Decision of the investigating judge in case No. 750/6636/15-k of July 14, 2015]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46697465>. [in Ukr.].

19. Ukhvala slidchoho sudu v spravi № 760/13039/16-k vid 14.09.2016 [Decision of the investigating judge in case No. 750/13039/16-k of September 14, 2016]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62482480>. [in Ukr.].

ABSTRACT

Andrii Zakharko, Viktoriia Rohalska. Use of audit and inspection reports in criminal proceedings: problematic aspects

The state of regulation of the powers of investigators, prosecutors, investigating judges, and courts to order unscheduled audits and inspections in criminal proceedings is analyzed. The provisions of the current law on state financial control are compared with criminal procedural law. It has been established that, according to the law on state financial control, it is possible to adopt a court decision in criminal proceedings to conduct an unscheduled on-site audit of a business entity, but criminal procedural law does not establish the grounds and procedure for adopting such a decision. The court practice regarding requests by the prosecution for unscheduled audits and inspections in criminal proceedings is being studied. The analysis of court decisions revealed the following trends:

1) refusal of investigating judges to satisfy the requests of investigators and prosecutors to appoint unscheduled audits and inspections in criminal proceedings, since, according to the provisions of Part 3 of Article 26 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, investigating judges the court in criminal proceedings shall decide only those issues that are brought before them by the parties and fall within their powers under this Code. However, this Code does not contain any provisions granting judges the above powers;

2) the use by judges as evidence in criminal proceedings of the results of unscheduled audits and inspections conducted on the basis of decisions by entities that are not part of the prosecution and appointed in a manner not provided for by criminal procedure law but by other laws;

3) recognizing as inadmissible evidence the conclusions of audits and inspection reports ordered by investigating judges at the request of the prosecution in the absence of such powers of investigating judges in the Criminal Procedure Code, the grounds and procedure for making such a decision.

It is proposed to define in the Criminal Procedure Code the grounds and procedure for appointing unscheduled audits and inspections.

Key words: *unscheduled field audit, decision-making process, right of appointment, criminal proceedings.*

*Надійшла до редакції: 21.10.2025
Прийнято до друку після рецензування: 12.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025*

УДК 243.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-24>

Михайло ЛЕПЕЙ

кандидат юридичних наук

(Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України,

м. Харків, Україна)

lepei1991rada@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ПІД ЧАС ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У статті наголошено, що ефективним інструментом, який сприяє передбаченню позитивної динаміки розслідування загалом і проведення ходу та результатів слідчих (розшукових) дій зокрема, є метод криміналістичного прогнозування.

Розглядаються аспекти криміналістичного прогнозування як у теоретичному контексті – через розроблення й упровадження положень криміналістичної теорії прогнозування, так і в практичному вимірі, що охоплює передбачення динаміки слідчих ситуацій, поведінки учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування загалом і під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також результатів процесуальних рішень і перспектив судового розгляду.

Зазначається наявність неоднозначного трактування поняття «криміналістичне прогнозування». З урахуванням певної розбіжності наукових підходів до часових вимірів прогнозування (минуле – теперішнє – майбутнє) у публікації здійснюється етимологічний аналіз терміна «прогноз». Проведено огляд наукових позицій щодо змістового наповнення поняття «криміналістичне прогнозування» й обґрунтовано, що воно має стосуватися виключно майбутніх подій.

Висвітлюються особливості криміналістичного прогнозування під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій (допиту, обшуку, огляду, призначення експертизи тощо).

Зазначається, що ефективне передбачення можливих наслідків потребує дотримання визначених правил, сформульованих на основі теоретичних положень і практичного досвіду. Лише за таких умов прогнозування може вважатися достовірним і не потребуватиме суттєвого коригування.

Ключові слова: криміналістичне прогнозування, криміналістична тактика, кримінальні правопорушення, методи криміналістики, планування, слідчі (розшукові) дії.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективним інструментом, що сприяє передбаченню позитивної динаміки розслідування загалом і проведення слідчих (розшукових) дій зокрема, є метод криміналістичного прогнозування.

У теоретичному розумінні до методів прогностики криміналісти звертаються з метою створення й реалізації положень криміналістичної теорії прогнозування. Водночас практична діяльність органів досудового розслідування включає елементи прогнозування щодо динаміки слідчих ситуацій, поведінки учасників кримінального провадження, власної поведінки та результатів прийнятих рішень, а також процесів формування й трансформації доказової інформації. Натомість положення криміналістичного прогнозування є дискусійними як із позиції практичної реалізації, та і в теоретичному вимірі [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз публікацій свідчить, що окремі положення стосовно криміналістичного прогнозування досліджувалися такими вченими, як

© М. Лепей, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9425-2923>

А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, Н. В. Павлова, М. А. Погорецький, М. В. Салтєвський, Р. Л. Степанюк, І. О. Теслюк, О. М. Цільмак, К. О. Чаплинський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько й інші.

Проте, незважаючи на достатню кількість досліджень у цьому напрямі, деякі аспекти щодо криміналістичного прогнозування при підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій потребують додаткового висвітлення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення основних теоретичних засад криміналістичного прогнозування й розгляд можливостей застосування методів криміналістичного прогнозування при плануванні та проведенні слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що поняття «криміналістичне прогнозування» тлумачиться по-різному й не має єдиного визначення серед науковців. Так, Н. І. Клименко й І. В. Калініна розглядають криміналістичне прогнозування через усвідомлення реального стану злочинності та передбачення динаміки процесів злочинності в майбутньому [2, с. 209]. Таке прогнозування, як справедливо наголошує О. М. Литвинов, орієнтовано на оцінку ймовірного стану злочинності з урахуванням її тенденцій, що спостерігаються, і допустимих у майбутньому змін для оптимізації рішень, спрямованих на протидію їй, підвищення їх обґрунтованості [4, с. 591].

В. А. Журавель «криміналістичним прогнозуванням» вважає спеціальну науково-практичну діяльність, що здійснюється з метою одержання інформації про основні тенденції, напрями, шляхи розвитку криміналістичних об'єктів, їх стан у майбутньому [1]. Водночас О. М. Цільмак вважає, що метод прогнозування ґрунтується на передбаченні закономірностей, механізмів і наслідків імовірного розвитку об'єктів прогнозування. Це дає змогу планувати основні тактичні кроки в правозастосовній діяльності [11].

Досить широке бачення щодо криміналістичного прогнозування висловив В. С. Кузьмічов, який вважає його видом галузевого прогнозування, що ґрунтується на базі загальної прогностики, результатом якого є прогноз у формі наукового передбачення подальшого розвитку криміналістики як науки, цілеспрямованого коригування всіх видів практичної криміналістичної діяльності в умовах імовірної зміни та появи нових видів злочинної діяльності [3]. Разом із тим І. А. Федчак під поняттям «прогнозування» розуміє передбачення майбутніх злочинних дій або змін характеру тенденцій злочинності на основі аналізу інформації, що відбиває минулі тенденції, на яких базується прогноз [10, с. 18].

Ураховуючи деяку розбіжність думок учених щодо прогнозування, варто погодитися з Н. В. Павловою, яка наголошує, що доцільно звертатися до етимології терміна «прогноз». Цей термін походить від грецького *πρόγνωσις* «передбачення», і *γνω* – «знати». Згідно з академічним тлумачним словником української мови, прогноз являє собою передбачення на основі наявних даних напряму, характеру й особливостей розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві. Із цього випливає, що передбачення – це здатність передбачати майбутнє, те, що має відбутися [5].

Водночас ефективність слідчої діяльності багато в чому залежить від ступеня надійності криміналістичного прогнозу. На слідчого покладається важливе завдання – розробити варіантні прогнози, оцінити ймовірні ризики й визначити очікуваний результат використання прогностичної моделі [7, с. 224]. Наприклад, на всіх етапах проведення допиту предметом криміналістичного прогнозування є передбачення: а) власних дій і поведінки, а саме: імовірної форми та стилю поведінки; імовірної тактики дій під час протистояння допитуваного; імовірної емоційної реакції та способів їх регулювання; б) можливих дій допитуваного: імовірної реакції на поставлене запитання; імовірної реакції на пред'явлення доказів; імовірного бажання сприяти слідству; імовірного небажання відповідати на запитання (через залякування, погрози, викриття співучасті); можливих шляхів протидії з боку допитуваного [6, с. 250].

У контексті огляду місця події криміналістичне прогнозування охоплює моделювання механізму вчинення кримінального правопорушення, комплексний аналіз та оцінку первинної інформації, а також висунення обґрунтованих криміналістичних версій. Ці версії стосуються ідентифікації осіб, причетних до протиправних дій, визначення їх поточного місцезнаходження, локалізації викраденого майна, а також оцінки перспектив успішного здійснення досудового розслідування.

Деякі вчені зараховують до прогнозування й звичайні дії, що входять до алгоритмів проведення огляду місця події. Наприклад, І. О. Теслюк до криміналістичного прогнозування зараховує вживання заходів щодо охорони місця події; надання допомоги потерпілим; допит свідків і потерпілих, на основі чого висуваються нові версії й прогнозування явищ і процесів; визначення переліку завдань, які необхідно провести під час огляду місця події, аби нічого не упустити; розпорядження СОГ щодо проведення необхідних ОРЗ; визначає кола обов'язків кожного учасника огляду; ужиття заходів щодо відсторонення сторонніх осіб; компетентне проведення вищезазначеної СРД, з початку до кінця [9, с. 142]. Хоча, як на наш погляд, серед указанного тільки побудову версій і прогнозування явищ і процесів можна назвати криміналістичним прогнозуванням. Усі інші дії, указані вченим, є загальноприйнятим алгоритмом огляду місця події, адже не містять складової прогнозу – передбачення. Якщо ж у ході реалізації вказаних заходів слідчий бере до уваги можливі варіанти розвитку наслідків, тільки тоді можна вести мову про прогноз.

Об'єктом прогнозування під час обшуку, слідчого експерименту й інших СРД, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел, є передбачення перебігу та результатів їх проведення, поведінки учасників, можливості віднаходження шуканих об'єктів, можливої втечі особи, яка знаходиться під вартою, з якою проводиться слідчий експеримент, можливого переховування об'єктів, що підлягають обшуку [5, с. 404].

Як показало опитування респондентів та аналіз криміналістичної літератури, прогнозування при обшуку охоплює таке:

- моделювання місця обшуку та його особливостей, що дає змогу заздалегідь визначити найбільш імовірні місця приховування об'єктів пошуку;
- прогнозування наявності й характеру об'єктів пошуку, що допомагає визначити необхідні технічні засоби (металолукачі, відеоендоскопи, засоби для виявлення прихованих порожнин), а також кількість і спеціалізацію залучених осіб;
- прогнозування психологічних реакцій і можливої протидії;
- прогнозування потенційних загроз для безпеки учасників обшуку, ризику пошкодження майна, витоку інформації або несприятливої громадської реакції;
- прогнозування оптимальної тактики й послідовності дій під час обшуку тощо.

Дещо схожим є прогнозування при слідчому експерименті, що охоплює таке:

- моделювання обставин та умов експерименту;
- передбачення наявності й характеру об'єктів для відтворення;
- прогнозування поведінки учасників і можливої протидії;
- прогнозування імітації неможливості виконання дії;
- прогнозування спотворення умов відтворення (навмисна зміна послідовності дій, використання інших об'єктів або спроба змінити фізичні параметри);
- прогнозування відмови від участі або від виконання вказівок;
- прогнозування психологічного тиску та провокації тощо.

Прогнозування при призначенні експертизи є також ключовим елементом ефективного розслідування, що дає слідчому змогу не просто реагувати на отримані дані, а активно формувати стратегію збору доказів. Це передбачає оцінку низки факторів ще до того, як експертиза буде призначена, щоб максимізувати її результативність і мінімізувати ризики протидії.

Прогнозування при призначенні експертизи охоплює таке:

- визначення оптимального виду й обсягу експертизи. Зокрема, слідчий прогнозує, який саме вид експертизи (наприклад, судово-медична, трасологічна, балістична, економічна) буде найбільш інформативним для встановлення обставин справи. Він оцінює, які конкретні питання необхідно поставити експерту, щоб отримати максимально повні та релевантні висновки, уникаючи зайвих або неінформативних досліджень;
- оцінка наявності й стану об'єктів дослідження. Зокрема, прогнозується, чи достатньо об'єктів (зразків, предметів, документів) для проведення експертизи, чи не були вони пошкоджені, забруднені або сфальсифіковані;
- передбачення можливої протидії з боку зацікавлених осіб, що полягає у відмові від надання зразків, наданні сфальсифікованих зразків, спробах впливу на експерта, оскарженні кваліфікації експерта або методики дослідження;
- прогнозування термінів і складності проведення експертизи;
- передбачення можливих варіантів результатів експертизи на основі наявних матеріалів, що дає змогу заздалегідь підготувати подальші версії та напрями розслідування;
- прогнозування необхідності в повторних дослідженнях через неясність висновків, сумніви в їхній обґрунтованості тощо.

Під час прийняття процесуальних рішень (повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу) також певною мірою відбувається криміналістичне прогнозування. Тобто слідчий, перед тим, як прийняти рішення, оцінює доказову базу з позиції належності, допустимості й достатності для прийняття обґрунтованого рішення. При цьому об'єктами прогнозу може бути як функціональна сторона злочинної діяльності й притаманні їй наслідки, так і діяльність щодо розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Натомість, як слушно наголошує Н. В. Павлова, прогнози не завжди бувають правильними. Так, у 24% випадків слідчому не вдалося передбачити переховування від органів слідства та суду підозрюваного, якого відпустили під особисте зобов'язання; у 21% – передбачити відмову від надання показань допитуваним; у 14% – передбачити знищення об'єктів, що підлягають пошуку до моменту початку обшуку; в 11% – не вдалося спрогнозувати втечу підозрюваного під час проведення слідчого експерименту; у 6% – спричинення тілесних ушкоджень учасникам СРД; у 14% – не підтвердилися прогнози щодо направлення кримінального провадження до суду тощо [5, с. 404].

Варто зауважити, щоб прогноз виявився точним і не вимагав значного корегування, при передбаченні можливих наслідків варто керуватися визначеними правилами, сформованими теорією та практикою. І в цьому сенсі існує логічний порядок у тому, як ми передбачаємо явища та події, і цей порядок базується на тому, як вони влаштовані.

На це звертає увагу й І. О. Теслюк, який влучно зауважує, що для того, щоб правильно спрогнозувати явища та події, необхідно дотримуватися принципів методу криміналістичного прогнозування, а саме:

- системність – забезпечує здійснення прогнозування на основі аналізу подій і дій, які відбувалися раніше, та дій і подій, які мають відбутися в майбутньому, що й становить єдину систему;
- комплексність – дослідження подій загалом, а не окремими частинами;
- усебічність – прогнозування елементів певних подій злочину не самих по собі, а з різних боків;
- варіантність – дає можливість побудови декілька варіантів прогнозу, залежно від об'єму інформації, якою володіє слідчий;
- безперервність – направлений на постійну побудову прогнозних варіантів, залежно від надходження нової інформації;
- вірогідність – забезпечує ймовірність настання тих чи інших подій [8, с. 30].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Убачається певна логічна послідовність при прогнозуванні явищ і подій, що оснований на певних принципах їх побудови. Тому при проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій криміналістичне прогнозування є незамінним інструментом, який дає змогу слідчому не просто фіксувати факти, а активно керувати процесом розслідування. Цей метод перетворює слідчу діяльність з реактивної на проактивну й стратегічно обґрунтовану, значно підвищуючи її ефективність.

Список використаних джерел

1. Журавель В. А. Роль криміналістичного прогнозування в удосконаленні розслідування тяжких злочинів. *Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 листопада 1994 р.). Харків : Право, 1994. С. 48–49.
2. Клименко Н. І., Калініна І. В. Криміналістичне та експертне прогнозування: проблеми співвідношення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. Т. 1. С. 206–210.
3. Кузьмичов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навчальний посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є.М. Моїсеєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 366 с.
4. Литвинов О. М. Прогностичний підхід до аналізу організованої злочинності. *Форум права*. 2011. № 1. С. 590–594. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11lomaoz.pdf>.
5. Павлова Н. В. Криміналістичне прогнозування у методиці розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 401–405. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/97.pdf.
6. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень : підручник / О. М. Цільмак, О. Є. Користін, О. М. Заєць та ін. ; за заг. ред. О.М. Цільмак. Одеса : Фенікс, 2017. 352 с.
7. Теслюк І. О. Сутність криміналістичного прогнозування. *Право і суспільство*. 2014. № 6–1. С. 222–226.
8. Теслюк І. О. Тактичні засади застосування криміналістичного прогнозування у досудовому розслідуванні (на прикладі органів Національної поліції України) : монографія. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2017. 217 с.
9. Теслюк І. О. Тактика застосування криміналістичного прогнозування під час огляду місця події. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 141–143. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2016/43.pdf.
10. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.
11. Цільмак О. М. Загальнотеоретичні положення криміналістичного прогнозування. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 4. С. 178–184.

References

1. Zhuravel', V. A. (1994) Rol' kryminalistychnoho prohnouzuvannya v udoskonalenni rozsliduvannya tyazhkykh zlochyniv [The role of forensic forecasting in improving the investigation of serious crimes]. *Vykorystannya dosyahnenn' nauky i tekhniky u borot'bi zi zlochynnisty: materialy nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 19 lystopada 1994 r.)*. Kharkiv : Pravo, pp. 48–49. [in Ukr.].
2. Klymenko, N. I., Kalinina, I. V. (2019) Kryminalistychno ta ekspertne prohnouzuvannya: problemy spivvidnoshennya [Forensic and expert forecasting: problems of correlation]. *Naukovyy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. Iss. 1. Vol. 1, pp. 206–210. [in Ukr.].
3. Kuz'michov, V. S., Prokopenko, H. I. (2001) Kryminalistyka [Forensic science] : navch. posib. ; za zah. red. V. H. Honcharenka, Ye. M. Moiseyeva. Kyiv : Yurinkom Inter, 366 p. [in Ukr.].
4. Lytvynov, O. M. (2011) Prohnostychnyy pidkhdid do analizu orhanizovanoyi zlochynnosti [Prognostic approach to the analysis of organized crime]. *Forum prava*. № 1, pp. 590–594. Retrieved from: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11lomaoz.pdf>. [in Ukr.].
5. Pavlova, N. V. (2022) Kryminalistychno prohnouzuvannya u metodytsi rozsliduvannya kryminal'nykh pravoporushenn', vchynenykh shlyakhom shakhraystva [Forensic forecasting in the methodology of investigation of criminal offenses committed by fraud]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. № 7, pp. 401–405. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/7_2022/97.pdf. [in Ukr.].

6. Suchasni metody dosudovoho rozsliduvannya kryminal'nykh pravoporushen' [Modern methods of pre-trial investigation of criminal offenses] : pidruch. / O. M. Tsil'mak, O. Ye. Korystin, O. M. Zayets' ta in. ; za zah. red. O.M. Tsil'mak. Odesa : Feniks, 2017. 352 p. [in Ukr.].

7. Teslyuk, I. O. (2014) Sutnist' kryminalistychnoho prohnozuvannya [The essence of forensic forecasting]. *Pravo i suspil'stvo*. № 6-1, pp. 222–226. [in Ukr.].

8. Teslyuk, I. O. (2017) Taktychni zasady zastosuvannya kryminalistychnoho prohnozuvannya u dosudovomu rozsliduvanni (na prykladi orhaniv Natsional'noyi politsiyi Ukrainy) [Tactical principles of applying forensic forecasting in pre-trial investigation (on the example of the National Police of Ukraine)] : monohraf. Odesa: Odes'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 217 p. [in Ukr.].

9. Teslyuk, I. O. (2016) Taktyka zastosuvannya kryminalistychnoho prohnozuvannya pid chas ohlyadu mistysya podiyi [Tactics of applying forensic forecasting during inspection of the scene of the incident]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. № 2, pp. 141–143. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/2_2016/43.pdf. [in Ukr.].

10. Fedchak, I. A. (2021) Osnovy kryminal'noho analizu [Fundamentals of criminal analysis] : navch. posib. L'viv : L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 288 p. [in Ukr.].

11. Tsil'mak, O. M. (2013) Zahal'noteoretychni polozhennya kryminalistychnoho prohnozuvannya [General theoretical provisions of forensic forecasting]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Seriya "Yurydychni nauky"*. № 4, pp. 178–184. [in Ukr.].

ABSTRACT

Mykhailo Lepei. Application of forensic forecasting methods in planning and conducting investigative (search) actions

It is emphasized that an effective tool that helps predict the positive dynamics of the investigation in general, and the course and results of investigative (search) actions in particular, is the method of forensic forecasting

The article examines aspects of forensic forecasting both in a theoretical context – through the development and implementation of the provisions of the forensic forecasting theory – and in a practical dimension, which includes predicting the dynamics of investigative situations, the behavior of participants in criminal proceedings at the pre-trial investigation stage in general and during individual investigative (search) actions, as well as the results of procedural decisions and the prospects for trial.

The existence of an ambiguous interpretation of the concept of “forensic forecasting” is noted. Taking into account a certain divergence of scientific approaches to the temporal dimensions of forecasting (past – present – future), the publication carries out an etymological analysis of the term “forecast”. A review of scientific positions on the content of the concept of “forensic forecasting” was conducted and it was substantiated that it should relate exclusively to future events.

The features of forensic forecasting during individual investigative (detective) actions (interrogation, search, inspection, appointment of an expert examination, etc.) are highlighted.

It is noted that effective prediction of possible consequences requires adherence to certain rules formulated on the basis of theoretical provisions and practical experience. Only under such conditions can the forecast be considered reliable and will not require significant adjustment.

Key words: *forensic forecasting, forensic tactics, criminal offenses, forensic methods, planning, investigative (search) actions.*

Надійшла до редакції: 17.10.2025
Прийнято до друку після рецензування: 10.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

UDC 342.5+351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-25>

Anna MAKSYMOMA

PhD in Public Administration, Associate Professor
(*Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine*)
anna.maksymova@dduvs.edu.ua

Volodymyr VARAVA

PhD in Law, Associate Professor
(*Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine*)
volodymyr.varava@dduvs.edu.ua

PREVENTION, DETECTION AND INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES AS A DIRECTION OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITY: THEORETICAL AND LEGAL ISSUES

It is determined that the detection and investigation of offenses is a type of law enforcement activity. The concept of “law enforcement activity” is considered, which is understood as the activity of specially authorized bodies to protect the rights and freedoms of citizens, law and order and ensure the rule of law, which is implemented in the form established by law and within the powers granted to these bodies. It is determined that the detection and investigation of offenses is carried out in the form of an inquiry, pre-trial investigation and operational-search activities. The legal principles, concepts and content of law enforcement activities for the detection and investigation of criminal offenses are disclosed. The procedure for the detection and investigation of criminal offenses in Ukraine is studied. Pre-trial investigation of criminal offenses (inquiry) is carried out in accordance with the general rules of pre-trial investigation provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine. The completion of the pre-trial investigation of criminal offenses is carried out in accordance with the general rules stipulated by the Criminal Procedure Code of Ukraine, taking into account the features stipulated by Article 301 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. It is proposed to bring the Criminal Procedure Code, the Laws of Ukraine “On the Prosecutor’s Office”, “On Operational and Investigative Activities” into line with the requirements of the Constitution of Ukraine (regarding the new functions of the prosecutor’s office). It is proposed to review the function of prosecution by the investigator, since the current CPC of Ukraine’s imposition on the investigator of the obligation to perform the general procedural function of prosecution is a gross mistake of the legislator. To make amendments to the CPC of Ukraine, in particular, to stop illegal activities aimed at further destroying the prosecutor’s office and law and order through direct intervention by foreign states and their representatives in the selection and placement of personnel in the prosecutor’s office, pre-trial investigation bodies and courts, which contradicts the Fundamental Law of Ukraine; to introduce the latest technologies and innovations into law enforcement

© A. Maksymova, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8332-4988>

© V. Varava, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7856-1711>

activities. The development and use of automated investigator workstations (Insight investigator workstation), forensic experts workstations of various expert specialties (tracer workstation, ballistics workstation, economist workstation, phonoscopist workstation, intellectual property object research workstation, etc.) in the investigation of crimes is noteworthy.

Key words: *prevention, detection, investigation, criminal offenses, pre-trial investigation, law enforcement activities.*

Problem statement. The detection and investigation of criminal offenses is an indispensable part of the law enforcement activity of the state, creating safe conditions for the life of citizens. Reducing crime is a pressing problem of today, which causes an urgent need to study the features of the detection and investigation of criminal offenses to increase the efficiency of law enforcement agencies. The most dangerous violations of the law for society are criminal offenses, therefore combating crime becomes an important component of law enforcement activities.

Analysis of recent research and publications. Issues related to law enforcement activities and the legal status of law enforcement agencies have been and are in the focus of attention of legal scholars, representatives of theoretical and legal science, public administration science, administrative and constitutional law of Ukraine, and other branch sciences. In particular, the above-mentioned issues were comprehensively developed by O. Bandurka, V. Bezchasny, V. Bilous, V. Galunko, Yu. Zagumenna, R. Kalyuzhny, V. Kolpakov, A. Komzyuk, A. Kuchuk, O. Martynenko, M. Melnyk, T. Pikulya, V. Plishkin, V. Seryogin, V. Tatsii, P. Khamula, Yu. Shemshuchenko and others. Thanks to the efforts of these and other scientists, a methodology and scientific approaches to the study of law enforcement agencies have been developed, a conceptual apparatus has been formed, and the role and place of law enforcement agencies in the system of public authorities have been substantiated. At the same time, many theoretical issues in this area remain debatable.

The problems of in absentia consideration of criminal offenses have been studied by such representatives of the legal science of criminal procedure as: D. Arabuli, S. Holovaty, O. Zakharchenko, V. Malyarenko, G. Matviyevska, O. Kuchynska, L. Loboyko, V. Trofymenko, A. Tukiyeu, S. Sharenko, O. Shylo.

Scientists studied the issues of criminal offenses in terms of prevention, detection, and investigation in the pre-war period, but this issue was not studied during wartime, which makes this study relevant.

The purpose of the article is law enforcement activities to detect and investigate criminal offenses, legal norms that establish the subjects of this activity and the procedure for its implementation.

Presentation of the main material. Law enforcement is the activity of all state bodies and non-state organizations to ensure compliance with the rights and freedoms of citizens, their implementation, ensuring legality and law and order; in a narrow sense, it is the activity of specially authorized bodies to protect the rights and freedoms of citizens, law and order and ensuring legality, which is implemented in the form established by law and within the powers granted to these bodies [1, p. 121].

Characteristics of law enforcement:

1. Law enforcement is of an authoritative nature, which consists in the implementation on behalf of the state and on the basis of the powers granted by it, by relevant bodies and officials, their instructions are mandatory for the addressees.

2. Law enforcement is not implemented in any order, not in any way, but only with the application of legal measures of influence on offenders in the established form.

3. Law enforcement is of a law enforcement nature, new legal norms are not adopted, but already existing ones are applied. The actions and results of the actions of law enforcement entities are directed at other legal entities, creating, changing or terminating their rights and obligations

4. The implementation of law enforcement activities is entrusted to specially authorized bodies, which, to perform law enforcement functions, the state provides with funds and material resources [1, p. 123].

The directions of law enforcement activities are a reflection of the internal policy of the state, the implementation of which, according to the Constitution, is entrusted to the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Scientists emphasize that such activities for most bodies are secondary in nature, not primary, and consist mainly in ensuring the performance of their organizational and managerial functions in the field of economy, finance, science, education, etc.

The content of criminal law protection is the fight against crime (a set of measures carried out by judicial and law enforcement agencies in accordance with the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Criminal Procedure" and other regulatory legal acts that regulate the activities of judicial and law enforcement agencies specified in the above-mentioned laws).

Disclosure and investigation is one of the types of law enforcement activities, which consists in collecting, researching, evaluating, verifying and using evidence in order to prevent, prevent and uncover crimes, establish the objective truth, ensure the correct application of the law, and ends with the issuance of a law enforcement act based on its consequences [2, p. 98].

The main regulatory legal acts regulating the detection and investigation of criminal offenses are: the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Law of Ukraine dated 22.11.2018 № 2617-VIII "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplifying Pre-Trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses", the Law of Ukraine dated 17.06.2020 № 720-IX "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in Connection with the Adoption of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplifying Pre-Trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses".

Detection and investigation are carried out in the form of an inquiry, pre-trial investigation and operational-search activities.

Operational-search activities are a system of overt and covert search and counterintelligence measures carried out using operational and operational-technical means [2, p. 100].

Pre-trial investigation is a stage of criminal proceedings that begins from the moment of entering information about a criminal offense into the Unified Register of Pre-Trial Investigations and ends with the closure of criminal proceedings or the submission to the court of an indictment, a petition for the application of compulsory medical or educational measures, a petition for the release of a person from criminal liability.

The forms of pre-trial investigation of criminal offenses are inquiry and pre-trial investigation, which differ from each other in terms of the subject area, procedural procedure for implementation, and the range of bodies that carry out the relevant activities.

Inquiry is a form of pre-trial investigation in which criminal offenses are investigated.

Pre-trial investigation is a form of pre-trial investigation in which crimes are investigated.

The task of pre-trial investigation is to protect the individual, society and the state from criminal offenses, to protect the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings, as well as to ensure a prompt, complete and impartial investigation and trial so that everyone who has committed a criminal offense is held accountable to the extent of their guilt, no innocent person is accused or convicted, no person is subjected to unjustified procedural coercion and that due legal procedure is applied to each participant in criminal proceedings.

Pre-trial investigation of criminal offenses is preceded by activities to detect crimes, which can be considered as its integral part. The procedure for detecting crimes consists in exposing a criminal offense.

Exposure of a criminal offense consists in establishing an action or omission that is qualified by criminal law as a criminal offense or crime.

Investigation of a criminal offense is a stage of criminal proceedings that begins from the moment of entering information about a criminal offense into the Unified Register of Pre-Trial Investigations and ends with the closure of criminal proceedings or the referral to the court of an indictment, a petition for the application of compulsory measures of a medical or educational nature, a petition for the release of a person from criminal liability (clause 5 of part one of article 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter referred to as the CPC of Ukraine)).

According to Article 11 of the Criminal Code of Ukraine, a criminal offense is a socially dangerous guilty act (action or inaction) committed by the subject of a criminal offense.

An act or inaction that, although formally contains the signs of any act provided for by this Code, does not constitute a public danger due to its insignificance, i.e. did not cause and could not cause significant harm, is not a criminal offense. to an individual or legal entity, society or the state.

According to the current legislation, criminal offenses are divided into criminal misdemeanors and crimes.

A criminal misdemeanor is an action or omission provided for by the Criminal Code, for the commission of which a basic punishment is provided in the form of a fine, which cannot be more than three thousand non-taxable minimum incomes of citizens (translated into hryvnias 51.000 UAH) or any punishment not related to imprisonment.

Crimes, like offenses, are socially dangerous, are committed deliberately and are committed contrary to the laws established by criminal legislation. In turn, crimes are divided into non-serious, serious and especially serious. According to the Criminal Code of Ukraine, non-serious crimes include acts (actions or inactions), for the commission of which the main punishment is provided in the form of a fine in the amount of no more than ten thousand non-taxable minimum incomes of citizens or imprisonment for a term of no more than five years. For the commission of a serious crime, a fine in the amount of no more than twenty-five thousand non-taxable minimum incomes of citizens or imprisonment for a term of no more than ten years is provided.

In accordance with the above changes, some crimes of minor gravity are classified as criminal misdemeanors, the rest – as non-serious crimes. Previously, crimes for which a penalty in the form of imprisonment for a term of no more than two years was provided for, were classified as non-serious crimes. Currently, such socially dangerous acts are classified as non-serious crimes [1, p. 124].

For the commission of criminal misdemeanors, exemption from criminal liability is possible on the basis of Art. 45–49 of the Criminal Code of Ukraine. Only exemption from criminal liability for committing a corruption criminal offense provided for in Parts 1, 3 of Article 357 of the Criminal Code of Ukraine is impossible.

Certain features are inherent in the exemption from criminal liability on the basis of Art. 49 of the Criminal Code of Ukraine in the event of criminal offenses. A person is exempted from criminal liability if the following periods have elapsed from the date of his/her commission of a criminal offense to the date of entry into force of the verdict: two years – in the case of a criminal offense for which a punishment less severe than restriction of liberty is provided; three years – in the case of a criminal offense for which a punishment in the form of restriction of liberty is provided.

The limitation period is suspended if the person who committed the criminal offense evaded pre-trial investigation or trial [6, p. 48].

The detection and investigation of criminal offenses is carried out by a number of law enforcement agencies.

According to Art. 38 of the Criminal Procedure Code, the bodies of pre-trial investigation (bodies conducting inquiry and pre-trial investigation) are:

- 1) investigative units;
- 2) detective unit, internal control unit of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine [6, p. 51].

The concept of “law enforcement agencies” in a broad sense can be applied to all public authorities. It is even possible to attribute to this category persons who provide public services, implementing the law enforcement function of the state.

Instead, the use by the legislator in the Constitution of Ukraine of the term “law enforcement agencies” (Article 131-1) allows us to distinguish a separate group of bodies authorized to combat crime in the system of law enforcement agencies of the state, however, based on the fact that law enforcement agencies have different powers and different in nature functions of legal protection in the relevant areas of activity, they should also be divided into two subgroups:

a) bodies of narrow specialization (authorized only to perform the functions of criminal law protection);

b) a subgroup of law enforcement agencies endowed with broader powers, since their main (external) functions, along with the fight against crime (criminal law protection), are the implementation of administrative and legal protection of the rights, freedoms and interests of individuals and legal entities, society and the state, etc.

According to the classification of law enforcement agencies developed by I. Korostashova, the above-mentioned entities belong to law enforcement agencies, namely:

1) bodies whose relevant divisions are authorized to carry out covert investigative and detective actions (specified in Art. 38, Part 6, Article 246 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), including:

a) highly specialized, carrying out only criminal legal protection (NABU, SBI);

b) broadly specialized, such as those authorized to carry out criminal legal protection and administrative legal protection, etc. (National Police, SBU and other bodies specified in Art. 38 and Part 6, Article 246 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as the National Guard of Ukraine).

In addition, according to the set of tasks specified in Art. 131-1 of the Constitution of Ukraine (the vast majority of which are in the area of “criminal justice”) and the role in criminal proceedings (organization and procedural management of pre-trial investigation) should also be attributed to this group, including the prosecutor’s office;

2) bodies, the relevant divisions of which are authorized to carry out public investigative and search actions (specified in Article 5 of the Law of Ukraine “On ORD”), which are simultaneously authorized to perform other external functions than the fight against crime and which are not included in other subgroups (Foreign Intelligence Service, State Security Department and the intelligence agency of the Ministry of Defense) [6, p. 52].

Law enforcement activities are carried out by the Main Investigation Department of the National Police of Ukraine (GSU NP of Ukraine), investigation departments (departments) of the main departments, departments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea, regions, cities of Kyiv and Sevastopol, investigation departments (departments) of the Main Police Department, investigation departments (departments) of city, district, linear departments (departments) of the main departments, departments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea, regions, cities of Kyiv and Sevastopol (investigation departments of territorial police bodies).

During the pre-trial investigation of criminal offenses, in cases established by law, the powers of the investigative body of pre-trial investigation may be exercised by employees of other departments of the National Police, security bodies, bodies exercising control over compliance with tax legislation, bodies of the State Penitentiary Service of Ukraine.

The tasks of pre-trial investigation bodies are the prompt and complete disclosure of criminal offenses, the protection of the individual, society and the state from criminal offenses, the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings.

The pre-trial investigation bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are entrusted with the following tasks:

1. Organization and implementation of pre-trial investigation of criminal offenses that are under investigation by investigators of internal affairs bodies.
2. Taking all measures provided for by law to establish the events of criminal offenses and the persons who committed them.
3. Applying all measures provided for by law to ensure the effectiveness of the pre-trial investigation.
4. Ensuring compensation to individuals and legal entities for damage caused by criminal offenses.
5. Identifying the causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses, and taking measures to eliminate them through the relevant bodies.
6. Organizational and methodological guidance for the investigation of criminal offenses and determining the main directions of improving investigative work, introducing into the practice of pre-trial investigation achievements of science and technology, positive experience, progressive forms and methods of organizing pre-trial investigation [6, p. 52].

In accordance with the tasks assigned to the pre-trial investigation bodies, they perform the following functions:

1. Comprehensive, complete and impartial investigation of the circumstances of the criminal offense, identifying circumstances that expose and those that justify the suspect, accused, as well as circumstances that mitigate or aggravate his punishment, providing them with a proper legal assessment and ensuring the adoption of lawful and impartial procedural decisions.
2. Analysis of investigative practice, organization and results of investigators' activities, making proposals on this basis in the established manner to increase the efficiency of the functioning of pre-trial investigation bodies, ensuring law and order, strengthening the fight against crime, informing the population on these issues through the media.
3. Development and implementation of measures to comply with the legislation, strengthening service discipline, improving the quality of pre-trial investigation and reducing its terms.
4. Study, generalization of positive experience of pre-trial investigation, its implementation in practice and development of modern methods of investigation of certain types of criminal offenses [4, p. 37], etc.

The organization of the activities of the investigative unit consists of three main blocks. The first block includes such elements of activity that are regulated by the norms of criminal procedural law and determine the procedure for criminal proceedings. The second block consists of organizational elements of the investigator's professional activities, which are regulated by departmental regulatory legal acts, in particular, the "Regulations on pre-trial investigation bodies in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine"; "Regulations on the Main Investigation Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine"; "Model Regulations on the Investigation Department (Department) of the Main Police Department of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea, the city of Kyiv and the Kyiv region, the Main Police Department of Ukraine in the regions, the city of Sevastopol" and others [4, p. 68].

Article 216 of the Criminal Procedure Code establishes the jurisdiction, that is, the assignment of a particular element of a criminal offense to the competence of a certain pre-trial investigation body. The jurisdiction of the investigative units of the National Police is the widest.

Pre-trial investigation is carried out by the investigative bodies of the pre-trial investigation individually or by an investigative group. The pre-trial investigation body is obliged to apply all measures provided for by law to ensure the effectiveness of the pre-trial investigation [4, p. 96].

When carrying out the instructions of the investigator, prosecutor, an employee of the operational unit exercises the powers of an investigator.

Investigative security bodies carry out pre-trial investigations of crimes against the foundations of national security of Ukraine, in the field of protection of state secrets, inviolability of state borders, against peace, security of humanity and international law and order, smuggling, terrorism, etc.

Investigative bodies of the State Bureau of Investigation carry out pre-trial investigations of crimes:

1) committed by the President of Ukraine, whose powers have been terminated, the Prime Minister of Ukraine, a member of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the First Deputy and Deputy Minister, a member of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting, the National Commission for State Regulation in the Field of Financial Services Markets, the National Commission for Securities and Stock Market, the Antimonopoly Committee of Ukraine, the Chairman of the State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine, the Chairman of the State Property Fund of Ukraine, etc.;

2) committed by officials of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the Deputy Prosecutor General – Head of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office or other prosecutors of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office, except for cases when the pre-trial investigation of these crimes is assigned to the jurisdiction of detectives of the internal control unit of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine in accordance with Part Five of Article 216 of the Criminal Procedure Code;

3) against the established procedure for performing military service (military crimes), except for crimes provided for in Article 422 of the Criminal Procedure Code.

Investigators of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine conduct pre-trial investigations of crimes committed on the territory or in the premises of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine.

Detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine conduct pre-trial investigations of crimes provided for in Articles 191, 206, 209, 210, 211, 354 (regarding employees of legal entities under public law), 364, 366, 368, 369, 369, 410 of the Criminal Code of Ukraine.

Detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, in order to prevent, detect, stop and solve crimes that are attributed to its jurisdiction by this article, by decision of the Director of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine and in agreement with the prosecutor of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office, may also investigate crimes that are attributed to the jurisdiction of investigators of other bodies [5, p. 188].

Pre-trial investigation of criminal offenses is carried out by investigation units or authorized persons of other units of the National Police, security bodies, bodies that exercise control over compliance with tax legislation, bodies of the State Bureau of Investigation, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. The powers of an investigator during the pre-trial investigation are vested in the investigator (investigator) [5, p. 186].

National Bureaus that carry out pre-trial investigation, and the prosecutor (prosecutors) who exercise procedural management. Attention should be focused on the investigator's determination of the grounds for initiating criminal proceedings in the form of an inquiry [5, p. 187].

In order to improve the criminogenic situation in the country, we propose, at a minimum, to take at least several of the following measures as soon as possible:

– immediately bring the Criminal Procedure Code, the Laws of Ukraine “On the Prosecutor's Office”, “On Operational and Investigative Activities” into line with the requirements of the Constitution of Ukraine (regarding the new functions of the prosecutor's office).

The appointment of an investigator in criminal proceedings in Ukraine, determined by the current CPC of Ukraine of 2012, must be urgently and radically corrected, because from him, as an artificial representative of the prosecution, today one cannot demand a quick, comprehensive, impartial investigation of criminal offenses. In this sense, there are significant contradictions between Art. 2, 9 of the CPC of Ukraine, which impose the fulfillment of the specified duty on

the investigator, and Art. 36–41 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, on the contrary, deprive the investigator of such a duty due to the accusatory nature of his activities. All contradictions should be eliminated by returning to the investigator his natural criminal procedural function, which is in the nature of a comprehensive material and investigative study of the circumstances of the committed criminal offense and is called the function of “impartial investigation of criminal offenses” [6, p. 48].

The current Code of Criminal Procedure of Ukraine imposing on the investigator the duty to perform the general procedural function of prosecution is a gross mistake of the legislator, since the investigator is deprived of the right to perform the specified function in the judicial stages of criminal proceedings. At these stages, the investigator is deprived of the right in any way to defend not only the accusatory, but also his own, purely investigative position regarding the criminal offense he is investigating.

Clause 3 of Art. 3 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine directly determines that the performance of the prosecution function in the judicial stages of the process is entrusted only to the prosecutor. Along with reviewing the functional purpose of investigative activities in criminal proceedings in Ukraine, it would be advisable to supplement Chapter 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with a special paragraph “Pre-trial investigation bodies and jurisdiction” as defined by paragraph 1 in relation to the court “Court and jurisdiction” of the same chapter. The criminal procedural provisions of the court and the criminal procedural provisions of the investigator in criminal proceedings in Ukraine must necessarily meet the requirements of optimality. Introducing such an addition to the Criminal Procedure Code of Ukraine will contribute to increasing the efficiency of this type of criminal procedural activity [7, p. 56]:

- to stop illegal activities aimed at further destruction of the prosecutor’s office and law enforcement agencies through direct intervention of foreign states and their representatives in the selection and placement of personnel in the prosecutor’s office, pre-trial investigation bodies and courts, which contradicts the Fundamental Law of Ukraine];

- to introduce new technologies and innovations into law enforcement activities. Solving problems of increasing the efficiency of crime detection and investigation in modern conditions directly depends on the development and introduction of new technologies and innovations into law enforcement activities. The study of the scientific level of forensic support for crime investigation activities, the use of innovative achievements of modern science and technology indicate their certain lag behind the criminal practice of using the latest means, methods and technologies in criminal activities. This is especially evident in the use of modern information technologies by criminals to commit crimes at the national and international levels.

The introduction of innovations into the practice of combating crime contributes to the optimization of the investigation and the avoidance of investigative errors. In particular, it is worth noting the development and use in the investigation of crimes of automated workplaces of the investigator (ARM of the investigator “Insight”), ARM of forensic experts of various expert specialties (ARM of a tracer, ARM of a ballistics expert, ARM of an economist, ARM of a phonoscopist, ARM of research of intellectual property objects, etc.), ARM of a judge, ARM of processing and sending documents, ARM of a judge’s secretary, ARM of an employee of the drug crime unit, ARM of a lawyer, ARM of a criminologist lawyer, ARM of a prosecutor [8, p. 286].

A special role in forensics is played by specialized computer systems for human identification – they make it possible to receive and analyze information according to several interrelated parameters that can directly or indirectly lead to the disclosure of a crime.

Conclusions. In order to improve the criminogenic situation in the country, we propose, at a minimum, to take at least several of the following measures as soon as possible:

- immediately bring the Criminal Procedure Code, the Laws of Ukraine “On the Prosecutor’s Office”, “On Operational and Investigative Activities” into line with

the requirements of the Constitution of Ukraine (regarding the new functions of the prosecutor's office).

In particular, review the function of suspecting by investigators, since the current CPC of Ukraine's imposition on the investigator of the duty to perform the general procedural function of prosecution is a gross mistake of the legislator. – stop illegal activities aimed at further destroying the prosecutor's office and law enforcement through direct intervention by foreign states and their representatives in the selection and placement of personnel in the prosecutor's office, pre-trial investigation bodies and courts, which contradicts the Fundamental Law of Ukraine;

– introduce the latest technologies and innovations into law enforcement activities. It is worth noting the development and use in the investigation of crimes of automated investigator workplaces (ARM of the investigator "Insight"), ARM of forensic experts of various expert specialties (ARM of a tracer, ARM of a ballistics expert, ARM of an economist, ARM of a phonoscopist, ARM of an intellectual property object research, etc.), etc. Prospects for further scientific research are the study of the circumvention, detection and investigation of criminal offenses in the post-war period.

Bibliography

1. Варавва В. В. Владні суб'єкти викриття і розслідування контрабанди в Україні та провідних країнах ЄС: компаративний аналіз компетенцій. *Правова позиція*. 2017. № 1(18). С. 120–127.
2. Волюйко О., Дручек О. Поняття правоохоронної діяльності та правоохоронних органів у світлі концепції національної безпеки України. *Підприємництво, економіка та право*. 2020. № 10. С. 95–100.
3. Галаган В. І., Саліхова І. Ю. Встановлення факту вчинення кримінального правопорушення як обставини, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні. Київ : УкрНДІ, 2017. 198 с.
4. Гаркуша А. Г., Литвинов В. В., Федченко В. М. Закриття кримінального провадження слідчими Національної поліції. Дніпро : ДДУВС, 2018. 108 с.
5. Горб Ю. В. Підстави закриття кримінального провадження. Новели в ст. 284 Кримінально-процесуального кодексу. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 3. С. 185–188.
6. Коросташова І. М. Судові та правоохоронні органи України (питання класифікації). *Правова позиція*. 2021. № 3(32). С. 47–52.
7. Ландіна А. В. Спеціальний суб'єкт злочину: порівняльно-правовий аспект. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 1. С. 54–63.
8. Михайліченко Т. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання. *Підприємництво, економіка та право*. 2020. № 7. С. 284–290.

References

1. Varava, V.V. (2017) Vladni sub"yekty vykryttya i rozsliduvannya kontrabandy v Ukraini ta providnykh krayinakh ES: komparatyvnyy analiz kompetentsiy [Power actors in the detection and investigation of smuggling in Ukraine and leading EU countries: a comparative analysis of competencies]. *Legal position*. 2017. № 1 (18). pp. 120–127. [in Ukr.].
2. Voluyko, O., Druchek, O. (2020) Ponyattya pravookhoronnoyi diyal'nosti ta pravookhoronnykh orhaniv u svitli kontseptsiyi natsional'noyi bezpeky Ukrainy [The concept of law enforcement activities and law enforcement agencies in the light of the concept of national security of Ukraine]. *Entrepreneurship, economy and law of Ukraine*. 2020. № 10. pp. 95–100. [in Ukr.].
3. Halahan, V. I., Salikhova, I. Yu. (2017) Establishing the occurrence of a criminal offense as a circumstance subject to proof in criminal proceedings. Kyiv: UkrSDRI. 198 p.
4. Harkusha, A. H., Lytvynov, V. V., Fedchenko, V. M. (2018) Closing of criminal proceedings by investigators of the National Police. Dnipro: DDUVS, 2018. 108 p.
5. Gorb, Yu. V. (2018) Pidstavy zakryttya kryminal'noho provadzhennya. Novely v st. 284 Kryminalno-protsesual'noho kodeksu [Grounds for closing criminal proceedings. Novels in Article 284 of the Code of Criminal Procedure]. *Current problems of domestic jurisprudence*. № 3. pp. 185–188. [in Ukr.].
6. Korostashova, I. M. (2021) Sudovi ta pravookhoronni orhany Ukrainy (pytannya klasyfikatsiyi) [Judicial and law enforcement bodies of Ukraine (classification issues)]. *Legal position*. 2021. № 3 (32). pp. 47–52. [in Ukr.].

7. Landina, A. V. (2018) Spetsial'nyy sub'yekt zlochynu: porivnyal'no-pravovyy aspekt [Special subject of crime: comparative legal aspect]. *Bulletin of Criminological Association of Ukraine*. 2018. № 1. pp. 54–63. [in Ukr.].

8. Mykhailichenko, T. (2020) Kryminalni prostupky osoblyvosti pravovoho rehulyuvannya [Criminal offenses: features of legal regulation]. *Entrepreneurship, economics and law*. № 7. С. 284–290. [in Ukr.].

АНОТАЦІЯ

Анна Максимова, Володимир Варава. Попередження, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень як напрям діяльності органів правоохорони: теоретичні та правові аспекти

У статті визначено, що виявлення й розслідування правопорушень є видом правоохоронної діяльності. Розглянуто поняття «правоохоронна діяльність», під яким розуміють діяльність спеціально уповноважених органів щодо захисту прав і свобод громадян, правопорядку й забезпечення верховенства права, що здійснюється у формах, передбачених законом, і в межах повноважень, наданих цим органам. Установлено, що виявлення й розслідування правопорушень здійснюється у формі дізнання, досудового розслідування й оперативно-розшукової діяльності. Розкрито правові засади, поняття та зміст правоохоронної діяльності щодо виявлення й розслідування кримінальних правопорушень. Досліджено порядок виявлення й розслідування кримінальних правопорушень в Україні.

Досудове розслідування кримінальних правопорушень (дізнання) проводиться відповідно до загальних правил досудового розслідування, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України. Завершення досудового розслідування кримінальних правопорушень здійснюється згідно із загальними правилами, визначеними Кримінальним процесуальним кодексом України, з урахуванням особливостей, передбачених статтею 301 Кримінального процесуального кодексу України. Запропоновано привести Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України «Про прокуратуру», «Про оперативно-розшукову діяльність» у відповідність до вимог Конституції України (щодо нових функцій прокуратури), а також переглянути функцію підтримання обвинувачення слідчим, оскільки покладення чинним Кримінальним процесуальним кодексом України на слідчого обов'язку виконувати загальну процесуальну функцію обвинувачення є грубою помилкою законодавця. Пропонується внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема щодо припинення незаконних дій, спрямованих на подальше знищення прокуратури та правопорядку шляхом прямого втручання іноземних держав і їхніх представників у добір і розміщення кадрів у прокуратурі, органах досудового розслідування та судах, що суперечить Основному Закону України; а також запровадити новітні технології та інновації в правоохоронну діяльність. Звертається увага на необхідність розроблення й використання автоматизованих робочих місць слідчих, робочих станцій судових експертів різних спеціальностей (трасологічна станція, балістична станція, економічна станція, фоноскопична станція, станція дослідження об'єктів інтелектуальної власності тощо) у процесі розслідування злочинів.

Ключові слова: профілактика, виявлення, розслідування, кримінальні правопорушення, досудове розслідування, правоохоронна діяльність.

Надійшла до редакції: 21.10.2025

Прийнято до друку після рецензування: 10.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025

ФАХОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 351.74:355.233.2:791

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-26>

Віктор БОГУСЛАВСЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

viktor.bohuslavskiy@dduvs.edu.ua

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ФІЗИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ: ІНТЕГРАЦІЯ ФІЗИЧНИХ НАВИЧОК І ПРАКТИЧНИХ ДІЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ (ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ, ВОЄННИЙ СТАН ТОЩО)

У статті розглядається міждисциплінарний підхід до спеціальної фізичної підготовки як ефективного засобу формування професійної стійкості й адаптивності фахівців у сфері безпеки, оборони, рятувальних служб і правоохоронних органів. Метою дослідження є визначення ролі інтеграції фізичних, психологічних і когнітивних навичок у професійній діяльності в екстремальних умовах, зокрема під час техногенних катастроф, надзвичайних ситуацій або воєнного стану.

У роботі використано методи теоретичного аналізу наукових джерел, порівняльного підходу, а також узагальнення практичного досвіду спеціальної підготовки військовослужбовців, рятувальників і поліцейських. Визначено, що сучасна модель спеціальної фізичної підготовки повинна базуватися не лише на розвитку сили, витривалості й спритності, але й на психологічній стійкості, швидкості прийняття рішень, командній взаємодії та ситуативній адаптації.

Новизна дослідження полягає в розробці концепції інтегрованої системи тренувань, яка поєднує фізичні, психофізіологічні й когнітивно-мотиваційні компоненти. Результати дослідження свідчать про те, що впровадження міждисциплінарних підходів сприяє підвищенню ефективності професійних дій у стресових і небезпечних умовах.

Запропонована модель передбачає цілісне формування готовності фахівців через взаємодію різних аспектів підготовки, що забезпечує гармонійний розвиток фізичних і психологічних якостей. Такий підхід дає змогу оптимізувати процес професійного вдосконалення, підвищуючи рівень стійкості й адаптивності персоналу до екстремальних ситуацій

Ключові слова: спеціальна фізична підготовка, міждисциплінарність, екстремальні умови, професійна стійкість, техногенні катастрофи, військовий стан, психофізіологічна готовність, адаптація.

© В. Богуславський, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2688-4505>

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні, яке характеризується гібридними конфліктами, зростанням техногенних аварій і надзвичайних подій, зумовлює потребу в принципово новому методі спеціальної фізичної готовності працівників сфери безпеки.

Застарілі тренувальні техніки, зосереджені виключно на фізичних можливостях, уже не задовольняють вимогам швидкого темпу, непередбачуваності й емоційного навантаження професійної діяльності.

У зв'язку з цим виникла потреба в розробці комплексної системи, що інтегрує знання з фізіології, психології, педагогіки, тактики й управління надзвичайними ситуаціями. Головна гіпотеза дослідження полягає в тому, що інтеграція фізичної та психофізіологічної підготовки значно підвищує ефективність виконання професійних обов'язків в умовах стресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Українські та зарубіжні дослідники приділяли увагу аналізу інтеграції міждисциплінарних знань у процесі спеціальної фізичної підготовки. Деякі автори вказують на ключову роль мотиваційних і волевих компонентів у роботі в екстремальних умовах, що є визначальним фактором для збереження професійного здоров'я [8].

Окрім фізичної підготовки, ключовим є всебічний розвиток працівників правоохоронних органів. Це означає акцент на інтелектуальних здібностях та емоційній стабільності. Такий підхід дає змогу співробітникам приймати обдумані рішення, оперативно реагувати на складні ситуації, зберігати самоконтроль і психологічну рівновагу навіть під тиском. Усебічна підготовка є запорукою ефективної роботи й психологічного благополуччя працівників сектору безпеки в сучасних умовах.

Іншими авторами висвітлено важливі складові готовності до реагування на надзвичайні обставини, де акцентується увага на злагодженій роботі команди, лідерських якостях і здатності адаптуватися до мінливих умов [1; 11].

Проте, згідно з переконанням багатьох дослідників, запорукою створення сучасної системи результативної професійної фізичної підготовки є комплексний підхід, який передбачає об'єднання знань і технік з педагогіки, фізіології, психології та прикладних стратегій.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета роботи – обґрунтувати доцільність і розробити концептуальні засади міждисциплінарного підходу в спеціальній фізичній підготовці фахівців профілю.

Завдання полягають у визначенні сутності цього підходу, аналізі його практичних переваг і розробленні рекомендацій щодо впровадження в освітній і службово-прикладний процес.

Методи дослідження. Реалізація поставленої мети передбачала багатогранне дослідження. Зокрема, проведено вивчення наукових джерел для розуміння актуальних зарубіжних практик спеціальної фізичної підготовки; порівняльний аналіз моделей навчання військовослужбовців і рятувальників у різних країнах; збір експертних думок фахівців з тактики; а також систематизацію досвіду впровадження міжпрофесійних навчальних технік у структурах безпеки.

Для об'єктивної оцінки переваг цю недоліків поточної системи підготовки в Україні застосовано інструментарій SWOT-аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Усе більша потреба в оптимізації спеціальної фізичної підготовки для фахівців, які працюють у надзвичайних ситуаціях, набуває особливої ваги в сучасних реаліях, де постійно збільшується кількість загроз техногенного, соціального й воєнного профілю. Фізичні навантаження залишаються ключовим елементом тренувального процесу, проте їх застосування має супроводжуватися неухильним дотриманням санітарних норм і профілактики можливих пошкоджень [8].

Сьогоднішні реалії вимагають від військових, правоохоронців, рятувальників, прикордонників та інших екстрених служб не тільки фізичної витривалості, а й значної психологічної стійкості, гнучкості в прийнятті рішень і здатності швидко адаптуватися до динамічного середовища. Зважаючи на це, традиційні методики фізичної підготовки, що зосереджені лише на фізичних якостях, виявляються недостатніми.

Комплексний метод спеціальної фізичної підготовки виходить за рамки простої суми окремих дисциплін. Він створює інтегрований механізм, де фізичні тренування, психологічна підготовка, інтелектуальні завдання та відпрацювання екстремальних сценаріїв взаємодіють для формування висококваліфікованого спеціаліста. Такий підхід сприяє збалансованому розвитку як фізичних, так і ментальних здібностей, адже значна фізична сила без здатності керувати емоціями та швидко адаптуватися до змін є малокорисною в умовах ризику. Ключовим елементом цієї стратегії є розвиток навичок саморегуляції, стресостійкості й психічної міцності, які досягаються через планомірні фізичні заняття, що враховують психологічні й інтелектуальні аспекти професійної діяльності.

Моделювання екстремальних ситуацій на навчальних майданчиках варто реалізовувати з точки зору створення тренувальних комплексів, максимально наближених до реальних умов (зони бойових дій, руїни, затоплені території, місця техногенних категорій) [1, с. 69].

Навчання дій у надзвичайних обставинах на полігонах має базуватися на облаштуванні тренувальних баз, що імітують автентичні умови (бойові зони, завали будівель, підтоплені ділянки, території наслідків аварій) [1, с. 69].

Комплексний підхід до спеціальної фізичної підготовки полягає не в механічному злитті окремих дисциплін, а в побудові єдиної системи, де фізпідготовка, психологічна готовність, інтелектуальні вправи та моделювання критичних сценаріїв взаємопов'язані для формування фахівця, готового до роботи в екстремальних ситуаціях. Це сприяє всебічному розвитку як тілесної сили, так і ментальної міцності, адже значний запас фізичних можливостей без уміння керувати емоціями й адаптуватися психологічно може виявитися недостатнім для ефективного досягнення мети.

Ефективний метод базується на розвитку вміння контролювати себе, справлятися зі стресом і зберігати психічну стійкість, що досягається за допомогою регулярних фізичних навантажень з урахуванням психологічного й розумового стану людини.

Суттєвою частиною комплексного методу є об'єднання розумових і практичних аспектів, де рухова діяльність супроводжується інтелектуальними завданнями. Наприклад, під час пробіжок чи вправ можна давати завдання на відтворення послідовностей, пошук шляхів, визначення відстаней або вибір дій у штучно створених умовах бою чи надзвичайних ситуаціях [8]. Це сприяє паралельному зміцненню тіла та розуму, готуючи організм до функціонування при стомленні, і робить заняття максимально схожими на реальні умови служби в поліції чи армії.

Здебільшого корисними вважаються тренування в стані втоми, адже саме тоді найбільш помітні справжні психологічні відповіді, які відкривають шлях до самопізнання, зміцнюють внутрішню стійкість і допомагають опанувати свої емоції. Важливий також психологічний аспект спеціальної фізичної підготовки.

Новітні дослідження засвідчують, що міцність психіки безпосередньо впливає на здатність фахівця діяти результативно в екстремальних ситуаціях. Отже, навчальні плани повинні охоплювати не лише покращення фізичних якостей – сили, швидкості й витривалості, але й методи психоемоційного відновлення, регулювання дихання, короткі медитативні практики та способи психологічного розрядження.

У критичних ситуаціях, таких як бойові дії або рятувальні операції, здатність зберігати спокій, уникати необдуманих дій і мінімізувати ризики для життя є надзвичайно важливою. Для цього використовується міждисциплінарний підхід, який передбачає моні-

торинг фізичного та психологічного стану за допомогою біомедичних пристроїв під час тренувань.

Сучасні технології, такі як датчики й фітнес-трекери, дають змогу в реальному часі відстежувати ключові показники: пульс, дихання, мозкову активність, температуру тощо. Це дає можливість аналізувати реакцію організму на різні навантаження та розробляти індивідуальні програми тренувань, що враховують потреби кожної людини. Цей науково обґрунтований метод, який використовується у військовій освіті в США та країнах Скандинавії, поєднує об'єктивні дані з ефективними методиками навчання, створюючи гнучку систему персонального розвитку.

Важливим аспектом міжгалузевої підготовки є педагогічний компонент. Він передбачає створення освітнього середовища, де фізична підготовка інтегрована в загальний процес професійного становлення. Тому тренери повинні володіти не лише техніками фізичної підготовки, але й знаннями з педагогіки, психології, лідерства та комунікації.

У надзвичайних ситуаціях успіх залежить від злагодженої командної роботи, де важлива підтримка, мотивація та координація. Таким чином, спеціалізована фізична підготовка сприяє розвитку не лише фізичної сили, але й навичок командної взаємодії та управління, формуючи всебічно розвиненого професіонала.

Необхідно досліджувати вплив інтегрованого навчання на формування професійної ідентичності. Для військових, рятувальників і поліцейських фізична готовність є не лише питанням здоров'я, а й важливим фактором розвитку почуття обов'язку, взаємодопомоги, відповідальності й довіри до товаришів.

Деякі автори зазначають, що спільні тренування зміцнюють почуття солідарності з професійною групою, що позитивно впливає на емоційну стабільність [11, с. 234].

Людина, яка відчуває себе частиною колективу, менше піддається страху, краще переносить фізичні труднощі й готова ризикувати заради інших. Ключовими цілями фізичної та вогневої підготовки є розвиток і безперервне покращення витривалості, сили, швидкості й реакції; формування психологічної стійкості, впевненості у власних силах тощо [10, с. 229].

Основними завданнями тактичної та спеціальної підготовки є такі: вивчення й відпрацювання тактичних засобів і способів дій в екстремальних ситуаціях; правові підстави й порядок застосування спеціальних засобів; правові підстави та порядок застосування зброї, бойової та спеціальної техніки тощо [10, с. 229]. Для ефективного впровадження міждисциплінарного підходу пропонується модульна система навчання. Вона передбачає чергування занять, спрямованих на фізичний розвиток, когнітивні здібності й емоційну стійкість. Наприклад, один модуль може фокусуватися на фізичній силі, інший – на концентрації та швидкому мисленні, а третій – на техніках психологічного відновлення.

Така структура забезпечує гармонійний розвиток, запобігаючи вигоранню. Цей підхід довів свою ефективність, особливо в умовах підвищеного стресу, як це продемонстровано в Національній гвардії України. Там поєднання тактичної підготовки з психологічною підтримкою призвело до зменшення травматизму та підвищення бойової готовності.

Важливо враховувати гендерні особливості. Зі зростанням ролі жінок у силових структурах система навчання має адаптуватися до їхніх фізіологічних потреб, рівня стресостійкості й соціальних викликів. Дослідження показують, що поєднання фізичних тренувань з психологічними модулями (наприклад, розвиток впевненості й лідерства) значно покращує успішність жінок, особливо в кризових ситуаціях.

Не менш важлива реабілітаційна та профілактична складова. Фахівці сектору безпеки часто зазнають фізичних і психологічних навантажень. Тому система навчання повинна включати фізіотерапію, корекційні вправи та програми відновлення для запобі-

гання професійним захворюванням і ПТСР. Ефективними є кінезіотерапія, йога, дихальні практики та групова підтримка, що сприяють довготривалій працездатності й мотивації.

Сучасна безпека вимагає універсальних спеціалістів, здатних не лише до фізичних викликів, але й до прийняття рішень у ризикованих умовах, лідерства, аналізу та взаємодії з населенням. Це досягається завдяки цілісному підходу, що об'єднує фізичне, інтелектуальне й моральне виховання. Таким чином, міждисциплінарна підготовка – це не просто новий напрям, а філософія, що формує сильних, гнучких, свідомих та емоційно стійких професіоналів для XXI століття.

Інтеграція фізичних навичок і практичних дій у професійній сфері має бути комплексною. Поєднання науки, техніки, психології та педагогіки формує багатовимірну компетентність. Головна перевага такого підходу – це підготовка не просто «сильного тіла», а цілісної особистості [1, с. 70].

До основних об'єктивних складових, що впливають на формування позитивної спортивної мотивації курсантів, належать професійно обумовлені вимоги до фізичної підготовки; якість організації навчально-виховної роботи на кафедрах і факультетах, включаючи рівень спортивно-масової діяльності; ефективність проведення занять; а також наявність гідних прикладів для наслідування, зокрема з боку командирів і викладачів.

Інтеграція фізичних, психологічних і когнітивних елементів дає змогу підготувати людину до роботи в екстремальних умовах, забезпечує високу стресостійкість, гнучкість мислення та здатність приймати рішення під тиском [5–7; 9].

У контексті воєнного стану для співробітників правоохоронних органів набуває особливої ваги безперервне професійне зростання [3–5]. Це охоплює вдосконалення знань і практичних навичок у галузях тактико-спеціальної, вогневої, фізичної та психологічної підготовки. Не менш важливим є розвиток аналітичних здібностей, уміння прогнозувати дії суб'єктів правопорушень у кризових обставинах, оперативно ухвалювати рішення й налагоджувати ефективну комунікацію з іншими силовими відомствами. Сучасний поліцейський має виступати не лише як виконавець директив, але і як проактивний спеціаліст, що демонструє стійкість до психоемоційних стресів, здатність до автономних і відповідальних дій у непередбачуваних ситуаціях.

Практична значущість дослідження полягає в можливості застосування запропонованих методик для оптимізації освітньо-професійних програм для військовослужбовців, поліцейських, рятувальників і персоналу критичної інфраструктури [9]. Отримані результати можуть слугувати базою для створення інтегрованих навчальних модулів з кризового менеджменту, психологічної підтримки персоналу, а також методик оцінки рівня готовності до виконання службових обов'язків в умовах підвищеного ризику. Крім того, імплементація подібних розробок у практику підготовки кадрів сприятиме формуванню високопрофесійного корпусу правоохоронців, здатних забезпечувати громадську безпеку та правопорядок навіть у найскладніших умовах сучасних викликів і загроз.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи, можна стверджувати, що формування позитивної мотивації до спорту й професійного розвитку курсантів і поліцейських є фундаментальним для їхньої подальшої ефективної служби. Високий рівень фізичної, психологічної та когнітивної підготовки дає змогу успішно діяти в екстремальних умовах, витримувати стрес і приймати обґрунтовані рішення під тиском.

У сучасних умовах воєнного стану від поліцейського вимагається не лише дисциплінованість, а й самостійність, відповідальність і психологічна стійкість. Тому вдосконалення навчальних методик і впровадження комплексних підходів до підготовки кадрів є необхідним для забезпечення високого рівня готовності правоохоронців до виконання своїх завдань у будь-яких умовах.

Список використаних джерел

1. Бондаренко В. В. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2018. 524 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Оніпко С. С., Лунгу Д. І. Проблематика формування та вдосконалення фізичного виховання працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми фізичної підготовки працівників Національної поліції в умовах воєнного стану* : матеріали Регіональн. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Кропивницький, 16 верес. 2022 р.). Кропивницький : ДонДУВС, 2022. С. 74–78.
4. Поліційна деонтологія: лекція 4. Армійська академія (Навчальний заклад). URL: https://arm.navs.edu.ua/books/police_deontology/info/lec4.html.
5. Портал для кандидатів на навчання у заклади вищої освіти МВС України. Умови прийому. *Національна поліція України*. URL: <https://osvita.np.gov.ua/index.php?r=site%2Fcondition>.
6. Про внесення змін до Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України : Наказ МВС України від 13.02.2024 № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0303-24>.
7. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : Наказ МВС України від 26.01.2016 № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>.
8. Селоков В. С., Кушніренко Р. О., Константинов Д. В. Фізичне виховання як напрям підготовки поліцейських в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 338–340.
9. Спеціальна фізична підготовка : програма навчальної дисципліни для підготовки фахівців за ступенем вищої освіти доктора філософії / розробники: В. В. Бондаренко, С. М. Решко, А. Ю. Мартишко. Київ : НАВС, 2019. 11 с.
10. Талимончук В. Д. Удосконалення тактико-спеціальної, вогневої, фізичної та психологічної підготовки поліцейських. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : збірник наук. праць. Харків : ХНУВС, 2018. С. 228–230.
11. Ткаченко С. Є. Мета, завдання та принципи діяльності інспекцій з особового складу Національної поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1(22), Т. 3. С. 234–237.

References

1. Bondarenko, V. V. (2018) Profesiyina pidhotovka pratsivnykiv patrol'noyi politsiyi: zmist i perspektyvni napryamy [Professional training of patrol police officers: content and promising directions] : monohraf. Kyiv : FOP Kandyba T. P., 524 p. [in Ukr.].
2. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny vid 13.04.2012 [Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. [in Ukr.].
3. Onipko, S. S., Lunhu, D. I. (2022) Problematyka formuvannya ta vdoskonalennya fizychnoho vykhovannya pratsivnykiv Natsional'noyi politsiyi Ukrayiny v umovakh voyennoho stanu [Problems of formation and improvement of physical education of employees of the National Police of Ukraine under martial law]. *Aktual'ni problemy fizychnoyi pidhotovky pratsivnykiv Natsional'noyi politsiyi v umovakh voyennoho stanu* : materialy Rehional'n. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh (m. Kropyvnyts'kyu, 16 veres. 2022 r.). Kropyvnyts'kyu : DonDUVS, pp. 74–78. [in Ukr.].
4. Politsiyina deontolohiya: lektsiya 4. Armiys'ka akademiya (Navchal'nyy zaklad) [Police deontology: lecture 4. Military Academy (Educational institution)]. Retrieved from: https://arm.navs.edu.ua/books/police_deontology/info/lec4.html. [in Ukr.].
5. Portal dlya kandydativ na navchannya u zaklady vyshchoyi osvity MVS Ukrayiny. Umovy pryomu [Portal for candidates for study in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Admission conditions]. *Natsional'na politsiya Ukrayiny*. Retrieved from: <https://osvita.np.gov.ua/index.php?r=site%2Fcondition>. [in Ukr.].
6. Pro vnesennya zmin do Polozhennya z orhanizatsiyi perevirky rinvnya fizychnoyi pidhotovlenosti kandydativ do vstupu na sluzhbu v Natsional'nu politsiyu Ukrayiny [On amendments to the Regulations on the organization of checking the level of physical fitness of candidates for entry into the National Police of Ukraine]: nakaz MVS Ukrayiny vid 13.02.2024 № 86. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0303-24>. [in Ukr.].

7. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro orhanizatsiyu sluzhbovoyi pidhotovky pratsivnykiv Natsional'noyi politsiyi Ukrayiny [On approval of the Regulations on the organization of in-service training of employees of the National Police of Ukraine] : nakaz MVS Ukrayiny vid 26.01.2016 № 50. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>. [in Ukr.].

8. Selyukov, V. S., Kushnirenko, R. O., Konstantynov, D. V. (2018) Fizychne vykhovannya yak napryam pidhotovky politseys'kykh v Ukrayini [Physical education as a direction of training police officers in Ukraine]. *Porivnyal'no-analitychne parvo*, № 4, pp. 338–340. [in Ukr.].

9. Spetsial'na fizychna pidhotovka : prohrama navchal'noyi dystsypliny dlya pidhotovky fakhivtsiv za stupenem vyshchoyi osvity doktora filosofiyi. (2019) [Special physical training: a program of an academic discipline for training specialists with the degree of higher education of Doctor of Philosophy]. Rozrobnyky: Bondarenko V. V., Reshko S. M., Martyshko A. Yu. Kyiv: NAVS, 11 p. [in Ukr.].

10. Talymonchuk, V. D. (2018) Udoskonalennya taktyko-spetsial'noyi, vohnevoyi, fizychnoyi ta psyholohichnoyi pidhotovky politseys'kykh [Improving tactical and special, fire, physical and psychological training of police officers]. *Pidhotovka politseys'kykh v umovakh reformuvannya systemy MVS Ukrayiny* : zb. nauk. pr. Kharkiv : KhNUVS, pp. 228–230. [in Ukr.].

11. Tkachenko, S. Ye. (2018) Meta, zavdannya ta pryntsypy diyal'nosti inspektsiy z osobovoho skladu Natsional'noyi politsiyi Ukrayiny [Purpose, tasks and principles of activity of inspections of personnel of the National Police of Ukraine]. *Prykarpats'kyi yurydychnyy visnyk*, iss. 1(22), vol. 3, pp. 234–237. [in Ukr.].

ABSTRACT

Voiktor Bohuslavskiy. Interdisciplinary approaches in special physical training: integration of physical skills and practical actions in a professional environment in extreme conditions (man-made disasters, martial law, etc.)

The article considers an interdisciplinary approach to special physical training as an effective means of forming professional resilience and adaptability of specialists in the field of security, defense, rescue services and law enforcement agencies. The purpose of the study is to determine the role of integration of physical, psychological and cognitive skills in professional activities in extreme conditions, in particular during man-made disasters, emergencies or martial law.

The work uses methods of theoretical analysis of scientific sources, a comparative approach, as well as generalization of practical experience in special training of military personnel, rescuers and police officers. It is determined that the modern model of special physical training should be based not only on the development of strength, endurance and agility, but also on psychological resilience, speed of decision-making, team interaction and situational adaptation.

The novelty of the study lies in the development of the concept of an integrated training system that combines physical, psychophysiological and cognitive-motivational components. The results of the study indicate that the implementation of interdisciplinary approaches contributes to increasing the effectiveness of professional actions in stressful and dangerous conditions.

The proposed model involves the holistic formation of specialists' readiness through the interaction of various aspects of training, which ensures the harmonious development of physical and psychological qualities. This approach allows optimizing the process of professional improvement, increasing the level of resilience and adaptability of personnel to extreme situations.

Key words: *special physical training, interdisciplinarity, extreme conditions, professional resilience, technological disasters, martial law, psychophysiological readiness, adaptation.*

Надійшла до редакції: 23.10.2025

Прийнято до друку після рецензування: 10.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025

УДК 343.98.06:343.123.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-27>

Олександр ЖУРАВЕЛЬ

доктор філософії в галузі права
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
zuravelaleksandr820@gmail.com

Олександр РІТОР

інструктор
(Федерація рукопашного бою Дніпропетровської області, м. Дніпро, Україна)
ritor9@seznam.cz

МЕТОД SELF DEFENDER SYSTEM ДЛЯ ФАХІВЦІВ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

У статті розглянуто метод Self Defender System як інноваційний інструмент для фахівців у сфері розслідування злочинів проти життя та здоров'я. Автори підкреслюють проблемність традиційної практики, коли особа, що діяла в умовах необхідної оборони, нерідко сприймається правоохоронними органами як порушник, а не як захисник власних прав та інтересів. Такий підхід призводить до помилкової криміналізації соціально корисних дій. Метод Self Defender System пропонує поетапний алгоритм визначення правомірності заподіяння шкоди під час оборони. Він охоплює аналіз підстав для захисту, об'єкта й мети захисних дій, способів їх реалізації, часових меж оборони, а також характеру небезпеки посягання.

У роботі детально розкриваються ключові елементи, що підлягають оцінці: пропорційність засобів оборони й нападу, характер загрози, реальна можливість відбиття посягання, кількісна та якісна перевага сторін конфлікту, вік і фізична сила нападників і захисників, наявність зброї, місце й час нападу, його раптовість та інтенсивність, а також момент припинення посягання.

Особлива увага приділяється розмежуванню необхідної оборони й перевищення її меж, зокрема у випадках, коли шкода завдається після фактичного завершення нападу. Матеріали судової практики підтверджують актуальність такого підходу та демонструють приклади, коли врахування зазначених критеріїв дає змогу об'єктивно оцінити правомірність захисних дій. Запропонований метод спрямований на формування більш справедливого й збалансованого підходу до кваліфікації оборонних дій, що забезпечує належний захист прав громадян і водночас виключає безпідставне покарання осіб, які діяли в умовах реальної загрози.

Ключові слова: *необхідна оборона, нападник, аналіз, практика, елементи характеристики, комп'ютерна програма.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна практика розслідування злочинів проти життя та здоров'я демонструє наявність істотних труднощів у правильній кваліфікації дій осіб, які застосовували необхідну оборону. Унаслідок деформації правосвідомості представників правоохоронних органів і судової практики нерідко трапляються випадки, коли особа, що здійснила соціально корисні дії із захисту своїх чи чужих прав та інтересів, необгрунтовано розглядається як правопорушник. Така ситуація призводить до криміналізації оборонних дій, які фактично спрямовані на припинення протиправного посягання.

© О. Журавель, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6830-150X>

© О. Рітор, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-1871-3227>

Саме тому виникає необхідність у розробленні науково обґрунтованої методики, яка дасть змогу системно аналізувати всі обставини події: пропорційність дій оборонця й нападника, характер та інтенсивність небезпеки, кількісний і фізичний баланс сторін, наявність зброї, місце та час посягання, момент його припинення тощо. Запропонований метод *Self Defender System* має на меті усунути наявні прогалини, забезпечити об'єктивність і справедливність при розслідуванні таких категорій справ, а також запобігти необґрунтованому покаранню осіб, які діяли в умовах реальної загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання розглядали в наукових працях такі вчені, як Ю. В. Баулін, В. М. Кривович, Б. О. Орловський, І. В. Пиріг, Т. В. Столяр, Е. Р. Шафіков.

Методи та методики дослідження. Методологічними основами дослідження є застосовані в ній сучасні методи пізнання, такі як аналіз і синтез, узагальнення, індукційний метод тощо.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтувати теоретичні засади та практичну значущість методу *Self Defender System* у діяльності фахівців, що здійснюють розслідування злочинів проти життя та здоров'я, а також визначити можливості його застосування для підвищення ефективності професійної підготовки й безпеки працівників правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У силу певної деформації правосвідомості співробітників правозастосовних органів особа, яка захищається, нерідко оцінюється як порушник, що підлягає покаранню. У результаті особа, яка вчинила соціально корисні захисні дії, необґрунтовано піддається кримінальній відповідальності.

Для визнання правомірності заподіяння оборонної шкоди слідча й судова практика йде методом від протилежного: спочатку в діях особи, яка захищається, установлюються ознаки насильницького злочину проти особистості нападника, потім виявляються ознаки необхідної оборони та відсутність у вчиненому діянні явної невідповідності характеру й небезпеці посягання, що дає змогу правоохоронним органам визнати заподіяну шкоду правомірною. Однак під час досудового розгляду особа, яка вчинила соціально корисні дії, спрямовані на захист законних інтересів і гарантованих законами прав, піддається всіляким випробуванням і моральним потрясінням [1].

Метод *Self Defender System* пропонує проводити розслідування таким чином. Першим етапом можемо визначити свідомий вибір особи, яка захищається, на самооборону: це означає, що особа має право свідомо застосувати захист, навіть за наявності можливості уникнути конфлікту. Під цим поняттям мається на увазі, що особа, яка захищається, свідомо приймає рішення вступити в захисні протидії, а не уникати їх, вона розуміє правомірність своїх дій і їх мету, її вибір не залежить від того, чи була можливість уникнути конфлікту. Практика Верховного Суду України уточнює, що відсутність у того, хто само обороняється, вибору не позбавляє його права на самооборону. Відповідно до нашого законодавства, право на необхідну оборону є суб'єктивним правом, а не обов'язком, тобто свідомий вибір не перетворює дії на напад, якщо вони об'єктивно спрямовані на відбиття реальної загрози. Особа, яка захищається, має право заподіяти шкоду порушнику, і ця шкода буде правомірною, якщо вона спільномірна характеру посягання. Ці положення мають нормативне закріплення в ст. 36 КК України, яка підкреслює, що особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади, а також ст. 37 КК України, яка регламентує перевищення меж необхідної оборони [4].

Другим етапом є визначення підстав заподіяння правомірної шкоди, а саме: проводиться правовий аналіз злочину, учиненого особою, яка вчинила посягання з метою визна-

чення рівня загрози діяння. У кримінальному праві заподіяна шкода може бути визнана правомірною, якщо вона була заподіяна в умовах: необхідної оборони ст. 36 Кримінального кодексу (далі – КК) України; крайньої необхідності ст. 39 КК України; затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, ст. 38 КК України. Загальним принципом є те, що шкода заподіюється у відповідь на суспільно небезпечне діяння, яке створює реальну загрозу охоронюваним законом інтересам. Наприклад, якщо особа помилково вважає свої дії обороною від суспільно небезпечного посягання, якого насправді не було, то такі дії особи варто кваліфікувати як уявну оборону за ст. 37 КК України.

Третім етапом визначається, що об'єктом захисту в разі правомірного заподіяння шкоди завжди є законні інтереси або права. Відповідно до положень ст. 36 КК України, кожна особа має право на захист прав і законних інтересів від суспільно небезпечного діяння, тобто об'єктами захист будуть уважатися життя та здоров'я, права та свободи, власність, громадський порядок і безпека, а також інтереси держави. Проте якщо особа буде застосовувати силу для захисту незаконних інтересів (наприклад, при збереженні майна добутих незаконним шляхом, а саме викраденням із власності іншої особи чи держави), то такі дії не будуть визнані як необхідна оборона. Це означає, що при здійсненні силового захисту незаконних інтересів насильницькі дії особи є неправомірною обороною [7].

Четвертим етапом є мета правомірного заподіяння шкоди, яка полягає в захисті законних інтересів або прав особи, яка захищається, або іншої особи. Метою захисту не може слугувати збереження протиправного інтересу, оскільки ці дії не підпадають під необхідну оборону. Якщо особа умисно імітує оборонні дії, то таку діяльність варто кваліфікувати не як оборону, а як учинення умисного кримінального правопорушення, оскільки у випадку імітації також відсутня мета захисту законних інтересів.

П'ятим етапом є визначення способу захисних дій, який полягає в застосуванні фізичної сили того, хто захищається, предметів для відбиття нападу, а також зброї в разі небезпечного насильства. Згідно з нормами ст. 36 КК України, кожна особа має право використовувати фізичну силу для відвернення небезпечного діяння, але такі дії не повинні перевищувати межі необхідної оборони. Водночас варто звернути увагу на виняток, а саме: при нападі озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення в житло чи інше володіння особи не вважається перевищенням меж необхідної оборони, незалежно від тяжкості, яку заподіяно тому, хто посягає, відповідно до ч. 5 ст. 36 КК України.

Шостим етапом є встановлення меж таких дій у часі, а саме часовий період здійснення захисних дій, що визначається початком посягання й моментом його закінчення. Якщо особі, яка обороняється, не був зрозумілий момент закінчення посягання, то має місце правомірний захист. Відповідно, при умисному заподіянні шкоди після завершення посягання має місце різновид псевдооборони.

Сьомим етапом є вирахування характеру небезпеки наявного посягання. Залежно від небезпеки й несподіванки нападу, умови правомірності захисних дій варто диференціювати на 2 види: необмежені й обмежені законом умови правомірності. При посяганні, небезпечному для життя або несподіваному для того, хто захищається, закон надає йому право на заподіяння будь-якої шкоди тому, хто нападає. Під обмежувальними умовами правомірності захисних дій варто розуміти відповідність оборони характеру небезпеки посягання.

Матеріали судової практики свідчать про практичне застосування елементів складу правомірного заподіяння шкоди. З метою встановлення меж оборони суди брали до уваги такі елементи: пропорційність засобів захисту та засобів нападу, характер небезпеки нападу, можливості відбиття посягання, кількість нападників і захисників, їхній вік і фізичний розвиток, наявність зброї, місця й часу посягання, раптовість та інтенсивність нападу, момент його припинення й реальну можливість оцінити його небезпеку [5].

Пропонуємо розглянути більш детально кожен елемент. Першим розглянемо пропорційність засобів захисту й засобів нападу. Це відповідність характеру, сили й наслідків захисних дій характеру силі й наслідкам нападу, тобто той, хто захищається, має право застосувати силу, але вона повинна бути достатньою для відбиття нападу, а не надмірною. У частині 3 ст. 36 КК України перевищенням меж необхідної оборони визнаються умисні дії, які явно не відповідають небезпеці посягання або обставинам захисту. Головний принцип полягає в тому, що захист має бути спільномірним загрози. Не допускається навмисне заподіяння надмірної шкоди нападнику, яка явно не відповідає небезпеці посягання. Дії самозахисту мають бути спрямовані саме на припинення протиправних дій, а не на покарання нападника.

Під характером небезпеки нападу варто розуміти не тільки факт посягання, а і його якість і ступінь загрози, а саме: потрібно розуміти, наскільки напад є реальним і здатним завдати істотної шкоди життю, здоров'ю чи іншим правам людини. Це поняття має велике значення саме для оцінки правомірності необхідної оборони: безпосередньо від характеру небезпеки залежить, чи можна вважати оборонні дії виправданими, чи вони будуть уважатися перевищенням меж необхідної оборони [9].

Можливість відбиття посягання визначається, чи справді особа мала право застосувати необхідну оборону. Ідеться про ситуацію, коли існує реальний і безпосередній напад і людина має змогу його припинити чи запобігти шкоді своїм законним захисним діям. Якщо напад ще не почався або вже завершився, то оборонні дії не визнаються необхідною обороною, бо відсутня потреба зупиняти загрозу.

Кількість нападників і захисників – це одна з важливих обставин, яка враховується під час оцінки правомірності необхідної оборони. Кількість порушників у правовому сенсі налічує осіб, які одночасно й узгоджено (або ситуативно спільно) вчиняють протиправне діяння, спрямоване на заподіяння шкоди охоронюваним законом інтересам потерпілого (життю, здоров'ю, майну тощо). Коли йдеться про кількість учасників конфлікту, то мається на увазі співвідношення сил між тими, хто здійснює напад, і тими, хто намагається його відбити. Якщо напад здійснює одна особа, а оборонців кілька, ситуація виглядає інакше, ніж коли все навпаки – кілька нападників проти одного захисника. У першому випадку дії оборонців можуть оцінюватися суворіше, оскільки реальна загроза для них є меншою й закон очікує, що вони оберуть більш м'які способи зупинення нападу. У другому випадку, коли нападників значно більше, ніж захисників, навіть застосування серйозних засобів оборони визнається правомірним, адже небезпека для життя чи здоров'я оборонця в такій ситуації зростає в багато разів.

Далі розглянемо факт щодо віку та фізичної сили саме нападників. При вирішенні питання про правомірність захисту обов'язково враховується, ким саме здійснюється напад. Вік нападника може відігравати подвійну роль. Якщо напад чинить неповнолітній або літня особа, суд оцінює, чи справді існувала реальна загроза для життя чи здоров'я, адже фізичні можливості таких людей зазвичай обмежені. Проте це не означає, що посягання неповнолітнього чи людини похилого віку апріорі не є небезпечним: усе залежить від конкретних дій, використання зброї чи інших засобів. Якщо, наприклад, підліток намагається завдати удару ножом, небезпека буде реальною та значною незалежно від віку. Фізична сила нападника має ще більший вплив на оцінку ситуації. Якщо напад здійснює особа, яка є значно сильнішою фізично, ніж потерпілий, то навіть без застосування зброї вона може становити серйозну загрозу для здоров'я чи життя. У такому випадку закон дозволяє оборонцеві застосовувати більш рішучі засоби захисту. Також якщо напад здійснює група осіб, то такий фактор завжди підвищує характер небезпеки. Водночас, якщо нападник фізично слабший і не має при собі зброя, здатних завдати істотної шкоди, застосування надмірних оборонних заходів може кваліфікуватися як перевищення меж оборони.

Перейдемо до розгляду факту щодо віку та фізичної сили осіб, які захищаються від нападу. Кримінальне право виходить із принципу індивідуальності: тобто при кваліфіка-

ції оборонних дій потрібно враховувати не абстрактні можливості людини, а її реальні фізичні й особистісні характеристики. Вік захисника визначає його здатність адекватно реагувати на небезпеку. Якщо обороняється дитина чи особа похилого віку, то зрозуміло, що їхні можливості зупинити напад без застосування додаткових засобів обмежені. У такому випадку закон допускає ширший спектр засобів захисту, адже від слабшої особи не можна вимагати тієї ж сили опору, що й від дорослого та фізично розвинутого індивіда. Фізична сила оборонця також має вирішальне значення. Людина, яка є фізично слабкою, має повне право компенсувати цей недолік іншими засобами, навіть тими, що можуть здатися суворими. Натомість, якщо оборонець є значно сильнішим за нападника, суд може більш критично ставитися до його дій і вимагати, щоб застосовані засоби були спільномірними. Тобто вік (старший вік того, хто захищається, проти молодого віку тих, хто посягає) і фізичний розвиток (двоє підготовлених осіб проти однієї фізично ослабленої) істотно посилюють оцінку небезпеки нападу. Ця обставина може виправдовувати застосування зброї для відбиття нападу й виключати кримінальну відповідальність за оборонні дії.

Безпосередньо сам факт наявності зброї підвищує рівень небезпеки. Якщо нападник озброєний, закон визнає більший простір для оборонних дій, адже загроза життю і здоров'ю в такій ситуації є безпосередньою та значною. При цьому важливим є не лише сам факт наявності зброї, а й спосіб її використання. Якщо ніж лежить у кишені й нападник його не застосовує, загроза ще не набула характеру небезпечного нападу. Якщо ж зброя вже використовується або навіть демонструється як засіб примусу, це суттєво підвищує небезпеку й виправдовує більш радикальні дії оборонця.

Місце посягання має ключове значення, оскільки воно визначає умови, у яких опинаяється особа під час нападу. Тобто якщо посягання відбувається в житлі особи, де вона має право захищене Конституцією України на недоторканність свого житла, то закон схиляється до більш широкого визнання правомірності оборонних дій. Якщо посягання відбувається в публічно доступному місці, особа теоретично має більше можливостей уникнути конфлікту чи звернутися за допомогою. Більш складною є ситуація, коли посягання відбувається у віддаленому або малолюдному місці, то загроза для потерпілого істотно зростає, оскільки шанси знайти допомогу мізерні або взагалі неможливі.

Не менш важливим фактором є час посягання. Ця обставина охоплює не лише конкретну годину доби, а й момент, коли посягання почалося, триває або вже закінчилося. Напад удень або вночі є різними за рівнем небезпеки. У кримінальному праві час посягання насамперед означає момент його реальності й безпосередності. Захист від нападу буде вважатися законним лише тоді, коли небезпека вже настала або є неминучою. Щодо аспекту про час доби маємо, що напад у нічний час розглядається як більш небезпечний, ніж такий же напад, але вдень. Цей факт впливає з того, що в темний час доби людина має знижену увагу та гіршу орієнтацію в обстановці.

Тепер пропонуємо розглянути раптовість та інтенсивність нападу, які є ключовими кримінально-правовими характеристиками. Ці ознаки відображають динаміку нападу, його силу, швидкість розвитку та ступінь загрози, а також зумовлюють вибір засобів і способів захисту. Ознака раптовості проявляється в тому, що особа, на яку спрямоване посягання, не має достатнього часу для роздуми та підготовки захисних дій. Інтенсивність нападу означається силою та характером дій нападника, спрямованих на завдання шкоди.

Останнім хочемо проаналізувати момент припинення посягання. Під моментом припинення посягання розуміється фактичне завершення протиправних дій нападника. Посягання вважається припиненим тоді, коли зникає необхідність у подальшому захисті. Якщо оборонні заходи продовжуються після завершення нападу, то вони не можуть вважатися виправданими, у такому випадку ці дії будуть уважатися перевищенням меж необхідної оборони [8].

Під час нанесення тілесних пошкоджень і протистояння правопорушника та потерпілого важливими факторами є встановлення віку, ваги, витривалості учасників протистояння, наявність предметів, за допомогою яких було вчинене кримінальне правопорушення, і вплив означених показників на прийняття слідчим рішення щодо кваліфікації кримінального правопорушення та проведення комплексу слідчих (розшукових) дій. Таким чином, з метою встановлення вищевказаних факторів і досягнення бажаного результату слідчий, прокурор повинні звертатися по допомогу до спеціалістів у галузі фізичного виховання, медицини та комп'ютерної техніки для розрахунку вищевказаних показників учасників конфлікту, у результаті якого було завдано шкоду здоров'ю. У результаті аналізу показників з використанням такої комп'ютерної програми «Визначення критеріїв індивідуальних можливостей особи» слідчий отримує необхідну для розслідування інформацію. Програмне забезпечення здійснює низку математичних обчислень з метою отримання об'єктивного й уніфікованого результату аналізу інциденту між потерпілим і нападником. Розрахунки спрямовані на перетворення індивідуальних показників кожного учасника у відповідний коефіцієнт, що дає змогу визначити рівень впливу з боку як нападника, так і потерпілого, а також спрогнозувати можливий результат події у випадках, коли дії становлять загрозу життю потерпілого. Результати розрахунків можуть бути оформлені у вигляді довідки спеціаліста (відповідно до ст. 71 Кримінального процесуального кодексу України) та долучені до матеріалів кримінального провадження. [6]

Пропонуємо розглянути вирок Печерського районного суду м. Києва щодо боксера Петра Очеретяного, який був заарештований за вбивство працівника УДО під час конфлікту в Києві у 2019 році. Надалі будуть надані фрагменти цього вироку з показань боксера. Петро розповів, що він прогулювався зі своїми собаками, коли він переходив пішохідний перехід, автомобіль на великій швидкості ледь не збив його собаку. Після цього він зробив зауваження водію автомобіля, на що останній почав агресивно реагувати, надалі з машини вийшло двоє чоловіків, які поводити себе зверхньо. Потерпілий почав погрожувати боксерові та, тримаючи руки в карманах, він промовив: «Ти ж не знаєш, що у мене в карманах». У черговий раз, коли Петро жестами демонстрував, що він переходив по пішохідному переходу, потерпілий сказав: «Я візьму ствол, завалю тебе і твою собаку, мені за це нічого не буде». Після чергової жестикуляції свого направлення по пішоходу потерпілий вдарив боксера по руці, у зв'язку із зазначеним, він рефлекторно вдарив потерпілого лівою, слабшою рукою з метою «привести його до ладу», оскільки останній порушив межі його особистого кордону. Петро наголосив на тому, що чоловіки обступили його та знаходилися безпосередньо поруч із ним. Унаслідок нанесеного удару потерпілий упав, в останнього почали виділятися блювотні маси, а чоловіки, які перебували поруч, нахилилися до нього [2].

Надалі пропонуємо розібрати цю ситуацію згідно з методом Self Defender System. Виходячи з даних, опублікованих у загальних джерелах, варто зауважити, що учасником конфлікту є колишній професійний боксер, який займався цим видом спорту в період з 2005 по 2009 роки. На момент інциденту він уже не мав статусу діючого спортсмена, відповідно, його фізична форма могла бути або підтримуючою, або зовсім не відповідати професійним стандартам. У зв'язку з цим акцент суду на обставині, що боксер є професіоналом, не має істотного значення для юридичної оцінки його дій. Потерпілий же, навпаки, на момент конфлікту був співробітником елітного підрозділу Державної охорони Президента, що передбачає в нього високий рівень фізичної підготовки, професійних навичок ведення рукопашного бою й уміння оцінювати ступінь тяжкості своїх дій. Крім того, за віковими критеріями потерпілий був молодший за боксера, що також впливало на його фізичну перевагу. З матеріалів ЗМІ видно, що потерпілий раніше переніс черепно-мозкову травму, що, імовірно, могло вплинути на тяжкість наслідків отриманого ним удару, але не зменшує його активної ролі в конфлікті. Згідно з даними свідків, товариші потерпілого були його колегами по службі, що дає змогу припустити, що вони також мали характерну фізичну підго-

товку. Їхня спільна поява в конфлікті була явно домінуючою й мала агресивний характер, створюючи для боксера реальну загрозу конфлікту з боку групи осіб.

Дії боксера відображають усвідомлений правомірний вибір способу захисту, який відповідає принципам необхідної оборони та самозахисту прав. Боксер не використовував свою велику собаку як потенційний засіб агресії, виключив небезпеку для третіх осіб, діючи розумно й обережно, а також залишив за собою право особисто припинити напад без залучення додаткових сил. Це свідчить про усвідомленість, передбачливість і правомірність мети його поведінки. Також цей факт підтверджує, що в боксера був відсутній агресивний умисел, він демонстрував захисний, а не нападний характер дій. Боксер застосував один неакцентований (контрольований) удар у відповідь на реальне посягання – удар по руці з боку агресивного нападника. Метою було запобігання протиправним діям, а не заподіяння шкоди. Фахівець з боксу підтвердив, що з технічної позиції, у якій перебував боксер, нанести акцентований удар неможливо, що виключає прямий умисел на заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Смерть нападника настала через низку обставин (падіння, невдалий фактор, індивідуальні фізіологічні особливості). За практикою Верховного Суду, якщо смерть настала несподівано й не була передбачена особою, яка захищалася, такі дії не є злочином. Захисні дії боксера відбувалися під час безпосереднього нападу [3].

Об'єктом захисту в цій ситуації є індивідуальний об'єкт (життя і здоров'я) і суспільний об'єкт (громадський порядок і безпека). Відповідно до законодавства, об'єктом правомірного захисту є охоронювані законом права та свободи людини, передусім життя і здоров'я. Виходячи із цього, боксер мав право на безпечне пересування через пішохідний перехід, фізичну недоторканність і захист свого життя та здоров'я від реального нападу. У момент, коли троє фізично підготовлених чоловіків почали напад (словесні погрози й удар по руці), виник реальний суспільно небезпечний замах на життя та здоров'я. Додатковим об'єктом є громадський порядок. Нападники діяли в грубій цинічній формі в громадському місці, погрожуючи й демонструючи агресію. Напад мав публічний характер, також була небезпека не тільки для боксера, а й для оточуючих.

Метою боксера було не заподіяння шкоди, а припинення протиправних дій нападника й запобігання подальшій шкоді. Він заподіяв шкоду вимушено й з оборонною метою, щоб нейтралізувати загрозу. Характером безпеки наявного посягання є таке: група осіб (водій і два пасажери) вийшли з автомобіля й погрожували боксеру фізичною розправою, один із них учинив активну дію, а саме вдарив боксера по руці, а також дії супроводжувалися, відповідно до матеріалів ЗМІ, грубістю, агресією, а також перебуванням у стані алкогольного сп'яніння.

Хочемо зазначити, що вся використана інформація про боксера взята з відкритих джерел інформації, які доступні кожному, також цей аналіз не мав наміру змінити обране покарання чи знецінити проведену роботу слідчим відділом. Ця ситуація обрана для наглядного показу роботи методу Self Defender System, оскільки вона максимально підходить під необхідну оборону.

Висновки з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження засвідчує, що метод Self Defender System є комплексним науково-практичним підходом, який спрямований на вдосконалення механізмів оцінки правомірності дій особи під час реалізації права на необхідну оборону. Розроблена система має не лише теоретичне, але й виражене прикладне значення для практики досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із заподіянням шкоди в процесі захисту. Її ключовою метою є подолання суб'єктивізму у кваліфікації оборонних дій, створення умов для об'єктивного аналізу обставин конфлікту. Використання комп'ютерних програмних рішень, які здійснюють математичні розрахунки показників учасників конфлікту, створює передумови для кількісної оцінки сили впливу сторін, визначення ймовірного результату сутички, а також прогнозування меж оборонних можливостей. Такий підхід формує

новий рівень доказовості, який раніше залишався недосяжним через суб'єктивність свідчень чи обмеженість експертних методик. Це дає змогу розглядати Self Defender System як інноваційну методику, що поєднує правовий, технічний і фізіологічний аспекти в єдиному аналітичному комплексі. У межах практичної реалізації методу важливе місце посідає взаємодія слідчих і спеціалістів із різних галузей знань. Визначення фізичних можливостей сторін, оцінка інтенсивності нападу, віку, статури, наявності зброї, місця та часу події вимагає залучення фахівців з фізичного виховання, судових медиків, психологів та експертів з інформаційних технологій. Це забезпечує міждисциплінарний характер дослідження, що значно підвищує якість розслідування. Використання Self Defender System створює модель доказового процесу, у якій рішення ґрунтується не на інтуїтивних судженнях, а на об'єктивно вимірюваних параметрах. У підсумку варто зазначити, що впровадження Self Defender System у практику розслідування злочинів проти життя та здоров'я відповідає актуальним тенденціям гуманізації кримінального права й розвитку інформаційних технологій у сфері правосуддя. Цей метод забезпечує поєднання принципів верховенства права, справедливості й наукової обґрунтованості рішень. Його застосування сприятиме формуванню більш ефективного, справедливого та прозорого механізму оцінки правомірності оборонних дій, а також стане запорукою недопущення засудження громадян, які діяли в межах свого природного права на захист.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю. В. Необхідна оборона. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. Т. 1. № 6. С. 425–428.
2. Вирок Печерського районного суду міста Києва від 18 серпня 2021 р., судова справа № 757/33994/19-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99067246>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Кризович В. М. Практика застосування інституту необхідної оборони. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ.о симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 15 трав. 2020 р.). Івано-Франківськ : Університет Короля Данила, 2020. 736 с.
5. Орловський Б. О. Теоретичні і практичні основи кримінально-правового регулювання обставин, що виключають злочинність діяння при захисті від суспільно небезпечного посягання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2013. 211 с.
6. Пиріг І., Журавель О., Калашник А. Використання інформаційних технологій і спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2 (129). С. 241–247.
7. Столяр Т. В. Особливості розуміння деяких ознак перевищення меж необхідної оборони за кримінальним правом України. *Публічне право*. 2016. № 3. С. 156–162.
8. Столяр Т. В. Перевищення меж необхідної оборони: поняття, ознаки та види відповідальності в разі виникнення ексцесу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 88–99.
9. Шафіков Е. Р. Необхідна оборона: особливості кримінально-правового регулювання. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1–2. С. 189–195.

References

1. Baulin, Yu. V. (2016) Neobkhidna oborona [Necessary defense]. *Visnyk Asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrainy*, vol. 1, № 6, pp. 425–428. [in Ukr.].
2. Vyrok Pechers'koho rayonnoho sudu mista Kyieva vid 18 serpnia 2021 r., sudova sprava № 757/33994/19-k [Verdict of the Pecherskyi District Court of Kyiv dated August 18, 2021, case No. 757/33994/19-k]. *Yedyny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen'*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99067246>. [in Ukr.].
3. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 [Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. [in Ukr.].

4. Krytovych, V. M. (2020) Praktyka zastosuvannya instytutu neobkhidnoyi oborony [Practice of applying the institute of necessary defense]. *Kontseptual'ni problemy rozvytku suchasnoyi humanitarnoyi ta prykladnoyi nauky* : materialy IV Vseukr. nauk.-prakt.o sympoziumu (m. Ivano-Frankivs'k, 15 trav. 2020 r.). Ivano-Frankivs'k : Universytet Korolya Danyla, 736 p. [in Ukr.].

5. Orlov's'kyi, B. O. (2013) Teoretychni i praktychni osnovy kryminal'no-pravovoho rehulyuvannya obstavyn, shcho vyklyuchayut' zlochynnist' diyannya pry zakhysti vid suspil'no nebezpechnoho posyahannya [Theoretical and practical foundations of criminal law regulation of circumstances that exclude criminality of an act when protecting against a socially dangerous encroachment] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. Odesa, 211 p. [in Ukr.].

6. Pyrih, I., Zhuravel', O., Kalashnyk, A. (2024) Vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy i spetsial'nykh znan' pry rozsliduvanni zlochyniv proty zhyttya ta zdorov'ya osoby [The use of information technologies and special knowledge in the investigation of crimes against the life and health of a person]. *Naukovyy visnyk Dniprov's'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, № 2 (129), pp. 241–247. [in Ukr.].

7. Stolyar, T. V. (2016) Osoblyvosti rozumynnya deyakykh oznak perevyschennya mezh neobkhidnoyi oborony za kryminal'nym pravom Ukrainy [Peculiarities of understanding some signs of exceeding the limits of necessary defense under the criminal law of Ukraine]. *Publichne pravo*, № 3, pp. 156–162. [in Ukr.].

8. Stolyar, T. V. (2015) Perevyschennya mezh neobkhidnoyi oborony: ponyattya, oznaky ta vydy vidpovidal'nosti v razi vynykennya ekstsesu [Exceeding the limits of necessary defense: concept, signs and types of liability in case of excess]. *Yurydychnyy chasopys Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*, № 2, pp. 88–99. [in Ukr.].

9. Shafikov, E. R. (2004) Neobkhidna oborona: osoblyvosti kryminal'no-pravovoho rehulyuvannya [Necessary defense: features of criminal law regulation]. *Visnyk Khmel'nyts'koho instytutu rehional'noho upravlinnya ta prava*, № 1–2, pp. 189–195. [in Ukr.].

ABSTRACT

Oleksandr Zhuravel, Oleksandr Ritor. Self Defender System method for specialists in investigating crimes against life and health of a person

The article discusses the Self Defender System method as an innovative tool for specialists in the field of investigating crimes against life and health. The authors emphasize the problematic nature of traditional practice, where a person acting in self-defense is often perceived by law enforcement agencies as a violator rather than a defender of their own rights and interests. This approach leads to the erroneous criminalization of socially beneficial actions. The Self Defender System method offers a step-by-step algorithm for determining the legitimacy of harm caused during defense. It covers the analysis of the grounds for defense, the object and purpose of defensive actions, the methods of their implementation, the time limits of defense, and the nature of the danger of the attack.

The paper details the key elements to be assessed: the proportionality of the means of defense and attack, the nature of the threat, the real possibility of repelling the attack, the quantitative and qualitative superiority of the parties to the conflict, the age and physical strength of the attackers and defenders, the presence of weapons, the place and time of the attack, its suddenness and intensity, as well as the moment of cessation of the attack.

Particular attention is paid to distinguishing between necessary defense and exceeding its limits, particularly in cases where damage is caused after the actual completion of the attack. Case law confirms the relevance of this approach and provides examples where consideration of these criteria allows for an objective assessment of the legitimacy of defensive actions. The proposed method aims to develop a more fair and balanced approach to the classification of defensive actions, which ensures the proper protection of citizens' rights and at the same time excludes the unjustified punishment of persons who acted under conditions of real threat.

Key words: *necessary defense, attacker, analysis, practice, characteristic elements, computer program.*

Надійшла до редакції: 13.11.2025
Прийнято до друку після рецензування: 25.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 351.74:355.02

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-28>

Сергій ПЕТРЕНКО

старший викладач

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

serhii.petrenko@dduvs.edu.ua

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджується міжнародний досвід підготовки майбутніх правоохоронців до виконання службових завдань в умовах воєнного стану, що є особливо актуальним у контексті сучасних глобальних викликів і збройної агресії проти України. Метою дослідження є аналіз зарубіжних підходів до формування висококваліфікованих кадрів, здатних ефективно діяти в кризових та екстремальних ситуаціях, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення національної системи підготовки поліцейських. У роботі розглянуто досвід провідних країн світу, зокрема держав – членів НАТО, США, Канади, Великої Британії, Німеччини та Ізраїлю, де існують розвинені моделі інтеграції правоохоронних і військових структур у процес підготовки персоналу. Особливу увагу приділено системам спеціальної фізичної та психологічної підготовки, тактико-спеціальним тренуванням, вогневої підготовці та розвитку навичок прийняття рішень у складних оперативних умовах. Акцент зроблено на використанні сучасних технологій, як-от віртуальна та доповнена реальність, мультимедійні тренажери, інтерактивні симуляції та дистанційне навчання, які дають можливість моделювати реальні бойові ситуації та підвищувати рівень професійної компетентності.

Проаналізовано міжнародно-правові стандарти у сфері підготовки правоохоронців, включно з документами ООН, Ради Європи та Європейського Союзу, що регламентують діяльність поліцейських підрозділів у надзвичайних умовах. Висвітлено значення комплексного підходу до формування кадрів, який поєднує юридичну, тактичну, етичну та психологічну складові підготовки. Окремо розглянуто проблему морально-психологічної стійкості правоохоронців і впровадження програм психологічної підтримки й реабілітації, що широко застосовуються в західних країнах для запобігання професійному вигоранню та посттравматичним стресовим розладам. Результати дослідження показують, що успішне впровадження міжнародного досвіду в Україні потребує створення сучасної навчальної бази, розвитку партнерства з міжнародними організаціями й удосконалення нормативно-правової бази у сфері підготовки правоохоронних кадрів. Запропоновано конкретні шляхи адаптації зарубіжних практик, які можуть підвищити рівень готовності українських поліцейських до виконання завдань в умовах воєнного стану та зміцнити національну безпеку.

Ключові слова: правоохоронні органи, воєнний стан, міжнародний досвід, професійна підготовка, поліцейська діяльність.

Постановка проблеми. Підготовка майбутніх правоохоронців до виконання службових завдань в умовах воєнного стану є вкрай актуальною у сучасних реаліях, оскільки від ефективності їхніх дій залежить не лише безпека громадян, але й стабільність держави та захист її територіальної цілісності. Сьогодні Україна перебуває в умовах тривалої збройної агресії, що потребує від силових структур якісно нового підходу до формування кадрів, здатних оперативно реагувати на загрози та працювати в екстремальних ситуа-

© С. Петренко, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3099-7871>

ціях. Відмінність діяльності правоохоронців у мирний час та під час воєнного стану полягає у розширенні спектра завдань – від забезпечення правопорядку та громадської безпеки до участі у протидії збройним формуванням, терористичним загрозам і ліквідації наслідків бойових дій. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю інтеграції міжнародного досвіду в українську систему підготовки кадрів, адже багато зарубіжних країн, зокрема члени НАТО, мають напрацьовані моделі навчання правоохоронців у кризових і бойових умовах. Дослідження та впровадження таких практик дає змогу вдосконалити вітчизняні стандарти, запровадити сучасні методи навчання, зокрема використання віртуальних симуляцій, мультимедійних технологій та спільних тренувань із військовими підрозділами. Це сприятиме підвищенню рівня професійної компетентності, психологічної стійкості та готовності поліцейських ефективно виконувати службові завдання у складних і непередбачуваних умовах.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання підготовки майбутніх правоохоронців у контексті воєнного стану поступово набуває все більшої уваги в наукових колах. Зокрема, у роботі Петренка та Кириченка (2024) розглядається зарубіжний досвід спеціальної фізичної підготовки поліцейських і можливості його адаптації до українських реалій, що є важливим у процесі вдосконалення професійних навичок в умовах збройної агресії. Гайдук (2025) акцентує увагу на питаннях адаптації процедур перевірки кандидатів на службу в Національну поліцію України в умовах воєнного стану, що сприяє підвищенню якості відбору кадрів і формуванню ефективного персоналу. Бингар, Вареник і Рогальський (2024) досліджують особливості спеціальної фізичної підготовки поліцейських у кризових умовах, підкреслюючи необхідність зміни підходів до тренувального процесу для підвищення витривалості та стресостійкості. Ковальова, Соколова та Тимофєєв (2022) розглядають питання використання інновацій у процесі вогневої підготовки, звертаючи увагу на сучасні технології та практики, запозичені із зарубіжного досвіду. Сукупність цих досліджень свідчить про комплексний підхід до вивчення проблеми та необхідність її подальшого опрацювання з урахуванням динаміки воєнного стану та розвитку міжнародних стандартів підготовки правоохоронців.

Методологічними основами дослідження є застосовані в ній сучасні методи пізнання, а саме: аналіз і синтез, узагальнення, індукційний метод та інші.

Метою статті є аналіз міжнародного досвіду підготовки майбутніх правоохоронців до виконання службових завдань в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка поліцейських до дій у збройному конфлікті та надзвичайних ситуаціях спирається на універсальні стандарти прав людини, доктрини стабілізаційного (stability) поліцейського компоненту та перевірені практики міжвідомчої взаємодії. Базовим «каркасом» тут слугують міжнародні норми про законне застосування сили та вогнепальної зброї, європейські етичні принципи поліцейської діяльності, а також керівництва з демократичного поліціювання, на основі яких конструюються конкретні навчальні модулі під реалії воєнного стану.

У більшості країн навчальні програми починаються з «правової рамки сили»: курсанти відпрацьовують принципи законності, необхідності, пропорційності та підзвітності, закріплені в Основних принципах ООН щодо застосування сили і вогнепальної зброї правоохоронцями (1990), та корелюють їх з Європейським кодексом поліцейської етики (Rec(2001)10). Це безпосередньо впливає на побудову сценаріїв тренувань із розосередження натовпу, блокування, затримань у «червоних зонах» і документування застосування сили для подальшого контролю й судового розгляду.

Доктрина stability policing і «поліцейський компонент» у театрі воєнних дій. Держави НАТО у своїх академіях для військових і поліції інтегрують положення Allied Joint Doctrine for Stability Policing (AJP-3.22): поліцейські підрозділи готують як до підтримки, так і за потреби до тимчасового «заміщення» місцевої поліції для відновлення публічного

порядку, запуску базових слідчих функцій і посилення інституцій безпеки. Курси зосереджені на управлінні натовпом у конфлікті, роботі з місцевими громадами, протидії підіривній діяльності та захисті критичної інфраструктури [3, с. 73]. Розвиток доктрини й навчальних практик координується через НАТОвський Центр передового досвіду зі стабілізаційного поліціювання (NSPCOE), який проводить обміни, курси та спільні вправи [6].

У ЄС роль координатора відіграє CEPOL: у стратегічних оцінках навчальних потреб підкреслюється необхідність курсів із кризового менеджменту, спільних тренінгів поліції з іншими відомствами (прикордонниками, митницею, прокурорами), а також обміну найкращими практиками перших реагувальників. Усі модулі системно «прошиті» захистом прав і свобод, включно з алгоритмами дій під час обмежень у воєнний час (комендантська година, евакуації, фільтраційні заходи) [7].

OSCE у своїх керівництвах наголошує: навіть за надзвичайних обставин поліція повинна діяти в межах верховенства права, зберігаючи легітимність через підзвітність і комунікацію з громадою. Це безпосередньо транслюється в навчальні модулі: мінімізація шкоди, диференційоване застосування сили, деескалація, забезпечення свободи мирних зібрань настільки, наскільки це сумісно з безпекою, і прозоре інформування населення [8].

Зарубіжні академії комбінують підготовку до дій у щільній забудові (cordon-search, зачистки будівель із цивільними, евакуаційні коридори); процедурні тренінги (фіксація місця події під обстрілом, польова криміналістика, сорсинг і верифікація розвіданих відкритих джерел); комунікацію на КПП та фільтраційних пунктах з уразливими групами; правозастосування на окупованих / деокупованих територіях (первинна реєстрація злочинів, взаємодія з військовими адміністраціями). Усі блоки прив'язуються до «правової рамки сили» та документуються для забезпечення підзвітності [9].

Під впливом міжнародних стандартів курси вогневої підготовки поєднують тренування точності в умовах стресу, «постріл – оцінка – постріл», роботу з укриттями, а також роботу з менш летальними засобами (порошкові, електрошокові, світлошумові), з обов'язковими блоками правової оцінки та медичних наслідків. Розширюється використання симуляцій і сценаріїв з відео/VR для моделювання швидкозмінних ситуацій: від хаотичних натовпів до збройних нападів, – що допомагає формувати «м'яз пам'яті» прийняття рішень, не виходячи за межі пропорційності.

Психологічна стійкість і етика. Країни, що мають тривалий досвід криз (напр., держави НАТО), закладають у базові програми модулі з психогігієни, командного лідерства у стресі, попередження ПТСР, peer-support і after-action reviews. Етичні дилеми (використання сили під час комендантської години, перевірки документів, контакт із цивільними у «сірій зоні») відпрацьовують через кейс-методи, закріплюючи стандарти кодексу етики та підзвітності.

Оцінювання та допуски. Типові індикатори готовності передбачають: (а) правову грамотність (тести / мовні карти рішень); (б) тактичну і вогневу майстерність (стрес-дріли з часовими вікнами); (в) procedural justice у комунікації; (г) безперервні післятренувальні оцінки та сертифікацію інструкторів. На рівні організації – аудит навчальних планів під актуальні загрози та сумісність зі спільними стандартами [1, с. 32].

Міжнародний досвід показує: ефективна підготовка поліцейських до роботи у воєнний час повинна бути мультидисциплінарною, міжвідомчою і стандарт-орієнтованою. Її «хребтом» лишаються міжнародні норми щодо застосування сили та прав людини; доктрини stability policing задають оперативну логіку й інтерфейс із військовими; а європейські інституції навчання забезпечують масштабування та взаємосумісність програм. Для України це означає доцільність системної інтеграції стандартів ООН/РЄ/ОБСЄ у навчальні плани; розгортання модулів за AJP-3.22 з акцентом на відновлення порядку і взаємодію з громадами; розширення партнерства з CEPOL та NSPCOE; і розвиток симуляційної бази для відпрацювання сценаріїв високого ризику із жорсткою підзвітністю [2, с. 176].

Удосконалення системи підготовки майбутніх правоохоронців в Україні в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, який поєднує інтеграцію міжнародних стандартів та адаптацію кращих світових практик до національних реалій. Передусім необхідно оновити нормативно-правову базу відповідно до вимог міжнародного права та стандартів ООН, Ради Європи та НАТО, що забезпечить чітке регламентування діяльності поліцейських підрозділів у кризових і бойових умовах [4, с. 136].

Важливим напрямом є розвиток матеріально-технічної бази навчальних закладів МВС шляхом впровадження сучасних симуляційних технологій, віртуальної та доповненої реальності, тренажерних систем для відпрацювання дій у складних оперативних ситуаціях. Поряд із цим слід розширювати міжвідомчу взаємодію та співпрацю з міжнародними партнерами, зокрема через спільні навчальні програми та обміни досвідом [5, с. 75]. Особливу увагу варто приділити підготовці інструкторів, які володітимуть знаннями з кризового менеджменту, тактичної медицини, психологічної підтримки та прав людини. Такий підхід дасть можливість підвищити ефективність підготовки українських правоохоронців, посилити їхню стресостійкість і здатність діяти в умовах воєнного стану, забезпечуючи високий рівень правопорядку та захист національної безпеки.

Висновки. Отже, під час дослідження встановлено, що міжнародний досвід підготовки майбутніх правоохоронців до виконання службових завдань в умовах воєнного стану ґрунтується на комплексному підході, який поєднує правові стандарти, практичні навички та психологічну стійкість. Аналіз програм країн – членів НАТО, Європейського Союзу, США, Канади, Великої Британії, Німеччини та Ізраїлю засвідчив ефективність інтеграції правоохоронних і військових структур у процес навчання, що забезпечує здатність поліції швидко адаптуватися до кризових ситуацій та виконувати завдання з підтримання правопорядку навіть у бойових умовах. Особливе значення мають сучасні технології – симуляції, мультимедійні тренажери та дистанційні платформи, які дають змогу відпрацьовувати сценарії високого ризику без загрози життю та здоров'ю персоналу. Важливим компонентом є впровадження модулів з етики й захисту прав людини, що підвищує легітимність дій поліції та формує довіру громадськості.

Перспективи подальшого розвитку полягають у створенні в Україні цілісної системи підготовки поліцейських, що відповідатиме міжнародним стандартам і враховуватиме особливості воєнного стану. До ключових завдань належать оновлення навчальних програм закладів вищої освіти МВС, упровадження спільних тренінгів із військовими підрозділами, розвиток матеріально-технічної бази та розширення співпраці з міжнародними партнерами, як-от CEPOL та OSCE. Перспективним напрямом є створення національного центру симуляційної підготовки, який дасть можливість відпрацьовувати дії у складних оперативних ситуаціях за моделями, апробованими у країнах НАТО. Реалізація цих заходів сприятиме формуванню професійних, психологічно стійких і технологічно підготовлених кадрів, здатних ефективно забезпечувати правопорядок і захищати національну безпеку України в умовах сучасних викликів та загроз.

Список використаних джерел

1. Бингар Я., Вареник Д., Рогальський В. Особливості спеціальної фізичної підготовки поліцейських в умовах воєнного стану. *Universum*. 2024. № 12. С. 32–39.
2. Гайдук С. О. Адаптація процедур перевірки кандидатів на службу в Національну поліцію України в умовах воєнного стану. *Формування професійних компетентностей на міждисциплінарній основі в умовах глобальної нестабільності* : зб. тез доп. Наук.-практ конф. (м. Кам'янське, 10 лютого 2025 р.). Кам'янське : Громадська організація «Молодіжна організація починаючих лідерів «ГО МОПЛ», 2024. С. 176–181.
3. Зінченко Д. А. Роль правоохоронних органів у забезпеченні стабільності і безпеки в умовах воєнного стану: досвід України. *Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектору безпеки і оборони: виклики сьогодення* : зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Вінниця, 28 лютого 2024 р.). Нац. акад. нац. гвард. України. Вінниця, 2024. С. 73–77.

4. Ковальова І. Ю., Соколова К. С. Використання інновацій в процесі вогневої підготовки: виклики воєнного стану та зарубіжний досвід для України. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30 червня 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 136–137.
5. Петренко С., Кириченко А. Спеціальна фізична підготовка поліцейських у зарубіжних закладах освіти та можливості її адаптації до підготовки українських правоохоронців в умовах воєнного стану. *Молодий вчений*. 2024. Грудень. С. 75–78. DOI:10.32839/2304-5809/2024-7-131-12.
6. Allied Joint Doctrine for Stability Policing (AJP-3.22). NATO Standardization Office. Brussels, 2022. 102 p.
7. Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials. United Nations. 1990. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-use-force-and-firearms-law-enforcement>.
8. CEPOL European Union Agency for Law Enforcement Training. Strategic Training Needs Assessment 2025. CEPOL. 2024. URL: <https://www.cepol.europa.eu>.
9. European Code of Police Ethics. Recommendation Rec(2001)10. Council of Europe. Strasbourg, 2001. URL: <https://www.coe.int>.

References

1. Bynhar, Ya., Varenyk, D., & Rohalskyi, V. (2024). Osoblyvosti spetsialnoi fizychnoi pidhotovky politseyskykh v umovakh voiennoho stanu [Features of special physical training of police officers under martial law]. *Universum*, (12), 32–39 [in Ukr.].
2. Haiduk, S. O. (2024). Adaptatsiia protsedur perevirky kandydativ na sluzhbu v Natsionalnu politsiu Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Adaptation of procedures for screening candidates for service in the National Police of Ukraine under martial law]. In *Formuvannia profesiinykh kompetentnosti na mizhdystyplinarnii osnovi v umovakh hlobalnoi nestabilnosti* (pp. 176–181). HO MOPL [in Ukr.].
3. Zinchenko, D. A. (2024). Rol pravookhoronnykh orhaniv u zabezpechenni stabilnosti i bezpeky v umovakh voiennoho stanu: dosvid Ukrainy [The role of law enforcement agencies in ensuring stability and security under martial law: Ukraine's experience]. In *Sotsialni aspekty viiskovo-profesiinoi diialnosti sektoru bezpeky i oborony: vyklyky sohodennia* (pp. 73–77). NANHU [in Ukr.].
4. Kovaliova, I. Yu., & Sokolova, K. S. (2022). Vykorystannia innovatsii v protsesi vohnevoi pidhotovky: vyklyky voiennoho stanu ta zarubizhnyi dosvid dlia Ukrainy [Use of innovations in the process of firearms training: challenges of martial law and foreign experience for Ukraine]. In *Aktualni problemy sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl sektoru bezpeky i oborony Ukrainy v umovakh voiennoho stanu* (pp. 136–137). DDUVS [in Ukr.].
5. Petrenko, S., Kyrychenko, A. (2024). Spetsialna fizychna pidhotovka politseyskykh u zarubizhnykh zakladakh osvity ta mozhlyvosti yii adaptatsii do pidhotovky ukrainskykh pravookhorontsiv v umovakh voiennoho stanu [Special physical training of police officers in foreign educational institutions and possibilities of its adaptation to the training of Ukrainian law enforcement officers under martial law]. *Molodyi vchenyi*, 75–78. DOI:10.32839/2304-5809/2024-7-131-12. [in Ukr.]. [in Ukr.].
6. Allied Joint Doctrine for Stability Policing (AJP-3.22) (2022). NATO Standardization Office. Brussels.
7. Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials (1990). United Nations. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-use-force-and-firearms-law-enforcement>.
8. CEPOL European Union Agency for Law Enforcement Training (2024). *Strategic Training Needs Assessment 2025*. CEPOL. <https://www.cepol.europa.eu>.
9. European Code of Police Ethics. Recommendation Rec(2001)10 (2001). Council of Europe. <https://www.coe.int>.

ABSTRACT

Serhii Petrenko. International experience of training of future law-enforcement officers to fulfill service tasks under martial law

The article examines the international experience in training future law enforcement officers to perform service tasks under martial law, which is particularly relevant in the context of modern global challenges and armed aggression against Ukraine. The purpose of the study is to analyze foreign approaches to the formation of highly qualified personnel capable of acting effectively in crisis and extreme situations,

as well as to develop recommendations for improving the national system of police training. The paper explores the experience of leading countries, particularly NATO member states, the USA, Canada, the United Kingdom, Germany, and Israel, where advanced models of integrating law enforcement and military structures into the training process have been developed. Special attention is given to systems of specialized physical and psychological training, tactical-special exercises, firearms training, and the development of decision-making skills in complex operational conditions. Emphasis is placed on the use of modern technologies such as virtual and augmented reality, multimedia simulators, interactive simulations, and distance learning, which make it possible to model real combat situations and enhance the level of professional competence.

The article analyzes international legal standards in the field of law enforcement training, including documents of the UN, the Council of Europe, and the European Union, which regulate the activities of police units in emergency situations. The importance of a comprehensive approach to personnel training, which combines legal, tactical, ethical, and psychological components, is highlighted. Particular attention is paid to the issue of the moral and psychological resilience of law enforcement officers and the implementation of psychological support and rehabilitation programs that are widely used in Western countries to prevent professional burnout and post-traumatic stress disorders. The research results demonstrate that the successful implementation of international experience in Ukraine requires the creation of a modern training base, the development of partnerships with international organizations, and the improvement of the legal framework in the field of law enforcement training. Specific ways to adapt foreign practices are proposed, which can increase the readiness of Ukrainian police officers to perform their duties under martial law and strengthen national security.

Key words: law enforcement agencies, martial law, international experience, professional training, police activity.

Надійшла до редакції: 06.11.2025
Прийнято до друку після рецензування: 22.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

Трибуна аспіранта

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-29>

Оксана МУДРАК

ад'юнкнт

(Національна академія Служби безпеки України,

м. Київ, Україна)

Oks55917@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ КОНТРОЗВІДУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ ТА ОБСТЕЖЕННЯМ ПУБЛІЧНО НЕДОСТУПНИХ МІСЦЬ, ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена дослідженню використання в кримінальному провадженні результатів негласних контрозвідувальних заходів, пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

З'ясовано, що, відповідно до усталеної судової практики, матеріали контрозвідувальних заходів, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні посягання спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог законодавства про оперативно-розшукову діяльність, за умови їх відповідності вимогам кримінального процесуального законодавства, є документами й можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Констатовано, що зміст допустимості доказів, здобутих під час здійснення згаданих негласних контрозвідувальних заходів, становлять вимоги кримінального процесуального законодавства, які висуваються до фактичних даних задля їх використання в доказуванні в кримінальному провадженні.

Ключові слова: негласні контрозвідувальні заходи, проникнення й обстеження публічно недоступних місць, житло й інше володіння особи, використання результатів контрозвідувальних заходів, кримінальне провадження.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про контрозвідувальну діяльність», метою контрозвідувальної діяльності є попередження, своєчасне виявлення й запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, і причин їх виникнення. Завданнями контрозвідувальної діяльності є добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної й іншої протиправної діяльності, протидія переліченим видам діяльності спеціальних служб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України, розроблення й реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства й правам громадян [6].

© О. Мудрак, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8124-8874>

У пункті 6 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» зазначається, що для виконання визначених завдань і за наявності підстав, передбачених ч. 6 цього Закону, під час контррозвідувальної діяльності уповноважені органи й підрозділи мають право з метою попередження, своєчасного виявлення та припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на державну безпеку України або отримання інформації в інтересах контррозвідки на підставі відповідної контррозвідувальної справи здійснювати заходи, визначені ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [7], зокрема щодо проникнення й обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи. Такі негласні заходи здійснюються лише за ухвалою слідчого судді (під час воєнного стану, у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею таких повноважень, – за постановою керівника відповідного органу прокуратури), постановленою за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженим прокурором.

Проте якщо в ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначається, що матеріали оперативно-розшукової діяльності можуть використовуватися як приводи й підстави для початку досудового розслідування й отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні, то в Законі України «Про контррозвідувальну діяльність» відсутні окремі положення, у яких передбачалась би можливість використання матеріалів контррозвідувальної діяльності в такому провадженні.

Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 99 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [4], матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами й можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

З огляду на викладене, постає питання щодо можливості, підстав і порядку використання матеріалів контррозвідувальної діяльності загалом і результатів негласних контррозвідувальних заходів зокрема в кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема теорії доказів і доказування в кримінальному судочинстві займалася плеяда таких вітчизняних учених, як Р. С. Белкін, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошовий, Л. М. Лобойко, О. С. Нестеренко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, В. В. Рожнова, Д. Б. Сергєєва, В. В. Сичевський, О. С. Старенький, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова й інші. У свою чергу, використання матеріалів контррозвідувальної діяльності в кримінальному провадженні було предметом дослідження В. М. Бабакіна, А. А. Венедіктова, Є. В. Коваленка, Я. Л. Луценко, О. П. Метелева, Ю. О. Найдзон, О. В. Плетньова, А. О. Тимофєєва, В. О. Ходановича, А. М. Черняка, М. А. Членова, С. О. Шульгіна, М. Є. Шумило, Л. І. Щербини й низки інших науковців, здобутки яких позитивно сприйняті науковою спільнотою та правозастосовною практикою. Проте, з огляду на законодавче закріплення в КПК України 2012 р. умов допустимості доказів, питання щодо можливості, підстав і порядку використання в кримінальному провадженні матеріалів контррозвідувальної діяльності, зокрема результатів контррозвідувальних заходів, пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, потребує подальшого дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування правових підстав і порядку використання в кримінальному провадженні результатів негласних контррозвідувальних заходів, пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Значимість використання результатів, здобутих завдяки негласному збиранню інформації під час проведення негласних розшукових, зокрема контррозведу-

вальних, заходів, пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, у кримінальному провадженні обумовлена їх вагомістю для правозастосовної діяльності. Застосування негласних методів у досудовому розслідуванні або використання вже отриманих результатів їх застосування в кримінальному судочинстві передбачено не лише вітчизняним кримінальним процесуальним законодавством, але й окремими міжнародними правовими актами. Так, у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Про «особливі методи розслідування» тяжких злочинів, у тому числі терористичних актів» від 20 квітня 2005 р. № Rec (2005) 10, державам-членам Європейського Союзу рекомендовано вдосконалити кримінальну політику й національне законодавство таким чином, щоб дозволити застосування негласних методів розслідування та зробити їх доступними для компетентних органів у тому обсязі, який необхідний у демократичному суспільстві для ефективного розслідування кримінальних правопорушень [8].

В Україні такі методи розслідування застосовуються у формі негласних слідчих (розшукових) дій або негласних оперативно-розшукових чи контррозвідувальних заходів, частина яких пов'язана з тимчасовим обмеженням окремих прав людини, гарантованих положеннями міжнародних правових актів [1–2], Конституції [3] й інших законів України, що є невід'ємною складовою сучасного правового, демократичного суспільства.

Правове регулювання отримання дозволу на проведення та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових і контррозвідувальних заходів, пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, загалом є подібним, а відмінності в основному стосуються мети проведення таких дій і заходів, суб'єкта ініціювання й здійснення, обґрунтування клопотання про проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання отриманих результатів та інших питань, зумовлених специфікою мети їх здійснення.

З огляду на викладене, констатуємо, що порядок надання дозволу та здійснення контррозвідувальних заходів, пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, відбувається з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а отримані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп осіб, зазвичай відповідають вимогам ч. 2 ст. 99 КПК України, зважаючи на що вони мають визнаватися документами та використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Така правова позиція поділяється й судовою практикою, завдяки якій уніфікується застосування норм законодавства, забезпечується стабільність правосуддя та функціонування правової системи. Наприклад, у Постанові у справі від 15 лютого 2018 р. № 239/621/15-к Верховний Суд України зазначив, що оскільки негласні розшукові заходи проводилися Департаментом контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки СБ України в рамках оперативно-розшукової діяльності до початку досудового розслідування на підставі п. 6 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» і ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», то отримані в такий спосіб матеріали можуть використовуватися як приводи й підстави для початку досудового розслідування згідно з п. 1 ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що й було підставою для внесення 4 вересня 2015 р. військовою прокуратурою сил Антитерористичної операції відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку досудового розслідування в кримінальному провадженні № 42015051110000020 стосовно ОСОБА_1 за ч. 1 ст. 258-3 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Ухвалення такого рішення обґрунтовується тим, що, відповідно до вимог ч. 2 ст. 99 КПК України, матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами й можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази [5].

Зауважимо, що доказування в кримінальному провадженні відбувається завдяки системі відповідних правових гарантій, зокрема гарантій допустимості доказів, закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві України, яке, згідно ч. 2 ст. 1 КПК України, складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, згаданого Кодексу й інших законів України. Використання результатів контррозвідувальних заходів, зокрема пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, не обмежується лише доказуванням. Проте основним їх призначенням усе-таки є можливість використання у вигляді фактичних даних, отриманих у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя й суд установлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню (ст. 84 КПК України).

В окремих випадках використання таких результатів зі зазначеною метою ускладнено помилками, допущеними суб'єктами їх проведення, унаслідок чого вони не можуть розглядатися як допустимі докази в кримінальному провадженні. Так, за результати проведення згаданих негласних заходів обов'язково складається протокол про хід і результати їх здійснення. У такому протоколі обов'язково має бути відображено дату, час, відомості про особу, яка бере участь у проведенні, хто саме встановлював і знімав спеціальні технічні засоби, ідентифікаційні ознаки й технічні характеристики встановленого обладнання та інші обставини, що детально відображають перебіг проведення негласних заходів. Проте в окремих випадках суб'єкти їх здійснення нехтують переліченими вимогами, обмежившись лише відображенням отриманого результату. У подальшому при дослідженні судом таких матеріалів вони не визнаються допустимими доказами, оскільки отримані з порушенням порядку, передбаченого ст. ст. 104–106, 252 КПК України.

Це зумовлено тим, що суб'єкти контррозвідувальної діяльності, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», мають право здійснювати заходи, визначені ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема щодо негласного обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, лише за ухвалою слідчого судді, постановленою за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженим прокурором. У свою чергу, відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», прийняття рішення про проведення таких заходів, подання й розгляд відповідних клопотань, їх проведення, фіксація та використання результатів та інші питання їх здійснення регулюються згідно з положеннями глави 21 КПК України з урахуванням особливостей щодо мети їх проведення, суб'єкта ініціювання й здійснення, обґрунтування клопотання про здійснення й підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів таких заходів та інших питань, зумовлених специфікою мети їх проведення.

Тобто в матеріалах, що містять результати негласних контррозвідувальних заходів, пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, мають бути відомості щодо правомірності їх здійснення та наявності в суб'єкта проведення повноважень на складання відповідного протоколу. За інших обставин такий протокол і додатки до нього не можуть використовуватися як допустимих доказів у зв'язку з порушенням загальних правил фіксації кримінального провадження, унормованих у ст. ст. 106, 246 КПК України.

Поширеною є помилка щодо неналежного оформлення додатків до протоколів, складених за результатами проведення таких негласних заходів. У заключній частині протоколу має бути зазначено про додатки до нього, зокрема щодо носія інформації та його ідентифікаційних ознак, і відображено дії пакувальників додатків, які мають підтверджуватися їхнім підписом. Це зумовлено вимогами законодавства щодо надійного збереження інформації на її носіїв й виключення можливості несанкціонованого доступу до неї

(ст. ст. 104–106 КПК України). У випадку недотримання цих вимог отримані результати підпадають під категорію сумнівних, оскільки не відповідають критеріям достовірності.

Також, відповідно до вимог ч. 3 ст. 107 КПК України, у матеріалах кримінального провадження мають зберігатися оригінальні примірники носіїв інформації, зафіксованої дії чи заходу, резервні копії яких зберігаються окремо. Тобто для дослідження в суді мають бути надані першоджерела технічних носіїв інформації у вигляді карти пам'яті або CD чи DVD, на яких зафіксовано хід і результати проведення конкретного заходу. Наслідком порушення цього порядку може бути визнання отриманих фактичних даних недопустимими доказами.

Висновки дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У підсумку констатуємо, що використання в кримінальному провадженні результатів негласних контррозвідувальних заходів, пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, є сьогодні усталеною практикою. Відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК України, результати таких негласних заходів, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп осіб, зібрані з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

При їх використанні має враховуватися, що критерієм допустимості доказів, здобутих під час здійснення негласних контррозвідувальних заходів, пов'язаних із проникненням та обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, є вимоги кримінального процесуального законодавства, які висуваються до фактичних даних, зібраних як слідчими, так і співробітниками оперативних (контррозвідувальних) підрозділів з дотриманням вимог відповідних галузевих законів задля їх використання в доказуванні в кримінальному провадженні. Недотримання цих критеріїв свідчить про порушення вимог КПК України та може призвести до визнання доказів недопустимими.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Схвалена Урядами держав-членів Ради Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.
5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 15 лютого 2018 року (справа № 239/621/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72269232>.
6. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12.2002. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
8. Про «особливі методи розслідування» тяжких злочинів, у тому числі терористичних актів : Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 20 квітня 2005 р. № Rec (2005) 10. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/260347__260412.

References

1. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny [Universal Declaration of Human Rights]. Prynyata i proholoshena rezolyutsiyeyu 217 A (III) Heneral'noyi Asambleyi OON vid 10 hrudnya 1948 r. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. [in Ukr.].
2. Konventsiya pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Skhvalena Uryadamy derzhav – chleniv Rady Yevropy 04 lystopada 1950 r. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. [in Ukr.].

3. Konstytutsiya Ukrainy. (28.06.1996) [Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. Art. 141. [in Ukr.].
4. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 [Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Art. 88. [in Ukr.].
5. Postanova Kasatsiynoho kryminal'noho sudu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 15 lyutoho 2018 roku. (sprava № 239/621/15-k) [Resolution of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of Ukraine dated February 15, 2018 (case No. 239/621/15-к)]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72269232>. [in Ukr.].
6. Pro kontrozviduval'nu diyal'nist'. (26.12.2002) [On counterintelligence activities] : Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2003. № 12. Art. 89. [in Ukr.].
7. Pro operatyvno-rozshukovu diyal'nist' [On operational-search activities] : Zakon Ukrainy vid 18.02.1992. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 1992. № 22. Art. 303. [in Ukr.].
8. Rekomendatsiya № Rec. (2005) 10 Komitetu Ministriv Rady Yevropy «Pro «osoblyvi metody rozsliduvannya» tyazhkykh zlochyniv, u tomu chysli terorystychnykh aktiv» vid 20 kvitnya 2005 r. [Recommendation No. Rec (2005) 10 of the Committee of Ministers of the Council of Europe «On “special methods of investigation” of serious crimes, including terrorist acts» of 20 April 2005]. Retrieved from: https://zakononline.com.ua/documents/show/260347___260412. [in Ukr.].

ABSTRACT

Oksana Mudrak. Use of the results of covert counterintelligence measures related to infiltration and inspection of publicly inaccessible places, dwellings, or other possessions of a person in criminal proceedings

This article is devoted to the study of the use in criminal proceedings of the results of covert counterintelligence measures related to the penetration and inspection of publicly inaccessible places, dwellings, or other possessions of a person.

In accordance with established judicial practice, materials from counterintelligence activities that contain factual data on illegal encroachments on the interests of Ukraine by special services of foreign states, as well as organizations, individual groups, and persons, collected by operational units in compliance with the requirements of the Law of Ukraine “On Operational-Investigative Activities”, provided that they comply with the requirements of Part 2 of Article 99 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, are documents and may be used as evidence in criminal proceedings.

The use of the results of counterintelligence measures, in particular those related to the penetration and inspection of publicly inaccessible places, dwellings or other possessions of a person, is not limited to evidence. However, their main purpose is still to be used as factual data obtained in accordance with the procedure provided for by the CPC of Ukraine, on the basis of which the presence or absence of facts and circumstances that are relevant to criminal proceedings and subject to proof is established.

Certain shortcomings committed by entities conducting covert counterintelligence activities have been identified, which prevent the use of their results in criminal proceedings. As a rule, such shortcomings relate to the procedure for drawing up relevant protocols with annexes, storing original copies of media containing recorded information from covert measures, etc., as a result of which the results of such covert measures cannot be considered admissible evidence in criminal proceedings.

It has been established that the criterion for the admissibility of evidence obtained during covert counterintelligence activities is the requirements of criminal procedural law that apply to factual data collected by employees of operational (counterintelligence) units in compliance with the requirements of relevant sectoral laws for their use in criminal proceedings.

Key words: *covert counterintelligence measures, infiltration and inspection of publicly inaccessible places, dwellings and other possessions of a person, use of the results of counterintelligence measures, criminal proceedings.*

Надійшла до редакції: 29.10.2025
Прийнято до друку після рецензування: 15.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 347.951:349.444(477) «364»
DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-30>

Олена САТАНОВСЬКА

аспірант

(Національний університет «Одеська юридична академія»,

м. Одеса, Україна)

satanowskaia@gmail.com

ДЕЯКІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СУДОМ ЖИТЛОВИХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Виклики військової агресії поставили перед національним судочинством багато питань щодо захисту житлових прав громадян. Право на житло – конституційне право й одна з найвищих цінностей людини, що підкреслено в Конвенції з прав людини. Саме тому судовий захист є найефективнішою формою захисту. Способи захисту права на житло залежать від багатьох чинників, особливо від суб'єкта захисту.

У статті досліджуються деякі актуальні процесуальні особливості судового розгляду справ про захист житлових прав за участю військовослужбовців, зокрема: питання розмежування адміністративної та цивільної юрисдикції для розгляду таких справ, застосування мораторію на виселення з іпотечного майна й особливості застосування деяких житлових гарантій для військовослужбовців.

Ключові слова: право на житло, житло, житлові спори, цивільний процес, військовослужбовець, цивільний процес, юрисдикція, іпотека, виселення.

Постановка проблеми. Військова агресія РФ проти України знищила не просто будинки чи квартири, а цілі міста та села, мільйони людей були змушені покинути свої домівки [11], вона потягла за собою масову міграцію, у тому числі внутрішню. Так, станом на 2024 рік в Україні зареєстровано понад 4,9 мільйона внутрішньо переміщених осіб, а за деякими джерелами – 7 мільйонів [5].

Згідно із статистичними показниками 2023 року, сума збитків, завданих житловому фонду України, становить 54 млрд доларів США, а знищено та пошкоджено понад 500 об'єктів житла (багатоповерхівки, будинки, гуртожитки тощо) [6]. Як наслідок, проблеми зростання потреби в орендованому житлі, з одного боку, а з іншого – неможливість реального забезпечення житлом з боку держави.

До того ж більша частина населення України набула особливого статусу – військовослужбовців, оскільки змушена здійснювати захист України від військової агресії РФ. Такі обставини стали передумовами збільшення кількості звернень до суду за захистом своїх житлових прав, появи нових процесуальних особливостей їх розгляду.

Процесуальних питань чимало, тому дослідити всі особливості, що виникають у судовій практиці під час розгляду судом справ про захист житлових прав, неможливо. Водночас це нагальна практична потреба, актуальна для наукового дослідження.

Процесуальні особливості судового захисту залежать від багатьох чинників – об'єкта захисту, способу, суб'єкта тощо. Воєнний час суттєво збільшив кількість військовослужбовців та змінив порядок реалізації окремих житлових прав (зокрема, іпотечних),

поставив перед судовою системою питання розмежування юрисдикції. Також зміни зумовили зростання кількості звернень до суду, де військовослужбовці виступають як особливий суб'єкт процесуальних правовідносин. Саме тому в цій роботі увагу буде приділено окремим актуальним процесуальним питанням захисту житлових прав, що поставили перед суспільством України через воєнний стан, у зв'язку з особливим суб'єктом захисту – військовослужбовцем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблематики судового захисту житлових прав свідчить про сталий інтерес дослідників до теми забезпечення житлових прав. Значний внесок у розробку теоретичних та прикладних аспектів зробили такі автори, як О. Авраменко, В. Галянтич, Ю. Гопанчук, І. Дзера, А. Дрішлюк, М. Заїка, Л. Лічман, С. О. Погрібний, А. Стеценко, Є. Харитонов тощо. Проблемам захисту права на житло в умовах війни було приділено увагу таких науковців, як С. Погрібний, І. Федорчук та ін.

Військова агресія РФ загострила чимало процесуальних питань у судовому захисті житлових прав, у тому числі у зв'язку з особливим суб'єктивним складом – військовослужбовцем: питання юрисдикції, мораторію на нарахування кредитних процентів в іпотечних правовідносинах на період дії воєнного стану, виселення із житла, що є іпотечним майном тощо.

Проте ці питання потребують детального наукового осмислення, оскільки вони є відповіддю на нові виклики, що виникають у судовій практиці в умовах військової агресії.

Метою цього наукового дослідження є аналіз актуальних сьогоденням процесуальних особливостей деяких категорій житлових справ за участю військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Судовий захист, у тому числі житлових спорів, визнається найефективнішою формою захисту суб'єктивних прав. Зокрема, на думку А. Лужанського, це єдиний остаточний законний шлях вирішити правовий конфлікт, оскільки під час розгляду справи суд має повноваження впливу у формі ухвал (постанов) чи рішень суду, що мають остаточний характер і підлягають примусовому виконанню [4, с. 44]. До того ж саме в межах судового захисту можливо застосовувати всі наявні способи як систему юридичних інструментів (заяв, скарг) для відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних житлових прав, усунення наслідків такого порушення та визнання цих прав [3, с. 135–140]. Доволі проблематичним здається надати правову характеристику всім способам захисту житлових прав через різноманітність підстав їх виникнення (видів спорів) та інструментів відновлення, проте певну систематизацію процесуальним особливостям механізму судового захисту, що залежать від способу захисту, можна здійснити. У цьому науковому дослідженні вибрано такий критерій, як особливий суб'єкт процесуальних правовідносин – військовослужбовець, а аналіз процесуальних особливостей справ зумовлений його спеціальним правовим статусом. Такий підхід дає змогу виокремити такі процесуальні особливості судового захисту житлових спорів за участю військових.

Питання визначення юрисдикції спорів за участю військовослужбовців особливо загострилося у зв'язку з упровадженням воєнного стану та збільшенням кількості звернень до суду такого суб'єкта, як військовослужбовець. У судовій практиці нерідко виникають труднощі з розмежуванням цивільної та адміністративної юрисдикції, що обумовлено колізіями норм процесуального законодавства. Так, стаття 19 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України відносить до цивільної юрисдикції справи, що виникають із житлових правовідносин [12]. Водночас, відповідно до статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», військова служба визначається як державна служба особливого характеру [9], що створює підстави застосовувати для розгляду таких спорів адміністративну юрисдикцію (з огляду на положення статті 19 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України [2]). Зазначена невизначеність призводить до неоднаковості судової практики, але позиція Верховного Суду спробувала її вирішити.

Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду (далі – ВС) від 8 червня 2022 року у справі № 362/643/21 (п. 66) суд наголосив, що спори, у яких військовослужбовці оскаржу-

ють рішення, дії чи бездіяльність відомчих житлових (житлово-побутових, з контролю за розподілом житла) комісій, слід розглядати як спори, пов'язані з проходженням військової служби, що є різновидом публічної служби. Отже, такі спори підлягають вирішенню адміністративними судами [7].

Варто підкреслити, що наведена правова позиція стосується спеціальної категорії житлових спорів – оскарження військовослужбовцем дій чи бездіяльності житлової комісії військової частини. Вона не може розглядатися як така, що автоматично визначає юрисдикцію в усіх інших житлових справах за участю військовослужбовців.

Наприклад, житлові спори, у яких військовослужбовець подає позов щодо порушення права приватної власності або виселення із житла, що належить йому на праві приватної власності, повинні розглядатися в порядку цивільної юрисдикції, згідно зі ст. 19 ЦПК України. Натомість, якщо об'єктом спірних правовідносин є житло державного фонду або службове житло, виданого на підставі або у зв'язку з проходженням військової служби, такі справи належить розглядати в порядку адміністративної юрисдикції.

Стосовно процесуальних особливостей такої категорії житлових спорів, як *виселення під час війни з іпотечного майна*, то в цій правовій категорії застосовуються положення так званого мораторію на виселення. Відповідно до п. 5-2 Закону України «Про іпотеку», під час дії воєнного або надзвичайного стану в Україні, а також протягом тридцяти днів після його припинення чи скасування припиняється виконання положень щодо нерухомого майна фізичних осіб, що перебуває в іпотеці за споживчими кредитами. Зокрема, це стосується статті 40 Закону в частині виселення мешканців із житлових будинків і приміщень, на які поширюється судове рішення про звернення стягнення [10]. Щодо військовослужбовців слід зазначити, що суди застосовують це положення також і до них, забезпечуючи рівність правових гарантій у справах про виселення з іпотечного житла під час воєнного стану.

Щодо гарантій неможливості бути виселеним зі службових жилих приміщень без надання іншого жилого приміщення військовослужбовцям. За загальним правилом статті 124 Житлового кодексу (далі – ЖК) України [1], працівники (у тому числі службовці, а також громадяни, які були виключені з членів колгоспу або вийшли з нього), що припинили трудові відносини з підприємством, установою чи організацією за власним бажанням, підлягають виселенню зі службового житлового приміщення разом з усіма особами, які з ними проживають, без надання іншого житла. Водночас стаття 125 ЖК України містить винятки та гарантії, які передбачають перелік осіб, що не можуть бути виселені без надання іншого житлового приміщення.

У судовій практиці з цього питання існують певні розбіжності, проте Верховний Суд висловив свою позицію, що на військовослужбовців (зокрема, звільнених з військової служби), а також членів їхніх сімей, які були забезпечені постійним житлом у межах встановленої норми (у тому числі шляхом отримання грошової компенсації за належне для отримання житлове приміщення), не поширюються гарантії, передбачені статтею 125 ЖК України, в разі їх виселення з тимчасового житла, наданого на час проходження військової служби (службового житла чи кімнати в гуртожитку). Такий підхід відповідає принципам справедливості, пропорційності та рівності всіх військовослужбовців, а також умовам реалізації державного обов'язку щодо забезпечення їх житлом [8].

Отже, можна зробити висновок, що спеціальний статус військовослужбовця не надає автоматично всіх гарантій у реалізації житлових прав, а суди застосовують диференційований підхід під час вирішення спорів за участю цього суб'єкта. Такий підхід враховує як специфіку службового становища, так і законодавчі та процесуальні рамки захисту житлових прав.

Висновки. Були досліджені окремі актуальні процесуальні особливості, що виникають у судовій практиці у зв'язку з участю у справах про судовий захист житлових прав військовослужбовців, зокрема:

1) щодо спірності юрисдикції справ за участю військовослужбовців. Проаналізовано та зроблено висновок, що житлові спори за участю військовослужбовців підлягають розгляду за правилами як цивільної, так і адміністративної юрисдикції, залежно від характеру майнових прав на житло. У випадку, коли об'єктом захисту є житло приватної власності, включно з випадками виселення, то такі спори розглядаються в порядку цивільної юрисдикції. У разі, коли спір стосується житла державного фонду або службового житла, наданого у зв'язку з проходженням військової служби, справи підлягають розгляду в порядку адміністративної юрисдикції;

2) щодо виселення військовослужбовців у порядку примусового звернення на предмет іпотеки слід враховувати особливості цієї категорії житлових спорів. У таких справах застосовуються положення мораторію на виселення, передбаченого Законом України «Про іпотеку». Зокрема, під час дії воєнного або надзвичайного стану в Україні, а також протягом тридцяти днів після його припинення чи скасування припиняється виконання положень щодо нерухомого майна фізичних осіб, що перебуває в іпотеці за споживчими кредитами. Це, зокрема, стосується статті 40 Закону в частині виселення мешканців із житлових будинків і приміщень, щодо яких існує судове рішення про звернення стягнення. Це не є спеціальною нормою щодо військовослужбовців. Суд застосовує зазначене положення, виходячи з норм законодавства про іпотеку, та застосовує його до суб'єкта, навіть за наявності статусу військовослужбовця, на загальних засадах, як для будь якого іншого суб'єкта;

3) не всі гарантії житлового права поширюються на військовослужбовців. Незважаючи на військову агресію РФ і посилення соціальних гарантій для військовослужбовців у зв'язку з їх особливим статусом, чинне законодавство та судова практика застосовують до них диференційований підхід.

Перспективами подальшого вивчення проблем процесуальних особливостей розгляду судами житлових спорів вбачається необхідність їх систематизації за різними критеріями, а також дослідження правової природи таких спорів, розроблення класифікації справ щодо захисту житлових прав військовослужбовців, коли вони набувають таких прав у зв'язку з їх особливим статусом і коли вони діють як суб'єкт цивільних (житлових) правовідносин.

Це дасть можливість більш чітко окреслити межі компетенції судів, застосовувати чіткий механізм захисту житлових прав, що передбачений для військовослужбовців, а у випадку їх процесуальної дієздатності як суб'єкта цивільних прав – загальний механізм захисту.

Список використаних джерел

1. Житловий кодекс України від 30.06.1983. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1983. Додаток до № 28. Ст. 573.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005, № 35–36. Ст. 446.
3. Кройтор В. А. Система цивільно-правових засобів захисту житлових прав. *Право і безпека*. 2016. № 1 (60). С. 135–140.
4. Лужанський А. В. Основні риси конституційно-правового механізму гарантій права на доступ до правосуддя. *Вісник Вищої ради правосуддя*, 2012. № 1 (9). С. 44–59.
5. Менів Ю. Забезпечення житлових прав ВПО: проблеми з реалізацією та судова практика. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2024. Вип. 38. С. 137–143. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-15>.
6. Понад 54 мільярди доларів – збитки, завдані житловому фонду України в результаті повномасштабної війни до кінця травня 2023 року (26.06.2023). *Київська школа економіки*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/ponad-54-mlrd-zbitki-zhitloвого-fondu-ukrayini-vnaslidok-povnomasshtabnoyi-viyni-na-kinets-travnya-20-23-roku/>.
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.06.2022 у справі № 362/643/21. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/105301901>.

8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14.02.2024 у справі № 753/26541/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117043550>.
9. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 22.03.1992. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 27. Ст. 385.
10. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.
11. Сатановська О. В. Альтернативні методи та інноваційні підходи до вирішення конфліктів щодо житлових прав. *Академічні візії*. 2024. Вип. 35. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13798991>.
12. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

References

1. Zhytlovyi kodeks Ukrainy vid 30.06.1983 [Housing Code of Ukraine of June 30, 1983]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR) (1983)*. Appendix to № 28. Art. 573 [in Ukr.].
2. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 [Code of Administrative Procedure of Ukraine of July 6, 2005]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR) (2005)*. № 35–36. Art. 446 [in Ukr.].
3. Kroytor, V. A. (2016) Systema tsyvilno-pravovykh zasobiv zakhystu zhytlovykh prav [System of civil legal remedies for the protection of housing rights]. *Pravo i bezpeka*, 1 (60), 135–140 [in Ukr.].
4. Luzhanskyi, A. V. (2012) Osnovni rysy konstytutsiyno-pravovoho mekhanizmu harantiy prava na dostup do pravosudnya [Main features of the constitutional and legal mechanism of guarantees of the right to access to justice]. *Visnyk Vysshchoyi rady pravosudnya*, 1 (9), 44–59 [in Ukr.].
5. Meniv, Yu. (2024) Zabezpechennya zhytlovykh prav VPO: problemy z realizatsiyeu ta sudova praktyka [Ensuring housing rights of IDPs: problems with implementation and judicial practice]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Pravo*, 38, 137–143. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-15> [in Ukr.].
6. Ponad 54 milyardy dolariv – zbytky, zavdani zhytlovomu fondu Ukrainy v rezultati povnomasshtabnoyi viyny do kintsya travnya 2023 roku [Over 54 billion dollars – damage caused to the housing stock of Ukraine as a result of a full-scale war by the end of May 2023] (26.06.2023). *Kyyivska shkola ekonomiky*. Retrieved from: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/ponad-54-mlrd-zbitki-zhitlo-vogo-fondu-ukrayini-vnaslidok-povnomasshtabnoyi-viyni-na-kinets-travnya-2023-roku/> [in Ukr.].
7. Postanova Velykoyi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 08.06.2022 u spravi № 362/643/21 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of 08.06.2022 in case No. 362/643/21]. Retrieved from: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/105301901> [in Ukr.].
8. Postanova Kasatsiynoho tsyvilnoho sudu u skladі Verkhovnoho Sudu vid 14.02.2024 u spravi № 753/26541/21 [Resolution of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court of 14.02.2024 in case No. 753/26541/21]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117043550> [in Ukr.].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1992). Pro viyskovyy obov'yazok i viyskovu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 22.03.1992 [On military duty and military service. The Law of Ukraine dated March 22, 1992]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR)*, 27. Art. 385 [in Ukr.].
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Pro ipoteku: Zakon Ukrainy vid 05.06.2003 [On mortgage. The Law of Ukraine dated June 5, 2003]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> [in Ukr.].
11. Satanovska, O. V. (2024) Alternatyvni metody ta innovatsiyni pidkhody do vyrishennya konfliktiv shchodo zhytlovykh prav [Alternative methods and innovative approaches to resolving conflicts regarding housing rights]. *Akademichni viziyyi*, 35. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13798991>. [in Ukr.].
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2004). Tsyvilnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 [Civil Procedure Code of Ukraine of May 18, 2004]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 40–41, 42. Art. 492 [in Ukr.].

ABSTRACT

Olena Satanovska. Certain procedural aspects of judicial consideration of housing cases under martial law

The challenges of military aggression have posed numerous questions for the national judiciary regarding the protection of citizens' housing rights. The right to housing is a constitutional right and one of the highest human values, as emphasized in the European Convention on Human Rights. For this reason, judicial

protection is considered the most effective form of safeguarding these rights. The methods of protecting the right to housing depend on many factors, particularly on the nature of the rights-holder.

This article examines some current procedural features of court consideration of cases concerning the protection of housing rights involving military personnel, in particular: the issue of distinguishing administrative and civil jurisdiction in such cases, the application of the moratorium on evictions from mortgaged property, and specific aspects of applying certain housing guarantees to military personnel.

It has been analyzed and demonstrated that cases involving military personnel are considered under administrative jurisdiction when they act as special subjects – military personnel. In cases where they seek protection of their civil (housing) rights as civil rights-holders, civil jurisdiction applies.

In matters concerning mortgage issues, general legislative provisions apply to military personnel, including the moratorium on eviction during martial law.

Social guarantees for this category, i.e., military personnel, are applied by courts on the general principles of fairness, taking into account the circumstances of each individual case.

The development of a classification of cases involving military personnel, both as special subjects and as civil (housing) rights-holders, remains an important topic for further scholarly research.

Key words: *right to housing, housing, housing disputes, civil proceedings, military personnel, jurisdiction, mortgage, eviction.*

Надійшла до редакції: 14.10.2025
Прийнято до друку після рецензування: 02.11.2025
Опубліковано: 12.12.2025

УДК 342.95:351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-31>

Вікторія ТЕЛЕВНА

ад'юнкнт

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

d_alpaa@dduvs.edu.ua

СПІВВІДНОШЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ ТА СУМІЖНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У науковій статті з'ясовано співвідношення компетенції служби освітньої безпеки та суміжних підрозділів Національної поліції України, а саме підрозділів ювенальної превенції та патрульної поліції.

Запропоновано відмежовувати адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції та Управління організації служби освітньої безпеки Національної поліції за територіальним принципом; за часом, упродовж якого виконуються повноваження поліцейськими; за колом осіб, на яких розповсюджується компетенція. Визначено, що служба освітньої безпеки діє за трьома названими нами критеріями, а ювенальна превенція не застосовує профілактичних і правоохоронних функцій у закладах загальної середньої освіти, за якими закріплені інспектор служби освітньої безпеки. Проблемою визнано те, що не у всіх закладах діє проект «Служба освітньої безпеки». Саме тому ювенальна превенція продовжує перекидати безпековий аспект в інших освітніх закладах у межах своєї компетенції.

Запропоновано два критерії співвідношення діяльності шкільних офіцерів поліції та інспекторів служби освітньої безпеки: термін реалізації проекту й обсяг виконуваних завдань. Наголошено, що обидва проекти не мають повсякчасного запровадження на всій території України, що дає можливість не обмежуватися лише ними, а розширювати напрями співпраці поліції та закладів загальної середньої освіти з метою забезпечення безпекової складової.

З'ясовано, що ускладнення відмежування компетенції підрозділів служби освітньої безпеки від підрозділів ювенальної превенції та шкільних офіцерів поліції відбувається через відсутність єдиного підпорядкування інспекторів служби освітньої безпеки. Запропоновано з метою уникнення подвійного виконання профілактичної функції відмежовувати компетенцію вказаних підрозділів за критеріями. Запропоновано впровадити правило: якщо заклад освіти має інспектора служби освітньої безпеки незалежно від його підпорядкування, то шкільні офіцери поліції та інспектори ювенальної превенції не мають брати його для обслуговування, здійснення профілактичної та просвітницької діяльності.

Ключові слова: Національна поліція України, служба освітньої безпеки, ювенальна превенція, шкільний офіцер поліції, адміністративно-правовий статус, дитина, заклад загальної середньої освіти, компетенція.

Постановка проблеми. Серед пріоритетних напрямів безпекової політики в освітньому середовищі на сучасному етапі розвитку української державності можна виділити реалізацію проектів «Шкільний офіцер поліції», «Поліцейський – учасник освітнього процесу» та «Офіцери служби освітньої безпеки», які свідчать не лише про перспективні новітні моделі поліцейської діяльності, але й про новий рівень співпраці та комунікації із

© В. Телевна, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3765-9770>

зкладами освіти, здобувачами освітніх послуг і громадами [4]. Водночас повноваження щодо реалізації цих проєктів надані різним підрозділам Національної поліції: Департаменту патрульної поліції, Управлінню ювенальної превенції у складі Департаменту превентивної діяльності та спільно патрульній поліції та ювенальній превенції. З метою усунення дублювання функцій у підрозділах Національної поліції вважаємо за потрібне здійснити відмежування компетенції служби освітньої безпеки та суміжних підрозділів Національної поліції України.

Стан дослідження проблеми. Особливості діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України були предметом дослідження Горбач О. В., Дрок І. С., Зеленського Є. С., Іщенка І. В., Квітки Я. М., Ковальчук Ю. І., Корж-Ікаєвої Т. Г., Легецького М. П., Лесько Н. В., Логвиненка Б. О., Нікітенка О. В., Опацького Р. М., Пісоцької К. О., Поволоцької С. Г., Чернецького О. Л. та інших. Сучасні наукові дослідження, присвячені забезпеченню прав дитини в діяльності Національної поліції, виходять за рамки діяльності ювенальної превенції та акцентують увагу на комплексності застосовуваних профілактичних заходах в освітньому середовищі, а саме йдеться про праці таких учених, як Берендєєва А. І., Коломоєць Н. В., Ларіонова І. Т., Могілевська Л. Г., Погорілець О. В., Цуркаленко Д. П. та багато інших.

Метою написання наукової статті є з'ясування співвідношення компетенції служби освітньої безпеки та суміжних підрозділів Національної поліції України, як-от підрозділи ювенальної превенції та патрульна поліція.

Виклад основного матеріалу. Розвиток безпекової складової в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану [7] спонукає до застосування поліцейськими нових форм і методів такої діяльності, розгортання спеціальних підрозділів, які спеціалізуються на роботі з дітьми [2]. Упродовж 2023–2024 років відбулося створення нової поліцейської структури – служба освітньої безпеки. Серед основних завдань інспекторів служби можна виділити такі: забезпечення публічної безпеки та порядку під час освітнього процесу і вжиття заходів, спрямованих на попередження й усунення загроз життю та здоров'ю учасників освітнього процесу в приміщенні та на території закріпленого закладу загальної середньої освіти; здійснення в такому закладі раннього попередження й евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу, надання допомоги та забезпечення контролю за виконанням евакуаційних заходів, дотримання правопорядку під час реагування на сигнал «Повітряна тривога»; здійснення координації пропускового режиму; реагування на повідомлення учасників освітнього процесу про кримінальні правопорушення й інші події; проведення превентивних заходів для учасників освітнього процесу для набуття навичок безпечної поведінки та здорового способу життя тощо; комунікація з представниками закладу загальної середньої освіти, персоналом охорони; реагування на випадку булінгу учасників освітнього процесу та жорстоке поводження з дітьми; виявлення та припинення адміністративних і кримінальних правопорушень; інформаційно-роз'яснювальна робота серед учасників освітнього процесу й інші завдання [6]. Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що інспектори служби освітньої безпеки Національної поліції виконують такі основні функції: правоохоронну, наставницьку та просвітницьку. При цьому Берендєєва А. І. слушно акцентує увагу на тому, що серед підрозділів Національної поліції обов'язок просвітницької діяльності покладається на підрозділи ювенальної превенції, дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів громад, шкільних офіцерів поліції та офіцерів служби освітньої безпеки, що не унеможливило залучення інших підрозділів [1].

Аналіз змісту завдань інспекторів служби безпеки дає змогу зробити висновок, що компетенція служби освітньої безпеки в деяких аспектах дублює повноваження підрозділів ювенальної превенції. Основними завданнями підрозділів ювенальної превенції Національної поліції є: профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримі-

нальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, і проведення з ними заходів індивідуальної профілактики; участь у встановленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти; взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і законних інтересів дітей; здійснення в межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання [5].

Зеленський Є. С. та Карпенко О. М. визначають мету діяльності підрозділів ювенальної превенції – служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод дитини, протидії злочинам, що вчиняються за участю дитини [3], однак ми вбачаємо більш широку компетенцію ювенальних поліцейських, яка об'єднує профілактичну, кримінально-процесуальну, адміністративно-правову, оперативно-розшукову функції. У розрізі взаємодії із закладами загальної середньої освіти підрозділи ювенальної превенції реагують на сигнали про вчинені правопорушення за участю дітей, здійснюють профілактичну, просвітницьку діяльність, що можна вважати дублюванням функцій служби освітньої безпеки. Така ситуація спонукає до визначення критеріїв відмежування компетенції цієї служби та ювенальної превенції в Національній поліції.

Детальний аналіз спеціальних нормативно-правових актів МВС України, які визначають адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції та Управління організації служби освітньої безпеки Національної поліції [5–6], дає змогу акцентувати увагу на територіальному принципі здійснюваних повноважень. Тобто служба освітньої безпеки діє виключно у приміщенні та на території закріпленого за таким інспектором закладу загальної середньої освіти. Другим критерієм ми визначаємо час, упродовж якого виконуються повноваження поліцейськими. Згідно з положеннями нормативно-правових актів діяльність інспектора служби освітньої безпеки обмежується часом освітнього процесу. Третій критерій – коло осіб, на яких поширюється компетенція служби освітньої безпеки – учасники освітнього процесу. Але все одно до створення служби освітньої безпеки ці повноваження виконували й інспектори ювенальної превенції. На сьогодні ж визначено, що служба освітньої безпеки діє за трьома названими нами критеріями, а ювенальна превенція не застосовує профілактичних і правоохоронних функцій у закладах загальної середньої освіти, за якими закріплений інспектор служби освітньої безпеки. Проблемою наразі є те, що не у всіх закладах діє проєкт «Служба освітньої безпеки». Саме тому ювенальна превенція продовжує перекривати безпековий аспект в інших освітніх закладах в межах своєї компетенції.

Другим проєктом, який є подібним до служби освітньої безпеки, є «Шкільний офіцер поліції», реалізований відділами зв'язків із громадськістю територіальних підрозділів патрульної поліції. Головним завданням цього проєкту є створення безпечного середовища в закладах загальної середньої освіти. Реалізація завдання відбувається через здійснення ефективною профілактики правопорушень серед учнів 1–11-х класів, застосування відновних практик для попередження конфліктів, правопорушень та інших негативних явищ. Шкільні офіцери поліції реалізують закордонну програму «Школа і поліція», яка в інтерактивній формі дає можливість розкрити такі важливі теми, як безпечна поведінка на дорозі та в побуті, поведінка у стресових або небезпечних ситуаціях, права дитини, запобігання та протидія домашньому насильству, булінгу тощо. Окремим напрямом роботи шкіль-

них офіцерів поліції є налагодження взаємодії з батьками [8]. Зауважимо, що проєкт діє в містах, у яких функціонує патрульна поліція, а заклади загальної середньої освіти долучаються до нього за власним бажанням. Водночас у штаті патрульної поліції відсутня посада шкільного офіцера поліції, а нормативно-правової підстави функціонування таких офіцерів дотепер не затверджені.

Порівнюючи діяльність шкільних офіцерів поліції та інспекторів служби освітньої безпеки, варто наголосити на критеріях її співвідношення. Перший критерій – термін реалізації проєкту. Проєкт «Служба освітньої безпеки» нормативно затверджений і передбачає постійне несення служби інспекторами поліції в закладах загальної середньої освіти та на їх території, посади інспекторів закріплені в штатних розкладах відповідних підрозділів Національної поліції, посадові обов'язки визначені. Шкільні офіцери поліції проваджують свою діяльність періодично згідно із заздалегідь розробленою програмою занять за попередньою домовленістю з керівництвом закладу освіти. Другий критерій – обсяг завдань. Шкільні офіцери поліції виконують лише просвітницьку функцію, а інспектори служби освітньої безпеки мають більш широке коло повноважень, про що вже раніше нами було сказано. Водночас обидва проєкти не мають повсякчасного запровадження на всій території України, що дає змогу не обмежуватися лише ними, а розширювати напрями співпраці поліції та закладів загальної середньої освіти з метою забезпечення безпекової складової.

Ускладнення відмежування компетенції підрозділів служби освітньої безпеки від підрозділів ювенальної превенції та шкільних офіцерів поліції відбувається через відсутність єдиного підпорядкування інспекторів служби освітньої безпеки. На сьогодні існує подвійне підпорядкування: територіальним органам Національної поліції та Департаменту патрульної поліції. Згідно з існуючою практикою заклади загальної середньої освіти, що розташовані на території громади, яка має можливість забезпечити їх поліцейськими зі складу управління патрульної поліції (зазвичай це громади великих міст, наприклад Києва, Дніпра), забезпечуються поліцейськими із числа патрульної поліції. Такі інспектори підпорядковуються службі освітньої безпеки у складі Управління патрульної поліції. А в маленьких територіальних громадах, де патрульна поліція не функціонує (сільські, селищні громади або громади невеликих міст та містечок) або не має можливості забезпечити їх своїми інспекторами, особовий склад служби освітньої безпеки входить до складу територіальних органів Національної поліції та підпорядковується їм. Така ситуація не сприяє запровадженню єдиної політики, управлінським засадам, організаційно-штатним заходам тощо. Проте становлення підрозділу ще відбувається, тому практика може спонукати до трансформацій організаційно-штатного характеру.

З метою уникнення подвійного виконання профілактичної функції варто відмежувати компетенцію вказаних підрозділів за визначеними нами критеріями. Крім того, обов'язково має діяти правило: якщо заклад освіти має інспектора служби освітньої безпеки незалежно від його підпорядкування, то шкільні офіцери поліції та інспектори ювенальної превенції не мають брати його для обслуговування, здійснення профілактичної та просвітницької діяльності.

Висновки. Незважаючи на значну увагу МВС України до питань профілактичної діяльності в закладах освіти, що ілюструється різними проєктами, ця діяльність потребує подальшої уваги та вдосконалення [5]. З метою уникнення дублювання повноважень таких підрозділів, як ювенальна превенція, патрульна поліція, служба освітньої безпеки Національної поліції України, вважаємо за потрібне встановити чітке відмежування повноважень співробітників указаних підрозділів, а також розробити механізми їх взаємодії та координації їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Берендєєва А. І. Профілактична діяльність Національної поліції України в закладах освіти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 679–682. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/168>.
2. Зеленський Є. С. Роль Національної поліції у забезпеченні прав дитини під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 452–456. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.76>.
3. Зеленський Є. С., Карпенко О. М. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. *Публічне право*. 2021. № 1 (41). С. 63–70.
4. Погорілець О. Реалізація адміністративно-правового статусу підрозділів Національної поліції України щодо гарантування безпеки в освітньому середовищі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 2 (62). С. 114–120. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.2.17>.
5. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text/>.
6. Про затвердження Положення про Управління організації служби освітньої безпеки Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 12.04.2024 № 398.
7. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301>.
8. Проект «Шкільний офіцер поліції». URL: <https://cop.org.ua/ua/dosvid/ukrainskyi-dosvid/zahalnoukrainskyi-dosvid/proekt-shkilnij-ofitser-politsiji>.

References

1. Berendeyeva, A. I. (2024). Profilaktychna diyalnist Natsionalnoyi politsiyi Ukrayiny v zakladakh osvity [Preventive activities of the National Police of Ukraine in educational institutions]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*, 2, 679–682. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/168> [in Ukr.].
2. Zelenskyu, Ye. S. (2024). Rol Natsionalnoyi politsiyi u zabezpechenni prav dytyny pid chas diyi pravovoho rezhymu voyennoho stanu v Ukrayini [The role of the National Police in ensuring the rights of the child during the legal regime of martial law in Ukraine]. *Analitychno-porivnyalne pravoznavstvo*, 2, 452–456. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.76> [in Ukr.].
3. Zelenskyu, Ye. S., Karpenko, O. M. (2021). Administratyvno-pravovyy status pidrozdiliv yuvenalnoyi preventsiyi Natsionalnoyi politsiyi Ukrayiny [Administrative and legal status of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine]. *Publichne parvo*, 1 (41), 63–70 [in Ukr.].
4. Pohorilets, O. (2024). Realizatsiya administratyvno-pravovoho statusu pidrozdiliv Natsionalnoyi politsiyi Ukrayiny shchodo harantuvannya bezpeky v osvitnomu seredovyschi [Implementation of the administrative and legal status of the units of the National Police of Ukraine in ensuring security in the educational environment]. *Knowledge, Education, Law, Management*, 2 (62), 114–120. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.2.17> [in Ukr.].
5. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2017). Pro zatverdzhennya Instruksiyi z orhanizatsiyi roboty pidrozdiliv yuvenalnoyi preventsiyi Natsionalnoyi politsiyi Ukrayiny: nakaz MVS Ukrayiny vid 19.12.2017 № 1044 [On approval of the Instructions on the organization of the work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated December 19, 2017, No. 1044]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text/> [in Ukr.].
6. National Police of Ukraine (2024). Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Upravlinnya orhanizatsiyi sluzhby osvitnoyi bezpeky Natsionalnoyi politsiyi Ukrayiny: nakaz Natsionalnoyi politsiyi Ukrayiny vid 12.04.2024 № 398 [On approval of the Regulations on the Department of Organization of the Educational Security Service of the National Police of Ukraine. Order of the National Police of Ukraine dated April 12, 2024, No. 398] [in Ukr.].
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023). Pro skhvalennya Kontseptsiyi bezpeky zakladiv osvity: rozporядzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 07.04.2023 № 301-r [On approval of the Concept of security of educational institutions. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 7, 2023, No. 301-r]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301> [in Ukr.].
8. Proekt “Shkilnyy ofitser politsiyi” [Project “School Police Officer”]. Retrieved from: <https://cop.org.ua/ua/dosvid/ukrainskyi-dosvid/zahalnoukrainskyi-dosvid/proekt-shkilnij-ofitser-politsiji> [in Ukr.].

ABSTRACT

Viktoriia Televna. Correlation of the competence of the educational security service and related units of the National Police of Ukraine

The scientific article clarifies the relationship between the competence of the educational security service and related units of the National Police of Ukraine, such as juvenile prevention units and patrol police.

It is proposed to demarcate the administrative and legal status of juvenile prevention units and the Office of the Organization of the Educational Security Service of the National Police according to the territorial principle; according to the time during which police officers perform their duties; by the circle of persons to whom the competence is distributed. It was determined that the educational security service operates according to the three criteria we mentioned, and juvenile prevention does not apply preventive and law enforcement functions in general secondary education institutions, which are assigned an inspector of the educational security service. The fact that the “Educational Security Service” project does not operate in all institutions is recognized as a problem. That is why juvenile prevention continues to cover the security aspect in other educational institutions within its competence.

Two criteria for the ratio of the activities of school police officers and inspectors of the educational security service are proposed: the project implementation period and the scope of the tasks performed. It was emphasized that both projects do not have a permanent implementation throughout the territory of Ukraine, which allows not to be limited only to them, but to expand the directions of cooperation between the police and general secondary education institutions in order to ensure the security component.

It was found out that the complication of distinguishing the competence of units of the educational security service from units of juvenile prevention and school police officers occurs due to the lack of uniform subordination of inspectors of the educational security service. In order to avoid double performance of the preventive function, it is proposed to limit the competence of the specified divisions according to the criteria. It is proposed to introduce a rule: if an educational institution has an educational security inspector regardless of his subordination, then school police officers and juvenile prevention inspectors should not hire him for maintenance, preventive and educational activities.

Key words: *National Police of Ukraine, educational security service, juvenile prevention, school police officer, administrative and legal status, child, institution of general secondary education, competence.*

Надійшла до редакції: 11.10.2025

Прийнято до друку після рецензування: 02.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

НАУКОВІ ЗАХОДИ, ЩО ВІДБУЛИСЯ В ДДУВС УПРОДОВЖ І СЕМЕСТРУ 2025-2026 НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

24–25 вересня 2025 року – Міжнародний науково-практичний форум «Актуальні питання використання поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни». Співорганізатори заходу – Дніпровський державний університет внутрішніх справ та Департамент забезпечення діяльності Голови Національної поліції України.

Форум об'єднав представників МВС, Національної поліції України, Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки, Державного бюро розслідувань, прокуратури, судових експертних установ, міжнародних партнерів зі США та Канади. Модераторами виступали помічник Голови Національної поліції України Ю. Волкова та помічник Голови Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, поліграфолог В. Вдовін.

Участь у заході взяли доктор психологічних наук, судовий експерт-психолог, поліграфолог, президент Всеукраїнської асоціації поліграфологів Т. Морозова, т.в.о. завідувача лабораторії психологічних, лінгвістичних та інших видів досліджень Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України А. Шмукін, представники ГУНП й Управління СБУ в Дніпропетровській області та інші.

Перший день роботи формув розподілився на дві дискусійні панелі, в рамках яких були обговорені проблеми професійної етики поліграфолога, використання поліграфа для виявлення та документування колабораційної діяльності, психологічних особливостей комунікації в діяльності поліграфолога, інтеграції поліграфології в систему національної безпеки України, комунікації у проведенні поліграфологічного дослідження з ветеранами війни, які вливаються у мирне життя, та інші аспекти.

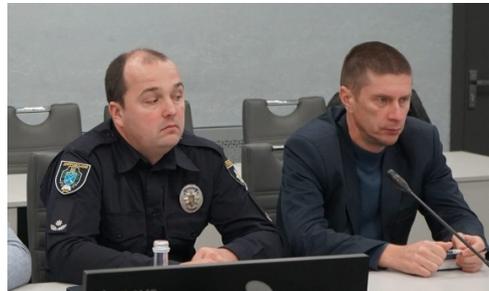

Наступного дня в межах роботи третьої дискусійної панелі були розглянуті такі питання: протидія в поліграфологічній практиці: сучасні виклики та практичні рішення; особливості судово-психологічної експертизи із використанням поліграфа під час розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів; застосування поліграфа під час відбору персоналу до підприємств оборонно-промислового комплексу.

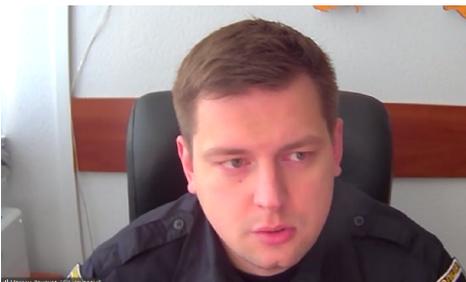
Наприкінці заходу І. Магдаліна, який тимчасово виконує обов'язки ректора ДДУВС, наголосив на важливості роботи поліграфологів для підтримання законності й порядку в Україні, подякував учасникам за роботу та вручив відповідні сертифікати.

За підсумками роботи Міжнародного науково-практичного форуму видано збірник його матеріалів: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16821>.

31 жовтня 2025 року – Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності у сучасних умовах». Захід організовано факультетом підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

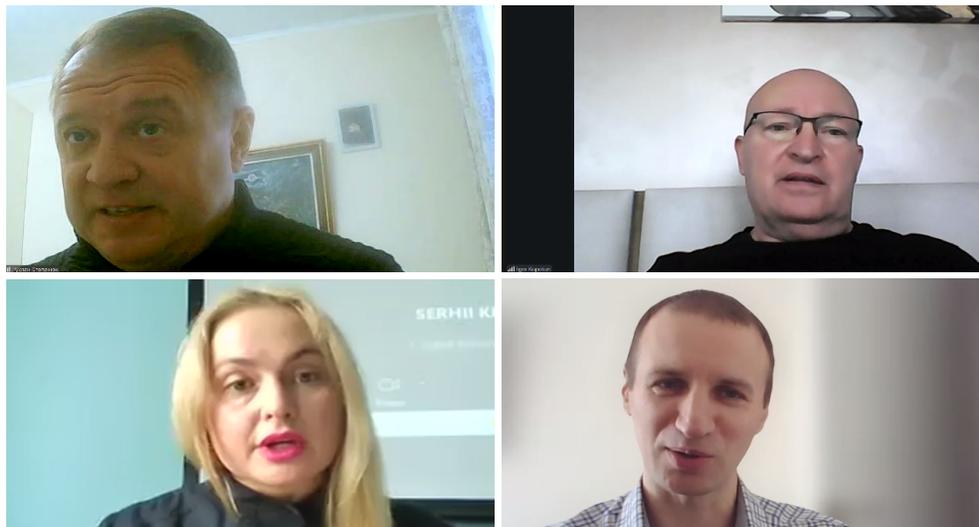

Відкрив конференцію проректор університету, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України полковник поліції О. Юнін. Він акцентував увагу на важливості досліджуваних тем, особливо в контексті викликів воєнного стану, та побажав учасникам зібрання плідної роботи. Модерував роботу зустрічі професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки, доктор юридичних наук, професор І. Піріг.

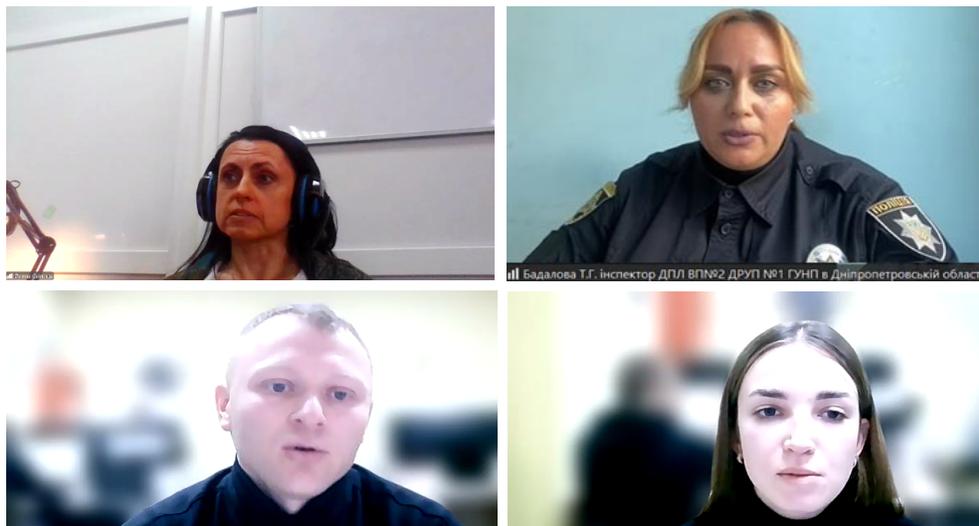

Учасників привітали начальник 3-го відділу 4-го управління Головного слідчого управління Національної поліції України, доктор філософії в галузі права майор поліції М. Романов; заступник начальника управління – начальник відділу підтримки управління головної інспекції Головного управління Національної поліції в Харківській області полковник поліції С. Бутко.

Участь у конференції взяли близько 150 осіб, серед яких представники правоохоронних органів, академічної, наукової і експертної спільноти, ветерани російсько-української війни з різних регіонів України (Дніпропетровської, Донецької, Запорізької і Харківської областей та м. Києва).

Під час роботи конференції учасники обговорили актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності у сучасних умовах, проаналізували низку важливих аспектів із позицій вітчизняних науковців і практиків. Зокрема, йшлося про роль кримінального права у забезпеченні миру та міжнародного порядку, особливості кваліфікації несанкціонованого поширення інформації про напрямки й переміщення зброї, озброєння та боєприпасів в Україну, а також про рух або розміщення Збройних Сил України та інших військових формувань у період воєнного чи надзвичайного стану. Окрему увагу приділено питанням кримінального провадження у справах про безвісне зникнення осіб за особливих обставин, а також правовим аспектам міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану.

За підсумками роботи конференції видано збірник її матеріалів (<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16671>) та прийнято резолюцію, текст якої наведено нижче.

РЕЗОЛЮЦІЯ

за підсумками Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Актуальні проблеми досудового розслідування
та протидії злочинності у сучасних умовах»
(м. Дніпро, 31 жовтня 2025 року)

З метою обговорення сучасних проблем досудового розслідування та протидії злочинності, а також консолідації зусиль науковців і практичних працівників органів досудового розслідування, оперативних та експертних підрозділів, спрямованих на вдосконалення судово-слідчої практики 31 жовтня 2025 року на базі Дніпровського державного університету внутрішніх справ, відповідно до п. 5.1.5 Плану проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності у сучасних умовах». Захід організовано факультетом підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України ДДУВС.

Участь у конференції взяли близько 150 осіб, серед яких представники правоохоронних органів: Головного слідчого управління, Департаменту стратегічних розслідувань та Департаменту кримінальної поліції Національної поліції України; головних управлінь Національної поліції у Харківській, Запорізькій і Дніпропетровській областях; Дніпропетровського та Донецького науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Міністерства внутрішніх справ, а також представники академічної та наукової спільноти, зокрема: Національної академії внутрішніх справ та Харківського національного університету внутрішніх справ; Дніпровського, Донецького, Одеського та Львівського державних університетів внутрішніх справ; Київського інституту Національної гвардії України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Запорізького національного університету, Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, Національної академії Служби безпеки України, Науково-дослідного інституту публічного права. У роботі конференції також взяли участь ветерани російсько-української війни з різних регіонів України (Дніпропетровської, Донецької, Запорізької і Харківської областей та м. Києва).

Під час роботи конференції учасники обговорили актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності у сучасних умовах, проаналізували низку важливих аспектів із позицій вітчизняних науковців і практиків. Зокрема, йшлося про роль кримінального права у забезпеченні миру та міжнародного порядку, особливості кваліфікації несанкціонованого поширення інформації про напрямки й переміщення зброї, озброєння та боєприпасів в Україну, а також про рух або розміщення Збройних Сил України та інших військових формувань у період воєнного чи надзвичайного стану. Окрему увагу приділено питанням: кримінального провадження у справах про безвісне зникнення осіб за особливих обставин; напрямів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень; цифрової криміналістичної розвідки як засобу розкриття та розслідування кримінальних правопорушень та питанням цифровізації діяльності Експертної служби МВС України: стан та перспективи; розслідування підпалів військового автотранспорту; впровадження цифрових стандартів доказування та штучного інтелекту у розслідуванні міжнародних злочинів; криміналістичний та психологічний аспекти тактики допиту із застосуванням поліграфа; запобігання домашньому насильству; правові аспекти міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану та інші.

Для вирішення нагальних проблем досудового розслідування та забезпечення дієвих механізмів протидії злочинності у сучасних умовах необхідним є вдосконалення процесу розслідування кримінальних правопорушень через вдосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства, впровадження новітніх технологій

і сучасних техніко-криміналістичних засобів, тактичних прийомів та методів. За підсумками обговорення питань, що були висвітлені доповідачами, пропонуються такі напрями вдосконалення досудового розслідування.

1. Організація діяльності органів досудового розслідування у сучасних умовах. На сьогодні, з огляду на умови правового режиму воєнного стану, слідчі підрозділи

Національної поліції перебувають у стані надмірного навантаження: на одного слідчого нерідко припадає кілька десятків, а іноді й понад сотню кримінальних проваджень одночасно. Це фізично унеможливує ефективне опрацювання кожного провадження, якісну оцінку доказів, проведення необхідних слідчих (розшукових) дій у передбачені строки, що своєю чергою позначається на якості кримінального провадження загалом. Вирішення зазначених проблем вбачається у посиленні ролі дізнавачів. Належне кадрове забезпечення, навчання та технічне оснащення відповідних підрозділів дозволить суттєво зменшити навантаження на слідчих і зосередити їхні зусилля на розслідуванні складних тяжких та особливо тяжких злочинів.

Залишається недостатнім рівень координації між слідчими, прокурорами та оперативними підрозділами. Серед проблем діяльності органів досудового розслідування – факти процесуальних порушень, що виникають на різних його етапах. Найпоширенішими серед них є перевищення строків досудового розслідування та несвідомий пропуск строків, закріплених нормами Кримінального процесуального кодексу України.

Для вирішення зазначених проблем доцільно здійснити комплексну реформу механізмів процесуального контролю, що включатиме: 1) запровадження автоматизованої системи моніторингу процесуальних строків у кримінальному провадженні, яка б попереджала сторони про їх наближення або порушення; 2) розвиток електронного кримінального судочинства, що передбачає фіксацію в електронній формі кожної процесуальної дії, автоматичний моніторинг строків, а також забезпечення для всіх учасників прозорості розслідування; 3) посилення з боку прокурора нагляду за дотриманням строків.

2. Вдосконалення методики розслідування воєнних злочинів. При розслідуванні воєнних злочинів та формування доказової бази з перспективою розгляду справ у міжнародних судах, широкого застосування набуває «Протокол Берклі», у якому містяться рекомендації щодо використання цифрової інформації, що знаходиться у відкритому доступі. При розслідуванні для отримання оперативної інформації також перспективним напрямом потрібно визнати використання технологій OSINT (Open source intelligence), що включають в себе: пошук та реєстрацію інформації, її аналіз, аналітико-синтетичну обробку, зберігання, розповсюдження та захист. Первинна інформація з відкритих джерел після її аналітико-синтетичної переробки може стати джерелом доказів у кримінальному провадженні. У цьому суттєва роль належить портретній експертизі, оскільки значна частина інформації зберігається у вигляді фотознімків та відеозаписів осіб, причетних до вчинення злочинів. Військові рф у більшості випадків використовують соціальні мережі та інші Інтернет-ресурси для обміну інформацією зі своїми друзями, викладаючи фотоматеріали, зроблені у зоні бойових дій. Керівний склад військових формувань може брати участь у програмах телебачення, з коментарями подій, у публічних виступах, документуючи тим самим свою протиправну діяльність. Виникає питання щодо їх ототожнення та приєднання отриманих доказів до матеріалів кримінального провадження. Можуть виникнути також питання, пов'язані з ототожненням зображень українських військових, які загинули або перебувають у полоні. Основним завданням портретної експертизи є ідентифікація особи або трупа за фотознімком та відеозаписом.

Пропонується вдосконалення методики таких видів експертиз: зброї та слідів і обставин її використання; вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху. Особливу увагу потрібно приділити дослідженню таких об'єктів, як: вогнепальна зброя та боєприпаси; сліди зброї, сліди пострілу та ситуаційні обставини пострілу; гранатомети реактивні та неактивні, міномети, артилерійські гармати; протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси тощо.

3. *Особливості вилучення та дослідження цифрових слідів.* Криміналістичне дослідження електронних (цифрових) слідів пропонується визначити як самостійну перспективну галузь криміналістичної техніки, що досліджує закономірності та механізм утворення й відображення електронних (цифрових) слідів та розробляє прийоми, методи й науково-технічні засоби їх виявлення, вилучення і дослідження з метою використання у кримінальному провадженні. Специфічними об'єктами дослідження цієї галузі криміналістичної техніки є електронні (цифрові) сліди (як результат слідоутворення і відображення процесу взаємодії користувача з комп'ютерною технікою), електронно-обчислювальні прилади (комп'ютерна техніка у найширшому розумінні як невід'ємний елемент механізму утворення таких слідів), а також дії користувача (оператора) електронно-обчислювального приладу.

Можливості цифрової криміналістичної розвідки постійно зростають разом із діджиталізацією суспільного життя й активним розвитком різноманітних інформаційних мереж та баз даних. Основними напрямками розвитку цифрової криміналістики потрібно вважати:

1) пошук інформації за цифровими базами даних (інформаційними системами) стає все більш ефективним разом зі збільшенням кількості таких баз та накопичення інформації в них. Функціонує велика кількість державних і комерційних баз даних, що вміщують різноманітну цифрову інформацію, яка може бути корисною для розслідування;

2) блокчейн-аналіз (аналіз руху криптовалют за публічними адресами криптогаманців) являє собою дослідження даних у публічних блокчейнах для відстеження транзакцій і виявлення зв'язку між адресами. Цей метод є особливо ефективним під час розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною торгівлею наркотиками, шахрайством, легалізацією (відмиванням) злочинних доходів тощо;

3) пошук цифрової інформації у відкритих джерелах. В контексті цифрової криміналістичної розвідки OSINT (Open Source Intelligence) належить до найбільш ефективних технологій, що полягає у застосуванні спеціалізованих програмних інструментів для пошуку цифрової інформації з відкритих джерел та її аналізу.

З метою отримання інформації, що міститься у цифрових слідах, призначаються судові експертизи: комп'ютерної техніки і програмних продуктів, телекомунікаційних систем і засобів, цифрових відео- та аудіозаписів, фототехнічна експертиза тощо. Дослідження електронних (цифрових) слідів має також тісні наукові зв'язки з комп'ютерно-технічними, інженерними науками, адже запозичує у них загальнотеоретичні положення, методи роботи з електронними (цифровими) даними та їхніми носіями. Перспективним напрямом є подальший розвиток та вдосконалення цього виду експертиз.

Ключовими аспектами цифровізації судово-експертної діяльності у структурних підрозділах Експертної служби МВС України визначені: 1) автоматизація та електронний документообіг – переведення експертних завдань у е-формат; 2) управління даними – використання баз даних і спеціалізованих систем для зберігання та обробки інформації про бенефіціарів та результати роботи; 3) нові об'єкти дослідження – поява та розвиток дослідження цифрових слідів як нового об'єкта судової експертизи; 4) розробка нових теорій – створення теоретичної бази для дослідження цифрових об'єктів і процесів у судовій експертології; 5) інформаційно-комп'ютерне забезпечення – вдосконалення програмного забезпечення та технічних засобів, що використовуються в експертній роботі.

4. *Використання штучного інтелекту в доказуванні.* Використання штучного інтелекту у сфері криміналістики та кримінального процесу відкриває нові можливості для аналізу цифрових доказів, однак потребує чіткого нормативного регулювання, аудиту алгоритмів і судового контролю за їх застосуванням. Подальший розвиток доказової системи має базуватися на науково обґрунтованій доктрині доказування, що розглядає документування як невід'ємний елемент процесуального пізнання, спрямований на повне й достовірне встановлення обставин учинення злочину. Поліцейські аналітики повинні вміти працювати

з платформами обробки великих даних, системами автоматичної класифікації інформації, інструментами розпізнавання зображень і текстів, а також алгоритмами, що дозволяють виявляти закономірності між джерелами доказів. Використання технологій AI-forensics дає змогу підвищити швидкість і точність аналізу доказової інформації, відновлювати пошкоджені або видалені матеріали, здійснювати комплексний аналіз супутникових знімків, відео- та фотоматеріалів, створювати цифрові профілі подій та осіб, причетних до злочинів.

Окреме місце у підготовці поліцейських має посідати навчання майбутніх та чинних оперативних працівників і слідчих роботі з цифровими даними, процесуальним аспектам роботи з цифровими доказами – правильному оформленню протоколів, фіксації метаданих, дотриманню принципу неперервного ланцюга збереження доказів (chain of custody) і забезпеченню процесуальної легітимності дій. Підготовка має включати вивчення правових і етичних основ збирання інформації, особливо у випадках, коли джерелом є особисті дані або матеріали, що можуть порушувати приватність. Для цього необхідно впровадити в закладах освіти системи МВС спеціалізовані навчальні програми з цифрової криміналістики, аналітики даних і міжнародного кримінального права. Такі програми повинні функціонувати у Дніпровському, Львівському та Харківському університетах внутрішніх справ, а також у Національній академії внутрішніх справ. Необхідно створити навчально-тренінгові центри цифрової криміналістики, де курсанти, слідчі й експерти могли б практично відпрацьовувати навички фіксації, аналізу та легалізації електронних доказів у змодельованих умовах. Важливим елементом має стати післядипломна освіта – короткострокові тренінги, курси підвищення кваліфікації та стажування за участі експертів МКС, Євроюсту, Європолу, Інтерполу, а також профільних європейських навчальних центрів (CEPOL).

5. *Вдосконалення взаємодії органів та підрозділів, що проводять розслідування. Важливим компонентом є міжвідомча взаємодія.* Ефективність документування міжнародних злочинів неможлива без налагодженої співпраці Національної поліції із Службою безпеки України, Державним бюро розслідувань та Офісом Генерального прокурора. Така взаємодія повинна забезпечувати комплексний підхід до збору та перевірки доказів. СБУ здійснює контррозвідувальні та оперативно-технічні заходи, проводить перехоплення комунікацій і цифрову ідентифікацію учасників злочинів; ДБР координує розслідування тяжких злочинів, зокрема воєнних, вчинених військовослужбовцями або посадовими особами; Офіс Генерального прокурора забезпечує процесуальне керівництво, узагальнення доказових матеріалів і їх підготовку до передачі міжнародним органам правосуддя. Така система взаємодії має будуватися на єдиних цифрових стандартах обміну даними, застосуванні хешування для захисту доказів і формуванні інтегрованої доказової бази.

Не менш важливою є міжнародна взаємодія, що передбачає координацію діяльності Національної поліції з Міжнародним кримінальним судом, Євроюстом, Європолем, Інтерполем, а також із Місією ООН з моніторингу прав людини в Україні. Поліцейські мають бути готовими до участі у спільних слідчих групах (Joint Investigation Teams), адаптувати національні процесуальні дії до міжнародних стандартів, забезпечувати допустимість цифрових доказів у міжнародних судах, а також використовувати захищені системи обміну даними для їх передачі. Це вимагає від них знань міжнародного кримінального права, процедур МКС та навичок підготовки матеріалів відповідно до його вимог.

6. *Підготовка кадрів для правоохоронних органів.* Розбудова сучасної системи підготовки кадрів у системі МВС є не лише внутрішнім завданням держави, а й елементом міжнародних зобов'язань України. Вона спрямована на підвищення спроможності правоохоронних органів документувати злочини, збирати й перевіряти докази відповідно до міжнародних стандартів, забезпечуючи їх прийнятність у провадженнях Міжнародного кримінального суду. Така система стане основою для формування єдиного професійного простору, в межах якого Національна поліція, СБУ, ДБР, прокуратура та міжнародні партнери діятимуть узгоджено, використовуючи єдині технологічні та процесуальні стандарти. Це дозволить не лише підвищити якість розслідувань, а й зміцнити міжнародну довіру до

України як держави, здатної ефективно забезпечувати правосуддя навіть у складних умовах воєнного часу.

Велику вагу у цій системі має підготовка кадрів для Національної поліції, Служби безпеки України, ДБР і прокуратури, здатних ефективно працювати з цифровими технологіями, OSINT-аналітикою, методами AI-forensics і міжнародними базами даних. Формування національних шкіл цифрової криміналістики та доказового права у сфері цифрових технологій, підготовка науково-педагогічного складу, здатного навчати курсантів і студентів роботі з цифровими даними та доказами, а також підготовка майбутніх фахівців у галузі доказового права, спроможних ефективно працювати з цифровими доказами, разом зі створенням єдиного міжвідомчого «Українського доказового хабу» забезпечать уніфікацію стандартів, прозорість ланцюга збереження цифрових доказів і зміцнення довіри міжнародної спільноти до результатів українських розслідувань воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Таким чином, Україна вибудовує власну модель доказування, що поєднує правову відповідальність, цифрову інноваційність і принцип міжнародної комплементарності як гарантію справедливості та верховенства права.

Підготовка кадрів має також включати етичну складову, спрямовану на формування культури доказування, що ґрунтується на повазі до прав людини, принципах законності та процесуальної справедливості. Така інтеграція правових, технологічних і гуманітарних знань дозволить забезпечити високий професійний рівень поліцейських, здатних ефективно діяти в умовах гібридних загроз і міжнародного кримінального співробітництва.

7. Впровадження у доказування результатів психологічної експертизи з використанням поліграфа. При вирішенні питання щодо доцільності проведення психологічної експертизи з використанням поліграфа варто брати до уваги таке:

- виділення окремого різновиду психологічної експертизи за ознакою «використання поліграфа» є некоректним, адже акцент робиться тільки на психофізіологічних методах діагностики, тоді як експерти-психологи завжди застосовують комплекс методів для вивчення психічних проявів досліджуваних осіб;
- постанова слідчого (прокурора) або доручення сторони захисту щодо проведення психологічної експертизи з використанням поліграфа містить у собі не лише питання (завдання), а й вимогу (вказівку) щодо засобу їх вирішення, що є порушенням нормативно-правових актів, які регулюють судову експертну діяльність;
- використання експертом-психологом поліграфа дозволяє лише виявити фізіологічні реакції досліджуваної особи на запитання, пов'язані з певними обставинами. Вони тільки певною мірою можуть указувати на ступінь поінформованості особи щодо них;
- поліграфами фіксують лише фізіологічну активність досліджуваної особи та зміну її параметрів як реакцію на запитання експерта чи інші подразники. Тобто поліграф реєструє не брехню, а лише збудження, яке з певною мірою вірогідності може свідчити про неправду, що повідомляється (але за фізіологічними реакціями неможливо точно встановити причину цього збудження);
- важливим є й рівень підготовки експерта, що пов'язується з його профільною освітою та оволодінням методикою використання поліграфобладнання (наявність вищої психологічної освіти за рівнем не нижче спеціаліста, атестація судового експерта за спеціальністю «Психологія» і внесення до держаного реєстру атестованих судових експертів, проходження підготовки з оволодіння поліграфом не менше 400 годин аудиторних занять);
- потрібно враховувати, що експерт самостійно обирає методику експертного дослідження для відповіді на поставлені питання. Тому слідчому (прокурору) потрібно попередньо проконсультуватися з експертом-психологом щодо змісту запитань і можливості їх вирішення шляхом використання поліграфа. При цьому необхідно усвідомлювати, що експерт при проведенні опитування з використанням поліграфа може отримати тільки орієнтувальну інформацію, яка не є доказом і може бути використана лише для конструювання версій.

Оргкомітет конференції

28 листопада 2025 року – Регіональна науково-практична конференція «Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики», організована кафедрою оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України.

До участі в конференції долучилися понад 60 провідних юристів-практиків з органів Національної поліції, науковців у галузі права від усіх закладів вищої освіти МВС України – з Києва, Одеси, Дніпра, Харкова, Львова та Кропивницького, а також аспіранти і здобувачі вищої освіти.

У пленарному засіданні взяв участь заступник начальника ГУНП в Дніпропетровській області – начальник кримінальної поліції, кандидат юридичних наук, полковник поліції Олександр Миргородський, керівники управлінь карного розшуку, боротьби з наркозлочинністю, кримінального аналізу, оперативної служби, оперативно-технічних заходів, відділів управління карного розшуку ГУНП, а також керівництво управління протидії кіберзлочинам і підрозділів управління стратегічних розслідувань у Дніпропетровській області. Конференція в такому складі представників практичних підрозділів НПУ проводиться в університеті уперше.

Відкрив захід та привітав учасників декан факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції С. Балабан.

Модератором конференції виступив тимчасово виконуючий обов'язки завідувача кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент А. Кисельов.

Під час пленарного засідання обговорювалися актуальні проблеми нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності, організації і тактики проведення оперативно-розшукових заходів, інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України у сфері протидії злочинності.

Особливу увагу було приділено питанням щодо напрямів формування проекту Закону України «Про кримінальну розвідку», які презентував член робочої групи з його розроблення, доктор юридичних наук, професор, майор поліції В. Дараган.

Також учасники зосередилися на проблемах взаємодії оперативних підрозділів з органами досудового розслідування. Обговорено актуальні аспекти отримання дозволу суду на проведення оперативно-розшукових заходів, зокрема оперативно-технічних заходів, а також негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану.

Відбувся неформальний обмін думками, що сприяв напрацюванню обґрунтованих пропозицій для визначення перспективних напрямів розвитку оперативно-розшукової діяльності.

Подібні заходи дуже важливі для поглиблення співпраці між науковцями та практиками з метою формування ефективних відповідей на сучасні виклики та загрози у правоохоронній сфері, про що зазначили всі учасники конференції.

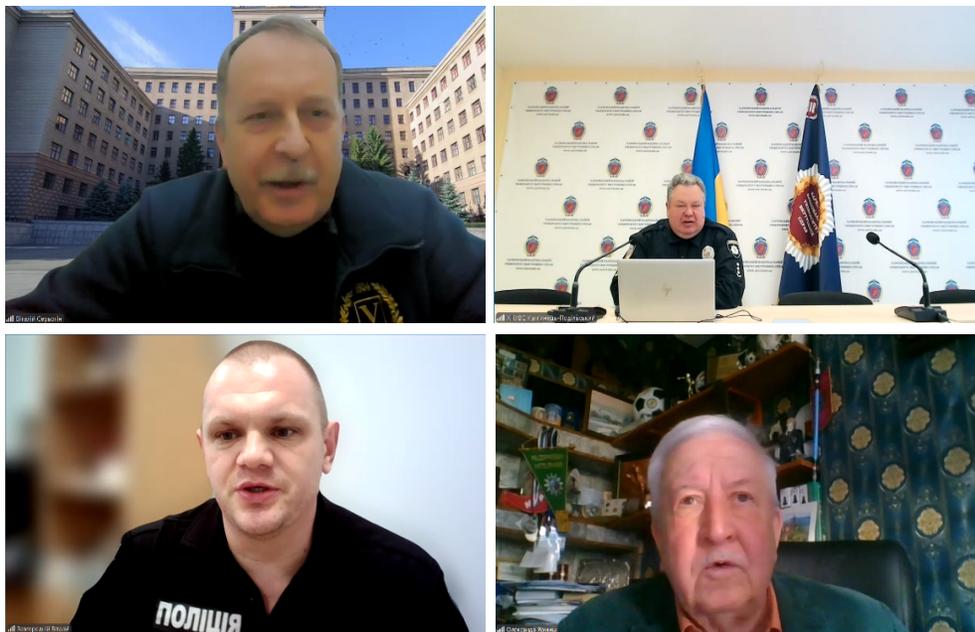
За підсумками роботи конференції підготовлено збірник її матеріалів, доступний користувачам спеціальної бібліотеки ДДУВС.

10 грудня 2025 року – Всеукраїнська науково-практична конференція «Права людини в контексті актуальних проблем державотворення, правотворення, правої інтерпретації та правореалізації», присвячена 77-річчю проголошення Загальної декларації прав людини».

Організатором традиційного заходу кілька років поспіль виступає кафедра теорії та історії держави та права, конституційного права та права людини Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України. Цьогоріч конференцію організовано та проведено спільно з кафедрою теорії держави та права і кафедрою адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти.

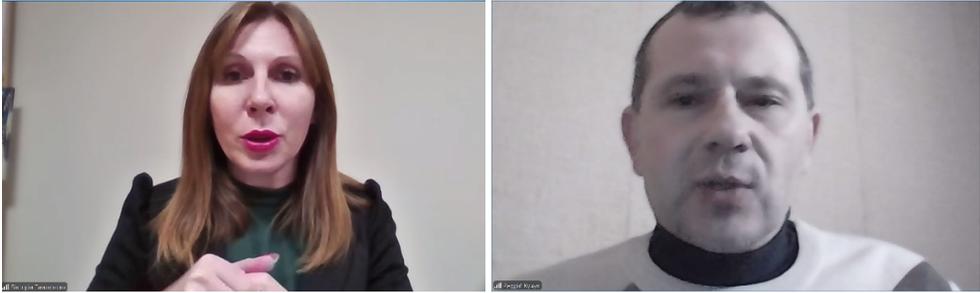
Відкрив конференцію начальник відділу організації наукової діяльності, кандидат історичних наук Д. Прошин, який, серед іншого, висвітлив деякі історико-політичні аспекти підготовки і прийняття Загальної декларації прав людини та її подальший вплив на розвиток міжнародної системи захисту людських прав.

Модерувала захід завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини, доктор юридичних наук, професор В. Боняк, яка підсумувала здобутки попередніх років цього напрямку співпраці з колегами інших установ та організацій України й визначила загальні тематичні рамки нинішньої дискусії.

Перед початком роботи конференції відбулося нагородження дипломами переможців університетського конкурсу на кращу наукову роботу, присвяченого видатному правознавцю Б. О. Кістяківському, серед здобувачів вищої освіти у 2025-2026 навчальному році.

З вітальними словами до учасників конференції звернулися: декан юридичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор В. Сergyгін; директор Навчально-наукового інституту № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор М. Марчук; голова Дніпропетровського окружного адміністративного суду, доктор юридичних наук, доцент В. Горбалінський, начальник сектору моніторингу заходів з дотримання прав людини управління дотримання прав людини Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор В. Завгородній.

Під час роботи конференції з доповіддю виступив завідувач навчально-наукової лабораторії дослідження проблем забезпечення прав осіб, які постраждали від війни, Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України О. Ярмиш, який сосередив увагу присутніх на маловідомих фактах з історії підготовки і прийняття Загальної декларації прав людини та її впровадження. У повідомленні голови громадської організації «Правова скеля» (м. Запоріжжя), депутата Кушугумської селищної ради Запорізького району Запорізької області, присяжної Запорізького районного суду Запорізької області В. Гамаюнової йшлося про особливості захисту прав людини в умовах воєнного стану у прифронтових територіальних громадах. Доповідь на тему «Кіберлюдина і трансгуманізм як чинники зміни теорії людських прав» презентував учасникам конференції професор кафедри права та публічного управління Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, доктор юридичних наук, професор А. Кучук. Про систему принципів надання безоплатної правничої допомоги в Україні йшлося у доповіді заступника начальника Криворізького відділу з надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного управління з надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги, аспіранта кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ В. Довгопола.

За підсумками роботи конференції видано збірник її матеріалів, а також прийнято резолюцію, текст якої наведено нижче.

РЕЗОЛЮЦІЯ

за результатами проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини в контексті актуальних проблем державотворення, правотворення, правоінтерпретації та правореалізації», присвяченої 77-ій річниці проголошення Загальної декларації прав людини (Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, 10 грудня 2025 року)

З метою об'єднання зусиль науковців, правників-практиків, а також представників громадянського суспільства у розв'язанні актуальних питань державотворення, правотворення, правоінтерпретації та правореалізації в контексті утвердження та забезпечення прав і свобод людини на базі Дніпровського державного університету внутрішніх справ 10 грудня 2025 року було проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Права людини в контексті актуальних проблем державотворення, правотворення, правоінтерпретації та правореалізації», присвячену 77-ій річниці проголошення Загальної декларації прав людини.

У науковому заході взяли участь представники 30 державних органів, установ, громадських організацій, закладів вищої освіти, серед яких: Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, Донецький державний університет внутрішніх справ, Львівський державний університет внутрішніх справ, Національна академія внутрішніх справ, Одеський державний університет внутрішніх справ, Харківський національний університет внутрішніх справ, Київський інститут Національної гвардії України, Національна академія правових наук України, Дніпровський апеляційний суд, Дніпропетровський окружний адміністративний суд та інші.

Пріоритетними напрямками роботи конференції визначено:

- права людини в контексті актуальних проблем державотворення та правотворення;
- права людини в контексті актуальних проблем правоінтерпретаційної діяльності;
- права людини в контексті актуальних проблем правозастосовної (зокрема правоохоронної) діяльності;
- методологічний, аксіологічний та онтологічний аспекти пізнання прав людини.

Спираючись на матеріали доповідей, результати обговорення та пропозиції, учасниками конференції констатовано:

1. Винятково важливу роль Загальної декларації прав людини як першооснови (першоджерела) ухвалення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.); Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.); Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.); Конвенції про заборону катувань та інших нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання (1984 р.); Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.); Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (1980 р.); Конвенції про права дитини (1989 р.).

2. Винятково важливу роль України та її Збройних Сил як форпосту демократії в Європі, про що з усією очевидністю свідчать такі чинники:

а) стримування збройної агресії – саме Збройні Сили України за всебічної підтримки українського народу руйнують плани агресора щодо захоплення всієї території України та територій держав, які перебувають у зоні впливу колишнього СРСР;

б) захист демократичних цінностей – боротьба українського народу за свою незалежність і демократичний вибір надихає європейських партнерів і свідчить про важливість відстоювання демократії перед загрозами, що походять від тоталітарних держав;

в) практичний досвід для європейської системи безпеки і оборони – досвід, здобутий українськими захисниками на полі бою, є надзвичайно цінним у військовому плані;

г) інтеграція з державами-учасницями Північноатлантичного безпекового блоку – Збройні Сили України не лише використовують військове озброєння країн, які входять до НАТО, але й поступово переходять на стандарти цієї міжнародної організації.

3. Ветеранська політика в Україні має стати національним пріоритетом, перетворившись із системи пільг на систему інвестицій у людський капітал, що є запорукою успішної повоєнної відбудови та національної стійкості.

Визначені Стратегією ветеранської політики на період до 2030 року пріоритетні напрями в цілому відповідають сучасним викликам, а головне – потребам та інтересам тієї категорії наших співвітчизників, яка заслуговує на повагу та шанобливе ставлення з боку як Української держави, так і українського народу.

4. Ідеологічною основою сучасного освітнього процесу, що впливає на його ефективність, є такі принципи:

– доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;

– рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;

- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;

- науковий, світський характер освіти;
- інтеграція з наукою і виробництвом;
- взаємозв'язок з освітою інших країн;
- гнучкість і прогностичність системи освіти;
- єдність і наступність системи освіти;
- безперервність і різноманітність освіти;
- поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

5. Важливу роль ЮНЕСКО у розробці та вдосконаленні міжнародної правової основи захисту журналістів та її практичної реалізації; просвітницької діяльності з метою поширення міжнародних стандартів у сфері свободи вираження поглядів, доступу до інформації та свободи преси.

6. Дорогоюказом для модернізації національної правоохоронної системи є європейські стандарти прав людини. Зокрема, практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) формує змістовну основу тлумачення правових принципів, які повинні застосовуватися на національному рівні. Серед них – принципи пропорційності, юридичної визначеності, заборони свавілля, належного врядування. Рішення ЄСПЛ мають обов'язковий характер для України, а їх імплементація у діяльність поліції, прокуратури та судів сприяє формуванню єдиних правових стандартів поведінки держави щодо людини.

7. Впровадження Custody Records є значним кроком до створення в Україні сучасної, демократичної та прозорої системи поліцейської діяльності. Це не лише інструмент запобігання порушенням прав людини, а й засіб професійної підтримки самих поліцейських, що підвищує ефективність їхньої роботи, зменшує правові ризики та формує культуру правомірної поведінки у складних ситуаціях. Подальший розвиток системи вимагає системного підходу з боку держави, міжнародних партнерів і громадянського суспільства, що сприятиме підвищенню стандартів прав людини та довіри до правоохоронних органів.

8. Необхідність розмежування поняття «безпека дітей» у навчальних закладах на такі складові:

- фізичне забезпечення безпеки в облаштованих укриттях;
- психологічна робота по налагодженню безпечного мікроклімату в шкільних колективах;
- правове урегулювання взаємовідносин між учасниками навчального процесу;
- якісна управлінська та організаційна робота осіб, на яких покладено обов'язок щодо створення безпечного освітнього середовища.

Визначене законодавством поняття безпечного освітнього середовища дає можливість сформулювати основні засади розвитку адміністративних правовідносин щодо забезпечення безпеки дітей у закладах освіти в Україні з урахуванням існуючого законодавства.

9. Важливе значення інституційного складника механізму охорони прав дитини, що не обмежується державними органами, їхніми службовими й посадовими особами, є правовим тому, що вказані інститути організовані та функціонують за допомогою права й інших юридичних засобів.

10. Органи місцевого самоврядування є ключовими суб'єктами забезпечення прав людини в сучасній Україні. Їхня роль значно зросла в умовах війни, коли саме громади взяли на себе функції стабілізації, захисту, гуманітарної підтримки та розвитку.

Побудова сучасної демократичної держави неможлива без ефективного інституційного складника місцевого самоврядування, що не лише виконує адміністративні функції, а й формує безпечний, інклюзивний та справедливий простір для кожної людини.

11. Громадські організації в Україні є невід'ємним елементом системи захисту прав людини. Їх роль полягає у поєднанні функцій моніторингу, адвокації, експертизи, просвіти та надання правової допомоги. В умовах воєнного стану вони стали важливим чинником протидії гуманітарним викликам, а у післявоєнний період можуть стати базовою опорою відновлення суспільства на засадах верховенства права та демократії. Реалізація потенціалу ГО потребує системної підтримки з боку держави, розвитку партнерських відносин та забезпечення сприятливого правового середовища. Це є передумовою формування стійкої демократичної держави, інтегрованої у європейський простір.

12. Потребує подальшого розвитку система безоплатної правової допомоги, що вимагає гармонізації адміністративної практики з фундаментальними принципами права, а також конкретизації стандартів якості та фінансових гарантій на рівні закону, а не підзаконних актів.

13. Кіберлюдина і трансгуманізм виступають не лише як технологічний, але й як концептуальний виклик теорії людських прав. Вони демонструють обмеженість антропоцентричної моделі, в основі якої лежить статичне уявлення про природу людини, і водночас відкривають перспективу формування оновленої теоретичної парадигми, здатної врахувати нові форми суб'єктності та нові виміри автономії, відповідальності й недоторканності у постбіологічну епоху.

Надано низку практичних рекомендацій:

1. З метою підвищення ефективності ветеранської політики в Україні запропоновано:

– модернізацію та удосконалення єдиного цифрового профілю ветерана, для чого необхідно забезпечити проактивне надання послуг, коли після отримання статусу ветерана (УБД/ОІВ) в його електронний кабінет автоматично підтягуються всі доступні пільги, програми реабілітації та можливості працевлаштування без необхідності подання додаткових паперових заяв; відповідно необхідно врахувати провадження через національну систему електронної взаємодії, яка з'єднує державні реєстри та інформаційні системи для безпечного обміну даними між органами влади, завдяки чому державні органи можуть швидко та безпечно обмінюватися інформацією, що дозволяє створювати цифрові послуги для громадян і бізнесу та значно спрощує їх взаємодію з державою;

– посилення ролі ветеранських хабів на рівні громад (ОТГ) завдяки перенесенню акценту надання послуг з обласних центрів на первинний рівень. Хаби мають стати «єдиним вікном» для всіх ветеранських питань (психологічна допомога, юридичні консультації, допомога у складанні бізнес-планів); у цьому аспекті цікавим є досвід таких країн, як Данія, Королівство Нідерланди, Канада;

– забезпечення фінансового стимулювання регіональних програм: необхідним є впровадження державного співфінансування регіональних програм, які довели свою ефективність (зокрема програми будівництва доступного житла або іпотеки для ветеранів), з умовою дотримання єдиних національних стандартів якості;

– удосконалення системи моніторингу та правового захисту щодо проходження військово-лікарських та медико-соціальних експертних комісій (ВЛК/МСЕК): необхідно запровадити чіткі критерії для оцінки роботи комісій, включаючи час очікування та рівень задоволеності ветеранів;

– запровадження спеціалізованої підготовки персоналу Національної поліції України, зокрема впровадження обов'язкового навчального курсу для дільничних офіцерів поліції, патрульних, служби освітньої безпеки, ювенальної превенції та слідчих на тему «Особливості взаємодії з особами, які мають досвід участі у бойових діях (ПТСП)»; з акцентом на деескалації конфліктів та превентивній роботі, мінімізуючи використання силових методів, створити в структурі регіональних ГУНП відділи консультантів-ветеранів (з числа ветеранів, що мають психологічну або юридичну освіту), які виступатимуть медіаторами між поліцією, ветеранами та громадськістю;

– активізувати проведення заходів із психологічної реінтеграції та перекваліфікації: провадження моделі «рівний-рівному», систематизації та фінансування державним коштом програм ветеранського менторства, де ветерани, які успішно реінтегрувалися, допомагають побратимам, що має стати офіційно визнаною формою психологічної підтримки та реінтеграції.

2. Способами подолання проблем у сфері забезпечення прав людини правоохоронними органами мають стати:

- а) гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами;
- б) інституційне посилення незалежності правоохоронних структур;
- в) удосконалення механізмів прокурорського та судового контролю;
- г) запровадження ефективної системи службових розслідувань щодо порушень прав людини;
- д) формування в суспільстві культури поваги до прав і свобод як невід'ємної частини громадянської ідентичності.

3. Запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП), що містить легальну дефініцію поняття «адміністративне правопорушення» (проступок), яка попри розвиток сучасної правничої науки та зміну пріоритетів у системі соціальних цінностей залишається незмінною протягом останніх 40 років (якщо не брати до уваги «косметичні зміни», зокрема заміну слова «законодавством» словом «законом» і виключення слів «державний або» та «соціалістичну»).

4. Подальша імплементація європейських стандартів потребує системного реформування правозастосовної практики, зокрема:

- запровадження прозорих критеріїв преміювання та оцінювання результатів праці;
- посилення ролі локальних нормативних актів як інструментів детального врегулювання стимулюючих механізмів;
- забезпечення ефективного функціонування профспілок і колективно-договірного регулювання;
- інтеграції нематеріальних стимулів (професійний розвиток, участь у прийнятті рішень, корпоративна культура);
- належного контролю за дотриманням трудових прав через державні та незалежні моніторингові інституції.

5. З метою усунення юридичних колізій в адміністративному законодавстві пропонується:

- а) роз'яснення КСУ/Верховного Суду: ініціювати надання офіційного роз'яснення щодо юридичної природи винятку у статті 36 КУпАП, підкреслюючи, що ці порушення можуть бути і є кумулятивними деліктами, що вимагають індивідуального стягнення;
- б) інформаційна кампанія: забезпечити широке інформування громадськості та суб'єктів владних повноважень про необхідність застосування саме принципу окремої відповідальності за кожне порушення ПДР, як одного з елементів «стратегії підвищення безпеки дорожнього руху», як протидія каліцтву та загибелі громадян;
- в) удосконалення законодавчої термінології: розглянути можливість внесення доповнень до статті 36 КУпАП або спеціальних статей Кодексу, що прямо визнають принцип кумулятивної відповідальності для всіх порушень ПДР, чітко відокремлюючи їх від інших адміністративних правопорушень і підкреслюючи, що метою є запобігання шкоди життю та здоров'ю, а не лише майну.

6. Пропонується внести зміни до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», зокрема шляхом доповнення його окремою статтею, наприклад, «Засади спільних дій та взаємного контролю центральних органів виконавчої влади». Нова стаття має встановити обов'язковість розробки Кабінетом Міністрів України чітких регламентів (порядків) виконання спільних завдань, де визначатимуться відповідальні суб'єкти контролю

на кожному етапі; чітко розмежувати політичне спрямування (яке здійснює міністр, згідно зі статтею 18 Закону) та адміністративний контроль за процедурою і результатом спільних дій; впровадити механізм відповідальності (наприклад, дисциплінарної для керівників) не лише за невиконання завдань, але й за порушення процедур взаємодії, що призвело до неефективності.

Такі зміни дозволять створити належну правову основу для нової системи контролю, підвищити прозорість, підзвітність та загальну ефективність виконавчої влади.

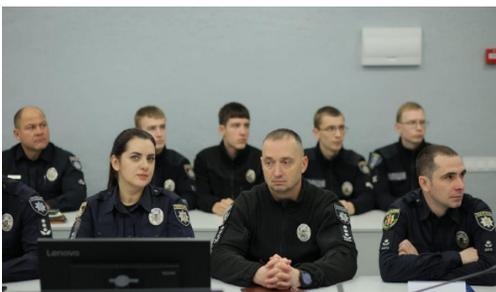
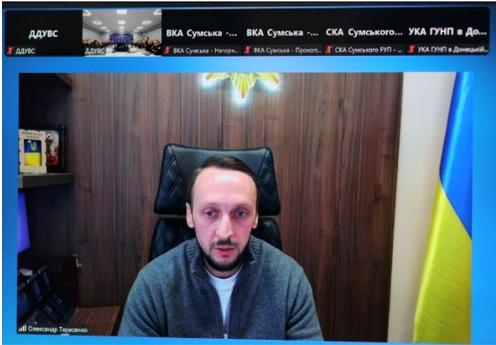
Оргомітет конференції

12 грудня 2025 року – Всеукраїнський науково-практичний семінар «Кримінальний аналіз в умовах підвищених загроз: стратегії, технологія, освіта». Захід об'єднав провідних фахівців Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та представників аналітичних підрозділів Головних управлінь Національної поліції України в областях.

Учасників привітали: тимчасово виконуючий обов'язки ректора ДДУВС І. Магдаліна; директор Департаменту освіти, науки та спорту МВС України, капітан поліції О. Тарасенко; начальник Департаменту кримінального аналізу Національної поліції України, полковник поліції Р. Бутко; начальник ГУНП у Дніпропетровській області, генерал поліції третього рангу О. Ганжа; начальник ГУНП у Запорізькій області, генерал поліції третього рангу А. Кисько; тимчасово виконуючий обов'язки начальника ГУНП у Луганській області, полковник поліції В. Тарасов.

Під час роботи першої панелі порушувалися питання виявлення інформаційно-психологічних операцій (ІПО); інтеграції програмних рішень під час проведення аналітичного дослідження тактичного рівня; функціонування систем відеоспостереження та відеоаналітики на території України та використання їх можливостей для розкриття кримінальних правопорушень та забезпечення публічної безпеки і порядку; OSINT як ключового інструмента у розслідуванні воєнних злочинів; кримінального аналізу як складової документування та розслідування воєнних злочинів, а також досвіду ДДУВС у сфері актуальних питань підготовки кримінальних аналітиків для підрозділів Національної поліції України в сучасних умовах.

Друга панель була присвячена розгляду питань впровадження практико-орієнтованих методик для інституту наставництва (менторства) у підготовці кадрів для аналітичних підрозділів правоохоронних органів; впровадження новітніх аналітичних рішень з метою підвищення ефективності розслідування воєнних злочинів та злочинів проти національної безпеки; ефективності використання геоінформаційних систем та OSINT-інструментів для документування воєнних злочинів; аналітичного забезпечення розслідування воєнних злочинів та злочинів проти національної безпеки; застосування AI-платформи Briefcam для оптимізації процесів відеоаналізу та ефективної обробки відеоархівів; аналітичного забезпечення розслідування воєнних злочинів та злочинів проти національної безпеки у прифронтових регіонах; ефективності використання геоінформаційних систем та OSINT-інструментів для документування воєнних злочинів; особливостей пошуку безвісти зниклих осіб в умовах воєнного стану; використання відкритих джерел інформації для встановлення місцезнаходження зниклих безвісти в умовах війни.

Захід підтвердив провідну роль Дніпровського державного університету внутрішніх справ як важливого науково-освітнього центру, що забезпечує професійний розвиток фахівців сектору безпеки та сприяє впровадженню сучасних аналітичних підходів у правоохоронну діяльність України.

6 жовтня 2025 р. на базі ДДУВС завершився конкурс на краєву наукову, науково-технічну та профорієнтаційну продукцію в апараті МВС, територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України

Головував на підсумковому засіданні заступник директора Департаменту освіти, науки та спорту МВС – начальник управління науки, інновацій та спорту підполковник поліції Є. Назимко. Результати конкурсу оголосив проректор ДДУВС полковник поліції О. Юнін.

Цьогоріч до участі у конкурсі долучилися 35 установ – науково-дослідні та державні організації, заклади вищої та професійної освіти, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, а також практичні підрозділи МВС та центральних органів виконавчої влади. Загалом конкурсні комісії оцінили 244 роботи у 13 номінаціях.

З огляду на умови воєнного стану, змагання проходило у змішаному форматі: дистанційно на платформі Zoom та очно – за номінацією «Видання з обмеженим доступом» на базі ДДУВС.

Університет гідно представив свої напрацювання та здобув призові місця у номінаціях:

- 1 місце – у категорії «Мультимедійні видання (монографії, науково-практичні коментарі тощо)» та «Видання з обмеженим доступом»;
- 3 місце – у номінаціях «Наукові видання», «Винаходи, корисні моделі, промислові зразки», «Довідкові видання» та «Виробничо-практичні видання».

Участь у таких заходах сприяє популяризації наукових здобутків, підвищує престиж закладів вищої освіти та забезпечує обмін найкращими практиками. Це дозволяє посилювати науково-освітній потенціал і формувати сучасне інноваційне середовище для підготовки майбутніх правоохоронців.

9 жовтня 2025 р. у Дніпровському університеті внутрішніх справ відбулося нагородження дипломатів науково-популярного конкурсу есе «Україна-Литва: нові виклики, нові можливості».

Починаючи з 2018 р., в ДДУВС спільно з Почесним Консульством Литовської Республіки у м. Дніпро проводиться науково-популярний конкурс есе здобувачів вищої освіти «Україна-Литва», метою якого є пошук обдарованої молоді, створення умов для її творчого розвитку, а також підтримка наукової роботи здобувачів у межах співробітництва між Україною та Литвою.

Цьогоріч до участі в конкурсі було допущено 69 робіт, 10 з яких за результатами оцінювання конкурсною комісією посіли призові місця¹. Переможців конкурсу привітали тимчасово виконуючий обов'язки ректора ДДУВС І. Магдаліна та Надзвичайний

¹ Детальніше про теми робіт переможців конкурсу та їхніх наукових керівників див.: Науковий вісник ДДУВС. 2025. № 2. С. 250–251 (<https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/77>).

і Повноважний Посол Литовської Республіки в Україні І. Станіте-Толочкенс, яка відмітила, що наявність такого конкурсу дає можливість вивчати історію та культуру Литовської Республіки, а фахова спрямованість сприяє розумінню міждержавних відносин України та Литовської Республіки в правовій та економічній сфері у контексті євроінтеграції.

Дипломами I ступеня було відзначено курсантів факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України В. Паншина, К. Ткаченко й А. Шкоду, а також здобувачку вищої освіти Інституту післядипломної освіти та заочного навчання Н. Шушпан.

Дипломи II ступеня отримали курсанти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Р. Гелетій, К. Медвідь та А. Кубарев.

Дипломами III ступеня нагороджено курсанток факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України О. Лук'яненко і М. Хлівну, а також здобувачку вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти І. Астаф'єву.

Пані І. Станіте-Толочкенс вручила кожному переможцю подарунки від Посольства Литовської Республіки в Україні. І. Магдаліна висловив щирю подяку Надзвичайному і Повноважному Послу за візит до Дніпровського державного університету внутрішніх справ, а також представникам Почесного консульства Литовської Республіки у Дніпрі – за постійну підтримку щорічного конкурсу «Україна–Литва» та сприяння розвитку наукової діяльності здобувачів вищої освіти в межах українсько-литовського співробітництва. Під час зустрічі він провів коротку екскурсію університетом, розповів про масштабну роботу, проведenu університетом із адаптації освітнього процесу до сучасних безпекових реалій.

Участь у щорічному науково-популярному конкурсі есе «Україна-Литва» надає здобувачам вищої освіти можливість поглибити знання та розвинути наукове мислення, сформуванати здатність до самостійної науково-дослідної роботи, проявити творчі здібності, а також сприяє розвитку творчого підходу до вирішення теоретичних і практичних завдань.

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ КАДРІВ

*У 2025 РОЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ УНІВЕРСИТЕТУ
ЗДОБУЛИ НАУКОВІ СТУПЕНІ ТА ВЧЕНІ ЗВАННЯ:*

доктор філософії (081 Право):

ШУМСЬКА Наталія Сергіївна

Захист відбувся 18 липня 2025 року в Дніпровському державному університеті внутрішніх справ (разова спецрада).

Тема дисертації – «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість під час затримання особи в кримінальному процесі». Роботу виконано в Дніпровському державному університеті внутрішніх справ.

ШАБЛИСТА Олена Олександрівна

Захист відбувся 14 серпня 2025 року в Дніпровському державному університеті внутрішніх справ (разова спецрада).

Тема дисертації – «Кримінально-правова охорона відомостей, що становлять державну та службову таємницю Національної поліції України».

Роботу виконано в Дніпровському державному університеті внутрішніх справ.

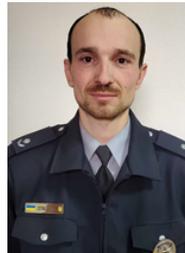
професор:

ОБУШЕНКО

Наталія Миколаївна,

доктор
юридичних наук,
професор кафедри
цивільно-правових
дисциплін

ОПАЦЬКИЙ

Роман Миколайович,

доктор
юридичних наук,
професор кафедри
адміністративного права
і процесу

доцент:

МОЛЧАНОВ

Ростислав Юрійович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративного права
і процесу

ГОРІНА

Ольга Теофілівна,
кандидат
психологічних наук,
доцент кафедри
педагогіки та психології

ФРОЛОВ

Михайло Михайлович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
цивільно-правових
дисциплін

У 2025 РОЦІ У ДНІПРОВСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ ВІДБУЛИСЯ ЗАХИСТИ ДИСЕРТАЦІЙ

– у спеціалізованій вченій раді Д 08.727.02 на здобуття наукового ступеня:
доктора юридичних наук:

Бабіков Олександр Петрович – «Теоретико-прикладні основи проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні» (12.00.09);

Косяченко Ксенія Едуардівна – «Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності неурядових організацій в Україні» (12.00.08);

Котелюх Микола Олександрович – «Адміністративно-правове забезпечення правопорядку в Україні» (12.00.07);

Руфанова Вікторія Миколаївна – «Кримінологічні засади протидії гендерно обумовленому насильству» (12.00.08);

Смірнов Антон Сергійович – «Теоретико-прикладні засади запобігання корупції в невиробничій сфері України» (12.00.08);

Черниш Марина Олександрівна – «Теоретико-прикладні засади запобігання кримінальним правопорушенням проти довілля» (12.00.08);

кандидата юридичних наук:

Артем'єва Анастасія Володимирівна – «Криміналістична характеристика та основи розслідування залишення в небезпеці малолітньої особи» (12.00.09);

Григоров Олег Олексійович – «Теоретичні основи методики розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами» (12.00.09);

Копилов Олег Олегович – «Кримінологічна характеристика та запобігання ухиленню від призову на військову службу під час мобілізації в Україні» (12.00.08);

Куранда Денис Миколайович – «Фонові явища у місцях позбавлення волі: поняття, сутність, роль і місце у детермінації злочинності» (12.00.08);

Латишев Вадим Петрович – «Основні методики розслідування шахрайства у сфері надання гуманітарної допомоги» (12.00.09);

Міновський Владислав Валентинович – «Національна поліція України як суб'єкт запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням» (12.00.08);

Перхун Сергій Олександрович – «Теоретичні та практичні основи формування методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу» (12.00.09);

Приходько Данило Станіславович – «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (12.00.09);

Рашед Юлія Олександрівна – «Організаційно-правові засади медичного обслуговування членів сімей поліцейських в закладах охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України» (12.00.07);

Соколов Дмитро Сергійович – «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель в Україні» (12.00.08);

Чегіль Богдан Іванович – «Запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним із реалізацією державної міграційної політики» (12.00.08);

Яндульський Юрій Олександрович – Адміністративно-правове забезпечення діяльності військових адміністрацій в Україні під час дії воєнного стану (12.00.07).

– у разових спеціалізованих вчених радах на здобуття наукового ступеня
доктора філософії (спеціальність 081 Право, галузь знань 08 Право):

Барчук Анжеліка Борисівна – «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні»;

Батуєв Олександр Валерійович – «Судовий контроль за дотриманням права власності на досудовому провадженні у кримінальному процесі»;

Бизов Сергій Сергійович – «Реалізація державної політики формування національно-патріотичної свідомості та демократичних цінностей молоді в Україні»;

Більчук Олександр Андрійович – «Адміністративно-правове забезпечення реалізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів»;

Буланов Юрій Олександрович – (спецтема);

Васнятіна Ірина Сергіївна – (спецтема);

Гринь Назар Григорович – «Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення (на підставі ст. ст. 321,321-1 КК України)»;

Дядічко Вадим Ігорович – «Кримінально-правова характеристика сексуального насильства над дітьми»;

Криловецький Андрій Леонідович – (спецтема);

Кущева Олександра Володимирівна – «Кримінальна відповідальність за розголошення державної таємниці»;

Лось Богдан Юрійович – «Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності»;

Лукавенко Юрія Петровича – «Підвищення інституціональної спроможності місцевих органів влади»;

Любчик Василина Миколаївна – «Поняття схиляння за кримінальним правом України»;

Любчик Олександр Васильович – «Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння»;

Марченко Артем Володимирович – «Органи місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аспект»;

Медяник Інна Сергіївна – «Механізм реінтеграції тимчасово окупованих територій України: теоретико-правова характеристика»;

Мельниченко Інна Дмитрівна – «Кримінологічна характеристика та запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні»;

Никифоров Андрій Сергійович – «Поняття неправомірної вигоди за кримінальним правом України»;

Ніколенко Дар'я Миколаївна – «Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом»;

Паталаха Іван Олексійович – «Право на справедливий суд та механізм його забезпечення: загальнотеоретичний аспект»;

Петешенкова Марина Юріївна – «Правові засади та механізми запобігання та протидії зловживання процесуальними правами в адміністративному та цивільному судочинстві»;

Покраса Катерина Володимирівна – «Криміналістична характеристика та особливості розслідування умисного знищення чи пошкодження чужого майна, вчиненого шляхом підпалу»;

Ремез Катерина Ігорівна – «Адміністративно-правові засади відповідальності за податкові правопорушення»;

Ткач Юлія Олегівна – «Кримінальна відповідальність за порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини»;

Усенко Олена Юріївна – «Державна інвестиційна політика формування людського

капіталу»;

Федосєєв Євген Олександрович – «Процесуальна діяльність захисника під час застосування неізоляційних запобіжних заходів»;

Чаус Андрій Олександрович – «Адміністративно-правові заходи попередження кримінальних правопорушень в сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів»;

Черненко Павло Валерійович – «Фальсифікація виборчих документів: кримінологічна характеристика та запобігання»;

Шаблиста Олена Олександрівна – «Кримінально-правова охорона відомостей, що становлять державну та службову таємницю Національної поліції України»;

Шатохін Володимир Петрович – «Адміністративно-правове забезпечення організації публічного контролю на транспорті»;

Шумська Наталія Сергіївна – «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість під час затримання особи в кримінальному процесі»;

Щербина Наталія Олександрівна – «Поняття зброї за кримінальним правом України»;

Южека Роман Сергійович – «Рішення ЄСПЛ як джерело кримінального права України»;

Якименко Ярослав Олегович – «Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації».

ВІДГУКИ. РЕЦЕНЗІЇ

ВІДГУК

на видання «Кваліфікація кримінальних правопорушень проти довкілля: навч. посіб. / Кол. авт.: О. О. Ганжа, О. А. Моргунов, О. С. Юнін та ін. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 208 с.»

Сучасні умови воєнного та поствоєнного розвитку України висувають на перший план питання забезпечення екологічної безпеки, раціонального природокористування та ефективної протидії екологічним загрозам кримінально-правовими засобами. З огляду на це поява навчального посібника «Кваліфікація кримінальних правопорушень проти довкілля» є вкрай своєчасною та відповідає нагальним потребам як правозастосовної практики, так і освітнього процесу закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Посібник містить системний аналіз складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України, з урахуванням сучасного законодавства, міжнародно-правових стандартів та актуальної судової практики. Авторський колектив, до складу якого увійшли провідні науковці та висококваліфіковані практики у галузі кримінального права та екологічної безпеки, забезпечив високий науковий рівень викладеного матеріалу і створив комплексне навчально-методичне видання, що поєднує фундаментальність підходів із практичною зорієнтованістю.

Однією з безумовних переваг посібника є його структурна логіка, що відображає специфіку екологічних правовідносин і важливість міжнародного компонента їх правового регулювання. Відкриває видання розділ, присвячений міжнародно-правовим засадам охорони довкілля, що дозволяє читачеві сформулювати цілісне уявлення про глобальні екологічні стандарти, інтегровані у національне законодавство України. Такий підхід є важливим у контексті імплементації Україною багатосторонніх міжнародних угод та виконання зобов'язань перед Європейським Союзом у сфері екологічного права.

Подальші розділи посібника містять ґрунтовний аналіз складів кримінальних правопорушень у різних сферах охорони довкілля: екологічної безпеки, землекористування, охорони надр, атмосферного повітря, водних ресурсів, рослинного та тваринного світу. Особливістю викладу є не лише трактування об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, але й детальне роз'яснення предмета правопорушення, його суспільної небезпеки, причинно-наслідкових зв'язків, що має ключове значення для правильної кваліфікації відповідних діянь у слідчій і судовій практиці.

Особливої уваги заслуговує опрацювання судової практики, що істотно підвищує прикладне значення посібника. Наведені фрагменти судових рішень, статистичні показники, типові алгоритми правозастосування дозволяють читачам не лише зрозуміти, але й практично інтерпретувати кримінально-правові норми, що регулюють відповідальність за екологічні кримінальні правопорушення.

Інноваційністю видання є також окремих розділ, присвячений кваліфікації екоциду, що відображає сучасні тенденції розвитку міжнародного кримінального права та актуалізує проблематику відповідальності за масштабні екологічні злочини в умовах російської агресії проти України. Автори пропонують обґрунтовані підходи до тлумачення об'єктивних ознак цього злочину, що має вагоме значення для подальшого правозастосування, формування слідчої методики та гармонізації національного законодавства з міжнародними актами.

Позитивної оцінки заслуговує і педагогічний аспект видання. Матеріал викладено чітко, логічно, доступною науковою мовою, що дозволяє використовувати посібник як у навчальному процесі курсантів і студентів, так і в системі підвищення кваліфікації

працівників правоохоронних органів. Наведення контрольних запитань, списків джерел, структурованих схем та класифікацій сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку професійних компетентностей.

Окремо слід підкреслити національно-патріотичний вимір посібника: авторський колектив послідовно акцентує увагу на шкоді, завданій довкіллю України внаслідок воєнних дій, наголошує на необхідності підвищення ефективності кримінально-правових механізмів захисту екологічних прав громадян та відновлення екологічної рівноваги у постконфліктний період.

У підсумку, навчальний посібник «Кваліфікація кримінальних правопорушень проти довкілля» є завершеною науково-практичною працею високого методичного рівня. Видання вирізняється комплексністю, актуальністю, науковою новизною та значною практичною цінністю. Воно може бути рекомендоване для використання курсантами, студентами, аспірантами, викладачами юридичних спеціальностей, а також працівниками органів досудового розслідування, прокуратури, суду та екологічних контролюючих органів.

Посібник безсумнівно сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців, удосконаленню практики застосування кримінального закону та зміцненню екологічної безпеки України в умовах сучасних викликів..

Сергій МІНЧЕНКО,

**заступник директора департаменту
юридичного забезпечення
Міністерства економіки, довкілля
та сільського господарства України,
доктор юридичних наук, професор**

РЕЦЕНЗІЯ

**на навчальний посібник «Кваліфікація військових кримінальних
правопорушень / кол. авт.; за заг. ред. д.ю.н., проф., засл. юриста України
М. С. Цуцкірідзе. Дніпро : ДДУВС, 2025. 280 с.»**

Рецензію надано на навчальний посібник «Кваліфікація військових кримінальних правопорушень», підготовлений колективом авторів Дніпровського державного університету внутрішніх справ під загальною редакцією доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України М.С. Цуцкірідзе. Видання присвячене комплексному аналізу складів військових кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України, та особливостям їх кваліфікації залежно від характеру об'єкта посягання, обстановки вчинення діяння й специфіки суб'єкта.

Ключові слова: *військові кримінальні правопорушення, кваліфікація, військова служба, кримінальне право, судова практика.*

У сучасних умовах збройної агресії проти України проблематика дослідження військових кримінальних правопорушень набуває особливої актуальності. Від належної правової кваліфікації дій військовослужбовців безпосередньо залежить не лише стан законності у військових формуваннях, а й ефективність національної оборони загалом. Тому поява навчального посібника, що системно висвітлює теоретичні й практичні аспекти кваліфікації військових кримінальних правопорушень, є надзвичайно своєчасною та затребуваною.

Посібник відзначається високим рівнем наукової новизни й навчальної цінності. Авторами ґрунтовно розкрито поняття військового кримінального правопорушення, наведено критерії його відмежування від загальнокримінальних діянь, проаналізовано ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторін складів правопорушень. Окрема увага приділена складним випадкам кваліфікації та проблематиці розмежування суміжних складів. Позитивно оцінюється активне використання матеріалів судової практики, що сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти практичних навичок застосування кримінально-правових норм.

Структура видання логічна та зручна для навчального процесу: від загального поняття військового кримінального правопорушення (ст. 401 КК України) – до аналізу конкретних складів, розподілених за групами залежно від об'єкта посягання (правопорушення проти порядку підлеглості, проти проходження військової служби, проти порядку користування військовим майном, проти збереження військової таємниці, військові посадові правопорушення, діяння на полі бою тощо). У виданні містяться додатки з матеріалами судової практики, що робить його корисним не лише для навчання, а й для практичної діяльності юристів.

Важливим є й виховний потенціал посібника, адже його автори послідовно акцентують увагу на важливості дотримання військової дисципліни та повазі до Конституції й законів України особливо в умовах воєнного стану.

Мова подання матеріалу відзначається доступністю, чіткістю й академічною точністю, що робить матеріал зрозумілим для здобувачів вищої юридичної освіти й водночас цінним для досвідчених практиків.

Таким чином, навчальний посібник «Кваліфікація військових кримінальних правопорушень» є завершеною, ґрунтовною та актуальною навчально-методичною працею. Він становитиме значний інтерес як для студентів, курсантів і слухачів юридичних та військових навчальних закладів, так і для адвокатів, прокурорів, суддів, військових юристів та всіх, хто застосовує кримінальне законодавство у сфері військової служби.

РЕЦЕНЗЕНТ:

Михайло ШУРПНОВ,
помічник начальника
Центру досліджень Державної
спеціальної служби транспорту
з правових питань
Міністерства оборони України,
доктор філософії в галузі права,
капітан юстиції

ПЕРСОНАЛІЇ

**ВІТАЄМО ВЧЕНИХ-ЮРИСТІВ УКРАЇНИ
З ЮВІЛЕЯМИ!**

ПИЛИПЧУКА Володимира Григоровича,
директора Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»,
дійсного члена (академіка) НАПрН України
(відділення державно-правових наук і міжнародного права),
доктора юридичних наук, професора,
заслуженого діяча науки і техніки України
(нар. 12 липня 1960 р.)
https://nals.com.ua/academics/pylypchuk_v_g

СКРИПНЮКА Олександра Васильовича,
віцепрезидента НАПрН України,
дійсного члена (академік) НАПрН України,
члена президії НАПрН України
(відділення державно-правових наук і міжнародного права),
доктора юридичних наук, професора,
заслуженого юриста України,
директора Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
(нар. 17 квітня 1960 р.)
https://nals.com.ua/academics/skrypnyuk_o_v

СТЕФАНЧУКА Руслана Олексійовича,
дійсного члена (академіка) НАПрН України
(відділення цивільно-правових наук),
доктора юридичних наук, професора,
заслуженого діяча науки і техніки України,
Голову Верховної Ради України
(нар. 29 жовтня 1975 р.)
https://nals.com.ua/academics/stefanchuk_r_o

ШЕПІТЬКА Валерія Юрійовича,
академіка-секретаря відділення
кримінально-правових наук,
дійсного члена (академіка) НАПрН України,
члена президії НАПрН України,
доктора юридичних наук, професора,
заслуженого діяча науки і техніки України,
професора кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(нар. 20 грудня 1960 р.)
https://nals.com.ua/academics/shepitko_v_y

ЩЕРБИНУ Валентина Степановича,

дійсного члена (академіка) НАПрН України (відділення екологічного, господарського та аграрного права), доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, професора кафедри економічного права та економічного судочинства Науково-навчального інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (нар. 7 листопада 1950 р.)

https://nals.com.ua/academics/shcerbyna_v_s

ГОЛОВКІНА Богдана Миколайовича,

члена-кореспондента НАПрН України (відділення кримінально-правових наук), доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, декана факультету слідчої та детективної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (нар. 30 березня 1975 р.)

https://nals.com.ua/correspondent_members/holovkin_b_m

ПОГОРЕЦЬКОГО Миколу Анатолійовича,

члена-кореспондента НАПрН України (відділення кримінально-правових наук), доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, проректора з науково-педагогічної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка (нар. 18 грудня 1960 р.)

<https://knu.ua/ua/geninf/adm/Pohoretskyi/>

СЕРЬОГІНУ Світлану Григорівну,

директора Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, члена-кореспондента НАПрН України (відділення державно-правових наук і міжнародного права), доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України (нар. 22 вересня 1970 р.)

https://nals.com.ua/correspondent_members/seriyogina_s_g

НОВІ ВИДАННЯ

У 2025 РОЦІ НАУКОВЦЯМИ ДНІПРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ВИДАНО ДРУКОМ ПРАЦІ:

Кваліфікація військових кримінальних правопорушень : навч. посіб. / кол. авт. ; за заг. ред. д.ю.н., проф., засл. юриста України М. С. Цуцкірідзе. Дніпро : ДДУВС, 2025. 280 с.
ISBN 978-617-560-076-49

У виданні представлено комплексний аналіз складів кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України. Системно розглянуто питання кваліфікації військових кримінальних правопорушень залежно від характеру об'єкта посягання, обстановки вчинення діяння та особливостей суб'єкта кримінального правопорушення.

Особливу увагу приділено проблематиці розмежування військових кримінальних правопорушень від суміжних складів кримінальних правопорушень, дослідженню ознак об'єктивної та суб'єктивної сторін, а також аналізу судової практики застосування відповідних кримінально-правових норм. У навчальному матеріалі розглянуто такі групи військових кримінальних правопорушень, як: правопорушення проти порядку підлеглості та військової честі, проти проходження військової служби, проти порядку користування військовим майном і технікою, проти порядку збереження військової таємниці, а також військові посадові правопорушення.

Для здобувачів вищої юридичної освіти, курсантів військових навчальних закладів, науковців, адвокатів, суддів, військових прокурорів та інших фахівців, діяльність яких пов'язана із застосуванням кримінального законодавства у сфері військової служби.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16240>

Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 23 травня 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. 520 с.
ISBN 978-617-560-070-2

Збірник містить матеріали однойменної науково-практичної конференції, в якій взяли участь науковці, викладачі та здобувачі вищих навчальних закладів і наукових установ України та зарубіжжя.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та в освітньому процесі спеціалізованих ЗВО, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16426>

Таус М. М., Рогальська В. В. Судове провадження на підставі угод у кримінальному процесі України : монограф. Дніпро : ДДУВС, 2025. 220 с.
ISBN 978-617-560-075-7

Монографію присвячено дослідженню сучасного стану та перспективам розвитку судового провадження на підставі угод у кримінальному процесі України. Проаналізовано генезу законодавства та теоретичних поглядів щодо здійснення судового провадження на підставі угоди у кримінальному процесі України, визначено предмет та функціональне призначення судового

провадження на підставі угод, а також досліджено угоду (її суб'єктний склад, форму та зміст) як предмет розгляду під час судового провадження. Досліджено процесуальний порядок судового провадження на підставі угод у суді першої інстанції та визначено особливості здійснення перегляду вироку на підставі угоди в судах апеляційної та касаційної інстанцій. Виділено низку неврегульованих питань процесуальної регламентації судового провадження на підставі угод та запропоновано конкретні шляхи їх вирішення. З урахуванням позитивного міжнародного досвіду правового регулювання судового провадження на підставі угод визначено напрями вдосконалення порядку здійснення судового провадження на підставі угод у кримінальному процесі України.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів (ад'юнктів), здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність», суддів, адвокатів, прокурорів, юристів, представників органів правопорядку, а також усіх, хто цікавиться зазначеною проблематикою.

Актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності у сучасних умовах : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 31 жовт. 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. 484 с. ISBN 978-617-560-090-0

Збірник містить матеріали науково-практичної конференції, в якій взяли участь науковці, науково-педагогічні працівники, курсанти, здобувачі закладів вищої освіти та працівники наукових установ України, а також практичні працівники правоохоронних органів. Тематика публікацій охоплює теоретичні та практичні проблеми кримінального процесу, криміналістики, кримінального права, кримінології та судової експертизи.

Матеріали конференції можуть бути використані у науково-дослідній роботі та у навчальному процесі спеціалізованих закладів вищої освіти, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16775>

Кваліфікація кримінальних правопорушень проти довкілля : навч. посіб. / Кол. авт. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 228 с. ISBN 978-617-560-092-4

Викладено комплексний аналіз складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України. Системно розглянуто питання кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля залежно від характеру об'єкта посягання, особливостей їх предмета і об'єктивної сторони.

Розглянуто такі групи кримінальних правопорушень проти довкілля: проти екологічної безпеки, у сфері землекористування, охорони надр, атмосферного повітря та водних ресурсів, захисту рослинного і тваринного світу тощо. Особливу увагу приділено судовій практиці застосування відповідних кримінально-правових норм.

Може бути використано як навчальний матеріал в освітньому процесі ЗВО України зі специфічними умовами навчання для оволодіння курсантами та поліцейськими (у межах підвищення кваліфікації) знаннями й навичками правильної кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16696>

Талдикін О. В. Історія держави та права зарубіжних країн (структурно-логічні схеми і таблиці) : навч. посіб. : у 3-х ч. Дніпро : ДДУВС, 2025. Ч. 2. 264 с.
ISBN 978-617-560-083-2

Посібник підготовлено відповідно до навчальної програми з курсу історії держави та права зарубіжних країн. У ньому викладено матеріал стосовно виникнення, функціонування та розвитку держави і права зарубіжних країн у період середніх віків у вигляді структурно-логічних схем і таблиць.

Для здобувачів освіти вищих юридичних навчальних закладів та викладачів.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16513>

Моргунов О. А., Кийко А. С., Дідик С. С. Спецкурс загальновійськової підготовки : навч.-метод. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2025. 168 с.
ISBN 978-617-560-079-5

Видання підготовлено у відповідь на нагальну потребу формування багаторівневої системи загальновійськової підготовки у ліцеях безпекового спрямування та національно-патріотичного виховання МВС України. Одним із завдань цих закладів є військово-патріотичне виховання ліцеїстів та підготовка їх до проходження служби в підрозділах системи МВС і Сил безпеки та оборони України.

Також може бути використане в межах базової загальновійськової підготовки здобувачів вищої освіти ЗВО.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16713>

Запобігання умисному знищенню та пошкодженню чужого майна шляхом підпалу : метод. рекомендації / Кол. авт.: О. С. Юнін, В. С. Березняк, В. В. Шаблістий та ін. Дніпро : LLEDC, 2025. 48 с.
ISBN 978-617-560-099-3

Надано кримінологічну характеристику умисного знищення та пошкодження майна шляхом підпалу. Розкрито кримінологічні показники цього виду злочинності: рівень, структуру, динаміку, латентність, а також основні криміногенні фактори вчинення.

Особливу увагу приділено аналізу особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, типових мотивів та умов, що сприяють вчиненню підпалів, а також соціально-демографічним характеристикам потерпілих.

Методичні рекомендації можуть бути використані як навчальний матеріал в освітньому процесі ЗВО України зі специфічними умовами навчання для оволодіння знаннями, напрацювання навичок майбутніх поліцейських (курсантів) та діючих поліцейських (у межах підвищення кваліфікації) щодо запобігання підрозділами Національної поліції України умисному знищенню та пошкодженню майна шляхом підпалу.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16792>

Експертна оцінка некондиційного бурштину: правові, гемологічні та економічні аспекти : монограф. / кол. авт. Дніпро : ДДУВС ; Дніпроп. НДЕКЦ МВС, 2025. 112 с. ISBN 978-617-560-068-9

Розглянуто правове та методичне забезпечення гемологічної експертизи бурштину в Україні. Розкрито методичні засади експертної оцінки некондиційного бурштину-сирцю з урахуванням його декоративних, технологічних властивостей та естетичних ефектів. Запропоновано алгоритм оцінки некондиційної сировини із застосуванням особливостей дизайну та художніх достоїнств зразків бурштину. На конкретних прикладах показано можливості визначення цін бурштину-сирцю і виробів із нього з урахуванням споживчих властивостей. У додатках запропоновано невеличкий атлас інклюзив, де наведені різновиди фауни і флори, що були визначені та описані у спеціалізованих лабораторіях світу.

Монографія призначена для експертів, оцінювачів бурштину-сирцю. Вона буде корисною для практичних працівників правоохоронних органів, а також науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти ЗВО (дизайнерів, митників, юристів), промисловців та економістів (при складанні проектів на розробку родовищ), технологів.

Окремі зразки бурштину проілюстровано з використанням зображень мережі Інтернет.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/15946>

Використання БПЛА в службово-бойовій діяльності поліцейських : метод. рекомендації / кол. авт. Дніпро : ДДУВС, 2025. 68 с. ISBN 978-617-560-101-3

У методичних рекомендаціях розглядаються нормативно-правове забезпечення використання безпілотних літальних апаратів у діяльності підрозділів Національної поліції України, основні поняття та види БПЛА, метеорології, аеродинаміки та повітряної навігації, базові питання використання БПЛА під час проведення слідчих дій, пошуку безвісти зниклих осіб, моніторингу проведення масових заходів та забезпечення публічної безпеки і порядку, дорожнього руху.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16718>

Право інтелектуальної власності : підруч. / О. С. Юнін, К. Р. Резворович, М. П. Юніна та ін. Дніпро : ДДУВС, 2025. 148 с. ISBN 978-617-560-082-5

Підручник підготовлено авторським колективом кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ на підставі робочої програми однойменної навчальної дисципліни і відповідає державному стандарту вищої юридичної освіти. Видання охоплює основні положення правового регулювання створення, використання та захисту об'єктів інтелектуальної власності в Україні.

Розглянуто загальні засади інтелектуальної власності, об'єкти та суб'єкти прав, джерела правового регулювання, зокрема національні та міжнародні. Особливу увагу приділено авторському праву, суміжним правам, патентному праву, а також питанням реєстрації, реалізації та захисту прав. Матеріал викладено у доступній формі з урахуванням

сучасних викликів правозастосування. Підручник містить питання для самостійного опрацювання, тести для самоконтролю та перелік використаних джерел у кінці кожного розділу, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку практичних навичок.

Для здобувачів вищої освіти, викладачів, правників-практиків, а також усіх, хто прагне поглибити знання у сфері інтелектуальної власності та сучасного правозастосування.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16657>

Неповозні провадження в цивільному процесі : навч. посіб. / кол. авт. : К. Р. Резворович, д-р юрид. наук, доц.; М. П. Юніна, канд. юрид. наук, доц.; М. М. Фролов, канд. юрид. наук, доц.; М. В. Логінова. Дніпро : ДДУВС, 2025. 108 с.
ISBN 978-617-560-109-9

Навчальний посібник підготовлено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Цивільний процес» Дніпровського державного університету внутрішніх справ. Навчальний посібник висвітлює основні положення неповозних проваджень в цивільному процесуальному праві України. Метою видання цього навчального посібника є не лише виклад основних положень наказного та окремого проваджень, а й сприяння формуванню у здобувачів вищої освіти критичного мислення, розвитку правової позиції та підвищення рівня професійної підготовки.

Навчальний посібник «Неповозні провадження в цивільному процесі» є актуальним виданням, яке містить усі необхідні теми для успішної підготовки до ЄДКІ, екзаменів, заліків та практичних занять з навчальної дисципліни «Цивільний процес».

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16804>

Криміналістична тактика : підруч. / Г. С. Бідняк, О. Г. Кривопис, І. В. Пиріг та ін. Дніпро : ДДУВС, 2025. 252 с.
ISBN 978-617-56 0-105-1

У підручнику з урахуванням сучасного стану розвитку криміналістичної науки розглянуто загальні положення криміналістичної тактики як розділу криміналістики, а також особливості організаційно-підготовчих і тактичних заходів проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема: огляду, обшуку, допиту, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, судової експертизи, а також способи фіксації результатів вказаних слідчих (розшукових) дій.

Для фахівців з криміналістики та кримінального процесу, науковців інших юридичних спеціальностей, науково-педагогічного складу закладів вищої освіти, здобувачів, курсантів, слухачів та практичних працівників правоохоронних органів.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/15946>

Розслідування несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361 КК України) : наук.-метод. рекомендації для слідчих підрозділів та підрозділів дізнання Нац. поліції України / кол. авт. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. С. Цуцкїрїдзе – 1-го. заст. гол. Нац. поліції України, нач. ГСУ, генерала поліції 3-го рангу. Дніпро ДДУВС, 2025. 104 с.
ISBN 978-617-560-106-8

Науково-методичні рекомендації присвячені висвітленню теоретичних і практичних аспектів організації та проведення

розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із несанкціонованим втручанням у роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем і електронних комунікаційних мереж, передбачених ст. 361 КК України. Розроблені відповідно до листа Головного слідчого управління Національної поліції України від 30.05.2024 № 1/3331 та п. 2.26 плану проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Дніпровського державного університету внутрішніх справ на 2025 рік, затвердженого 30.12.2024.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16797>

Семиступенева модель кризових комунікацій – слово, довіра, безпека : навч. посіб. / кол. авт. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 112 с.

ISBN 978-617-560-097-9

Метою розробки цього посібника є підвищення рівня професійної підготовки працівників практичних підрозділів Національної поліції України та майбутніх поліцейських шляхом формування в них компетентностей у сфері кризової комунікації та ефективного реагування в умовах стресу й небезпеки. Це видання присвячено семиступеневій моделі кризових комунікацій, що допоможе поліцейським крок за кроком діяти в умовах підвищеного психоемоційного напруження. У ньому розкрито принципи, методи та алгоритми ефективної взаємодії під час кризових подій – від перших хвилин реагування до стабілізації ситуації. Посібник також акцентує увагу на важливості психологічної стійкості поліцейських та правильного підходу до громадян, які перебувають у стані стресу чи кризи.

Для слухачів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, закладів освіти Національної поліції України, поліцейських, а також усіх, хто цікавиться питаннями кризового реагування.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16801>

Безпека громади в умовах воєнного стану : навч. посіб. / Кол. авт. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 258 с.

ISBN 978-617-560-091-7

Навчальний посібник «Безпека громади в умовах воєнного стану» є складовою однойменного курсу, розробленого за підтримки Академії Фольке Бернадота. У ньому висвітлюються теоретичні засади та практичні аспекти забезпечення безпеки громад в умовах повномасштабної війни, враховуючи специфіку сучасних викликів і загроз. Департамент превентивної діяльності Національної поліції України було безпосередньо долучено до розробки практичної частини курсу. Посібник розкриває особливості діяльності правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів системи безпеки щодо підтримання правопорядку, захисту цивільного населення та протидії злочинності в умовах воєнного стану.

Видання адресовано здобувачам вищої освіти, працівникам правоохоронних органів, представникам органів державної влади та місцевого самоврядування, а також усім, хто цікавиться актуальними питаннями безпеки громади.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16714>

Безпека громади в умовах воєнного стану : практикум / кол. авт.
Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 88 с.
ISBN 978-617-560-095-5

Практикум є частиною відповідного курсу «Безпека громади в умовах воєнного стану», розробленого за підтримки Академії Фольке Бернадота (шведської урядової агенції з питань миру, безпеки та розвитку) і містить добірку інтерактивних вправ, кейсів, рольових ігор та ситуаційних завдань, що спрямовані на розвиток практичних навичок забезпечення публічної безпеки, кризової комунікації, превенції правопорушень та взаємодії з населенням у надзвичайних умовах. У структурі практикуму відображено ключові теми курсу: від системного аналізу конфліктів до реагування на гендерне насильство та підтримки вразливих груп.

Департамент превентивної діяльності Національної поліції України був безпосередньо долучений до розробки практичної частини курсу. Практикум розрахований на курсантів, студентів, поліцейських, які проходять первинну підготовку чи підвищення кваліфікації, а також викладачів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Матеріали практикуму можуть бути адаптовані викладачем відповідно до цілей заняття, рівня підготовки слухачів та наявного навчального часу. Він стане ефективним інструментом для формування професійної готовності поліцейських діяти у складних умовах сучасних безпекових викликів.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16787>

Дрок І. С., Бреславська М. Є., Головатий Д. І. Партнерство поліції та громади: сучасні стратегії безпеки: практ. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 96 с.
ISBN 978-617-560-096-2

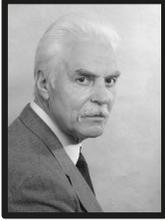
Висвітлено актуальні питання взаємодії поліції та територіальних громад у сфері забезпечення публічної безпеки та правопорядку. Викладено сучасні підходи до діяльності поліцейських офіцерів громади, орієнтованої на потреби населення, розглянуто прикладні теорії злочинності та правопорушень, методи запобігання злочинності через екологічний дизайн та стратегії планування у сфері безпеки. Особливу увагу приділено реалізації безпекових ініціатив у співпраці з органами місцевого самоврядування та громадськістю.

Посібник поєднує теоретичні положення та практичні рекомендації, що сприятимуть підвищенню ефективності профілактичної роботи поліції, розвитку партнерських відносин із громадою, впровадженню інноваційних превентивних стратегій.

Для працівників Національної поліції України, органів місцевого самоврядування, представників громадських організацій, науковців, викладачів та курсантів закладів вищої освіти системи МВС.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16785>

ПАМ'ЯТІ ВЧЕНИХ

ПОПОВСЬКИЙ
Анатолій Михайлович
професор кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

29.10.1935 – 03.11.2025

Народився в с. Приют Магдалинівського району (нині – с. Приют Чумаківської сільської територіальної громади Дніпровського та Самарівського (колишнього Новомосковського) районів) Дніпропетровської області. У 1962 р. закінчив Дніпропетровський державний університет (нині – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара), 1970 р. – його аспірантуру. У 1972 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук на тему «Лінгвістичне та історико-культурне значення полтавських говорів у формуванні української літературно-національної мови». У 1974 р. присвоєно вчене звання доцента. У 1985-87 рр. навчався у докторантурі цього університету. У 1990 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук на тему «Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови». Вчене звання професора присвоєно у 1992 р.

У 1991-97 рр. – завідувач кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпропетровського державного університету.

У зв'язку з реорганізацією у 1997 р. Дніпропетровського училища міліції у Дніпропетровський юридичний інститут МВС України решту свого життя А. М. Поповський пов'язав із цим вишем, сповна віддаючи свій фаховий досвід і творче натхнення формуванню нової генерації правників незалежної України. У 1998-99 рр. – завідувач кафедри історії та українознавства, з 1999 р. – професор кафедри українознавства та іноземних мов (з 2008 р. – кафедра мовної підготовки) Дніпропетровського (нині – Дніпровського) державного університету внутрішніх справ.

Автор майже тисячі публікацій з історії української літературної мови, лексикографії, діалектології, термінології, української літератури. Підготував 20 кандидатів та 2-х докторів філологічних наук. Серед його послідовників – члени Національної спілки письменників України. Під його керівництвом підготовлено та презентовано кількадесят збірок поетів-початківців.

Входив до складу спеціалізованих вчених рад (Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара та Запорізький національний університет) із захисту докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, був членом редколегій низки наукових фахових видань України.

Колом наукових інтересів А. М. Поповського були етнолінгвістика, історія мови й антропоніміки, мова професії, правознавча термінологія, ораторське мистецтво. Відзначався також активною громадською діяльністю, зокрема обирався головою Конгресу української інтелігенції Дніпропетровщини, головою міського товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка.

Нагороджений Почесною грамотою «За особливі заслуги перед Українським народом» та Знаком Президії Верховної Ради України, відзнакою МОН України «Відмінник освіти України». Заслужений працівник освіти України (2018). Нагороджений цінним подарунком Голови Верховної Ради України (2019) та грамотою Міністра внутрішніх справ України (2019).

Колектив університету, вся наукова й патріотична спільнота Придніпров'я глибоко сумують із приводу завершення земного шляху багатогранної особистості А. М. Поповського, наукова і творча діяльність якого залишиться життєвим дороговказом для всіх, чия діяльність завжди слугуватиме інтересам сьогодення та майбутнього незалежної України.

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Березняк Василь Сергійович – завідувач кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, старший дослідник

Бідняк Валентин Анатолійович – докторант кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук

Богатирьов Іван Григорович – професор кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Пенітенціарної академії України (м. Чернігів, Україна), доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Богуславський Віктор Володимирович – завідувач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Валєєв Руслан Гельманович – доцент кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат педагогічних наук

Варава Володимир Вікторович – доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Дас Бісваджит (Biswajit Das) – професор Інституту промислових технологій (KSOM), (м. Бгуданесвар, шт. Одіша, Індія), PhD (менеджмент)

Дерев'янка Крістіна Віталіївна – старший викладач кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Дзюба Ірина Вікторівна – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук

Журавель Олександр Анатолійович – старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор філософії в галузі права

Захарко Андрій Володимирович – доцент кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Зачек Олег Ігорович – завідувач кафедри інформаційних технологій Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, Україна), кандидат технічних наук, доцент

Кисельов Ілля Олександрович – доцент кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя, Україна), кандидат юридичних наук

Крижановський Олексій Миколайович – професор кафедри психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя, Україна), доктор психологічних наук, кандидат юридичних наук, доцент

Козар Юрій Юрійович – професор кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород, Україна), доктор юридичних наук, професор

Кушнір Ярослав Олександрович – доктор філософії в галузі права, доцент (Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (військова частина – 9960) (м. Хмельницький, Україна)

Лазарян Андрій Гамлетович – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Лепей Михайло Васильович – докторант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (м. Харків, Україна), кандидат юридичних наук

Лізут Рафал (Rafal Lizut) – доцент кафедри прикладної інформатики Інституту математики, інформатики та ландшафтної архітектури, Факультету соціальних і технічних наук Люблінського католицького університету імені Івана Павла II (м. Люблін, Польща), PhD (економіка)

Лук'яненко Олена Андріївна – курсант 4 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Лук'янчиков Борис Євгенович – доцент кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Лук'янчиков Євген Дмитрович – професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна), доктор юридичних наук, професор

Людвік Валентин Дмитрович – доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Магдаліна Ігор Валерійович – перший проректор Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат технічних наук, доцент

Максимова Анна Ярославівна – доцент кафедри мовної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат наук з державного управління

Мисливий Володимир Андрійович – професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна), доктор юридичних наук, професор

Мудрак Оксана – ад'юнкт Національної академії Служби безпеки України (м. Київ, Україна)

Нестерцова-Собакарь Олександра Володимирівна – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Опацький Роман Миколайович – інспектор Чутуївського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Харківській області, доктор юридичних наук, професор

Петренко Сергій Петрович – старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Пузирина Наталія Станіславівна – доцент кафедри публічного та приватного права Національного університету «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Резворович Кристина Русланівна – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, доцент

Репан Микола Іванович – старший викладач кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Рітор Олександр Юрійович – інструктор Федерації рукопашного бою Дніпропетровської області (м. Дніпро, Україна)

Рогальська Вікторія Вікторівна – професор кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Рудий Тарас Володимирович – доцент кафедри інформаційних технологій Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, Україна), кандидат технічних наук, доцент

Рудик Владислав Максимович – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Сатановська Олена Валентинівна – аспірант Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, Україна)

Собакарь Андрій Олексійович – завідувач кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, професор

Телевна Вікторія Андріївна – ад'юнкт кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Хайнацький Євген Сергійович – суддя Печерського районного суду міста Києва (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук

Хамініч Світлана Юріївна – професор кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор економічних наук, професор

Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна – доцент кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук

C O N T E N T S

**PRESSING ISSUES OF NATIONAL SECURITY
AND LAW ENFORCEMENT**

Volodymyr Myslyvyy

Synergy of disinformation prevention:
from legal consciousness to law-making activity6

Andrii Sobakar'

National Police as an entity of prevention and combating
offenses in firearms trafficking in Ukraine13

Svitlana Khaminich, Biswajit Das

Strategic approaches to the formation of enterprise economic security
under conditions of external environment turbulence21

Yaroslav Kushnir

The State Border Guard Service of Ukraine
as a core entity in preventing administrative offenses32

Taras Rudyy, Oleh Zachek

Prospects for the development of the regulatory
and legal framework in the field of cybersecurity45

**ISSUES OF THEORY OF STATE AND LAW
AND INTERNATIONAL LAW**

Yurii Kozar

Concept and legal nature of integrity52

Olha Chepik-Trehubenko, Andrii Lazarian

Ensuring the rule of law as a condition for Ukraine's accession
to the EU: a general legal perspective62

**PUBLIC-LEGAL AND PRIVATE-LEGAL REGULATION
OF CERTAIN AREAS OF SOCIAL RELATIONS**

Ivan Bogatyrov

Administrative and legal foundations for ensuring
public procurement by territorial communities of Ukraine69

Krystyna Rezvorovych, Vladyslav Rudyk

Patent trolling: challenges of the modern
intellectual property system and counteraction mechanisms75

Iryna Dzyuba

On the question of defining the concept and essence of administrative
and legal regulation of the activities of territorial communities under martial law83

Illia Kyselov, Oleksiy Kryzhanovskyi, Rafał Lizut

Legal regulation of financial decentralization
in Poland and Ukraine: a comparative legal analysis90

Ihor Mahdalina

Administrative procedures in the field of organization, control
and assessment of the quality of educational services99

Oleksandra Nestertsova-Sobakar´

Features of the prosecutor’s representation of the interests
of citizens and the state in civil proceedings109

Natalia Puzyrna

Monitoring the observance of human rights and freedoms
as an administrative and legal form of the ombudsman’s activity116

ADMINISTRATIVE-LEGAL
AND CRIMINAL-LEGAL ASPECTS OF PREVENTION
AND COMBATING OFFENCES

Vasyl Bereznyak, Olena Lukyanenko

Participation in unlawful or illegal military
or armed formations: qualification issues122

Evgen Lukianchikov, Borys Lukianchykov

Characteristics of criminal offences129

Roman Opatskyy, Mykola Repan

The nature of administrative offences in the field
of illegal drug trafficking in Ukraine: statement of the problem137

Ruslan Valieiev

Appellate courts’ positions and reasoning in determining the absence
of the event and elements of bullying in Ukraine: case law of 2024–2025143

Valentyn Lyudvik, Valentyn Bidniak

The current state of the spread of fraud in special legal regimes153

Yevhen Khainatskyi

Criminal offense as a socially dangerous phenomenon
committed by convicted persons in penal institutions160

Kristina Derevianko

Conflicts of law in law enforcement activities in the international
and national spheres: causes and ways to overcome them167

URGENT ISSUES OF PREVENTION AND COMBATING
OFFENCES: CRIMINAL PROCEDURAL, FORENSIC
AND ORGANISATIONAL-TACTICAL ASPECTS

Valentyn Bidniak

Principles of formation and use of individual forensic techniques174

Andrii Zakharko, Viktoriia Rohalska

Use of audit and inspection reports in criminal proceedings: problematic aspects182

Mykhailo Lepei

Application of forensic forecasting methods in planning
and conducting investigative (search) actions 190

Anna Maksymova, Volodymyr Varava

Prevention, detection and investigation of criminal offenses
as a direction of law enforcement activity: theoretical and legal issues196

PROFESSIONAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT

Voiktor Bohuslavskiy

Interdisciplinary approaches in special physical training:
integration of physical skills and practical actions in a professional
environment in extreme conditions (man-made disasters, martial law, etc.)206

Oleksandr Zhuravel, Oleksandr Ritor

Self Defender System method for specialists in investigating
crimes against life and health of a person213

Serhii Petrenko

International experience of training of future law-enforcement
officers to fulfill service tasks under martial law222

TRIBUNE OF POSTGRADUATES

Oksana Mudrak

Use of the results of covert counterintelligence measures related
to infiltration and inspection of publicly inaccessible places, dwellings,
or other possessions of a person in criminal proceedings228

Olena Satanovska

Certain procedural aspects of judicial consideration
of housing cases under martial law234

Viktoriiia Televna

Correlation of the competence of the educational security service
and related units of the National Police of Ukraine240

SCIENCE LIFE

Scientific events held at DSUIA during the first semester
of the 2025–2026 academic year246

Відгуки. Рецензії272

Персоналії275

Training of research personnel268

New editions277

In memory of scientists284

Authors285

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ**

Науковий журнал

2025

№ 4 (137)

Українською та англійською мовами

Редактор *А. В. Самотуга*
Комп'ютерна верстка *Н. В. Фесенко*

Підписано до друку 12.12.2025 р.
Гарнітура Times. Формат 70x100 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 16,97. Зам. № 0226/119
Наклад 50 примірників

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.